magazin istoric

SERIE NOUĂ — NOIEMBRIE 1995

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 11 (344)
noiembrie 1995

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70109, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcusta, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan (responsabil de număr)
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric.
Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Soluţia lui Mihai: Mihai Berza 2
David Urquhart, Gustave D'Eichthal şi românii: Cornelia Bodea 3
19 noiembrie 1946. Fraudele electorale comuniste (documente inedite): M. Ştefan, T.A. Pokivailova, L. Ioan, Dinu C. Giurescu, C. Troncotă 9
Au provocat românii foametea de la Istanbul, din 1595?: B. Murgescu 22
Între Domeniul Coroanei şi averea personală a regelui: N. Ionescu-Gură 25
Despre destin şi istorie, cu I. Mocsony Stârcea: T. Caranfil 28
Postul de Radio „România Mare": Petre Otu 31
Un părinte al Bătrânei doamne: C. Păunescu, M. Ştefan 33
Întâlniri cu Titu Maiorescu: I.S. Floru 37
Oameni care mi-au fost dragi — H.H. Stahl: M. Ioanid 40
„Faptul care a umplut de durere inimile noastre": D. Prodan 45
Nicolae Iorga — o minte şi o inimă de veghe: Al. Lascarov-Moldovanu 47
Relaţiile României cu ţările baltice în documente inedite: V. Stoica 52
Pentagonul: Bogdan Barbu, Cristian Popişteanu 56
În Bucureşti, acum 50 ani 60
Charles de Gaulle. Suferinţele, destrămarea şi renaşterea Europei: Caius Traian Dragomir 65
Din arhivele Ministerului de externe din Viena: D. Hîncu 68
Maria Catargi-Obrenovici: C. Ostap 72
Don Juan — mit şi realitate: Mara Nicolau 74
Călător în oraşul uitat: A. Bingham 77
Trei regine din Egiptul antic: M. Conrad 82
José-Antonio de Sucre şi „Waterlooul spaniol": N. Bârna 85
• Cărţi... 8, 30, 46 • Istoria şi şcoala... 91 • Rebus istoric... 93 • Dialog cu cititorii **94**

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

MIHAI BERZA

Soluţia lui Mihai

Există popoare care s-au format în cadrul unui stat. Astfel e poporul francez, creat în sânul statului franc, merovingian mai întâi, carolingian apoi, sau cel bulgar, ieşit din amestecul traco-slavo-turani înlăuntrul statului lui Asparuh şi al urmaşilor săi. Aici, statul precede poporul. Trecerea de la popor la naţiune se face, acolo unde evoluţia e normală, ca la englezi sau francezi — căci la bulgari naţiunea se formează în opoziţie cu elementul dominant, otoman –, în cadrul aceluiaşi stat, printr-un proces de creştere a conştiinţei sociale legat de transformarea însăşi a societăţii. Sânt, de asemenea, naţiuni care apar, într-un anumit fel, ca o creaţiune a statului, în fapt a nevoilor profunde care decid forma statală. Mă gândesc îndeosebi la naţiuni constituite pe bază plurietnică şi fără de asimilare, ca naţiunea elveţiană şi, totuşi, naţiunea belgiană. Noi, românii, facem parte dintr-o altă categorie. Părăsiţi de Roma, ne-am format ca popor fără de apărarea statului: am reuşit să supravieţuim şi, când a fost cu putinţă, să ne creem şi o viaţă de stat. Dar, atunci, statul nu a fost unul singur pentru întregul popor. Am vieţuit astfel despărţiţi, dar cu o conştiinţă tot mai deplină a unităţii noastre. Nici naţiunea nu s-a constituit, la noi, în cadrul unui stat, ci a mai multe şi, odată constituită, ea şi-a format treptat, ca o supremă necesitate, statul unitar. Între statul românesc medieval şi statul modern al naţiunii române se aşază, rupând zăgazurile timpului, izbânda de o clipă a lui Mihai. Mânat de raţiunile vremii sale el a cutezat, atunci când cărturarii se pregăteau abia să se aplece asupra chestiunii unităţii noastre etnice spre a-i depăna cu încetul inevitabilele-i concluzii, să încerce o construcţie politică în stare de a cuprinde întregul popor. Doborâtă în alcătuirea ei materială, ea avea să stăruie în cugetele şi, ca marile creaţiuni ale artei, să-şi dezvăluie sensuri noi în succesiunea generaţiilor... De aceea amintirea lui Mihai a dominat istoria modernă a poporului român, ea rămânând permanent prezentă, ca o piatră de neclintit la temelia unităţii noastre de voinţă.

Soluţia lui Mihai s-ar putea spune că e o variantă românească a celei habsburgice, cu diferenţe fundamentale de orientare însă şi cu o superioritate indiscutabilă în curajul realizării. Fără de sprijinul imperial, material şi de autoritate, numai cu forţele Ţării Româneşti, greu ar fi fost impusă, şi pe acest sprijin a contat Mihai. Reuşind, împăratul ar fi avut şansa de a avea în Carpaţi şi Dunăre nu un anacronic regat al Ungariei restituit în frontierele celor mai întinse ambiţii ale sale, ci o puternică formaţie politică, de eficace sprijin a Imperiului, ceea ce, în imediat, ar fi schimbat şi soarta războiului deschis încă cu otomanii. Evident însă că faţă de toate adversităţile externe, faţă de cele interne, nobiliare, nu mai puţin primejdioase, deşi cu raţiuni diferite, din toate cele trei ţări, doar o politică imperială hotărâtă ar fi putut înclina cumpăna balanţei. Dar, ceea ce ştie înţelepciunea populară, că scumpul mai mult păgubeşte, se vede că n-o ştiau împăratul şi toate capetele prin care gândea el.

Şase luni mai târziu, mânat de aceeaşi logică superioară şi de acelaşi sentiment al ineluctabilului, ducându-şi la capăt efortul de a supune realităţile, de a le modela într-o realitate nouă, Mihai trecea din nou munţii cu oştile sale, de data aceasta spre Moldova.

Guvernarea Moldovei, care mai primise domni din Ţara Românească, după cum dăduse ea însăşi domni acesteia din urmă, punea, fără îndoială, probleme mai puţin grele, din punct de vedere intern, decât Transilvania. Aici, structura statului, feudală altminteri în toate cele trei ţări, era cu totul asemănătoare celei din Ţara Românească, statul însuşi fiind românesc şi nu numai populaţia de bază şi nepunându-se, pe de altă parte, în raporturile dintre factorii politici, acele probleme de caracter etnic sau religios care au complicat în aşa măsură situaţia din Transilvania. Evident, rămânea şi aici, ca şi în Transilvania, marea problemă a existenţei unei vechi şi puternice tradiţii de stat, care împiedica transformarea rapidă a unificării politice într-o formă statală de tip modern.

(În vol. Pentru o istorie a vechii culturi româneşti... *Editura Eminescu, Bucureşti, 1985, pp. 50, 52)*

Rectificări și restituiri istorice

DAVID URQUHART, GUSTAVE D'EICHTHAL ȘI ROMÂNII

Acad. CORNELIA BODEA

O asociere de nume ca aceea din titlul enunțat[1] poate surprinde pe mulți istorici și politologi familiarizați cu istoria modernă a românilor și cu orizontul mai larg al politicii și diplomației europene din prima jumătate a secolului trecut. David Urquhart (1805-1877) a fost un nume mare, dar și controversat în lumea britanică și în genere în Europa, cunoscut fiind ca un înverșunat adversar al politicii rusești și totodată un pătimaș susținător al integrității Imperiului otoman. S-a bucurat de popularitate și printre români; după moartea sa, Ion Ghica l-a trecut în rândul personalităților filoromâne. Francezul Gustave d'Eichthal (1804-1886), în schimb, deși e autorul unui volum de largă circulație în vremea sa, privind „Chestiunea Orientală", e un nume foarte puțin sau mai degrabă deloc cunoscut în istoriografia română de specialitate, ca și în cea străină. O singură excepție o constituie Mihail Kogălniceanu. El îi semnalează numele și cartea — Les deux Mondes — **în a sa** Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens, **1837. Dar nici Kogălniceanu nu știe mai multe. Schemele lui Eichthal de politică europeană cu impact asupra Principatelor române, precum și asupra românilor din Transilvania, au circulat totuși între români. Au fost cultivate chiar, o vreme. Printr-o paradoxală confuzie, însă, nu sub numele său! Ci sub un nume atribuit din necunoștință de cauză. Acest nume „de împrumut" ne grăbim să-l dezvăluim de la bun început, căci nu este altul decât** David Urquhart.

Ne propunem în paginile de față să dezlegăm enigma confuziei Urquhart pro Eichthal; să-l prezentăm pe Eichthal și esența tezelor politice promovate de el. Să conturăm în mare interesele geopolitice, divergente, pledate de cei doi contemporani și să restituim autorului francez fondul ideatic atribuit până astăzi în mod eronat scoțianului David Urquhart.

[1] Studiul complet, însoțit de aparatul critic, va putea fi consultat în *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie*, Tom XX (1995).

Originea echivocului

De unde au pornit echivocul și neînțelegerea, quiproquo-ul sau substituirea de nume?

David Urquhart a publicat în 1833, la Londra, o apreciată lucrare — *Turkey and its resources* — privind „Turcia și resursele sale, organizarea sa municipală și comerțul său liber; considerații asupra comerțului englez și perspectivele sale în Levant; noua administrație a Greciei, veniturile și posesiunile sale naționale" (am citat chiar titlul integral al cărții).

În 1836, volumul *Turkey and its resources* — a apărut în traducere franceză. Din punct de vedere dimensional-bibliografic, versiunea franceză, însoțită fiind de o „introducere" suplimentară, s-a tipărit în două volume, prevăzute fiecare cu *același titlu*, pe cât de lung și încărcat, pe atât de încâlcit. Se începe cu titlul din 1833, împreună cu numele autorului, adică: *La Turquie; ses ressources, son organisation municipale, son commerce, suivis de Considérations sur l'état du commerce anglais dans le Levant, par D. Urquhart, secrétaire d'ambassade à Constantinople.* Urmează enunțarea traducătorului: *Traduit de l'anglais par Xav. Raymond.* După care se adaugă, cu un corp de literă minusculă, abia băgată în seamă: *Ouvrage précédé d'une Introduction par M.G.D.E., Ex-Membre du Bureau d'économie publique à Athènes.* O etajare pe trei nivele: 1. Titlul cărții din 1833, cu numele autorului ei; 2. Traducerea și traducătorul cărții; 3. „Introducerea" și autorul acesteia (indicat prin inițiale).

Fiecare din cele două volume reproduce aceeași foaie de titlu, singura deosebire constând în specificarea ordinei volumelor: „Tome premier", „Tome deuxième". Paradoxul urmează de acum înainte, în sensul că textul cărții lui Urquhart, corespunzând titlului enunțat, se află abia în volumul II. Implicit, așadar, volumul I conține un text nou, fără un titlu anume. Fără să poarte vreo semnătură și nici vreo avertizare că textul acesta ar fi „Introducerea" aparținând autorului rămas în umbra inițialelor sale. În absența acestor elemente indicative, în mod automat *paternitatea textului* (volumului) *întreg a fost atribuită tot lui Urquhart*, de către oricare cititor.

Dezlegarea enigmei se găsește totuși în cuprinsul *Prefeței* care deschide volumul I. Acolo, în aliniatul final de la p. VII, se poate citi. Da! Se poate citi — *dar nu s-a citit nici atunci și nici mai târziu...* — anume că: „Lectura lucrării d-lui Urquhart a confirmat toate convingerile noastre; noi am dorit să scriem o introducere pentru traducerea franceză, dar subiectul ne-a antrenat peste limitele pe care ni le fixasem la început". Nu-i vorba, așadar — cum se deduce din titlul citat — de o simplă „introducere care precede lucrarea", ci de o lucrare de sine stătătoare, de un amplu eseu istoric cuprinzând întreg volumul I *de 472 pagini...* (în treacăt fie spus, dimensiunile acestea îmbie involuntar la o asemănare cu povestea, din 1874, a volumului lui Al. I. Odobescu, *Pseudokynegheticos!* Epistola scrisă de Odobescu „cu gând să fie precuvântare la cartea *Manualul vânătorului*" al lui C.C. Cornescu, a devenit ea însăși o carte în sine, de 260 de pagini...).

Versiunea franceză — *La Turquie et ses ressources* — a fost publicată în două rânduri, în doi ani consecutivi: în 1836, la Paris, în Editura lui Arthus Bertrand, și în 1837, la Bruxelles, girată de Société Belge de Librairie.

Este însă esențial de reținut că tot în 1836 și 1837, *volumul I a fost publicat și disociat de traducerea cărții lui Urquhart*. De astă dată, titlul volumului a fost individualizat. Se numește *Les deux Mondes!* Dar nu se omite precizarea că „a servit de *Introducere* la lucrarea d-lui Urquhart". Tiparul, în 1836, este identic cu al ediției matcă, și numele autorului este redat tot cu inițialele cunoscute. Dezvăluirea lui a intervenit în anul următor. În 1837, *Les deux Mondes* nu a mai depins tehnic de ediția în două volume. Ea a apărut la Leipzig, la F.A. Brockhaus, „cu autorizația autorului": *M* [onsieur] *Gustave D'Eichthal!* S-a lămurit astfel identitatea enigmaticei grupări de inițiale M.G.D.E. din cele trei ediții precedente. Dar și așa, doar pentru foarte puțini cititori și mai ales pentru și mai puținii dintre aceia care cunoșteau ediția matcă.

Așa, de pildă, în evocarea biografică făcută de Ion Ghica prietenului său David Urquhart, Gustave d'Eichthal nu e pomenit. Deși, așa cum am văzut, ar fi existat toate motivele să fie. Omisiunea lui Ghica însă nu surprinde neapărat, știut fiind că memoriile scriitorului român au fermecat mai mult prin talentul literar al povestitorului, decât prin fidelitatea sau autenticitatea consemnărilor sale. De altfel, chiar în amintirile despre Urquhart s-au strecurat unele inadvertențe și confuzii care au condus mai târziu la speculații și interpretări forțate.

La rândul său, Mihail Kogălniceanu, fiind la Berlin în 1837, a luat cunoștință de numele lui Eichtal și de cartea sa scoasă la F.A. Brockhaus. În *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, comentând tratatul din 1598 încheiat de împăratul Rudolf II și Mihai Viteazul, el ia atitudine — dezaprobativ — față de formula confederativă pe care o avansa atunci Eichthal: „D. Gustave d'Eichthal, în lucrarea sa *Les deux Mondes*, pare a voi să repună în vigoare tratatul lui Rudolf II, prin aceste cuvinte: *«O confederație a Dunării va trebui să se formeze sub protectoratul Austriei»*. Și printr-o confederație a Dunării el înțelege Valahia, Moldova, Bulgaria, Serbia; fiecare din aceste state va trebui să aibă un guvern național. *Antipatia*

care există între popoarele Dunării și Austria face acest plan aproape imposibil, și chiar dacă acest protectorat ar avea loc, el nu ar fi spre fericirea noastră".

Am subliniat ultimele rânduri ale pasajului citat, întrucât despre acest plan al confederației dunărene va fi vorba și în cursul paginilor de față. Kogălniceanu însă nu pare să fi identificat în Eichthal pe „semnatarul" enigmatic al *Introducerii* din ediția Urquhart. Același lucru i s-a întâmplat și lui Félix Colson, doi ani mai târziu. În *De l'état présent et de l'avenir des Principautés*, el a luat cunoștință de titlul cărții lui Eichthal prin intermediul *Bibliografiei* întocmită de Kogălniceanu cărții sale. În cuprinsul lucrării, pe Urquhart îl citează nominal de câteva ori, pe baza referirilor din revista acestuia — *Portofolio*. În plus, la p. 173, mai amintește că *„un jurnalist* [din Moldova — *C.B.] s-a văzut amenințat cu exilul, pentru că făcuse elogiul lucrării d-lui Urquhart"*. Dar nu specifică despre ce „lucrare" anume era vorba. Anticipăm noi, spunând că „jurnalistul" în cauză fusese Costache Negruzzi. El semnase „Un tânăr moldovan", în *Suplement la Albina Românească* din decembrie 1837, un articol *Despre ruinele și ruinările Moldaviei*, care supărase stăpânirea, și unde avusese următoarea apreciere despre Urquhart, fără a-i da numele: „Cât de minunat lucru ar fi, zice un diplomat englez, a privi pe vechea Romă înviind în una din coloniile ce ea întemeiasă în capătul împărăției sale".

Confuzia e indubitabilă. Citatul reprodus de Negruzzi nu aparține lui David Urquhart, ci lui Gustave d'Eichthal. El se găsește în volumul I din *La Turquie et ses ressources...* Mai precis, în Capitolul III *(Peuples du Danube)*. Notăm însă că, poate tocmai din motive de cenzură, traducerea pasajului făcută de Negruzzi șchioapătă. S-a evitat deliberat și numele Daciei?! Redăm citatul integral: „În acest secol al renașterii, când se văd ieșind la lumina zilei aproape toate neamurile antice, este interesant de privit vechea Romă renăscând în Dacia, una din coloniile sale de la extremitatea imperiului pe care ea îl întemeiase".

Lui Colson, „lucrarea d-lui Urquhart" despre Turcia poate nu i-a fost străină. Străină i-a fost însă cu certitudine identitatea între cel ce se anunțase prin inițiale ca autor al *Introducerii* și Eichthal — autorul *Introducerii* devenite *Les deux Mondes*.

Confundarea lui Eichthal cu David Urquhart apare în mod elocvent și într-un copier francez, manuscris existent la Biblioteca Academiei Române, intitulat în românește, *Culegere din uvrajul lui Iurkard dat în tipariu în 1837*. În acest copier toate pasajele, transcrise *in extenso*, sunt selectate numai din volumul I, adică din *Introducerea* lui Eichthal, cuprinsă în ediția din 1837 publicată la Bruxelles.

După atâta ambiguitate, e cazul să ne întrebăm dacă însuși Florian Aaron — unul dintre activii inițiați ai mișcării naționale române — nu căzuse și el victimă confuziei, atunci când scria confratelui George Barițiu: „Fiindcă eu cunosc pe Urcart și duhul cu care scrie". Și mai ales în comentariul său nostalgic: „Oare, când ar putea ajunge omul acesta în fruntea unei partide și ar putea îmbrăca postul de premier, ce față ar lua Răsăritul!" Chiar și referirea la „Răsărit" trimite gândul la „Orient" și „Occident", două noțiuni predilecte în textul lui Eichthal. Mai adăugăm că scrisoarea e scrisă în 1844, dată până la care Florian Aaron avusese prilejul să cunoască și alte scrieri aparținând de astă-dată lui Urquhart cel autentic.

Este interesantă și metamorfoza aceleiași confuzii, reflectată în opinia contemporanilor din afara cercurilor românești. Un proiect confederativ — care reflectă mai degrabă una din variantele prefigurate ale statului unitar român — este atribuit tot lui „Urquhart". Adică acelui Urquhart substituit lui Eichthal. Iată consemnarea lui A. de Gérando, la 1845: „Câteva minți generoase s-au preocupat de viitorul acestei naționi [valahe — *C.B.*] dispersată și aservită de zece secole. Mai mulți imaginează un fel de republică federativă, al cărei nucleu ar fi Moldo-Valahia și în care ar intra Rusia și Austria, cedând cea dintâi Basarabia, cea de a doua Transilvania Dacă suntem bine informați — continuă citatul — planul acesta aparține d-lui Urquhart, ale cărui excentricități sentimentale față de Turcia sunt prea cunoscute".

Confuzia Urquhart—Eichthal stăruie și în istoriografia secolului nostru. În 1915, de exemplu, un istoric de talia lui I.C. Filitti scrie după cum urmează: „În cartea asupra Turciei, apărută în 1836 și 1837, David Urquhart propăvăduiește o confederație dunăreană, cuprinzând Serbia, Principatele [române — *C.B.*] și Bulgaria, sub protecția Austriei". Ca într-un veritabil lanț al slăbiciunilor, informația confederației dunărene, ca aparținând lui Urquhart, a fost preluată de la I.C. Filitti fără a mai fi verificată cu izvorul. Și așa eroarea s-a instalat în drepturi paterne.

De asemenea, felul încâlcit de enunțare a titlului versiunii franceze a indus în eroare și pe alți reputați istorici, străini. Interpretarea legată de ideea confederației dunărene ca fiind promovată de Urquhart, o găsim și în 1973, în seriosul studiu semnat de istoricul maghiar Miskolczy Ambrus, privind *Problema unității naționale românești și mișcarea revoluționară română din Țara Românească la 1840*.

Imagini de la mijlocul sec. XIX din Bucuresti (p. 3). ...Viena...

Un apostol al saint-simonismului

Cine a fost Gustave d'Eichthal și cum a ajuns el să scrie acel singular elaborat în contextul scrisului său?

În datele biografice consemnate de marchizul De Queux de Saint-Hilaire și publicate la un an după moartea lui Eichthal, se arată că era un francez naturalizat, de origine evreu; născut la Nancy în 1804, de unde familia sa avea să se mute curând la Paris. S-a convertit la catolicism la 13 ani, odată cu mama sa. Ca evoluție intelectuală, s-a bucurat de prietenia specială a lui Auguste Comte, care l-a atras spre filosofia pozitivistă. Spirit religios, ușor mistic însă, în 1829, s-a apropiat mai mult de grupul saint-simonist al lui Prosper Enfantin, O. Rodriguez și De Bazard. Înainte de această dată se ocupase cu probleme economice, comerciale și bancare, în Franța, Anglia și Germania, și câștigase o anume experiență în materie. Revenit în Franța, a devenit, și a rămas, unul din apostolii cei mai activi ai saint-simonismului. Când, în 1832, Societatea saint-simonistă a fost dizolvată și grupul dispersat, Eichthal a luat drumul Italiei. De acolo a trecut în Grecia, în toamna lui 1833, unde a stat până în iunie 1835. A lucrat acolo ca membru fondator al unui *Bureau d'économie publique* pentru orientarea guvernului grec spre o politică de colonizare industrială și agricolă. În acest scop a găsit sprijinul și înțelegerea energicului ministru de interne — aromânul de origine, Ioan Coletti. I-a și devenit prieten pentru tot restul vieții. Denunțat ca saint-simonist, Eichthal a trebuit să părăsească Grecia. Nu înainte însă de a fi întreprins o călătorie de studiu în regiunile est-continentale ale regatului și peste granița lui de atunci, în sus spre Thessalia, Macedonia și Salonic.

S-a întors la Paris cu sănătatea șubrezită. A mai întreprins și o călătorie în Imperiul austriac. „Eram îndemnat să merg în Austria de tot ceea ce gândeam despre această monarhie, de încoronarea împăratului la Praga, unde trebuia să regăsesc vechii mei prieteni".

În 1836, observațiile acumulate în Grecia și în Austria i-au apărut — camuflate discret sub titlul anodin de *Introducere* la versiunea franceză a lui David Urquhart. În 1837, editura F.A. Brockhaus de la Leipzig i-a oficializat totuși numele, întregindu-i inițialele care în edițiile din Franța și Belgia îl ținusera într-un prudent quasi-anonimat.

Deosebirea de vederi dintre Gustave d'Eichthal și David Urquhart, autorul pe care îl comentează în voluminoasa *Introducere*, se face simțită nu numai prin aluzia transparentă din prefața citată mai sus. Simpla alăturare a titlurilor din volumele I și II relevă formulări contrastante cu însuși titlul lucrării lui Urquhart. E deajuns să se constate de pildă că în volumul I *Anglia lipsește cu desăvârșire*. Prezentă, cum am spus, în titlul comun dat ambelor volume, *Anglia apare numai în volumul II*, care reprezintă în fapt textul Urquhart din 1833.

În volumul I e vorba de două lumi *(Les deux Mondes)* întruchipând Occidentul și Orientul european. Pentru autorul francez, Occidentul este Franța și nicidecum Anglia! În viziunea lui Eichthal, linia mediană care desparte globul în două emisfere, în Europa are de o parte lumea creștină polarizată în jurul Franței; de cealaltă, lumea islamică reprezentată cu preponderență de Turcia. La rândul ei, Europa — „acest centru al lumii", cum o vede Eichthal — are și ea un centru al ei, constituit tot din două părți. O parte e Imperiul Casei de Austria, care are sub sceptrul său, stând alături, două mari națiuni. Una, *germană*, esențialmente occidentală, corespunde cu națiunea *austriacă, stricto sensu;* cealaltă, esențialmente orientală, e *asiatică* și corespunde națiunii *ungare*. În timp ce națiunea austriacă grupează în jurul ei națiunile germanice din Tyrol, Styria, Carniolia și Carinthia, cealaltă, asiatică sau ungară, grupează popoarele slave și valahe (sic!) din Boemia, Galiția, Ungaria, Transilvania, Slavonia și Dalmația. Toate popoarele de la dreapta și de la stânga vulturului bicefal, recunoscând supremația unică a Casei de Austria, și-au putut păstra limba, obiceiurile, reprezentanța națio-

nală. Astfel stând lucrurile (îl citez pe Eichthal): *„dl. Urquhart a putut spune, pe bună dreptate, că Imperiul Austriei era o teorie, un sistem, un guvern fără națiune și un imperiu de echilibru"*.

E de remarcat însă că această caracterizare aparținându-i lui Urquhart nu s-a voit un elogiu adus Austriei. Eichthal, în schimb, a găsit în ea toate meritele. Astfel, pe când Urquhart era un admirator și adept al integrității Imperiului otoman, Eichthal se dovedea tot atât de fervent admirator al celui habsburgic. Pentru el, „imperiul de echilibru" sau Austria știa să intervină în situația fiecăreia din națiunile sale și să le arbitreze luptele sociale și naționale. Nu omite totuși să recomande că aplicarea unui regim de egalitate, același pentru *Viena* ca și pentru *Pesta*, n-ar putea fi decât spre folosul propriului echilibru intern. Și așa, Austria, în concepția lui Eichthal, reprezenta o fericită sinteză a ceea ce era mai bun din guvernarea occidentală ca și din cea orientală. Existența ei deci i se părea imperativă, tocmai pentru rolul nou pe care era chemată să-l îndeplinească: de liant și moderator față de Turcia și față de Franța; față de Orientul și Occidentul european deopotrivă. În ultimă instanță, față de lumea întreagă.

Ca o imediată aplicare a spuselor sale, Eichthal vedea rezolvându-se și „criza orientală", atunci pendinte în Europa prin întrunirea unui nou congres, intermediat de Austria, la Viena. „Un congres! prin așa ceva excelează și triumfă Austria", apreciază autorul. O soluție care nu putea intra și în vederile lui Urquhart.

Direcțiile divergente urmate de un autor și celălalt se constată cu prisosință și în opiniile scriitorului saint-simonist cu privire la Turcia, sau „jumătatea orientală a Europei". Eichthal susține, ca și Urquhart de altfel, că Imperiul otoman ca să vieze avea nevoie de reorganizare/restructurare. Numai că, opțiunea sa se pronunța în sensul că vechile relații socio-politice, bazate pe servitutea degradantă și funestă, internă și externă, trebuiau înlocuite cu principiile moderne ale emancipării naționale. Emancipare realizată prin neam, prin limbă și printr-o delimitare geografică fermă: „Reforma imperiului a început prin revolta provinciilor tributare și nu se poate termina decât prin emanciparea acestora. Trebuie ca vechea legătură de supunere să fie sfărâmată înainte de a se putea crea o nouă ordine ierarhică; *trebuie ca naționalitatea să se împlinească prin neam, limbă și hotare geografice puternice*, înainte ca supremația Porții să se stabilească, nu numai asupra vechilor supuși, ci și asupra Orientului în genere..."

În argumentarea lui Eichthal, exemplul fostelor colonii americane, din nord și din sud, stătea mărturie în fața oricui. Și experiența recentă a Greciei, devenită regat, era definitorie, în ciuda dificultăților întâmpinate în opera de reconstrucție. Convingerea autorului saint-simonist — nu și a lui Urquhart — era ca emanciparea populațiilor creștine tributare reprezenta pentru Turcia o binefacere și o necesitate. În felul acesta, imperiul putea scăpa de flagelul revoltelor endemice care îi amenințau liniștea Este o concluzie pe care Eichthal a folosit-o drept preambul la argumentarea nevoii de constituire a unei *Confederații de state la Dunărea de Jos*. Sub sceptru austriac, bineînțeles. O confederație ieșită de sub influența otomană și intrată sub protecția austriacă. O confederație concepută a deveni „o putere maritimă în Marea Neagră și a stabili astfel echilibrul în această mare, între puterile Rusiei și Turciei": nu era o formulă care să fi intrat și în vederile pătimașului filo-turc Tot așa precum el n-a împărtășit nici perspectiva ca Principatele române să se fi constituit într-un stat independent, sub domnia unui prin-

... și Paris

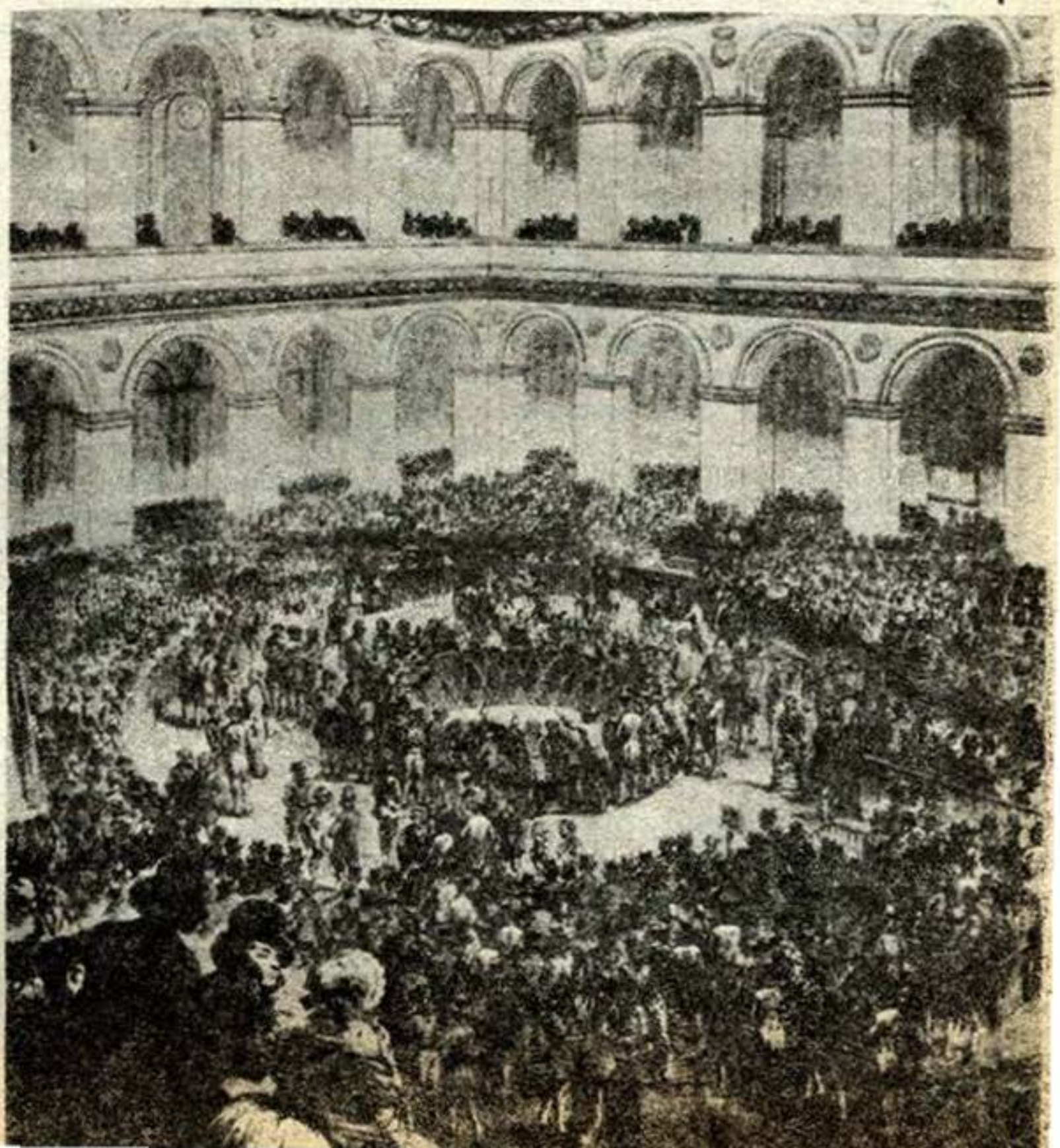

cipe european.

Potrivit celor înfățișate și susținute de Gustave d'Eichthal: „Vechile provincii ale Imperiului turc, situate pe malurile Dunării — Serbia și Bulgaria pe malul drept, Moldova și Valahia pe malul stâng —, ne par destinate să obțină curând recunoașterea oficială a independenței care există de fapt în cazul Serbiei, și să formeze o confederație distinctă *(particulière)*, sub protecția Austriei. În același timp de altfel, Bosnia, provincie total musulmană dar cuprinsă ca un triunghi între Dalmația și Slavonia, ar trebui să fie încorporată în statele Austriei imperiale. Sau cel puțin să fie unită cu Serbia".

Este un proiect — conchide Eichthal — pe care Austria l-a urmărit de multă vreme.

În volumul II, cuprinzând textul propriu zis al lui Urquhart, acesta vorbea ca de pe cealaltă parte a baricadei. „Rusia — scrie el — ar fi dispusă, pentru a mulțumi Austria, să-i cedeze/abandoneze provinciile de la sudul Serbiei până la Marea Egee. Austriei însă puțin îi pasă de astfel de achiziții. Și Valahia, a cărei importanță devine din ce în ce mai mare pentru Austria prin deschiderea viitoare a navigației pe Dunăre, devine, din aceeași rațiune, necesară pentru menținerea prosperității comerciale de care se bucură Rusia, pe cât a fost întotdeauna pentru îndeplinirea ulterioară a proiectelor sale politice".

Tot din agenda politică a imperiului central european a scos Eichthal la lumină și planul (el zice necesitatea) creării confederației dunărene, în scopul intereselor economice de dominație fluvială și maritimă a Austriei: „O confederație a Dunării — stăruie filo-austriacul autor — va trebui să se constituie sub protectoratul Austriei. Dar pentru a obține puterea și securitatea care îi sunt necesare, această confederație trebuie să fie stăpână peste întregul curs al fluviului, care îi dă viață. Ea are nevoie să-i fie atașată Bulgaria, și pentru că porțiunea malului stâng al Dunării, dintre Galați și Marea Neagră a fost cedată Rusiei prin tratatul din 1812 de la București, confederația, pentru a-și asigura independența, va trebui probabil să se implice în executarea canalului de la Hârșova care, precum s-a mai discutat, ar lega Dunărea cu Marea, prin punctul în care cursul său se apropie mai mult de coastă, și ar evita astfel deturul și primejdiile pe care gurile Dunării le pricinuiesc navigației".

Nu mai departe decât în vizita pe care a făcut-o (în 1835) la București, domnitorului Ghica, el, Urquhart, îi arătase că *Anglia* n-ar putea niciodată consimți la distrugerea Imperiului otoman; că interesele engleze erau indisolubil legate de existența lui etc. Independența Principatelor române în concepția urquhartiană însemna emanciparea totală de sub protectoratul Rusiei, dar menținerea neîntreruptă a suzeranității otomane.

În sfârșit, dată fiind apartenența ideatică saint-simonistă a autorului francez, suntem ispitiți să adăugăm calculelor sale și un 'avânt utopic, o amăgire: „Confederația dunăreană va trebui să ajungă și o putere maritimă în Euxin, pentru a contrabalansa în această mare forțele Rusiei și ale Turciei... Puterea maritimă creată de Austria în Marea Adriatică și care trebuie să se dezvolte rapid, nu ar răspunde decât pe jumătate destinației sale, dacă Austria n-ar avea asigurat un punct de sprijin pentru marina sa militară în Marea Neagră".

Pentru controlul Mării Negre, Urquhart nu s-a gândit decât la dominația britanică. La o confederare a popoarelor mici de la Dunăre se va gândi și el, e drept, dar nu acum, ci după 1848. Și atunci însă, tot sub egidă otomană, care să le ofere tăria defensivă în fața amenințărilor austro-ruse. ■

(Va urma)

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• **Ion Bitoleanu — POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI MARI ÎN DEZBATERILE PARLAMENTULUI. 1919-1939.**

Editura Mondograf, Constanța, 1995, 355 pp., 3 570 lei: lucrarea își propune să valorifice o categorie de izvoare rămase, în mod surprinzător, mai puțin utilizate, care redau în plus, față de documentele diplomatice, și atmosfera umană.

• **Emanoil Hagi-Mosco — BUCUREȘTI. AMINTIRILE UNUI ORAȘ. ZIDURI VECHI. FIINȚE DISPĂRUTE** (ediție îngrijită de **Ștefan Pleșia, Dan Pleșia** și **Mihai Sorin Rădulescu;** cuvânt înainte de **Paul Cernovodeanu).**

Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, 328 pp., 25 000 lei: volumul reunește, într-o frumoasă prezentare grafică, majoritatea scrierilor având ca temă aspecte din trecutul Capitalei noastre, elaborate de un bun cunoscător al izvoarelor.

• **BUCUREȘTI.**

96 pp.: volumul, apărut sub egida Ministerului lucrărilor publice și amenajării teritoriului, prezintă succint, în limba engleză și în limba română, evoluția arhitecturală a orașului. Lucrări similare au mai fost tipărite sub egida MLPAT pentru orașele: Iași, Suceava, Piatra Neamț, Timișoara.

• **Florin Gârz — NATO: GLOBALIZARE SAU DISPARIȚIE. DE LA RĂZBOIUL RECE LA PACEA PIERDUTĂ.**

Casa Editorială Odeon, București, 1995, 263 pp., 3 000 lei: autorul dorește să pună la dispoziția cititorilor o analiză a perioadei „războiului rece" și a celor cinci ani ce au trecut de la încheierea lui.

• **Dan Zamfirescu — LUCIAN BLAGA ȘI CONDIȚIA CULTURII ROMÂNEȘTI.**

Editura Roza Vânturilor, București, 1995, 24 pp., 500 lei: textul comunicării ținute în urmă cu patru ani la Institutul de filosofie, cu prilejul împlinirii a trei decenii de la moartea marelui învățat.

• **Cornel Lupea — RACOVIȚA. MONOGRAFIA UNEI STRĂVECHI AȘEZĂRI SIBIENE.**

Casa de Presă și Editură Tribuna S.R.L., Sibiu, 1995, 335 pp., 2 500 lei: o lucrare de istorie locală, documentată, însoțită de material ilustrativ.

ÎN UMBRA CORTINEI DE FIER

19 noiembrie 1946. După exact nouă ani de întrerupere a vieţii parlamentare româneşti, electoratul a fost din nou chemat la urne. Ministerul justiţiei a dat publicităţii următoarele rezultate: din totalul celor 6 934 583 de voturi exprimate, 4 766 630 au revenit Blocului Partidelor Democrate (partidul comunist şi aliaţii săi), 569 651 Uniunii Populare Maghiare (a participat pe liste proprii, dar susţinând Platforma B.P.D.), 156 775 Partidului Ţărănesc Democrat (dr. Lupu), 878 927 Partidului Naţional-Ţărănesc (Maniu), 259 306 Partidului Naţional Liberal (Brătianu), iar restul unor mici grupări lipsite de importanţă. Parlamentul rezultat din aceste alegeri avea următoarea componenţă: 348 mandate B.P.D., 29 Uniunea Populară Maghiară, 2 Partidul Ţărănesc Democrat (dr. Lupu), 32 Partidul Naţional-Ţărănesc (Maniu) şi 3 Partidul Naţional Liberal (Brătianu).

În imagini: *dr. Petru Groza (la microfon) şi Gheorghe Gheorghiu-Dej (în spate) savurează „victoria" în alegeri (miting din 20 noiembrie 1946)*
Un zâmbet reţinut şi o privire neîncrezătoare Gh. Tătărescu la secţia de votare

Aşteptate şi dorite de toate forţele politice, alegerile urmau să marcheze o revenire la normalitate, o repunere în funcţiune a mecanismelor regimului politic parlamentar din România. În realitate, ele au reprezentat cel mai grav rapt electoral din istoria politică a ţării, fiind una din etapele decisive în procesul de comunizare a României.

Desfăşurate într-o ţară aflată încă sub regim de ocupaţie, în care guvernul impus la 6 martie 1945, prin măsurile luate, a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a împiedica accesul la putere al forţelor democratice reale, alegerile s-au dovedit o înscenare montată după un scenariu tipic cominternist şi executat cu totala lipsă de scrupule specifică unor astfel de situaţii de către Partidul Comunist din România. Guvernul Groza a pregătit alegerile nu doar pentru a asigura victoria comuniştilor în confruntarea electorală, ci mai ales în perspectiva eliminării oricăror adversari ai acestora din viaţa politică şi asigurarea trecerii de la regimul parlamentar pluripartid la cel totalitar.

Conform angajamentelor asumate de gu-

vernul român, în urma vizitei în țara noastră a reprezentanților marilor puteri (așa-numita Comisie interaliată compusă din A.I.Vișinski, ambasadorii Marii Britanii și S.U.A. la Moscova A. Clark Kerr și A. Harriman, prezenți la București în perioada 16-25 decembrie 1945), alegerile parlamentare urmau să se desfășoare în luna mai 1946. Abia la 17 iulie însă a fost publicată noua lege electorală, care se va dovedi un instrument eficace în mâna guvernului pentru a organiza alegerile în propriul său interes. Deși legea proclama dreptul la vot pentru toți cetățenii țării în vârstă de 21 de ani, ea conținea o serie de prevederi limitative care îi vizau în primul rând pe adversarii politici ai comuniștilor. Erau declarați nedemni de a face propagandă electorală, de a fi aleși sau de a alege toți cei considerați criminali de război, „vinovații de dezastrul țării", vârfurile aparatului de stat, foști demnitari și înalți funcționari în timpul regimurilor trecute etc. Și cum comisiile de epurare a aparatului de stat se aflau în mâna comuniștilor, persoanele care erau sau nu apte să participe la alegeri au fost desemnate de aceștia după criterii profund subiective. Printr-un decret publicat în aceeași zi cu legea electorală, Parlamentul român devenea unicameral, Senatul — considerat de comuniști nucleul reacționar al organului legislativ — fiind desființat și, astfel Parlamentul putea fi controlat mai ușor.

Pentru prima dată, femeile, funcționarii de stat și militarii primeau drept de vot. În spatele acestei prevederi aparent democratice stăteau însă calcule de natură practică: guvernul avea posibilitatea să controleze până în cel mai mic amănunt electoratul, armata, poliția și celelalte organe de ordine fiind transformate în instrumente de impunere a voinței puterii.

Deși grupările de stânga înregistraseră o creștere rapidă a efectivelor, contând pe votul favorabil al aderenților lor (partidul comunist își sporise numărul de membri de la 35 800, în martie 1945, la 717 490 în iunie 1946, iar Frontul plugarilor concentra în rândurile sale peste 1 000 000 de membri), rezultatele alegerilor au șocat opinia publică din țară și străinătate. Un singur exemplu, dar edificator: la 4 ianuarie 1947, în cursul convorbirii cu secretarul de stat G. Marshall, ministrul român la Washington, M. Ralea, a înregistrat declarația dură a înaltului demnitar american, conform căreia guvernul său „a fost extrem de dezamăgit de modul în care s-au desfășurat alegerile din România; că a fost la Ialta și la Moscova și că alegerile s-au ținut încălcându-se spiritul și litera acordurilor adoptate acolo..." Neputând replica, M. Ralea a insistat totuși ca guvernul american să privească în continuare cu atenție România, motivând că aceasta „are nevoie de Statele Unite, iar partidele politice și poporul român doresc să aibă relații mai bune și mai consistente cu acestea. El a subliniat în mod particular problema relațiilor economice", dar nu a ezitat să numească marele pericol ce s-ar fi creat „dacă Statele Unite le fac reproșuri, îi mustră și îi ostracizează" pe români, aceștia fiind „nevoiți să cadă sub ceea ce el a prezentat ca fiind o «influență exclusivă»". În finalul convorbirii, cum citim în nota redactată de partea americană, M. Ralea a lansat un apel disperat, ce conține credem noi, și o apreciere pertinentă asupra caracterului și consecințelor reale ale alegerilor din 19 noiembrie 1946: „D-le Secretar — a spus ministrul — , nu ne lăsați dincolo de cortina de fier!"[1]

Spre o asemenea concluzie conduce și lectura grupajului de documente pe care revista noastră îl pune pentru prima oară în circuit public. Sunt documente rezultate din investigarea unor importante fonduri de arhivă, românești și străine, devenite accesibile cercetării în ultimii ani. Documente inedite și extrem de relevante ce se adaugă eforturilor constante ale revistei Magazin istoric de a fi permanent în avangarda istoriografiei românești, preocupată să elaboreze premisele științifice obiective atât de mult așteptate ale celor aproape cinci decenii de regim totalitar din România. Cititorii vor sesiza, desigur, importanța deosebită a documentelor provenind din fostele arhive sovietice, pe care ni le-a pus la dispoziție cunoscuta cercetătoare T. A. Pokivailova, de la Institutul de slavistică și balcanistică al Academiei de Științe a Rusiei, căreia îi mulțumim și pe această cale. Sunt surse de primă importanță în stabilirea factorilor implicați în evenimentele de acum cinci decenii și a rolului pe care l-au avut autoritățile militare și politice sovietice în desfășurările de atunci.

Să-i lăsăm, deci să vorbească pe principalii autori ai dramei, cu precizarea că ordonarea documentelor s-a făcut în funcție de cronologia propriu-zisă a evenimentelor și nu a datelor pe care le poartă ele. Acolo unde a fost necesar, am inclus mici explicații între paranteze drepte. Titlul grupajului ne aparține, iar traducerea documentelor colegei Florentina Dolghin.

M. ȘTEFAN

[1] Referire la recentul discurs al lui W. Churchill ținut la Fulton (S.U.A.) la 5 martie 1946, în care fostul premier britanic a lansat formula „cortinei de fier" care se lasa peste o jumătate a continentului european aflată sub dominația sovietică.

19 noiembrie 1946

Metode în desfășurarea alegerilor din România

T.A. POKIVAILOVA

• Noi suntem siguri de 55-60% din voturi, dar trebuie să luăm 90% • Armata și aparatul de stat „pregătite" pentru succes • Rezultate cunoscute cu două săptămâni înainte! • Poliția, armata, jandarmeria și alte 50 000 persoane vor face „siguranța" urnelor • Un pericol neașteptat: industriașii anglo-americani și social-democrații • Țăranii răspund: ne mai gândim sau nu votăm deloc • Ce se înțelege prin „tehnica" electorală și de ce este necesară conspirativitatea?

Secret

TELEFONOGRAMĂ

Din București

15.VII.1946
Ora 17.15

Tovarășului Gribanov M.G.

Rog să fie informat tovarășul A.I. Vișinski despre următoarele.

Pe 13 iulie regele României a semnat două legi:

1. Privind organizarea reprezentanței naționale (Parlamentul român). Conform acestei legi, puterea legislativă aparține exclusiv Parlamentului și regelui, și nu Senatului;

2. Concomitent, adică pe 13 iulie, regele a semnat legea privind alegerile pentru Camera Deputaților. În ajunul semnării acestor legi, Maniu și Brătianu au fost la rege și, în numele partidelor lor, l-au rugat să nu semneze aceste legi, pe care le-au numit dictatoriale.

Traducerea legilor în limba rusă va fi trimisă la Moscova în următoarele 2-3 zile.

Susaikov

A primit: Solner

Trimisă tov-ilor Molotov V.M. (2), Dekanozov, Lozovski, Lavrișcev, Pereterski; la dosar (2).

Din alte documente reiese că prin cuvântul „tehnică" trebuie înțeleasă o suită întreagă de măsuri organizatorice menite să obstacoleze participarea „elementelor nedorite" la alegeri, eliminarea din listele electorale a așa-numiților reacționari, monopolizarea de către partizanii B.P.D. a conducerii secțiilor de votare, ceea ce asigura posibilitatea manipulării buletinelor de vot până la substituirea lor.

Despre metodele de desfășurare a alegerilor din România (noiembrie 1946)

Înregistrarea convorbirii consilierului Ambasadei U.R.S.S. în România D. Iakovlev cu secretarul general al Consiliului de Miniștri al României, Emil Bodnăraș despre tactica Blocului Partidelor Democratice.

București

6 noiembrie 1946
Strict secret

Discuția s-a referit exclusiv la alegerile pentru Parlament.

Lui Bodnăraș i-au fost puse următoarele întrebări:

I. *Care sunt perspectivele alegerilor, cât crede că va obține B.P.D. în mod real?*

Răspuns: Pe 5 noiembrie a.c. conducerea partidului nostru, în componența: Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Bodnăraș și Miron Constantinescu, întorcându-se din provincie, unde am fost cu toții pentru a lua cunoștință și a ajuta la munca de pregătire a alegerilor, a avut o consfătuire în scopul stabilirii greșelilor și concluziilor privind perspectiva alegerilor.

Părerea lui Gheorghiu-Dej, a Anei Pauker și a mea a fost că Blocul Partidelor Democratice va obține în mod cert 55, maximum 60%. Miron Constantinescu presupune că 65-70%. Noi considerăm că Constantinescu exagerează posibilitățile B.P.D. și nu abordează suficient de realist estimarea situației.

Părerea S.S.I. (Serviciul Special de Informații), pe baza informațiilor existente, este tot aceea că B.P.D. va obține cel mai probabil 55, și nu 60%.

Cu două luni în urmă s-ar fi putut conta pe mari succese ale B.P.D., dar urmările secetei și greutățile de ordin

economic provocate de aceasta au afectat întrucâtva popularitatea partidelor din arcul guvernamental. În provincie manifestă nemulțumire față de guvern și cei care au suferit din cauza secetei și cei care nu au avut de suferit. Primii sunt nemulțumiți pentru că guvernul nu adoptă suficiente măsuri pentru aprovizionarea cu pâine, ceilalți pentru că guvernul a fost obligat să le ia lor [o parte din] pâinę pentru regiunile afectate de secetă...

În toate cele 16 regiuni căzute victimă secetei se contează pe 3 până la 5 sau 10 procente din voturi, ce pot fi câștigate la alegeri, dacă problema pâinii va fi rezolvată în termen de 4-5 zile, adică nu mai târziu de 10 noiembrie a.c. ...

II. *Care este raportul de forțe și pe cine se sprijină îndeosebi B.P.D.?*

Răspuns:

a) Principalul sprijin al B.P.D. în rândurile țărănimii este țărănimea foarte săracă și parțial mijlocașul, care are și el nevoie de pâine, de aceea problema pâinii în regiunile secetoase se ascute în mod deosebit. Aceste categorii reprezintă 60-65% din numărul total al țărănimii;

b) Muncitorii industriali reprezintă aproximativ 5-6% din întreaga populație a țării; ei vor vota pentru Blocul Partidelor Democratice;

c) Aparatul de stat și armata. Există toate motivele să presupunem că ele vor vota pentru Blocul Partidelor Democratice, pentru că însăși organizarea lor internă și chiar și condițiile alegerilor în cazul lor asigură pe deplin votul lor de partea B.P.D. În total, ele vor da circa 1 000 000 de voturi;

d) O parte a micii burghezii și a intelectualității din profesiile libere. În general, ele constituie un procent redus și nu vor avea o influență deosebită asupra rezultatului alegerilor.

III. *Ce prognoze pot fi făcute relativ la câștigarea voturilor de către B.P.D. și opoziție?*

Răspuns: Cum am arătat mai sus, noi sperăm să avem 55-65% din voturi, pe calea obținerii unor voturi reale în timpul votării, dar noi trebuie să luăm 90% și asta se va face cu ajutorul acelor posibilități pe care ni le conferă legea electorală și al unei anumite „tehnici".

Noi socotim că distribuirea mandatelor ca rezultat al votării trebuie să se facă astfel:

Opoziția: 20-25 locuri,

Partidul lui Lupu: 5-6 locuri.

Altele: 5 locuri.

Partidul maghiar MADOSZ: 40 locuri (adică partea guvernului).

Astfel, din 414 locuri, Blocul Partidelor Democratice va avea:

voturi proprii:	344
MADOSZ:	40
Lupu:	5-8
	389-392

IV. *Unde poate fi așteptat cel mai mare succes al opoziției?*

Răspuns: La cel mai mare succes al opoziției ne putem aștepta în Transilvania. Ce număr de voturi vor obține acolo B.P.D., și opoziția nu se poate prevedea, dar nu este exclus ca opoziția, mai ales maniștii, să aibă acolo un loc precumpănitor.

Lupta electorală va fi foarte acerbă, opoziția se pregătește temeinic pentru asta, creând detașamente speciale a căror sarcină va fi ocuparea secțiilor de votare pentru ca alegerile să se desfășoare sub controlul lor. Misiunea acestor detașamente va consta în aceea de a interzice accesul în secțiile de votare al persoanelor care vor vota cu Blocul Partidelor Democratice. După cum se știe, ei au creat deja o „poliție specială" înarmând-o în mod corespunzător până la sticle cu lichid inflamabil.

De partea sa, guvernul, pe lângă folosirea poliției, jandarmeriei și armatei, a pregătit încă 50 000 de persoane pentru paza secțiilor de votare și păstrarea ordinii în timpul alegerilor, cu amendamentul că, dacă va fi necesar, ei să fie utilizați ca forță fizică în cazul unor încercări ale opoziției de a ocupa secțiile de votare.

Ne așteptăm la incidente de masă, până la ciocniri sângeroase.

Consilier al Ambasadei U.R.S.S. în România
D. Iakovlev

Înregistrarea convorbirii secretarului I al Ambasadei U.R.S.S. în România, tov. Șutov, cu secretarul C.C. al Partidului Comunist Român Anna Pauker.

Strict secret
20 noiembrie 1946
nr. 234

Din însărcinarea ambasadorului U.R.S.S. în România, tov. Kavtaradze, la 6 noiembrie m-am întâlnit cu tov. Pauker Anna. În discuție, tov. Pauker a dat următoarele răspunsuri la întrebările puse de mine:

1. *Cum apreciază C.C. situația politică și economică din țară înaintea alegerilor?*

Din punct de vedere economic, starea populației înaintea alegerilor *nu se manifestă în favoarea Blocului Partidelor Democratice.* Principala problemă a situației economice este lipsa *pâinii, ca urmare a secetei* în Moldova, Bucovina de Sud și parțial în Muntenia. În regiunile unde a fost recoltă, țăranii refuză să vândă cereale. Recent s-au întors din județul Arad — Pătrășcanu, din Târnava Mare și [Târnava] Mică — Bucur Șchiopu, care au fost acolo înainte de alegeri în calitate de candidați ai acestor județe în Parlament. Arad, Târnava Mare și Târnava Mică sunt județe unde recolta a fost bună. Pătrășcanu și Șchiopu au fost încolțiți de populație cu întrebarea de ce vrea guvernul să le ia cerealele. Țăranii spuneau că *cerealele nu le ajung nici lor și că nu intenționează să le vândă la un preț atât de scăzut.* Pătrășcanu și Șchiopu au raportat C.C. că, în urma activității lor în aceste județe, au reușit să le explice țăranilor și să îi convingă de necesitatea de a

vinde cerealele organelor de aprovizionare ale statului, întrucât aceste cereale ajung în regiunile afectate de secetă.

Situația pâinii este proastă și în regiunile muncitorești: Galați, Brăila, București, Brașov, Petroșani. De pildă, la Brașov, Galați și Brăila pâinea se distribuie numai o dată pe săptămână, iar uneori și mai rar. Situația se complică și mai mult pentru că în afară de pâine lipsesc și alte alimente: cartofi, fasole, mazăre, legume.

La multe secții de votare din București am explicat alegătorilor situația creată. Mi-am încredințat alegătorii că, la fel ca și anul trecut, și anul acesta vom depăși greutățile legate de cereale și vom aduce grâne în țară. Nimic altceva nu le-am putut spune, pentru că până astăzi încă nu știm de unde vom putea obține cereale. Alegătorii m-au întrebat și de ce nu există cherosină, zahăr și de ce guvernul nu ia măsuri hotărâte împotriva speculei.

În C.C. am adoptat hotărârea ca până sâmbăta viitoare, să fie adunate nu mai puțin de 500 vagoane de porumb, care să fie expediate în regiunile afectate de secetă și în regiunile muncitorești.

Trebuie să adaug că acum o săptămână industriașii din ramura petroliera, mare parte dintre ei anglo-americani, s-au adresat Ministerului industriei miniere pentru a li se aproba să închidă întreprinderile petroliere ca fiind nerentabile. Iar noi am fost informați că cea mai bună uzină bucureșteană de reparat automobile „Ford-România" se vinde pe bucăți. Legat de acest aspect, muncitorii trebuie concediați din întreprinderi și astfel se creează un nou lot de șomeri, care va număra mii de oameni.

Aceste lucruri le considerăm ca o campanie antiguvernamentală organizată de *întreprinzătorii anglo-americani, pentru a crea în rândul muncitorilor o nouă nemulțumire față de guvern.* Noi suntem împotriva închiderii întreprinderilor mai ales într-o pe-

Liberalul
Organ național-liberal
Romani,
Cetățeni mai mulți dintre voi ați pierdut dreptul de vot!
Ați fost omiși de pe listele electorale sau vi s'a refuzat eliberarea cărților de alegător, în timp ce alții vor vota cu cărțile voastre.
Această batocorire a celor mai lamurite drepturi cetățenești nu poate rămâne fără urmări grave și fără pedepsirea exemplară.
Libera manifestare a poporului român nu este cerută numai de cetățenii țării, ci și de cele trei Puteri Aliate, care ne-au ajutat să salvăm țara de regimul de dictatură, de silnire și de teroare și să asigurăm României deplina ei independență și deplina ei suveranitate.
Ron Ani

Doua pagini din Liberalul dau veste țării despre poziția opoziției, dar rezultatele erau stabilite cu mult înainte...

rioadă preelectorală. Tudor Ionescu [social-democrat, ministrul minelor și petrolului] îi sprijină pe industriașii petrolului, bazându-se numai pe faptul că aceste întreprinderi sunt nerentabile.

2. *Pe care anume pături ale populației vă bazați la sate și care este starea de spirit a țărănimii înaintea alegerilor?*

CHEMAREA PARTIDELOR DEMOCRATICE CATRE TARA
Romani!

Noi socotim că la sate ne sprijină țăranii care au primit pământ în urma reformei agrare, adică cele mai sărace straturi ale țărănimii. În plus, contăm pe sprijinul unei părți a mijlocașilor, care se afla sub influența Frontului plugarilor. Chiaburii sunt împotriva noastră și vor vota cu țărăniștii. De remarcat că sunt județe, ca Arad și Gorj, de pildă, unde reforma agrară s-a desfășurat nesatisfăcător și țăranii nu au primit pământ. Nici asta nu este în folosul Blocului Partidelor Democratice. Comportarea intelectualității rurale nu este peste tot loială față de guvern. Chiar acolo unde sunt profesori membri ai Partidului Social-Democrat al lui Voitec-Rădăceanu. Recent, la un miting consacrat celor doi ani de la crearea Asociației ARLUS, în județul Iași, după încheierea alocuțiunii oratorului cu cuvintele „Trăiască prietenia sovieto-română!", din mulțime s-a strigat: „Trăiască România independentă și Iuliu Maniu!". Cel care strigase această lozinca era un profesor, membru al Partidului Social-Democrat al lui Voitec-Rădăceanu. Mai multe exemple nu-mi amintesc, dar asemenea cazuri nu sunt singulare. Propagandiștii noștri care lucrează în Moldova povestesc că în discuțiile cu țăranii, aceștia le declară că nu vor vota pentru guvernul Groza, la fel cum nu vor vota nici pentru Maniu. Ei explică faptul că nu vor vota pentru guvern pentru că acesta nu le acordă ajutor, iar pentru Maniu, nu vor vota pentru că Maniu reprezintă interesele moșierilor ceea ce înseamnă că votând pentru Maniu, ar vota împotriva reformei agrare, în urma căreia țăranii au primit pământ. La întrebarea pentru cine vor vota, țăranii răspund: „Ne mai gândim", sau „Nu vom vota deloc".

Agitatorii noștri sunt puși în dificultate când trebuie să răspundă la întrebările țăranilor privind colhozurile. Țăranii sunt speriați de propaganda țărănistă. Ne întreabă dacă vor fi colhozuri. Le răs-

pundem că guvernul a împărțit pământul țăranilor, pământ primit de ei ca rezultat al reformei agrare, a emis documente pentru dreptul de folosire a pământului și nu pune problema creării de colhozuri. Țăranii ne răspund că și în Rusia, la fel, la început a fost împărțit pământul, apoi a fost luat și s-au organizat colhozuri. N-avem argumente convingătoare împotriva unei asemenea obiecții a țăranilor.

3. *Ce rezultate ale alegerilor estimați?*

În unele județe vom lua 70-75%, iar în altele sub 50%. În general, în toată țara, fără măsuri „tehnice", cred că vom avea 60%. Desigur că este un rezultat care nu ne satisface, pentru că având în bloc un partid ca cel social-democrat sau liberal, partidul comunist poate fi în minoritate.

Până la alegeri au rămas 12 zile. În aceste zile trebuie să muncim mult. Acum scoatem muncitorii din întreprinderi și îi îndreptăm spre sate, pentru ca propagandiștii noștri să ajungă în fiecare casă din fiecare sat al țării noastre. Pentru București am stabilit 2 000 de propagandiști, care și-au început deja activitatea.

4. *Ce perspective aveți privind voturile femeilor și cum munciți cu ele?*

La sat, în rândurile femeilor nu ducem o muncă separată. La sat muncim cu femeile ca și cu populația bărbătească. La oraș convocăm mitinguri numai ale femeilor, adunări la care ducem o muncă specială de lămurire. În rândurile electoratului feminin, îndeosebi la țară, sunt multe analfabete. Noi le explicăm femeilor că în România, pentru prima oară în istorie, femeia este admisă la vot și că acest drept politic le-a fost oferit de guvernul Groza. Considerăm că aceasta este lozinca principală pe care trebuie să o folosim în munca cu femeile. În cazul votului femeilor, multe lucruri vor depinde de cum pesedintele biroului electoral se poartă cu femeile votante, pentru că femeile nu au votat niciodată, nu au văzut niciodată legi electorale și nu cunosc procedurile de votare.

5. *Când va sosi vaporul cu 10 000 tone de porumb cumpărat de Gheorghiu-Dej?*

Nu mai devreme de începutul lunii decembrie. Noi trebuie să luăm în calcul acum, până la alegeri, nu grâul adus de peste graniță, ci concentrarea și strângerea cerealelor din țară și expedierea lor în regiunile unde populația are mare nevoie de ele.

În încheierea discuției, Pauker a relatat despre deficiențele de organizare și sabotajul de la calea ferată. Ea și-a exprimat nemulțumirea privind activitatea directorului general al Căilor Ferate Române, Bernache, și a declarat că în prezent nu există vagoane pentru livrarea urgentă a pâinii în zonele afectate de secetă. Asta se explică nu numai prin deficiențele de organizare existente la calea ferată, ci și prin sabotajele de la unele segmente de cale ferată.

Secretar I al Ambasadei
U.R.S.S. în România
Șutov

Raport al ambasadorului S. Kavtaradze privind situația din preajma alegerilor din România

...Guvernul nu a putut să facă față sarcinilor economice care îi stăteau în față și, îndeosebi, el nu a putut obține rezultate palpabile în lupta cu specula. Astfel, trebuie să recunoaștem că în ce privește măsurile economice, guvernul nu s-a pregătit în nici un fel pentru alegeri. El le-a abordat cu mâinile goale, nedispunând nici măcar de cele mai reduse rezerve de grâu, pentru a manevra cu ele în regiunile atinse de secetă.

Acest fapt îl recunosc chiar conducătorii partidului comunist.

Înrăutățirea situației materiale a populației conduce la consecințe nefavorabile pentru guvern. Țărănimea din regiunile afectate de secetă este nemulțumită că guvernul nu a luat măsuri eficiente pentru importul masiv al porumbului de peste graniță și nu a acordat un ajutor alimentar populației acestor regiuni. În zonele agricole ale țării, țărănimea este nemulțumită de blocarea cerealelor și de prețul mic pe care îl propun pentru ele organele statului. *Țărănimea* este nemulțumită, de asemenea, de faptul că vânzându-și producția la prețurile de stat, ea este obligată să cumpere mărfurile ce-i sunt necesare de la speculanți.

Între *muncitori*, în ciuda nivelului înalt al conștiinței lor politice, se observă de asemenea o nemulțumire, care decurge din neconcordanța dintre salariul lor și prețurile la obiectele de primă necesitate. Același motiv trezește nemulțumire și chiar ostilitate față de guvern în rândurile *funcționarilor* de stat, în majoritatea lor reacționari.

Nemulțumire nutresc și *militarii*, întrucât situația lor materială este analoagă cu cea a funcționarilor de stat.

Acestor situații care influențează negativ asupra procesului și rezultatului alegerilor le poate fi contrapusă conștiința politică a maselor largi ale populației de la orașe și sate. *Munca acestor partide de masă* puternice, ca cel comunist (600 000 membri), social-democrat (600 000 membri), agrar „Frontul plugarilor" (1 500 000 membri), care acționează sub stindardul unui democratism popular real și al prieteniei cu Uniunea Sovietică, predomină într-un grad semnificativ și paralizează acțiunea factorilor negativi, atât cu caracter subiectiv, cât și obiectiv.

În conștiința maselor, poziția antiguvernamentală și antidemocratică a partidelor „istorice" (și prin urmare a anglo-americanilor) se răsfrânge corect ca o politică de dușmănie față de Uniunea Sovietică, ca o aventură urmată de nenorociri pentru popor. Alianța și prietenia cu Uniunea Sovietică sunt piatra unghiulară în conștiința maselor muncitoare și ea nu poate fi urnită din loc sub influența nici unui factor și în nici o împrejurare. *De aceea*,

considerăm că Blocul Partidelor Democratice va ieși în mod indiscutabil învingător în lupta electorală, dar nu putem estima nici măcar cu aproximație raportul în procente al forțelor și voturilor pentru și împotriva listei democratice. Cât privește raportul de forțe în alegeri, conducerea Partidului Comunist Român nu are una și aceeași părere. O parte a ei (Gheorghiu-Dej, A. Pauker, Bodnăraș) crede că blocul democratic va primi la alegeri maximum 60%, alții consideră că 65-70%, dar prin folosirea corespunzătoare a posibilităților oferite de legea electorală și prin aplicarea unei oarecare „tehnici", cu toții speră să ridice numărul voturilor până la 90%. De menționat că în intenția sa de a aplica „tehnica" în timpul alegerilor, blocul guvernamental se pare că nu respectă întru totul caracterul conspirativ, pentru că unii lideri din provincie ai partidelor „istorice" sunt deja înștiințați, conform celor afirmate de ei, despre măsurile de falsificare pe care intenționează să le aplice blocul democratic într-o zonă sau alta. „Istoricii" și protectorii lor, fără a spera la victorie, sunt extrem de interesați să compromită alegerile și să demonstreze caracterul lor nelegal. De aceea, aplicarea măsurilor de „tehnică" electorală se prezintă ca un fapt riscant și periculos. Dar trebuie să presupunem că experiența organizatorică și judecata politică sănătoasă nu vor permite liderilor să facă vreun pas imprudent în această direcție.

Țara s-a umplut de mitinguri. Campania electorală este în toi. Membrii guvernului, conducătorii și întregul activ al Blocului Partidelor Democratice s-au răspândit în întreaga țară. *Se conturează credința că victoria va fi de partea poporului, democrației, guvernului.*

Ambasadorul U.R.S.S.
în România
S. Kavtaradze

Expediat în 4 ex.

1. tov. Molotov
2. tov. Vișinki
3. tov. Dekanozov
4. la dosar

12.XI. '46

Scrisoare informativă despre situația din România relativ la campania electorală

Strict secret

ex. 2

13 noiembrie 1946
nr. 225

Alegerile în România au fost prevăzute pentru primăvara anului 1946, apoi au fost amânate în vară. Dar și perioada de vară s-a dovedit a nu fi convenabilă. Primul ministru al României a declarat atunci că guvernul va organiza alegeri atunci „când hambarele vor fi pline cu grâu". Asta însemna că guvernul hotărâse să desfășoare alegerile în condiții economice mai favorabile. Totuși, toamna s-a dovedit că România a avut o recoltă foarte proastă și că nu mai existau posibilități de amânare a alegerilor, pentru că, pe măsura trecerii timpului, situația generală din interiorul țării s-a deteriorat tot mai mult. Pe de altă parte, la indicația anglo-americanilor, partidele de opoziție, național-liberalii, și național-țărăniștii încercau o amânare a alegerilor, pentru ca ele să fie organizate în condiții mai favorabile pentru ele, adică după ce România va semna tratatul de pace și trupele sovietice vor părăsi teritoriul ei. Ele contează pe faptul că după plecarea trupelor sovietice, conform opiniei lor, anglo-americanii își vor întări pozițiile politice în România și se vor implica mai activ în afacerile interne ale țării, ceea ce va înlesni partidelor istorice posibilitatea venirii la putere.

Maniu a declarat chiar că anglo-americanii, într-un viitor apropiat, vor ridica problema Austriei și prin însăși această cauză formală, staționarea trupelor sovietice în România va cădea.

Guvernul și Blocul Partidelor Democratice au fixat data alegerilor pe 19 noiembrie 1946.

Telefonograma 18
Din București

Urgent
19 noiembrie
ora 19.30

Tovarășului Dekanozov V.G

Tocmai am primit textul protestului scris al partidelor de opoziție sub semnătura secretarului general al partidului țărănesc, Penescu, al partidului liberal Brătianu și președintelui așa-numitului Partid Social-Democrat Titel Petrescu, adresat Comisiei electorale centrale. Protestul este însoțit de o scrisoare în care conducătorii partidelor de opoziție arată „încălcările grosolane săvârșite la toate secțiile de votare din București, ceea ce a făcut ca rezultatele votării în acest moment (miezul zilei) să fie definitiv «falsificat»". Protestul reprezintă în sine o scrisoare detaliată, în care sunt enumerate încălcări săvârșite în majoritatea secțiilor de votare din București.

Mare parte a acestor încălcări, după cum se menționează în protest, constă în aceea că delegații opoziției nu au fost admiși la supravegherea desfășurării alegerilor la secțiile de votare.

Ambasadorul U.R.S.S. în
România
S. Kavtaradze

A transmis: Ivanov
A primit: Babakina

Expediată tov-ilor:
Molotov, Jdanov, Vîșinski, Dekanozov, Secția Țării Balcanice 5, Suslov Nr. 10 506-d

Telefonograma nr. 36

Din București
2 decembrie 1946

Tovarășului Dekanozov V.G.

Transmit o notă verbală pe care tocmai am primit-o de la Tătărescu, expediată de reprezentantul politic al Marii Britanii în România, domnul

Adrian Holmes Ministerului afacerilor externe al României.

„Guvernul britanic a analizat problema alegerilor românești desfășurate la 19 noiembrie, în lumina asigurărilor date de guvernul român în luna ianuarie a.c., că vor avea loc alegeri libere, fără nici o piedică, pe baza votului secret și universal. În două note adresate guvernului român, la 28 octombrie și 16 noiembrie a.c., guvernul britanic și-a exprimat neliniștea în legătură cu desfășurarea campaniei electorale. Conform informațiilor primite de guvernul britanic, neliniștea manifestată de el în aceste note era îndreptățită. Guvernul britanic este convins că în timpul campaniei electorale libertatea cuvântului și de asociere a fost asigurată numai partidelor ce aparțin blocului guvernamental și că măsurile luate în ziua alegerilor au înlesnit în mod semnificativ falsurile și prelucrarea rezultatelor alegerilor de care guvernul s-a folosit în cea mai mare proporție. În aceste condiții, *guvernul britanic nu este dispus să accepte rezultatele oficiale ca rezultate ce reprezintă în mod real voința poporului român.*

30 noiembrie 1946".

Kavtaradze

A transmis Ivanov
A primit Timofeeva ■

Guvernul Groza și noul Parlament

În urma alegerilor, la 29 noiembrie a avut loc o remaniere a guvernului, în componența acestuia intrând reprezentanți ai Partidului Comunist Român, Partidului Social-Democrat, Partidului Național-Liberal (Tătărescu), Frontului plugarilor și câțiva generali.

La 1 decembrie (în prezența suveranului și a corpului diplomatic) și-a deschis la București lucrările noul Parlament, rezultat din alegerile de la 19 noiembrie.

Trei zile mai târziu, la 4 decembrie 1946, are loc prima reuniune a noului cabinet, prezidat tot de dr. Petru Groza, și cu Gh. Tătărescu vicepreședinte.

Din stenograma dezbaterilor din acea zi, am selectat — în continuarea altor documente de acest fel, *inedite*, publicate în nr. 11/1994, 7-9/1995 ale revistei noastre — discuțiile purtate în jurul organizării și funcționării noului Parlament și a guvernului.

Reuniți, deci, după „victoria" din alegeri, miniștrii ascultă o expunere a primului-ministru în care acesta prezintă principalele obiective ale activității lor viitoare.

„*Noi* — subliniază Petru Groza — *avem sarcini grele și, după o mică destindere, pe care a creat-o rezultatul alegerilor, respirând și noi o zi sau două — naturale pe urma unei bătălii câștigate — să revenim la îngrijorările mari cari apasă asupra noastră în sectorul economic și financiar.*

Eu accentuez — deși cred că nu sunt toți de această părere — eu nu cedez de la punctul meu de vedere că, în activitatea noastră, imediată, acum, trebuie să domine problemele economice și financiare".

De asemenea, subliniază primul-ministru, trebuie reorganizată munca Parlamentului, în noua sa structură. „*Mai întâi să determinăm acest Parlament să rupă cu obiceiurile trecutului; să lucreze, prin deputații lui, acest Parlament, așa cum cer vremurile noi, în mod serios și concis, eliminându-se spectacolul vorbăriilor inutile și al chestiunilor personale din această Adunare și dedicându-se acești deputați în timpul sesiunii, care este destul de costisitoare — fiecare zi costă foarte multe parale — unei activități susținute*".

În acest context, le relatează colegilor de cabinet faptul că a înregistrat „*cu regret observările unor oameni conștienți, ale unor oameni muncitori, cari m-au căutat să mi se plângă cum că a început un fel de tărăgănire în lucrările Parlamentului, că acolo oamenii înclină pentru a amâna unele lucrări pe care le-ar putea face astăzi, în ședința de mâine.*

Așa îmi spunea un grup de plugari, care la sfârșit mi s-a plâns așa: umblăm pe aici și prindem muște".

Și ședințele Parlamentului trebuie să se desfășoare într-un ritm nou. Primul-ministru insistă ca acestea „*să înceapă de dimineață la ora 9*". Nu trebuie continuat obiceiul din trecut „*ca ședințele să se țină imediat după prânz*", deoarece „*oamenii veneau de la masă obezi, după un pahar de vin mai mult decât le era obiceiul și considerau ca un fel de siestă timpul petrecut de ei după-masă la ședințele adunărilor parlamentare*".

Trebuie puse la punct aceste probleme privind funcționarea noului Parlament „*pentru că, încă o dată, el nu este Parlamentul vechilor politicieni, el nu este o ocupație de lux, o distracție, o gimnastică politică sau un prilej de răfuială cu alții*".

În continuare sunt abordate chestiuni privind activitatea miniștrilor. Unii „*cu săptămânile nu se prezentau pe la minister*", ceea ce nu este admisibil. Orice absență a miniștrilor din Capitală, mai mult de 24 de ore, trebuie anunțată Președinției Consiliului. „*Eu vă rog insistent, când părăsiți Capitala, în afară de sărbători și duminici, când putem petrece un week-end, care și mie îmi place, în zilele de lucru vă rog să anunțați plecarea la Președințe*".

Dacă asupra acestui punct opinia primului ministru era în dreptul ei, îndrumările date de șeful guvernului Parlamentului și organizării activității acestuia par mai mult decât deplasate.

L. IOAN

„ALEGERI“ DUPĂ MODEL SOVIETIC

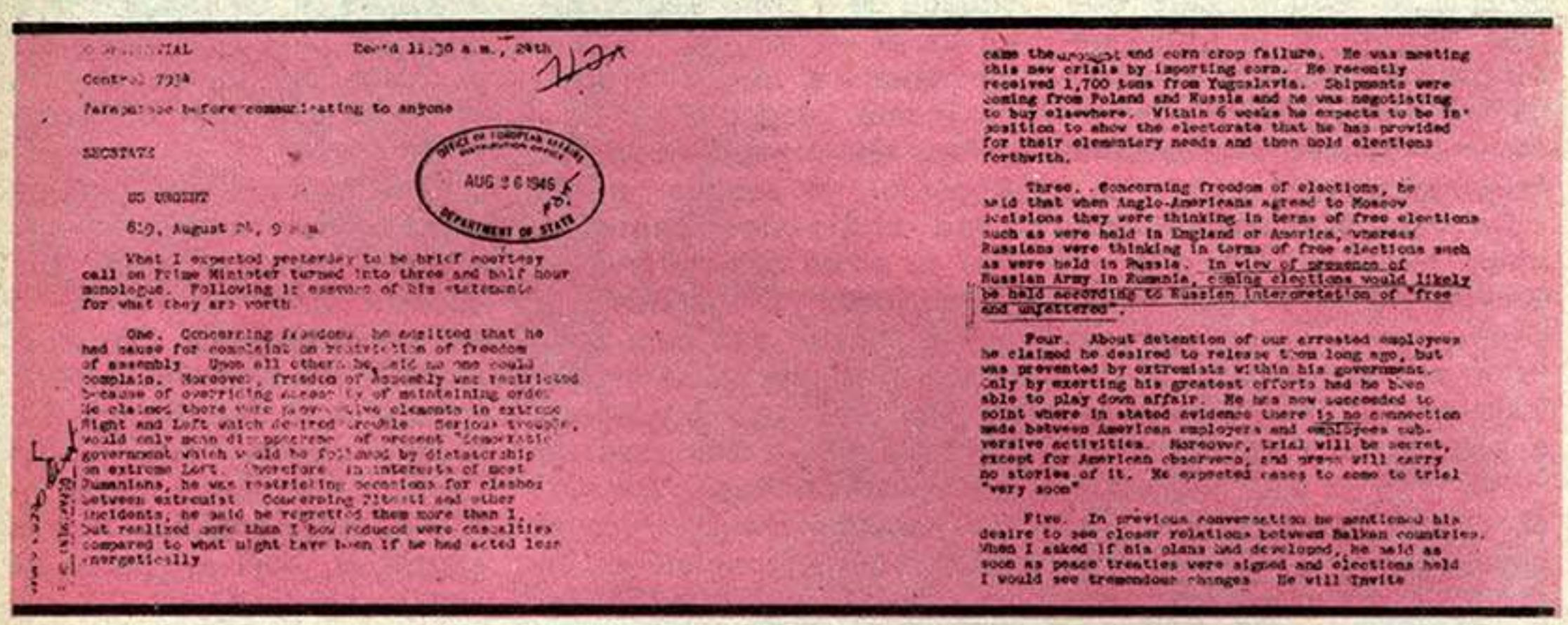

CONFIDENTIAL
Control 7934
Paraphrase before communicating to anyone

SECSTATE

Rec'd 11:30 a.m., 24th

US URGENT

819, August 24, 9 a.m.

AUG 26 1946
DEPARTMENT OF STATE

What I expected yesterday to be brief courtesy call on Prime Minister turned into three and half hour monologue. Following is essence of his statements for what they are worth.

One. Concerning freedoms, he admitted that he had cause for complaint on restriction of freedom of assembly. Upon all others he said no one could complain. Moreover, freedom of assembly was restricted because of overriding necessity of maintaining order. He claimed there were powerful elements in extreme Right and Left which desired trouble. Serious trouble, would only mean disappearance of present "democratic" government which would be followed by dictatorship on extreme Left. Therefore in interests of most Rumanians, he was restricting sessions for clashes between extremist. Concerning Ditesti and other incidents, he said he regretted them more than I, but realized more than I how reduced were casualties compared to what might have been if he had acted less energetically.

came the drought and corn crop failure. He was meeting this new crisis by importing corn. He recently received 1,700 tons from Yugoslavia. Shipments were coming from Poland and Russia and he was negotiating to buy elsewhere. Within 6 weeks he expects to be in position to show the electorate that he has provided for their elementary needs and then hold elections forthwith.

Three. Concerning freedom of elections, he said that when Anglo-Americans agreed to Moscow decisions they were thinking in terms of free elections such as were held in England or America, whereas Russians were thinking in terms of free elections such as were held in Russia. In view of presence of Russian Army in Rumania, coming elections would likely be held according to Russian interpretation of "free and unfettered".

Four. About detention of our arrested employees he claimed he desired to release them long ago, but was prevented by extremists within his government. Only by exerting his greatest efforts had he been able to play down affair. He has now succeeded to point where in stated evidence there is no connection made between American employers and employees subversive activities. Moreover, trial will be secret, except for American observers, and press will carry no stories of it. He expected cases to come to trial "very soon"

Five. In previous conversation he mentioned his desire to see closer relations between Balkan countries. When I asked if his plans had developed, he said as soon as peace treaties were signed and elections held I would see tremendous changes. He will invite

Acad. DINU C. GIURESCU

Cercetările din ultimii ani au dat la iveală repetate mărturii despre falsificarea alegerilor parlamentare din 19 noiembrie 1946. Cifrele oficial comunicate au dat coaliției guvernamentale (B.P.D. și MADOSZ) 378 mandate, iar opoziției numai 38.

Realitatea a fost cu totul alta. Majoritatea absolută a electoratului din România a votat împotriva blocului guvernamental, cu toate presiunile, intimidările, violențele — inclusiv asasinate — și măsluirea urnelor la o serie de secții de votare. Liderii comuniști și persoane de absolută încredere din B.P.D. au primit — probabil în decembrie 1946 — un document „strict secret“, care preciza că Partidul Național-Țărănesc condus de Iuliu Maniu, a luat singur cca 60% din totalul voturilor, iar partidele conduse de P.C.R. în jur de 14%!

Falsificarea rezultatelor scrutinului din 19 noiembrie 1946 nu poate fi comparată cu niciuna din „ajustările“ efectuate cu prilejul unor alegeri din intervalul 1919-1937. Guvernele din anii interbelici — indiferent de deosebirile și ciocnirile dintre partide — au condus țara pe temeiul constituției existente și au dezvoltat rânduielile tradiționale.

„Alegerile“ din 19 noiembrie 1946 au fost total diferite. Ele au fost menite să dea o aparentă „legitimitate“ guvernului instalat la 6 martie 1945, în urma ultimatumului sovietic. Partidul Comunist Român, care conducea acest guvern, urmărea instaurarea unui regim comunist după model sovietic. Acest regim, numit ad hoc „republică populară“, a început prin distrugerea realităților economice, sociale și culturale românești, așa cum rezultaseră ele dintr-o îndelungată evoluție.

Documentul existent în Arhivele Naționale din Washington D.C. și datat 24 august 1946 se referă la alegerile ce urmau a se desfășura în România, după „modelui“ sovietic. Iată cuprinsul lui, cu precizarea că selecția documentului, traducerea lui, explicațiile din subsol și cuvintele din paranteze ne aparțin.

„DEPARTAMENTUL DE STAT
Telegramă sosită [de la]
București,
via Ministerul de război
Datată august 24, 1946
Primită la 11.30 a.m., 24 curent

CONFIDENȚIAL
Control 7 934
A se parafraza înainte de comunicare către oricine
Către SECRETARUL DE STAT
Urgent
Nr. 819, august 24, 9 a.m.

Ceea ce am socotit a fi o scurtă vizită de curtoazie făcută primului ministru, s-a transformat într-un monolog al acestuia de trei ore și jumătate. În continuare, esența declarațiilor sale, în măsura în care le poți da crezare.

Unu. Despre libertăți: primul ministru a admis că există motiv de nemulțumire privind restrângerea libertății de întrunire. Despre toate celelalte, nimeni n-ar putea obiecta. În plus, libertatea de întrunire a a fost îngrădită pentru nevoia stringentă de a menține ordinea.

El [primul ministru dr. Petru Groza] a afirmat că există provocatori la extrema dreaptă și stângă, care doresc dezordine. O turburare serioasă ar însemna dispariția actualului guvern «democratic»[1], urmată de dictatura extremei stângi[2].

Ca atare, în interesul majorității românilor, el este în curs de a reduce ocaziile de confruntare între extremiști[3]. În ce privește Pitești[4] și alte incidente, el declară că le regretă mai mult decât mine[5].

Doi. Privind data alegerilor: el a spus ambasadorilor, în ianuarie[6], că el nu s-ar prezenta [la alegeri], înainte ca electoratul să aibă de mâncare. În ianuarie [1946], el socotea că atari condiții vor exista în septembrie, iar în iunie el anunțase alegerile pentru această din urmă lună.

Apoi a venit seceta și compromiterea recoltei[7]. El este pe cale de a face față acestei noi crize importând grâu. A primit recent 1 700 tone din Iugoslavia[8]. Transporturi sunt pe drum din Polonia și Rusia și acum negociază cumpărarea și din altă parte. În șase săptămâni, el speră să fie în situația de a arăta electoratului că el i-a asigurat nevoile elementare și de a ține apoi, de îndată, alegerile[9].

Trei. Cât privește libertatea alegerilor, el a spus: atunci când anglo-americanii au fost de acord cu hotărârile de la Moscova, ei gândeau la alegeri libere, așa cum sunt ținute în Anglia sau America, în timp ce rușii înțelegeau alegerile libere așa cum se desfășoară în Rusia. *Dată fiind prezența armatei ruse în România, viitoarele alegeri se vor desfășura, probabil, potrivit interpretării rusești* [a termenilor] *«libere și neîngrădite»*[10].

Patru. Despre deținerea funcționarilor noștri arestați[11], el a pretins că a dorit de mult să-i elibereze, dar a fost împiedicat de extremiștii din guvern. Numai prin cele mai mari stăruințe ale sale a reușit să reducă [din gravitatea] chestiunii. A reușit acum să ajungă la stadiul în care, în declarațiile existente, *nu*[12] se face vreo legătură între personalul american [al Misiunii] și activitățile subversive ale funcționarilor [români]. Mai mult, procesul va fi secret, cu excepția observatorilor americani, iar presa nu va relata judecata. El se așteaptă ca respectivele cazuri să ajungă în fața instanței «foarte curând»[13].

Cinci. Într-o convorbire anterioară el și-a exprimat dorința unor legături mai strânse între țările balcanice.

Când eu l-am întrebat dacă planurile sale s-au dezvoltat, el a spus că, de îndată ce tratatele de pace vor fi semnate și alegerile ținute, eu voi asista la schimbări spectaculoase.

El va invita la București pe conducătorii statelor balcanice și est-europene. Din această vizită va rezulta o uniune economică, din Austria și până la gurile Dunării, incluzând și Polonia. Va fi o uniune vamală, mai curând decât o federație politică, întrucât, în domeniul politic, statele au deja un punct de vedere similar[14].

L-am întrebat dacă el a discutat subiectul cu rușii. La care mi-a răspuns că a discutat aceasta cu mareșalul Stalin, care i-a spus să meargă înainte și să facă așa cum crede, întrucât Rusia nu are vreo intenție de a se amesteca în afacerile interne ale vecinilor ei, sub rezerva de a avea guverne prietene la putere[15].

Berry".

(Arhivele Naționale Washington D.C., Cota 87 100/8 — 2 446). ■

---

[1] Ghilimelele aparțin textului original.

[2] Dictatura P.C.R., pregătită de guvernul de la 6 martie 1945, a urmat fără nici un fel de restricții și în forme brutale, începând din 1948.

[3] În imensa majoritate a cazurilor nu era vorba de „confruntări între extremiști", ci pur și simplu de violențe și agresiuni ale activiștilor B.P.D. contra opoziției, a aderenților P.N.Ț. în primul rând.

[4] La Pitești, un cunoscut fruntaș al organizației locale a P.N.Ț. fusese ucis chiar în sediul procurorului județului; alți aderenți ai P.N.Ț. fuseseră bătuți și răniți de activiști ai blocului guvernamental (B.P.D.).

[5] Burton Berry, reprezentantul politic al S.U.A. la București.

[6] În ianuarie 1946, ambasadorii S.U.A. și Marii Britanii la Moscova — Averell Harriman și Sir Archibald Clark Kerr —, însoțiți de A.I. Vișinski, au stat cca două săptămâni la București pentru a pune în aplicare hotărârile Conferinței miniștrilor afacerilor externe de la Moscova (decembrie 1945).

[7] Anii 1945 și 1946 îndeosebi au fost marcați de o accentuată secetă; populația din estul țării, mai ales din Moldova, a fost rău lovită de foamete.

[8] Cantitate derizorie față de nevoi.

[9] În realitate, foametea a durat toată iarna și s-a prelungit în primăvara 1947.

[10] Sublinierea ne aparține, dar semnele citării se află în textul original al documentului.

[11] Siguranța comunistă din București procedase în vara anului 1946 la arestarea unor funcționări români de la Misiunea politică a S.U.A. în România.

[12] Subliniat în telegrama originală.

[13] Semnele citării aparțin originalului.

[14] Aluzie probabilă la regimul „democrat-popular" către care se îndreptau deja, la acea dată, Bulgaria, România, Iugoslavia și Polonia. Cehoslovacia va urma, începând din februarie 1948.

[15] În 1946 — dacă nu chiar în 1945 — mareșalul Iosip Broz Tito și Gheorghi Dimitrov discutaseră și erau în principiu de acord, după cât se pare, să formeze o federație între Iugoslavia și Bulgaria. I.V. Stalin s-a opus formării oricărei federații în Balcani. După ce regimul condus de I.B.Tito a fost „demascat" prin Comunicatul Biroului Informativ al Partidelor Comuniste și Muncitorești (Cominform) în iunie 1948, barierele se vor multiplica, chiar între țările de „democrație populară". Relațiile se vor rezuma la delegații strict oficiale. Afirmația lui I.V. Stalin că Rusia nu se va amesteca în treburile interne ale țărilor limitrofe ei este un remarcabil model de cinism, o inversare completă a realităților din aceste țări. Statele vecine cu U.R.S.S. (excepție Finlanda) au devenit „republici populare" în primul rând prin amestecul direct al autorităților politice și militare sovietice, care au dat întregul lor sprijin comuniștilor locali pentru uzurparea puterii.

„ARMATA DEMOCRATIZATĂ“ VOTEAZĂ

Victor Precup este un nume cunoscut cititorilor revistei Magazin istoric **(nr. 12/1992). În cele ce urmează, prezentăm trei documente semnate de generalul Precup, ajuns în noiembrie 1946 comandantul Comandamentului VI Teritorial, cu sediul la Cluj, devenit fervent susținător al partidului comunist. El raportează despre maniera în care a „vegheat“ la desfășurarea alegerilor în zona sa de responsabilitate. Cât de imparțial a fost, se va putea convinge oricine va citi rândurile ce urmează.**

Cristian TRONCOTĂ

Cluj
Nr. 7 din 23 noiembrie 1940

Am onoarea a vă aduce la cunoștință următoarele:

O secție electorală militară din Cluj a fost prezidată de tov. Petrovici, rectorul Universității din Cluj.

La această secție era cât pe aci să se declare voturile anulate, pentru motivul că votarea s-a suspendat între orele 18 și 19, în loc de ora 20, cum trebuia să funcționeze legal. Valabilitatea alegerilor era deci pierdută din punct de vedere legal.

Numai datorită acțiunii energice și la timp a prefectului, maiorului Nicolae Haralambie, și a subsemnatului am putut salva situația.

La această secție, unde credeam că este cel mai bun tovarăș președinte, și deci ne așteptam la cel mai bun rezultat, am realizat cel mai slab rezultat din toate secțiile militare de votare. El a fost următorul:

263 voturi pentru B.P.D.

201 voturi pentru P.N.Ț. (Maniu)

101 voturi pentru U.P.M. [Uniunea Populară Maghiară].

Toate acestea din cauza atitudinii tovarășului Petrovici. Dacă această secție nu exista sau dacă tov. Petrovici, în calitate de președinte, ne asculta pe noi, armata ar fi obținut un rezultat de 99% și nu 92,06, cum a fost la Cluj.

Soldații de naționalitate maghiară, cu toată educația și școala ce li s-a făcut zi cu zi, au votat cu U.P.M., la fel mulți membri ai P.C.R. de naționalitate maghiară au votat cu U.P.M., dovedind astfel că șovinismul predomină încă crezul politic.

La Cluj a fost o influență neașteptată a femeilor maghiare. Bătrâne de 70-80 ani, cu scaunul în mână, pe ploaie, se înșirase, așteptându-și rândul la vot. Lozinca era: cine nu votează cu U.P.M. nu primește zahăr. La această momeală a ieșit cu mic și mare la vot.

Aci avem noi, românii, și în special noi, comuniștii, de învățat.

Un caz interesant am întâlnit la Apahida. Un țăran român împroprietărit cu 3 ha pământ se văita că nu are

În imagini: Gheorghe Gheorghiu-Dej vorbind la un miting al armatei organizat cu prilejul alegerilor din 19 noiembrie 1946

O subunitate militară se prezintă la secția de votare

foiţe pentru ţigări şi că va vota deci cu naţional-ţărăniştii. Ce însemnau cele 3 ha de pământ în valoare de minimum 50 000 000 lei pe lângă lipsa momentană a foiţei de ţigări, vârâtă în capul lui de reacţiune?

Şi sunt sigur că astfel de cazuri sunt multe.

Relev aceste cazuri, ca pe viitor să se tragă concluzii şi învăţăminte.

General
Precup Victor

Cluj
Nr. 8 din 23 Noiembrie 1946

În baza Ordinului Nr. 700770/1946 şi 700773/1946 al M[arelui] St[at] M[ajor]:

Comandamentele teritoriale sunt responsabile de executarea şi realizarea efectivelor pentru poliţia alegerilor, iar comandamentele şi unităţile operative trebuie să satisfacă în întregime toate cererile lor.

Cu toate aceste ordine, Comandamentul Diviziei 2 munte, general Drăgănescu, din Dej, se adresează direct diferitelor ministere şi Statului Major, difuzând ştiri eronate, bombate şi alarmante, cerând luarea de măsuri excepţionale fără nici un motiv serios sau vreo bază justificată.

Astfel, cu (Nr. 26324/946 raportează că sute de ţărani „înarmaţi cu topoare, furci şi coase" stau la diferite bariere ale oraşului Dej, gata de a intra în oraş şi devasta totul.

Jandarmii, oamenii noştri politici care au fost la faţa locului şi agenţii trimişi de mine (colonelul Murfei, comandantul-secund E.C.P. [ofiţerul politic] al Corpului VI teritorial) nu au văzut oameni înarmaţi cu astfel de unelte şi nici nu au observat mase de ţărani răzvrătiţi, ci doar câţiva oameni care nu ştiu ce vor, aceştia fiind băuţi.

La fel, a determinat M[arele] St[at] M[ajor] ca în toiul nopţii să ordone trimiterea sub pază puternică de muniţii la Dej, alarmarea unui batalion (3 companii puşcaşi şi o companie mitraliere) şi ţinerea sub presiune a unui tren în gara Cluj pentru transportul acestei rezerve.

Mai mult, cu Nr. 26335 din 22/XI raportează că ordinea şi liniştea s-au restabilit, semnalează cazuri izolate de antisemitism şi antimaghiarism, iar pentru 24/XI semnalează manifestări ostile guvernului organizate de elemente reacţionare şi a cerut M[arelui] St[at] M[ajor] de a lăsa disponibile trupele ce i-au fost date ca întărire din garnizoana Sibiu, Cluj şi Sălaj şi înlocuirea lor cu un batalion din Oltenia sau Muntenia.

Toate acestea le face fără a raporta Corpului VI teritorial şi fără asentimentul şi ordinul meu, precum şi contra vederilor mele.

Această ultimă afirmaţie se dovedeşte din faptul că în timp ce gl. Drăgănescu cerea să meargă la Dej, Ghiţă Pop şi dl. Min. Haţieganu pentru parlamentări, eu am chemat la mine pe inspectorul poliţiei Patriciu şi împreună am hotărât imediata arestare a primului. Astfel, am împiedicat plecarea şi a celuilalt pentru parlamentări.

Prin exagerările ce a făcut, a dat aerul în întreaga ţară că la Dej s-ar repeta răscoala din 1907. La Cluj şi în toate oraşele din nordul Ardealului circulau fel de fel de svonuri: aruncarea în aer a podului de cale ferată de la Dej; suspendarea circulaţiei pe C.F.R. (s-au cerut chiar lămuriri de la Biroul de voiaj al C.F.R. de către populaţie) şi multe evenimente cu morţi şi răniţi.

După ce a pus pe drumuri transporturi de muniţii inutile, a alarmat atâtea unităţi, a ţinut sub presiune trenuri inutile, alarmând ţara, ca [o] culme mai cere înlocuirea trupelor sale cu un batalion din Oltenia sau Muntenia.

Dacă aceasta este armata democrată, care la Cluj a votat cu B.P.D. şi U.P.M. cu 92,06%, iar comandantul Diviziei 2 munte nu-i acordă nici o încredere, atunci toţi ofiţerii de la general la sublocotenent nu au făcut nimic în această ţară; iar Serviciul E.C.P. [educaţie politică] este inexistent în armata română.

Este o înjosire a unităţilor şi comandanţilor şi educatorilor lor, cărora gl. Drăgănescu nu le acordă încrederea, preferând şi propunând procedeul amestecului de trupe, ca în 1907.

Ştie să facă astfel de propuneri şi să parlamenteze inutil cu 40 delegaţi ai unor ţărani reacţionari, îmbătaţi cu bani străini, pentru că ştiut este că în acele zile ofiţeri şi ziarişti englezi au cutreerat aceste ţinuturi, dar nu ştie să aresteze pe aceşti delegaţi, unelte plătite, ci le dă drumul pentru ca apoi aceştia să-i îndemne pe ceilalţi să nu plece acasă până nu le vine dl. Haţieganu, Ghiţă Pop şi Comisia Aliată Engleză, pe care-i şi cheamă la parlamentări, în loc să izoleze pe grupuri poporul strâns şi să-i aresteze, fără să fi fost nevoie de intervenţia unui singur soldat, această operaţie putându-se face numai cu jandarmi şi poliţie.

Aducându-vă la cunoştinţă cele de mai sus, cu onoare vă rog să binevoiţi a aprecia şi a dispune în consecinţă.

Comandantul Corpului VI teritorial
General
Precup Victor

Comandamentul VI teritorial
Stat Major
Secret

Sinteză informativă

Evenimentele importante întâmplate pe teritoriul Comandamentului VI teritorial cu ocazia alegerilor.

1. *În judeţul Someş*

La Dej. Circa 400 locuitori ai comunelor: Găşei, Chineşti, Magoaja şi Boiereni (toate la nord de Dej) s-au adunat în ziua de 20.XI.1946, iar în 21.XI.1946 s-au îndreptat către Dej.

Sătenii voiau să meargă la Dej pentru a manifesta contra rezultatului alegerilor, contra ungurilor şi contra evreilor. Ei cereau să vorbească cu delegaţia manistă de la Cluj şi cu delegatul Co-

misiei Aliate Engleze.

În dimineața de 21.XI.a.c. manifestanții au fost opriți a intra în oraș prin prezența armatei și intervenția generalului Drăgănescu, comandantul Diviziei 2 munte.

Pentru aplanarea conflictului pe cale pașnică, în dimineața de 21.XI.a.c. s-a luat înțelegerea cu o delegație a locuitorilor pentru a le asculta doleanțele și a-i determina să se înapoieze la casele lor. Încercarea nu a dat rezultat.

Între timp, manifestanții au atacat o mașină a partidului comunist ce venea din direcția Heandra.

În urma somațiunilor legale făcute de procuror la ordinul generalului Drăgănescu, armata a tras salve în aer, care au avut ca efect împrăștierea fără incidente a manifestanților.

Nu s-au înregistrat răniți sau morți.

La orele 14 liniștea era restabilită.

În ziua de 22.XI.a.c. în comuna Deaga circa 40 locuitori au bătut pe morarul comunei (evreul Klein) pentru motivul că acesta nu le-a vândut mălai în cantitățile și prețul ce-l promisese înainte de alegeri (200 000 lei suta de kilograme). Au intervenit jandarmi, restabilind situația prin focuri de armă trase în aer.

2. În județul Satu-Mare

În ziua de 21.XI.a.c. locuitorii comunei Călinești, cu ocazia târgului săptămânal, au organizat o manifestație politică manistă. Intervenind jandarmii locali pentru ca manifestația să nu ia proporții, un jandarm a fost rănit mortal, iar doi jandarmi răniți. Cazul este în ancheta Parchetului Satu Mare.

3. În județul Bihor

În ziua de 19.XI.a.c. un avion al M[inisterului] af[acerilor] interne a aterizat forțat pe teritoriul județului. Cei doi ocupanți, ușor răniți, și-au continuat călătoria cu trenul la Oradea, unde și-au putut îndeplini misiunea dată de Ministerul afacerilór interne.

Opoziția a încercat să producă dezordine în ziua votării la Belin, Borod, Miersig, Tamașada, Sânnicolau, Tulca și Tarian. Încercările ei nu au reușit.

În comuna Archiș bande reacționare maniste au devastat localul de vot și au bătut grav pe președintele și membrii secției.

Ordinea a fost restabilită prin intervenția armatei.

4. În județul Năsăud

În ziua de 19.XI. a.c. circa 300 săteni înarmați cu ciomege s-au masat în apropierea localului de vot din comuna Salva. Garda a fost întărită cu 30 oameni, un maior, un locotenent și doi subofițeri, reușind să împrăștie pe atacatori.

Mașina prefecturii a fost atacată cu o grenadă, ce a avut ca urmare rănirea gravă a candidatului B.P.D. și secretarului B.P.D. (dl. Nichita și Hodoș).

Pe teritoriul județului au fost bătuți doi indivizi și o femeie.

La Ilva Mică s-a produs un accident de circulație care s-a soldat cu un mort și un rănit.

5. În județul Alba

Opoziția a creat o stare de neliniște prin: tăierea în ziua de 18.XI.a.c. a rețelei telefonice județene și mici incidente fără urmări, create la secțiile de votare.

6. La Cluj

În suburbia Mănăștur, la sunetele clopotelor, bande ale opoziției s-au adunat și [au] devastat casa alegătorului din suburbană. Accidente de persoane nu au fost.

7. Toate incidentele arătate în acest raport au fost aplanate prin intervenția gărzilor militare.

În tot timpul alegerilor, măsurile de siguranță luate și dispozitivul gărzilor și rezervelor militare au asigurat guvernului deplina stăpânire a situației.

8. În restul teritoriului Corpului VI teritorial a fost liniște deplină.

Ca măsură de prevedere, rezervele M.U. (M.St.M.) ale tuturor garnizoanelor au fost menținute mai departe la reședința județului, împreună cu comandanții de garnizoane numiți pe timpul alegerilor, iar în județul Someș, Satu Mare și Sălaj au fost menținute și efectivele date pentru gărzi.

Comandantul Comandamentului VI teritorial
General de divizie
Victor Precup ■

UN GÂND PE LUNĂ

„Cine consideră un anumit fenomen istoric ca fiind un simplu necaz va considera și alte stări de fapt în același mod, de la semnalele de alarmă ale ecologilor și până la opinia publică, de la constanța alegătorilor și până la morală.

A privi lumea și istoria ca pe un simplu necaz e foarte ușor și de aceea tentant. E însă în același timp și foarte periculos."

Václav Havel,
președintele Republicii Cehe

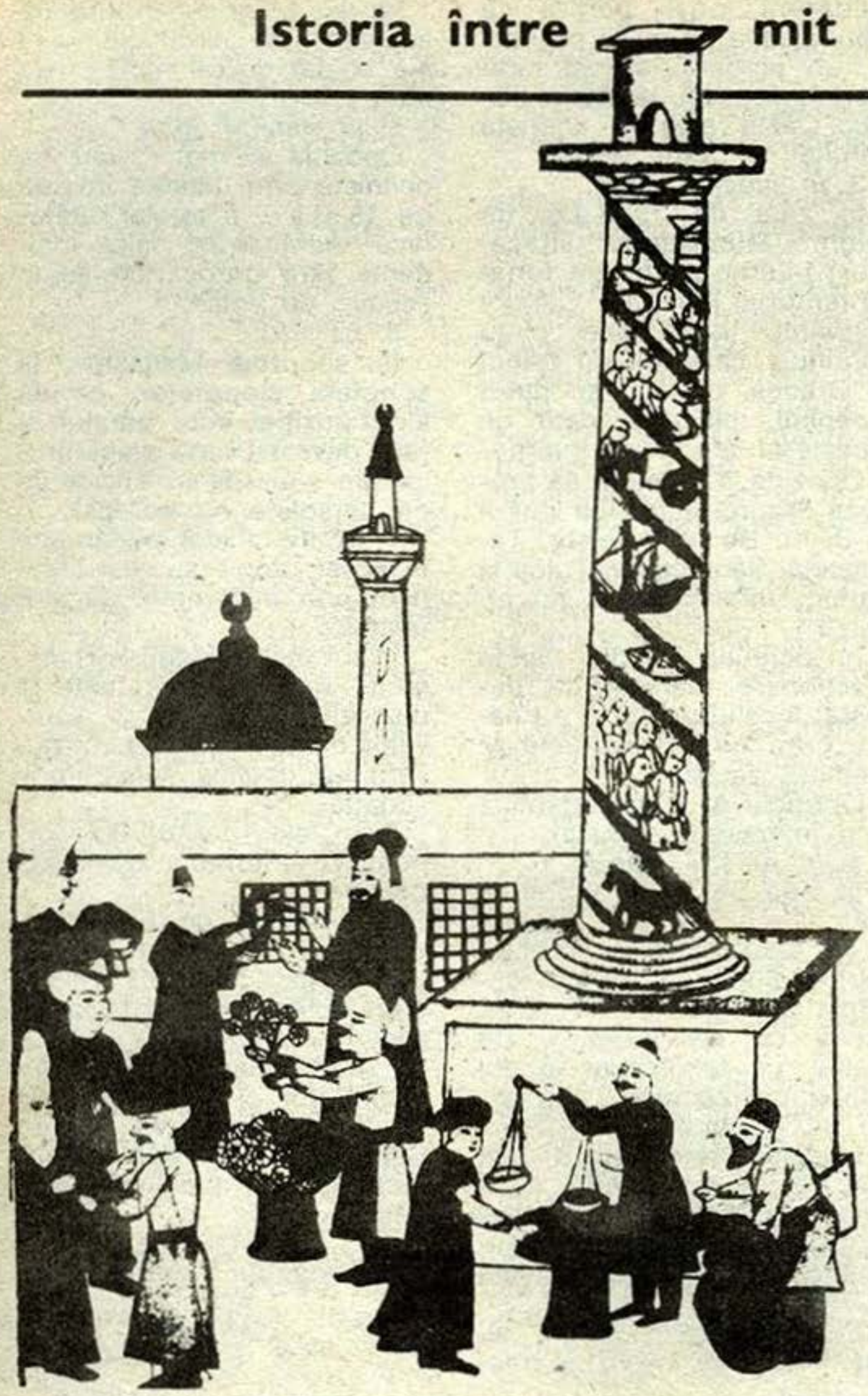

În multe dintre lucrările care tratează ridicarea românilor la luptă împotriva Imperiului otoman la sfârşitul secolului al XVI-lea se insistă că această acţiune românească a cauzat şi teribile lipsuri şi chiar foamete la Istanbul. Cel mai plastic este exprimată această idee în mai vechea sinteză a lui A.D. Xenopol, dar ea poate fi de asemenea găsită şi în lucrări mai noi. Scrie deci Xenopol în Istoria românilor din Dacia traiană: **„Nu numai operaţiile războiului erau atinse prin răscoala românilor, ci chiar şi viaţa privată a poporului turcesc. Cele mai multe din obiectele de hrană pentru oraşele mari ale împărăţiei erau luate din Ţările Române. Tăindu-se deodată şi pe neaşteptate izvorul aprovizionării lor, o scumpete nemaipomenită se ivi în Constantinopol: grâul, carnea se scumpiră cu 2/3 şi chiar pentru bani nu puteai găsi, iar în Adrianopole se temeau oamenii până şi de foamete". Aşa a fost oare?**

AU PROVOCAT ROMÂNII FOAMETEA DE LA ISTANBUL, DIN 1595?

BOGDAN MURGESCU

O primă observație: criza alimentară de la Istanbul din primăvara anului 1595 a fost reală. Percepută mai întâi în mediile otomane, ea a fost suficient de serioasă pentru a atrage atenția diplomaților europeni aflați în misiune la Istanbul, care s-au grăbit să-și anunțe guvernele. Astfel, la 22 martie 1595 ambasadorul englez Edward Barton scria lordului Burghley despre luptele victorioase ale românilor cu otomanii la Dunărea de Jos, arătând că românii „au oprit tot astfel întreg transportul din aceste părți ale Mării Negre până aici, în asemenea măsură încât noi mâncăm pâinea, aici la Constantinopol, câte 60 drahme cu 1 penny iar livra de berbec cu 5 pence...". Un raport spaniol găsit în arhivele din Simancas, care rezumă știrile trimise de la Istanbul la 21 și 22 martie 1595 și ajunse la Veneția, se făcea ecoul aceluiași fenomen. Astfel, agentul spaniol consemna că „în urma acestor izbânzi [ale Țărilor Române — *B.M.*] s-ar fi ivit mare foamete și lipsă la Constantinopol, nu numai de carne, cum s-a mai zis deja în alte dăți, ci mai cu seamă de pâine, care se vinde aici și puțină și rea." Două săptămâni mai târziu, același agent spaniol raporta că „în acel oraș [Istanbul] era mare lipsă și nevoie de merinde, și mai cu deosebire de carne, care nu se putea afla cu oricâți bani". Tot în aprilie, bailul venețian la Istanbul, Marco Venier, scria și el dogelui că „astfel, războiul început în mod ofensiv contra ungurilor [de fapt contra împăratului german Rudolf al II-lea care era și rege al Ungariei, stăpânind însă numai nordul și vestul acestei țări — *n.n.*] s-a transformat într-un război defensiv în chiar pântecele acestui

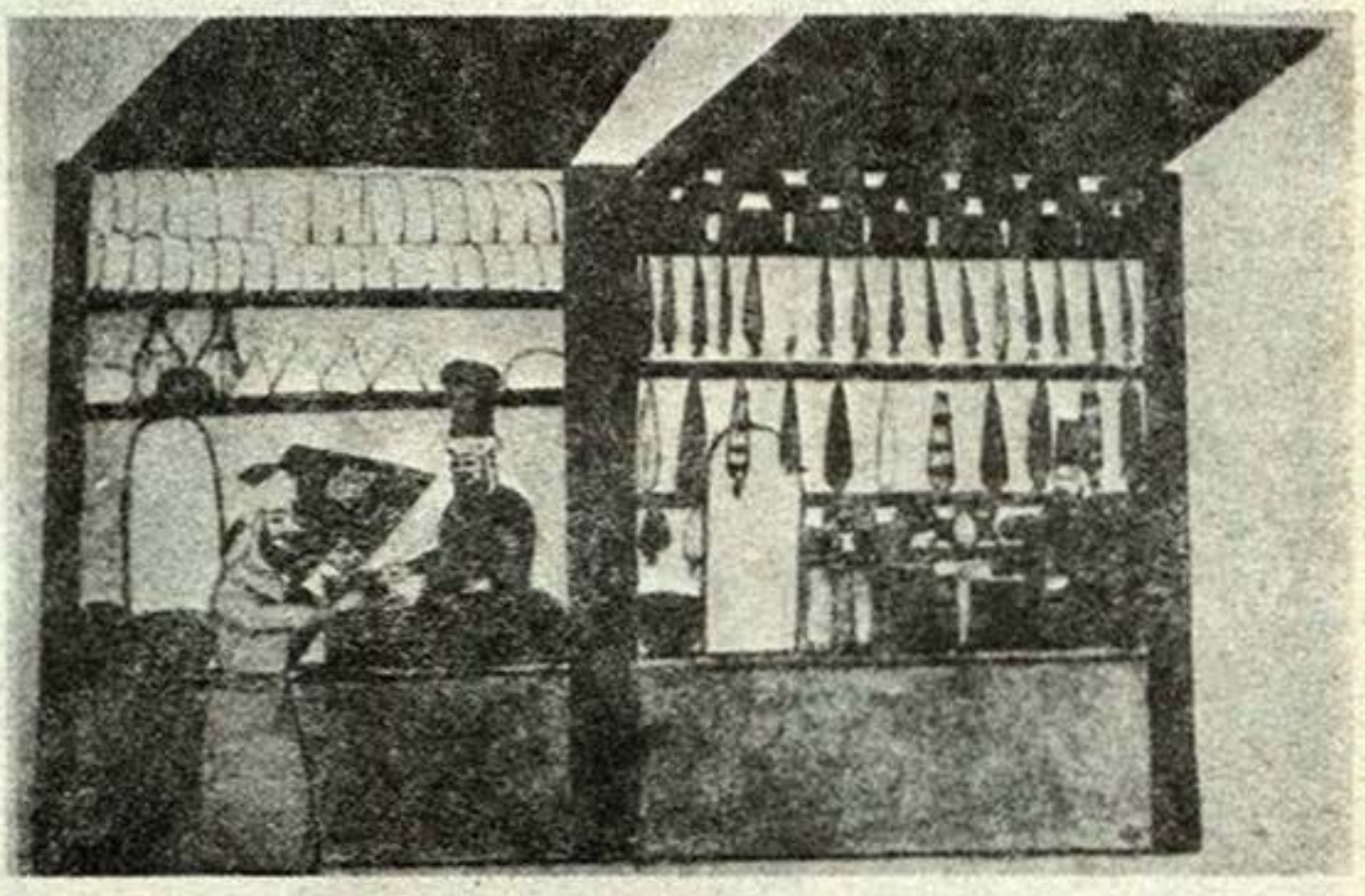

Negustori prezenți în Avret-pazari, la picioarele coloanei lui Arcadius din Istanbul (p. 22)...
... într-o tabără a oștirii otomane...
... în numeroasele prăvălii, una dintre caracteristicile civilizației urbane otomane...
... sau într-un caravanserai, nelipsit loc de popas pe întinsa rețea de drumuri ce brăzda imperiul sultanilor

imperiu... cauzând excesiva scumpete a tuturor lucrurilor, care face să nu se găsească la un preţ scăzut nici pâinea, nici carnea...". În aceeaşi lună ştirea înceta să mai fie monopolul cercurilor diplomatice, fiind transmisă şi publicului din Europa creştină prin intermediul gazetelor. Astfel, un *aviso* (gazetă apărută sub forma unei foi volante) din Veneţia din 22 aprilie consemna că sultanul „hotărâse să pedepsească pe răsculaţi, adică pe transilvănean, moldovean şi muntean, care, închizând trecătorile şi stricând drumurile nu mai lăsau să treacă provizii de nici un fel la zisul oraş al Constantinopolului, care suferea mult de lipsa cărnii şi a pâinii...". Evident că din momentul în care această ştire a devenit publică prin intermediul gazetelor, vestea s-a lăţit în Europa că din cauza românilor otomanii au greutăţi în aprovizionarea Istanbulului. Era de altfel o veste oarecum aşteptată, încă din momentul ridicării Ţărilor Române la luptă antiotomană în toamna lui 1594 speculându-se asupra implicaţiilor acestui fapt pentru aprovizionarea armatei şi capitalei otomane.

Dincolo de speranţele interesate şi poate exagerate pe care şi le puneau creştinii în aceste greutăţi întâmpinate de otomani, criza a fost — repetăm — reală şi indubitabilă. O dovadă în acest sens este evoluţia preţurilor. Cele consemnate de agenţii europeni din Istanbul sunt sensibil mai mari decât cele obişnuite în capitala otomană spre sfârşitul sec. XVI.

Cu toate acestea, şi în ciuda multelor afirmaţii ale contemporanilor, fie ei occidentali sau otomani, nu este la fel de sigur că această criză alimentară de la Istanbul a fost cauzată în primul rând şi exclusiv de către ridicarea la luptă a românilor.

Este mai întâi o mică problemă de cronologie. Dintre cele trei state româneşti, cele care contribuiau efectiv la aprovizionarea Istanbulului erau Ţara Românească şi Moldova, exporturile alimentare transilvănene spre capitala otomană fiind practic nule. Or, spre deosebire de Transilvania care s-a alăturat coaliţiei creştine la sfârşitul verii, Moldova şi Ţara Românească au intrat efectiv în luptă împotriva Imperiului otoman abia în noiembrie şi s-au ferit să stârnească suspiciunile autorităţilor otomane înainte de această dată. În noiembrie sezonul era însă prea înaintat ca cineva să se mai poată aştepta ca Ţările Române să mai trimită alimente la Istanbul până în vara anului următor. Astfel, cerealele erau de obicei expediate cu corăbiile la sfârşitul verii şi începutul toamnei, navigaţia pe Marea Neagră şi uneori şi pe Dunăre fiind oprită în mod obişnuit din noiembrie până cel puţin la sfârşitul lui februarie. La rândul lor, bovinele şi ovinele exportate de Ţările Române în Imperiul otoman erau trimise vii, făcând acest drum „pe picioare". Din acest motiv ele nu puteau să fie trimise nici prea târziu toamna, deoarece ploile şi zăpada puteau să compromită posibilităţile de a păşuna în timpul drumului, element absolut vital în asemenea cazuri. În concluzie, ceea ce trebuiau să trimită Ţările Române la Istanbul în anul 1594 fusese deja expediat înainte de declanşarea războiului româno-otoman, iar din noiembrie 1594 până în vara anului 1595 oricum nu s-ar mai fi trimis cantităţi semnificative de alimente, indiferent care ar fi fost relaţiile politice între Ţările Române şi Imperiul otoman.

A doua obiecţie ţine de capacitatea efectivă a Ţărilor Române de a influenţa aprovizionarea capitalei otomane. La sfârşitul sec. XVI, Istanbulul avea circa 500 000 de locuitori, întrecând din acest punct de vedere capitale precum Parisul, Londra sau Lisabona şi fiind cel mai populat oraş european al acelei vremi. Consumul alimentar al metropolei de pe Bosfor era cu adevărat uriaş, pe măsura numărului său mare de oameni şi pe măsura pretenţiilor celor care considerau Imperiul otoman ca fiind cel mai important stat al lumii. Datorită acestui consum extraordinar, istoricul francez Robert Mantran, autorul unei remarcabile monografii a Istanbulului otoman, a numit acest oraş „capitala-pântece" a imperiului. Potrivit estimărilor lui Robert Mantran, se poate aprecia că Istanbulul consuma anual cel puţin 100 000 tone de cereale, mai ales grâu şi orz, către 150 000 de boi, probabil circa 5 milioane de ovine etc. Or, toate cifrele cunoscute pentru exporturile româneşti spre Istanbul se referă la cantităţi mai mici. Astfel, cele mai mari cifre cunoscute până acum vorbesc despre 360 000 de oi din Moldova şi dublul acestei cantităţi din Ţara Românească, dar estimările mai prudente se referă numai la circa 300 000 de ovine pentru fiecare dintre cele două principate extracarpatice. Pentru vitele mari avem cifra de 27 000 de capete pentru Moldova şi Ţara Românească la un loc, cifră furnizată de Agostino Nani, bail al Veneţiei la Istanbul în primii ani ai sec. XVII şi care are toate şansele să fie o estimare realistă. În privinţa cerealelor, datele de care dispunem pentru sec. XVI se referă la cantităţi mici, nedepăşind niciodată echivalentul a câtorva mii de tone pentru vreunul dintre statele româneşti. În acea vreme Ţările Române nu erau încă grânarul Europei, populaţia redusă (3-400 000 de locuitori pentru fiecare dintre cele două principate extracarpatice) locuind mai ales în zonele de deal mai îndepărtate de Dunăre, randamentele scăzute împiedicând existenţa unor cantităţi importante de cereale pentru export. Exporturile româneşti de cereale aveau să crească abia în sec. XVIII şi mai ales în sec. XIX, odată cu creşterea populaţiei, a suprafeţelor cultivate şi a

(Continuare în p. 39)

ÎNTRE DOMENIUL COROANEI ŞI AVEREA PERSONALĂ A REGELUI

NICOLETA IONESCU-GURĂ

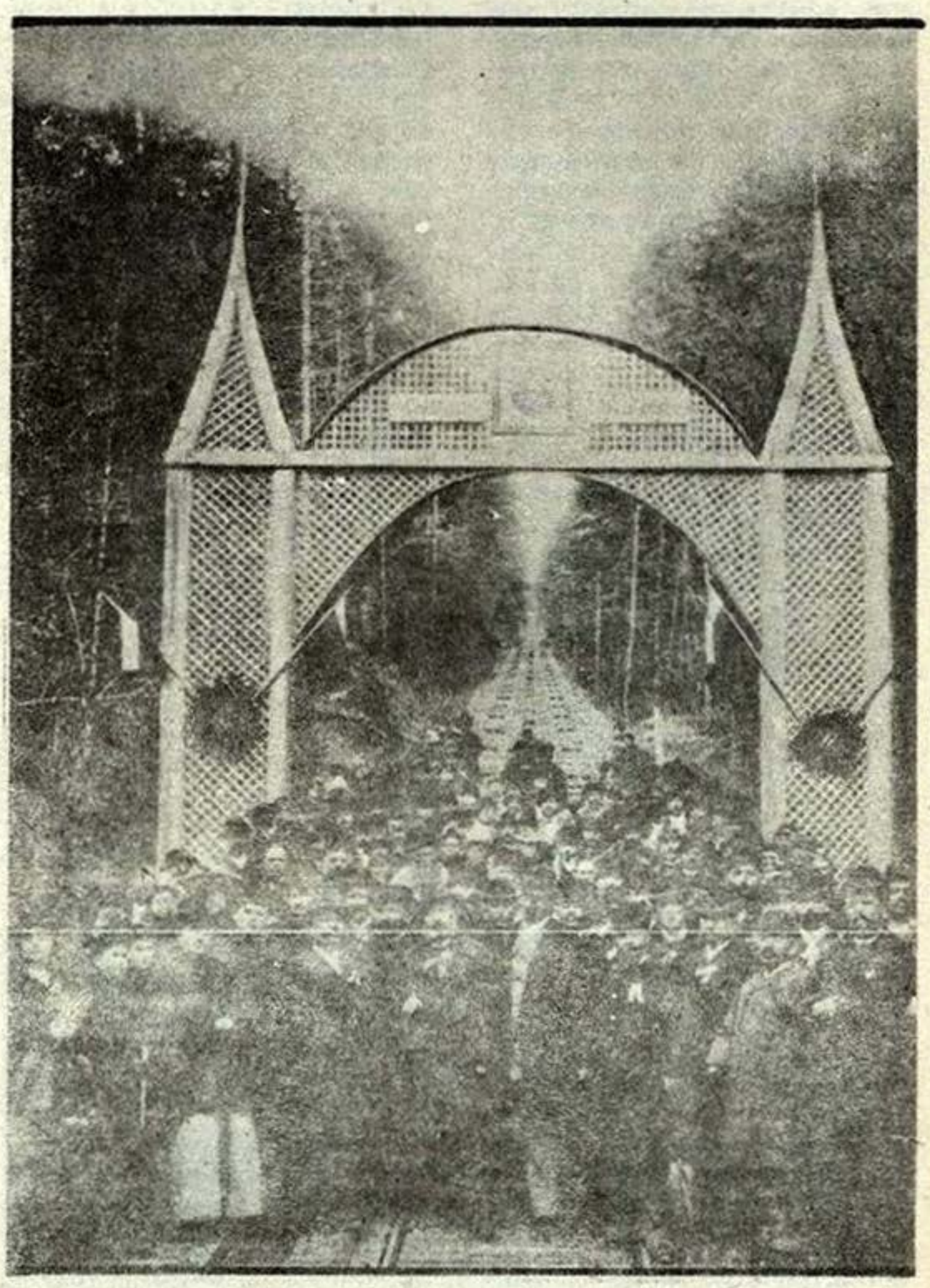

Documentar istoric — fişe preliminare

De obicei, când se vorbeşte despre averea regilor României nu se face distincţia necesară între bunurile aparţinând Domeniului Coroanei şi averea particulară a acestora[1]. Totul este privit la un loc. În realitate, Casa Regală avea doar drept de folosinţă şi nu de proprietate asupra bunurilor ce formau Domeniul Coroanei. Dar ce era de fapt Domeniul Coroanei?

În iunie 1884, printr-o lege votată de Parlamentul ţării, s-a constituit Domeniul Coroanei. „Motivarea acestei legi a fost că după 1881 — când România a fost proclamată Regat —ţara nu putea să dea lista civilă necesară funcţiei regale. Parlamentul a dat legea Domeniului Coroanei pentru ca astfel lista civilă, prin veniturile acestui domeniu, să poată fi completată".

Domeniul Coroanei era format din 12 imobile rurale aflate în diferite judeţe: Ruşeţul (în jud. Brăila, actualmente Buzău), Sadova şi Segarcea (jud. Dolj), Cocioc (jud. Ilfov), Bicaz (jud. Neamţ), Gherghiţa, Clăbucetul Taurului şi Muntele Caraiman (jud. Prahova), Domniţa (jud. Râmnicu Sărat), Mălini, Borca, Sabasa şi Fărcaşa (jud. Suceava), Dobrovăţu (jud. Vaslui). Cele 12 moşii însumau 118 286 hectare, din care 67 198 hectare de pădure. Conform articolului 2 din legea votată, „Coroana are dreptul de folosinţă asupra suprafeţei şi a subfeţei acestor proprietăţi, fără a fi supusă la vreo dare de cauţiune..."

Proprietăţile ce formau Domeniul Coroanei erau administrate de un administrator numit şi plătit de Coroană şi

---

[1] Studiul acesta a fost realizat exclusiv pe baza documentelor aflate la Arhivele Statului Bucureşti şi prin consultarea altor surse de informaţii şi a unor studii şi articole de specialitate, fără a avea pretenţia epuizării acestei teme.

11 octombrie 1892. Pe Domeniul Coroanei din comuna Mălini, în prezenţa administratorului Kalinderu, a fost inaugurată prima cale ferată funiculară

purta titlul de administrator al Domeniului Coroanei.

Prin legea agrară din 1921, Domeniul Coroanei a suportat o expropriere de 46 422 ha.

Conform legii de creare a Domeniului Coroanei, pământurile ce intrau în componența acestuia erau proprietatea statului și numai veniturile obținute prin exploatarea lor intrau în posesia Coroanei. Bunurile Domeniului Coroanei nu puteau fi vândute, schimbate, dăruite sau ipotecate și nu erau supuse la plata dărilor către stat. De asemenea bunurile membrilor familiei regale erau scutite de impozite sau beneficiau de scutiri și reduceri de taxe. Pe bază de tradiție, bunurile Domeniului Coroanei erau scutite de impozite directe (impozitul agricol, pe clădiri, mobilier, taxe de timbru și înregistrare etc.), iar pe baza de text legal erau scutite de impozitul global, taxe vamale, diferite taxe de consumație etc. Această situație a durat până în octombrie 1940, când printr-un decret-lege proprietățile imobiliare personale, ca și cele în folosință, bunurile mobile, veniturile de orice fel, actele și faptele juridice au fost supuse regimului fiscal, ca și acelea ale particularilor. Rămânea scutită de impunere numai lista civilă a regelui Mihai și dotația reginei-mamă Elena. În 1945, prin legea nr. 45 s-a revenit la regimul anterior decretului-lege din octombrie 1940. Prin decizia 232 din 10 martie 1948, cu efect retroactiv începând cu 1 ianuarie 1948, s-au abrogat definitiv legile privind scutirile sau reducerile de impozite și taxe de care beneficiau membrii fostei familii regale, bunurile, operațiunile și veniturile de orice fel ale acestora fiind supuse regimului fiscal valabil pentru toți contribuabilii, iar bunurile care formaseră Domeniul Coroanei au fost supuse regimului fiscal ce se aplica tuturor bunurilor statului.

Bugetul Casei Regale era alimentat, în afară de lista civilă a regelui, de veniturile de la Domeniul Coroanei. Aceste venituri trebuiau să acopere nevoile curente ale Casei Regale, care priveau în general: cheltuielile de întreținere a suveranului, a reședințelor regale, precum și a întregului personal afectat instituției dinastice. O parte din produsele obținute pe aceste domenii era destinată nevoilor curente, iar restul erau vândute. Din sumele obținute prin vânzare se asigurau investițiile în agricultură și în alte activități economice, se acopereau cheltuielile necesare construirii unor școli și biserici sau repararea celor existente, iar restul banilor completau lista civilă a regelui. Veniturile Domeniului Coroanei au contribuit substanțial la sporirea averii personale a regelui. De pildă, regele Carol I, în testamentul său, arăta: „Prin o bună gospodărire și o severă rânduială în cheltuieli, fără a micșora numeroasele ajutoare, cerute în toate părțile, averea mea a crescut din an în an, veniturile Domeniului Coroanei au contribuit, mai ales, la această creștere, mulțumită unei administrații foarte bune și prevăzătoare a domnului Kalenderu".

În timpul domniei regelui Mihai I, ca urmare a războiului, Domeniile Coroanei au înregistrat pierderi considerabile în bunuri și scăderi foarte mari în veniturile lor. De pildă, în primăvara anului 1944, unele domenii din Moldova nu au putut fi exploatate deoarece se aflau în imediata apropiere a zonei de operații.

În afară de bunurile ce formau Domeniul Coroanei, în folosința Casei Regale s-au mai aflat: Palatul Cotroceni, Palatul din Calea Victoriei, Palatul Curtea de Argeș (construit în timpul regelui Carol I).

După cum rezultă din documentele păstrate la Arhivele Statului, în 1947 averea particulară a regelui Mihai I se compunea din bunuri imobiliare și bunuri mobiliare. Ca bunuri imobiliare, regele avea în București 3 imobile (compuse din parter și etaj) și un teren. Acestea erau: imobilul din str. Andrei Mureșan nr. 3 — teren și clădiri în suprafață de 500 m. p.; imobilul din str. General Budișteanu nr. 16 — teren și clădiri în suprafața totală de 1 784 m.p.; imobilul din str. Caragiale nr. 32 — teren și clădiri în suprafață de 1 579 m. p.; acestora li se adăuga terenul din Șoseaua Jianu (parcelarea Blank, lotul nr. 3) în suprafață de 1 289 m.p.

În provincie, regele Mihai I avea următoarele imobile: castelele Peleș, Pelișorul și Foișorul, cu toate dependințele acestora, moșia regală Sinaia-Predeal, ferma de vulpi Sinaia, Castelul și domeniul Săvârșin, cu pădurea Căplănași-Mocsony, Castelul de vânătoare Poiana Iței (situat în Valea Putnei, jud. Câmpulung). Bunurile mobiliare se compuneau din mobiliere de tot felul aflate în reședințele regale, parcul de automobile (în primăvara anului 1947 avea 44 de automobile de diferite mărci și tipuri), avionul „Klemm", yahtul „Taifun", acțiuni la diferite întreprinderi din țară. În martie 1947, situația depozitului de titluri (rente și acțiuni) se prezenta astfel: 2 000 acțiuni la Banca Națională, în valoare de 38 000 000 lei; 320 acțiuni la Societatea „Livezi" în valoare de 1 716 000 lei; 7 500 acțiuni la Societatea „Industria zahărului", în valoare de 2 040 000 lei; 5 850 acțiuni la Societatea „Azuga", în valoare de 58 500 000 lei; 600 acțiuni la Societatea „Predealul", în valoare de 34 380 lei; 50 acțiuni la Societatea „Azuga", în valoare de 500 000 lei. De asemenea, deținea devize și titluri la diferite bănci și societăți străine.

În 1947 s-a transferat o sumă de 6 950 franci elvețieni într-un cont la vedere la Union de Banques Suisses din Zürich, pe numele regelui Mihai I.

Valoarea în lei a rentelor aflate în depozite la Banca de Credit Român, Banca Românească, Palatul Regal-Tezaur, Ocolul Silvic (jud. Arad) se ridica la 10 144 015 lei. Con-

form bilanțului general făcut la 31 martie 1947, situația monedelor străine (depozitul în devize) era următoarea: Reichsmarck — 6740,22 (274 720 lei), Lire italiene — 6 226,05 (51 477 lei), Franci elvețieni — 4 277 (29 388 000 lei), Franci francezi — 5 144,15 (1 922 271 lei), Franci belgieni — 1 100 (10 240 000), Dolari S.U.A. — 1 110 (67 188 000 lei), Lire sterline — 6 (1 134 000 lei). Valoarea totală în lei era de 110 198 468 lei.

O parte din bunurile enumerate proveneau din succesiunea regelui Ferdinand I, altele au fost cumpărate de rege sau primite în dar. În ianuarie 1926, după învestirea lui Mihai ca prinț moștenitor, regele Ferdinand I, ca urmare a situației nou-create, a adăugat un codicil la testamentul său, prin care îi lăsa moștenire toate bunurile prințului Carol, tatăl lui Mihai. Legea nr. 615 din 1941 pentru constituirea proprietății regelui Mihai I din succesiunea bunicului său Ferdinand I, stabilea următoarele proprietăți: castelele Peleș, Pelișorul, Foișorul și celelalte stabilimente, moșia Sinaia-Predeal și cele trei imobile din București. (Legea recunoștea și creanța suveranului asupra statului român pentru exproprierea pentru utilitate publică în 1939 a unor imobile din București — proprietăți ale regelui Mihai I. Prețul acestor exproprieri, așa cum a fost stabilit prin hotărârea Comisiei de arbitri de pe lângă Tribunalul Ilfov se ridica la suma de 90 880 374 lei, calculată la cursul valutar de la data exproprierii. Pentru stingerea creanței neachitate, în aprilie 1944, administratorul Casei Regale îi sugera lui Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, ca echivalentul acestei sume — 2 000 000 franci elvețieni — să fie depus într-un cont personal al regelui la o bancă din Elveția. În 1945 creanța nu era încă achitată de statul român și nu a fost stinsă nici în cursul anului 1947).

Pe 19 iulie 1941 aceste bunuri provenind din succesiunea regelui Ferdinand au fost predate administrației Casei Regale, reprezentată atunci prin Florian Marinescu.

Castelul și domeniul Săvârșin, cu pădurea Căplănași Mocsony, devin proprietatea regelui Mihai în 1943, când în baza unei aprobări a suveranului au fost cumpărate toate acțiunile, în număr de 1 000 bucăți, ale Societății „Corvin" din Arad, societate anonimă de agricultură, în al cărei patrimoniu se găsea și domeniul Săvârșin. Acțiunile au fost cumpărate la prețul de 66 250 000 lei (deci 66 250 lei bucata), plata făcându-se astfel: „40 000 000 lei până la 21 ianuarie 1943, iar restul în termen de patru luni, de la această dată, cu o dobândă de 7% pe rata temporis. Sumele s-au remis domnului Remus Rafiroiu, împuternicitul acționarilor societății prin Banca Românească, sucursala Timișoara". Din toamna anului 1943, la Săvârșin au început lucrările de reconstrucție la castel, iar în 1944 s-a amenajat terenul de aviație de la Vărădia de Mureș.

Yahtul „Taifun" a fost oferit regelui Mihai cu ocazia înălțării sale la gradul de sublocotenent, de către Primăria municipiului București, Societatea Generală de Gaz și Electricitate și U.C.B. Nava fusese construită în 1938 în atelierele J. Samuel White din Anglia. Echipajul vasului se compunea din șapte persoane: 1 ofițer, 2 maeștri și 4 marinari; atingea o viteză maximă de 19 mile marine pe oră și avea un deplasament de circa 35 tone. Avionul „Klemm" a apărut pe lista bunurilor particulare din anul 1945 și a fost cumpărat de regele Mihai I: „era un avion nemțesc construit în Cehoslovacia". ■

(Va urma)

Restaurarea bisericii mănăstirii Sadova, prin grija administrației Domeniului Coroanei

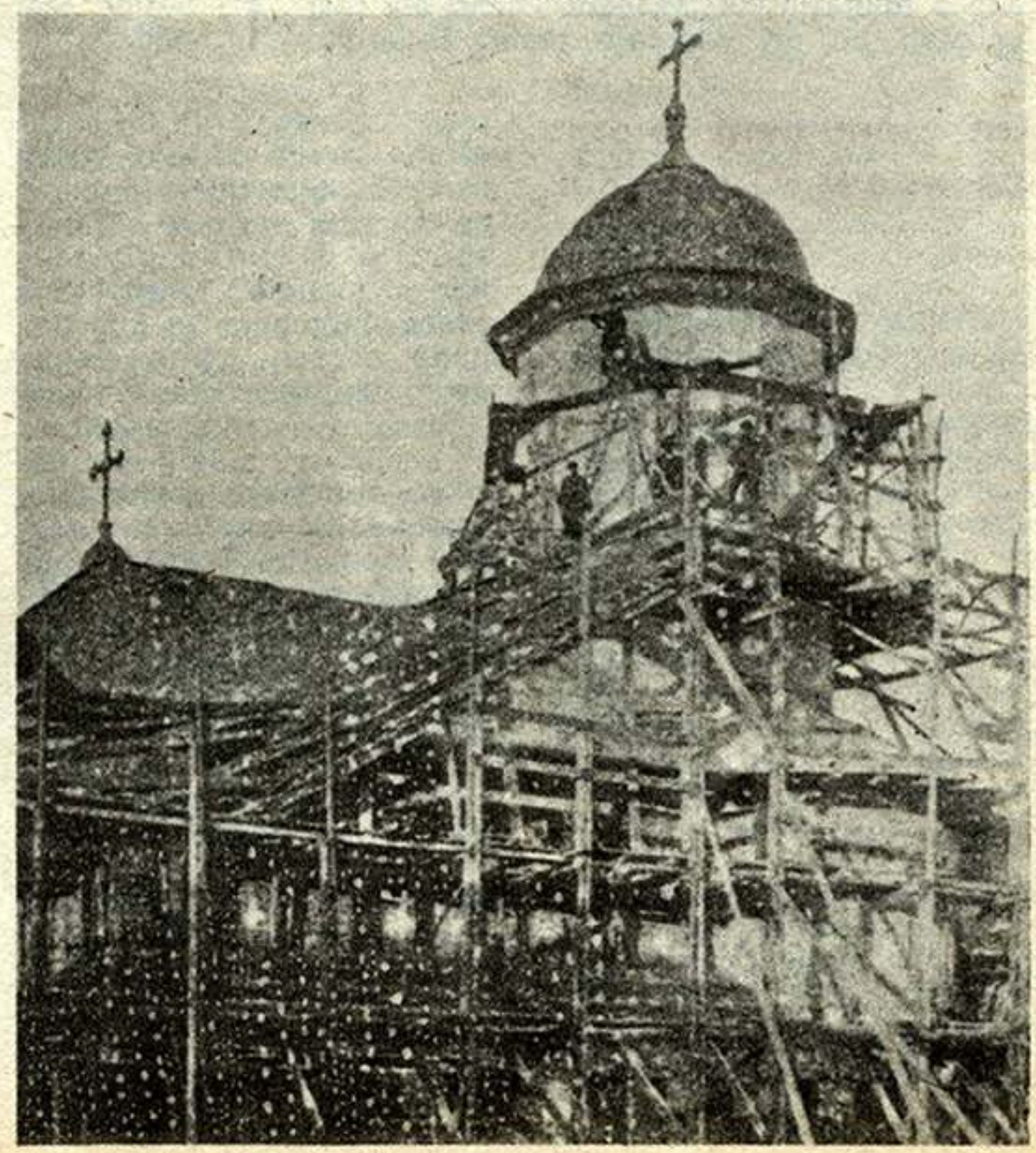

Despre destin şi istorie, cu Ionel Mocsony Stârcea, baron de Foen

TUDOR CARANFIL

Dintr-o pură întâmplare, m-am aflat, pentru câteva ore, în vara lui 1990, în mica localitate balneară elveţiană Yverdon. Venisem acolo, cale de vreo 40 de kilometri, în căutarea unui film distins cu Premiul Oscar care-mi scăpase: Clubul poeţilor uitaţi. **Doar la Yverdon mai era programat şi prietenul meu, cineastul Ernest Ansorge, n-a pregetat să bată drumul de la Luasanne la Yverdon ca să-mi facă plăcere. De! Deşarte patimi cinefile!**

Ajunşi la destinaţie ne-am dat seama că avusesem ghinion. Spectacolul avea să înceapă abia peste vreo două ore pe care trebuia să ni le cheltuim vizitând paşnicul orăşel. Tocmai contemplam vitrina bine garnisită a magazinului „Placette" când am fost acostaţi de un oarecare domn Dujardin, despre care am aflat, ulterior, că nu era un oarecare, ci ministru al cantonului Vaud. Când i-am fost prezentat ca ziarist român, demnitarul elveţian s-a însufleţit brusc:

— Şi gazda mea e român — ne-a spus. Un om excepţional! Baronul...

Neobişnuit să am compatrioţi cu asemenea titluri aristocratice, eram gata să mă retrag în universul gândurilor mele, când numele de Mocsony Stârcea **m-a readus la realitate.**

— E unul dintre artizanii loviturii de stat din august 1944, de la noi — l-am informat pe interlocutor.

— Aşa susţine şi el — mi-a răspuns Dujardin. Cât s-ar bucura bătrânul să-l vizitaţi!...

Un monument istoric pe strada Cuptorului

Stătea la doi paşi. Am traversat, doar, moderna piaţă centrală pentru ca, strecurându-ne printr-un gang, să nedezmeticim, ca într-o altă lume, în perimetrul istoric al oraşului, cu străduţe înguste şi clădiri de inspiraţie renascentistă. O tăbliţă indica *Rue du Four*. „Cuptorul mai există, numai că a fost defectuos restaurat", ne-a explicat călăuza noastră, oprindu-ne în faţa unei case împodobite cu fresce de Carlo Gozzi, monument istoric căruia, la 1789, i se dăduse foc pentru a distruge registrele cu datorii ale seniorilor locali. Casa devenise, acum, proprietatea baronului român care ne-a deschis el însuşi.

Omul despre care citisem atâtea în cărţile celor ce încercaseră să descifreze enigmele istoriei, era, în ciuda vârstei, la 81 de ani, dintre care 15 petrecuţi în temniţă, ca argintul viu, cu o ţinută sportivă şi un spirit vioi. Într-un monolog torenţial îmi evoca momente şi oameni, până atunci, pentru mine, personaje abstracte ale istoriei sau mi-a cântat, şoptit, ca în celulă, un colind din folclorul românesc al lagărelor siberiene pe care l-am pus să mi-l repete ca să-l pot nota.

Gazda noastră vorbeşte extrem de precipitat, iute, despre lucruri pasionante asupra cărora simt nevoia să mă opresc. A trăit şi a văzut atâtea. Născut la 16 mai 1909 la Cernăuţi, fusese adoptat, la 16 ani, cu schimbarea numelui patronimic, de către Anton de Mocsony, baron de Foen, preşedinte al Partidei Naţionale din Banat. Prin aceasta, adolescentul Ionel devenea unul dintre cei mai mari proprietari de latifundii din România, dobândind şi controlul unor importante întreprinderi industriale. Îşi făcuse studiile în Elveţia, trecuse, apoi, prin Universitatea de la Cambridge, licenţa de filosofie şi-o luase la Bucureşti şi din 1934 intra în diplomaţie. În 1942 regele îl desemna ca mareşal al Curţii, dar doi ani mai târziu, la sfârşitul lui 1944, demisiona, în urma unui conflict cu monarhul. Au urmat apoi nesfârşitele procese şi închisorile comuniste.

Prin toate aceste evenimente şi întorsături ale destinului, trece dintr-o suflare. Nu-mi dă răgaz să reţin mai nimic! Simt nevoia imperioasă să opresc şuvoiul cuvintelor, să-l înregistrez, dar n-am cu mine reportofonul. Îl întreb dacă nu ne-am putea întâlni, din nou, a doua zi, pentru un interviu[1]. Baronul

[1] Fragmente din această convorbire au fost difuzate, în august 1990, pe primul program al TVR şi publicate în ziarul bucureştean *Libertatea*.

acceptă cu amabilitate, iar prietenul Ansorge îmi promite că mă va asista. Decidem, deci, să reluăm întâlnirea a doua zi după amiază. Dar dimineață, mă pomenesc cu un telefon. Mocsony Stârcea pare să se fi răzgândit. Nu, n-ar avea nimic împotrivă să ne vedem din nou. Ba chiar dimpotrivă! Dar nu se știe de ce n-ar mai vrea să înregistrăm convorbirea noastră. N-am ce face! Mă resemnez.

„Țăranul nu-i pe câmp"

La plecare, cu o seară înainte, îmi încredințase o scrisoare pe care tocmai o primise de la un român abia întors din țară. Dorea să știe ce părere am despre ea. O parcurg în drum spre Yverdon:

„Țăranii, cei care au iubit pământul ca propria lor viață, au dispărut ducând în mormânt această dragoste, iar cei rămași, după 40 de ani de dictatură comunistă, sunt prea bătrâni ca să convingă tineretul care lucrează în industrie, la oraș, să se întoarcă la munca câmpului. Țăranul de la oraș, devenit muncitor industrial, nu mai e navetist, trăiește în locuințe cu apă caldă și lumină electrică. Chit că nu are ce pune pe el, se declară mulțumit și refuză să se întoarcă la pământ.

Un fenomen de care trebuie să ținem seama, o mentalitate nouă: țăranul nu mai vrea pământ. El refuză chiar cei 6 000 m.p. dați de guvern în batjocură, căci nu reprezintă decât o grădină de zarzavat. Partidele de opoziție trebuie să-și refacă planurile pentru noile alegeri care cred că vor fi înainte de cele fixate, oficial, peste doi ani.

Această renunțare la pământ a țăranului dă posibilitatea neașteptată să trecem la o agricultură modernă, competitivă pe piața internațională. În loc de mici parcele de pământ ce nu pot fi lucrate economic și fără randament, să formăm suprafețe mai mari, de una, două sute de hectare, lucrate individual sau în comun, de două-trei persoane, să lăsăm neatinse moșiile de 3-500 de ha și să obligăm pe foștii proprietari sau moștenitorii lor să le lucreze personal, prin actul de legiferare ce se va întocmi..."

Abia intrat pe ușă, baronul mă și întreabă ce părere am despre scrisoare. Opinez că ideea lipsei de randament a micilor parcele de pământ, teza directoare a justificării „cooperativizării agricole", nu poate servi de argument nici pentru reconstituirea latifundiilor. Și că nici o legislație n-ar mai putea obliga țăranul actual să se întoarcă la munca agricolă și cu atât mai mult n-ar putea să-l „oblige" nici pe moșier. Gazda noastră e de acord că vremurile s-au schimbat dar argumentează cu exemplul fermierului american. Pârghia care-l trimite pe acesta la muncă nu legislația juridică e, ci legea economică...

Adevărul este că n-am nici un chef să discut politică, sunt doar în vacanță...

— Depănați-vă, mai bine, amintirile, domnule baron. Nu neapărat despre 23 august, fiindcă despre ele vorbiți în memoriile parțial publicate...

— *Publicate? Falsificate!*

— În ce sens falsificate? — îl întreb. Puteți să faceți remarci concrete despre modul în care v-au fost falsificate memoriile?

Baronul rămâne, o clipă, descumpănit... Profit de răgaz pentru a reveni cu rugămintea de a înregistra convorbirea. Interlocutorul nostru acceptă cu un semn al palmei. Dau să scot reportofonul din servietă dar Ernest Ansorge îmi face semn să mai aștept un moment. Îl urmez până la automobilul său și... mă îngrozesc. Prietenul elvețian scoate din portbagaj un nesfârșit șir de ustensile pentru o înregistrare ultra-profesională încheind cu... o girafă de care atârnă microfonul.

Angrenajul mă înspăimântă. Mi-e teamă ca baronul Mocsony să nu mă refuze iar. Dar, spre surprinderea noastră, urmărește cu interes instalarea aparaturii, care-i dă parcă mai multă încredere în lucrarea noastră comună. „Deci — continui — cum vi s-au falsificat memoriile?"

— *Prin citare fragmentară, între ghilimele, cu concluziile altora...*

— Fragmente pe care nu le recunoașteți ca aparținându-vă?

— *Nu, fiindcă sunt scoase din context și puse în slujba celor care vor să falsifice adevărul istoric. Dumnealor ar vrea să demonstreze că 23 august a fost opera partidului comunist, ceea ce este o minciună absolută pe care au recunoscut-o și Pătrășcanu și Dej.*

Lucrețiu Pătrășcanu „un gentleman"

— Cum l-ați cunoscut pe Lucrețiu Pătrășcanu?

— *Vă pot indica exact momentul: aprilie 1944.*

— Abia atunci?

— *Da, fiindcă până atunci fusese deținut la Tg. Jiu. Noi am reușit să-l transferăm de acolo, intervenind la Antonescu, care i-a dat domiciliu obligator, la Sinaia[1]. Mircea Ioanițiu, care între timp devenise secretarul regelui, luase contact, la Sinaia, cu Pătrășcanu, și l-am ascuns împreună...*

În această clipă, baronul deschide una dintre fermecătoarele sale paranteze care dau savoare interviului dar îi

[1] Pentru mai multă precizie, menționăm că Lucrețiu Pătrășcanu fusese arestat la 1 august 1940 și depus la închisoarea din Miercurea Ciuc, unde a rămas până în luna octombrie același an. După aceea, a fost internat în spital, la Brașov, iar la 1 februarie 1941 i s-a fixat domiciliu forțat la Poiana Țapului, de unde, la 2 ianuarie 1943, a fost luat și internat în lagărul de la Târgu Jiu, unde a rămas până la 27 iulie același an, când a fost readus la Poiana Țapului. La 28 decembrie 1943, pentru nevoi de sănătate, i s-a permis să vină în București, unde, pentru o vreme, i s-a pierdut urma, pentru ca la 20 mai 1944 autoritățile să-i aprobe șederea temporară în Capitală — *n.r.*

și complică transcrierea.

— *Să vedeți de ce. Mama lui Pătrășcanu era născută Stoika, originară din Venezia de Sus, sau așa ceva. În Ardeal fuseseră înnobilați, se chemau nemeși, dar se refugiaseră încă înainte de primul război în România. Colonelul Ștefan Stoika a fost în pușcărie cu mine. A fost schingiuit îngrozitor pentru ca să dea declarații împotriva nepotului său. Nici nu știu dacă a supraviețuit. Mama colonelului Ulea era soră cu mama lui Pătrășcanu, așa că după evadarea de la Sinaia, Ulea l-a ascuns, pentru două săptămâni, la o fermă a lui de lângă București. Apoi l-am mutat la o altă fermă, aparținând arhitectului Palatului Regal și în tot acest timp eu am ținut legătura cu Pătrășcanu...*

— Și cum putea privi un baron de Foen, mareșal al Palatului, pe un conspirator comunist?

— *Să nu uitați că Pătrășcanu era un gentleman! Era foarte civilizat și foarte... antisovietic! Se formase la München unde studiase dreptul*[1]. *În acel moment, tineretul german era foarte socializat și rușii invitaseră la ei o droaie de tineri. Așa a ajuns Pătrășcanu la Moscova*[2].

A stat acolo vreo opt ani și tot acolo a cunoscut-o și pe viitoarea lui soție, dintr-o familie bună de evrei cernăuțeni, foarte simpatică fată! Amândoi au fost comuniști, dar de un tip deosebit, antisovietici. Ca Tito! Toți cei care au rămas în Rusia măcar un an, au plecat de acolo antisovietici! Fiindcă și-au dat seama de caracterul imperialist al stalinismului și se temeau de el.

Cât despre noi, psihologic, eram pe deplin pregătiți pentru relațiile cu comuniștii! De ani de zile eram în tratative cu Aliații. Dat fiind că rușii erau aliații anglo-americanilor, era clar că învingătorii vor impune și comuniști în guvern. Părerea mea era că trebuia să-i avem pe comuniști alături de noi, chiar și în guvern, înainte de a fi constrânși la asta. Și cine nu vroia să audă de așa ceva? Brătianu, bătrânul Brătianu și, într-o măsură, Iuliu Maniu care a spus: „Să-i acceptăm, numai dacă recunosc Monarhia!" Și, până la urmă, Pătrășcanu a trebuit să-i predea regelui o scrisoare[3] *în care declara că partidul lui nu va cere proclamarea republicii decât dacă, printr-un referendum, poporul ar decide-o. Până atunci, însă, partidul comunist își declara fidelitatea față de monarhie. Cu atât mai mult cu cât constata că regele era pentru pacea cu Aliații și, implicit, cu rușii.*

Deci Pătrășcanu a fost acceptat în guvernul pe care doream să-l formăm în cazul în care Antonescu nu încheia pacea, fiindcă noi, toți, am fi dorit ca mareșalul s-o semneze. Șansele erau, însă, infime. De câte ori Maniu și Brătianu interveneau pe lângă Antonescu, acesta replica: „Faceți voi guvernul. Vă las pe voi. Eu nu-mi pot trăda cuvântul de soldat față de Hitler." Că Antonescu era un patriot, îmi pare indiscutabil. Dar era și un om tare bolnav...

În politică, Antonescu a făcut două enorme erori: a trecut de partea nemților estimând că ei vor câștiga războiul și a trecut Nistrul... ■

[1] În realitate, el absolvise Facultatea de drept la București (1922), după care, între 1923-1925, a urmat cursurile de economie politică și filosofie ale Universității din Leipzig — *n.r.*

[2] Prezența lui Pătrășcanu la Moscova a avut loc în alte împrejurări, pe care I. Mocsony Stârcea nu avea de unde să le cunoască. Începând cu anul 1932, Pătrășcanu a mers în mai multe rânduri la Moscova, iar din a doua jumătate a anului 1933 a rămas acolo până la începutul lui 1935. De la sfârșitul anului 1933 și în cursul lui 1934, Pătrășcanu a fost reprezentantul P.C.R. la Comintern — *n.r.*

[3] Document descoperit în safe-ul de la Foișor al regelui Mihai și dat, în 1990, publicității.

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• **Cristia Maksutovici — CONFLUENȚE CULTURALE ROMÂNO-ALBANEZE** (Cuvânt înainte de **Nicolae Ciachir**).

Editura Kriterion, București, 1995, 192 pp.; lucrarea, apărută cu sprijinul Uniunii Culturale a Albanezilor din România, prezintă raporturile româno-albaneze în perioada modernă și contemporană.

• **Ion Dominte — POVEȘTI BUCOVINENE** (cuvânt înainte de **Pan. M. Vizirescu**; ediție îngrijită, glosar și postfață de **Constantin Dominte**).

Editura Coresi, București, 1994, 141 pp.: un Creangă al Bucovinei ne împărtășește câte ceva din sufletul martirizatei provincii românești.

• **Alexandru Surdu — VOCAȚII FILOSOFICE ROMÂNEȘTI.**

Editura Academiei Române, București, 1995, 216 pp., 4 000 lei: alături de scrierile autorului consacrate unor filosofi români sunt reproduse și două texte semnate de Constantin Noica și unul de Lucian Blaga

• **ARC.**

Nr. 13/1995, 184 pp., 3 000 lei: revista editată de Fundația Culturală Română apare într-o nouă și excelentă versiune grafică, cu texte semnate de Ștefan Augustin Doinaș, Paul Dimitriu, Oscar Wilde, Z. Ornea, Lucian Blaga, Tennesse Williams, George Bălăiță.

• **Ioan Slavici — BUDULEA TAICHII. MOARA CU NOROC** (volum îngrijit și prezentat de **Constantin Mohanu**).

Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, 206 pp., 1 800 lei.

• **Mihail Sadoveanu — HANU ANCUȚEI** (volum îngrijit și prezentat de **Mircea Anghelescu**).

Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, 140 pp.: doi autori clasici ai literaturii române, într-o nouă ediție.

• **THE JOURNAL OF AMERICAN HISTORY.**

Vol. 81, nr. 2, septembrie 1994, 917 pp: ultimul număr primit la redacție al celei mai prestigioase publicații de istorie din S.U.A., între ai cărei colaboratori străini permanenți face parte dr. Cristian Popisteanu, cuprinde mai ales studii de istorie socială și orală.

POSTUL DE RADIO „ROMÂNIA MARE“

PETRE OTU

Revenim asupra unui subiect extrem de interesant. El a fost abordat de revista noastră în urmă cu câțiva ani, prin publicarea mărturiilor memorialistice ale unuia din contemporanii evenimentelor ce vor fi comentate (Magazin istoric, **nr. 9/1988). Reconstituirea memorialistică a faptelor s-a dovedit a fi nu doar o primă abordare a acestui subiect în istoriografia noastră, ci și o evocare obiectivă și exactă, mai ales dacă se ține seama de faptul că fondurile de arhivă nu erau accesibile cercetării în acea vreme. Iată confirmarea afirmațiilor noastre, oferită de articolul pe care îl publicăm în acest număr, cu un plus de informații și precizări rezultate din cercetarea arhivelor.**

În perioada 1940-1944, obiectivul fundamental al clasei politice și al opiniei publice românești l-a reprezentat refacerea integrității teritoriale, grav afectată de rapturile teritoriale din vara anului 1940. Între multiplele acțiuni destinate acestui scop s-a înscris și organizarea unui post neoficial de radio, care să se adreseze locuitorilor din nord-vestul țării, din teritoriul ocupat de Ungaria în urma dictatului de la Viena din 30 august 1940.

Înființarea postului a fost decisă de către generalul Ion Antonescu, conducătorul statului român la acea dată, derularea acțiunilor propriu-zise fiind încredințată Serviciului radio al Marelui Stat Major Român, condus de locotenent-colonelul (colonel din 1943) Alexandru Ghimuș. Ca mijloc tehnic s-a folosit stația de radio pe unde scurte și medii, adusă de trupele poloneze pe teritoriul românesc, în septembrie 1939.

Emisiunile au debutat la 1 ianuarie 1941, cu două programe diferite — Radio Ardeal (în limba română) și Radio din Secuime (în limba maghiară). Postul avea două emisiuni zilnice, la amiază (ora 12.00 pentru Ungaria și 13.00 pentru România) și seara (ora 19.00 pentru Ungaria și, respectiv 20.00 pentru România), pe unde scurte (41,5 și 48 m) și medii (484 și 556 m). Scopul: combaterea puternicei acțiuni propagandistice maghiare, evidențierea abuzurilor, represiunilor și discriminărilor la care erau supuși românii de regimul horthyst, menținerea și întărirea moralului populației românești, a speranței reunificării etc.

Formula de deschidere a emisiunii era „Atențiune, atențiune, vă vorbește Radio Ardeal [se dădeau caracteristicile tehnice ale postului...]. Prin noi vă vorbește conștiința Ardealului, vestind porunca de totdeauna, de azi și de mâine a destinului românesc: Murim mai bine-n luptă cu glorie deplină/ Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost' pământ“. Iar formula de închidere era următoarea: „Prin noi v-a vorbit conștiința Ardealului, vestind porunca de azi a destinului românesc: Români cu țara sfâșiată, faceți zilnic jurământ/ Ori să fim toți laolaltă, ori să fim toți în mormânt“.

Într-un document programatic se stabilea astfel menirea programului Radio Ardeal: „să susțină lupta contra granițelor [dictatului] de la Viena, considerate provizorii, a căror lărgire, în cadrele etnice românești, o anunță ca apropiată. Exaltează ideea solidarității românești. ...Respinge cu violență cât și cu zeflemea provocările ungurești. Privește cu încredere spre țara liberă..., cu menirea de a reface România Mare“. Un alt document preciza: „Denunță politica de duplicitate a Ungariei și tratamentul barbar aplicat românilor din Ardealul robit. Respinge provocările ungurești... Se prezintă ca funcționând într-un loc imposibil de determinat din conținutul emisiunilor“.

Stația de radio s-a aflat, în fapt, la Predeal și apoi la Brașov. Caracterul neoficial, strict secret al postului era impus de faptul că România și Ungaria erau țări aliate Reichului german, care nu admitea acțiuni menite să fisureze unitatea alianței aflate sub conducerea sa. Așa cum rezultă din cercetarea documentelor românești, autoritățile ungare au avut dificultăți în localizarea postului, apreciind că acesta emitea din Munții Rodnei.

Cu organigrama amintită mai sus, postul a funcționat până la 8 mai 1941 (Radio din Secuime) și 14 mai 1941 (Radio Ardeal). Încetarea activității s-a datorat armistițiului de presă româno-maghiar intervenit în acea perioadă. Stația de radio a fost pusă la dispoziția Marelui Cartier General, însoțind trenul „Patria“ de unde generalul Ion Antonescu a condus operațiile pentru eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei.

La 18 iunie 1941, generalul Ion Antonescu a dispus reluarea activității postului, stația fiind retrasă de pe front și adusă la București. S-au for-

mat din nou două componente ce apăreau ca posturi deosebite — Radio „România Mare“ (cu emisiuni în limba română și germană) și Radio Unguresc din Ardeal (cu emisiuni în limba maghiară). În această formulă, activitatea a început la 24 iulie 1941 pentru Radio „România Mare“ (în limba română) și Radio Unguresc din Ardeal. Emisiunile în limba germană au debutat la 7 august 1941. S-au folosit numai undele scurte, la cele medii renunțându-se din motive de securitate. Stația a fost amplasată inițial în Cazarma Gardienilor Publici, apoi chiar în clădirea Marelui Stat Major din strada Știrbei Vodă. În limbile română și maghiară existau două emisiuni zilnice, dimineața și seara, în limba germană se emitea doar în zilele de joi și duminică, tot dimineața și seara.

Postul a funcționat în această structură până în ziua de 27 august 1944.

Pe baza cercetărilor de arhivă rezultă că Radio „România Mare“ a emis, în cei peste trei ani de funcționare, 1 200 zile în limbile română și maghiară și 220 zile în limba germană, în total 1 510 ore de emisie.

Postul a fost organizat pe două compartimente: grupa tehnică și corpul redactorilor. Prima era condusă de către un căpitan inginer (ulterior maior) din Marele Stat Major, Cezar Ionescu. Corpul redactorilor, cum o spune și numele, era compus din persoane ce redactau materialele, dar care erau și crainici. Aceștia cunoșteau la perfecție câteva limbi străine și, de obicei, proveneau dintre românii siliți să părăsească teritoriul cotropit prin decizia de la Viena.

În 1942, postul a fost dotat cu o stație nouă, având caracteristici tehnice superioare. Emisiunile durau 15-30 minute, iar conținutul lor era extrem de variat, cuprinzând știri referitoare la situația internă și externă a Ungariei, la tratamentul aplicat românilor, diferite extrase din presa străină sau declarații publice referitoare la caracterul monstruos al sentinței de la Viena, momente și personalități din istoria Transilvaniei — Gelu, Glad, Menumorut, Horea, Avram Iancu, Cloșca, Crișan, Simion Bărnuțiu, tribunii mișcării memorandiste și ai Marii Uniri din 1918 etc. Materialul redacțional, respectiv știrile, extrasele din presa străină, evenimentele politice și militare etc., era pus la dispoziție de organele informative ale Marelui Stat Major.

Ecoul emisiunilor postului de Radio „România Mare“ a fost profund și durabil în conștiința românească. Pentru românii din nord-vestul țării, emisiunile acestui post reprezentau un netăgăduit suport moral, întreținând spiritul de rezistență, curajul și dârzenia, precum și speranțele restabilirii teritoriului național în granițele lui etnice și istorice. Mulți români refugiați în țara liberă au declarat că atunci când au recepționat postul i-au podidit lacrimile, întrucât era întâia oară, după 30 august 1940, când auzeau cuvinte de îmbărbătare pentru populația românească și afirmarea unor adevăruri despre Ardeal. Sute de persoane, nevoite să-și părăsească căminele din cauza prigoanei horthyste, au subliniat reverberațiile emisiunilor postului „România Mare“, faptul că ele erau printre puținele surse de informare corectă a populației românești din teritoriile răpite, reprezentând, totodată, și o satisfacție acordată demnității și mândriei naționale ultragiate.

Caracterul penetrant al activității postului de Radio „România Mare“, eficiența lui sunt demonstrate și de faptul că oficialitatea ungară, mijloacele de informare ungare s-au raportat, implicit sau explicit, de nenumărate ori la conținutul emisiunilor, încercând să dezmintă informațiile propagate. De altfel, autoritățile horthyste au depus eforturi stăruitoare pentru identificarea postului, fără a o putea face însă cu precizie.

Interesant este faptul că Radio „România Mare“ a reținut și atenția mijloacelor de informare aliate sau neutre, posturile de radio Londra, New York, Moscova, Ankara, Cairo ș.a., organe de presă precum *New York Times*, *Neue Zürichter Zeitung*, *Gazette de Laussanne*, *Svensk Tidskrift* și multe altele s-au referit cu diferite ocazii la emisiunile postului Radio „România Mare“, apreciind că prin emisiunile lui opinia publică românească își afirma și susținea legitimitatea intereselor naționale. ■

COPERTELE

①④Veneția a știut să-și păstreze în tezaurul său obiectele cele mai rare și mai prețioase. Între ele, **(coperta 1)** un panou pictat din sec. XIV, având montate 3 000 de pietre prețioase (detaliu, reprezentându-l pe Christos) și **(coperta 4)** o piesă prădată de la Constantinopol, în timpul celei de a patra cruciade, o casoletă de ars mirodenii, în formă de edificiu cu cupole, decorată cu mult rafinament **(Veneția — anul decisiv,** p. 36)

② Portretul Mariei Catargi-Obrenovici aflat în colecțiile Muzeului Unirii din Iași și insemnele heraldice ale familiilor Catargi și Obrenovici care decorează partea superioară a ramei acestui portret **(Maria Catargi-Obrenovici,** p. 72)

③ Dragostea, eternul subiect de inspirație pentru artiști, emană și din acest tablou anonim intitulat **Luna aprilie,** datând din sec. XV **(Don Juan — mit și realitate,** p. 74)

Din galeria guvernatorilor Băncii Naţionale

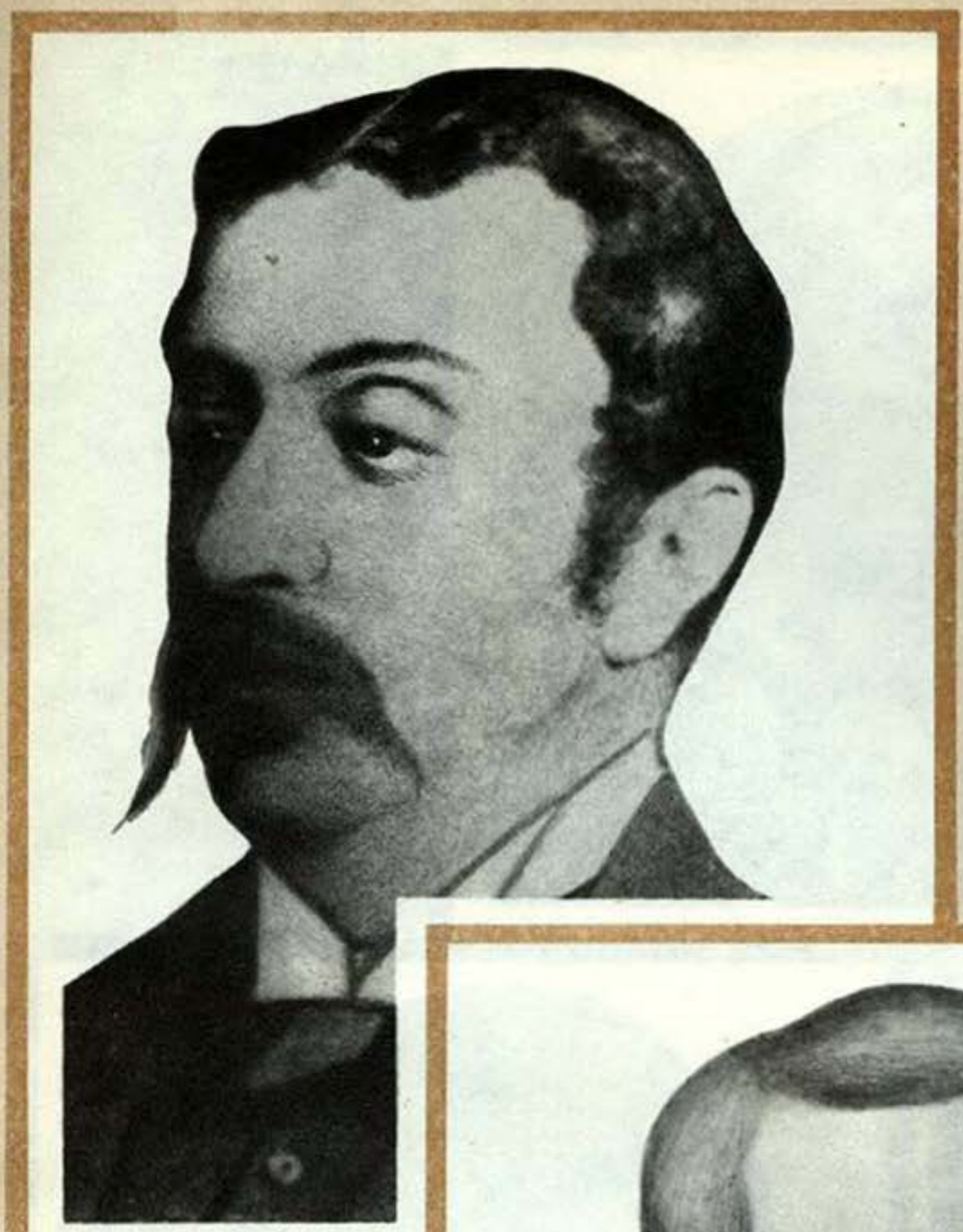

ION CÂMPINEANU
1880-1882; 1888

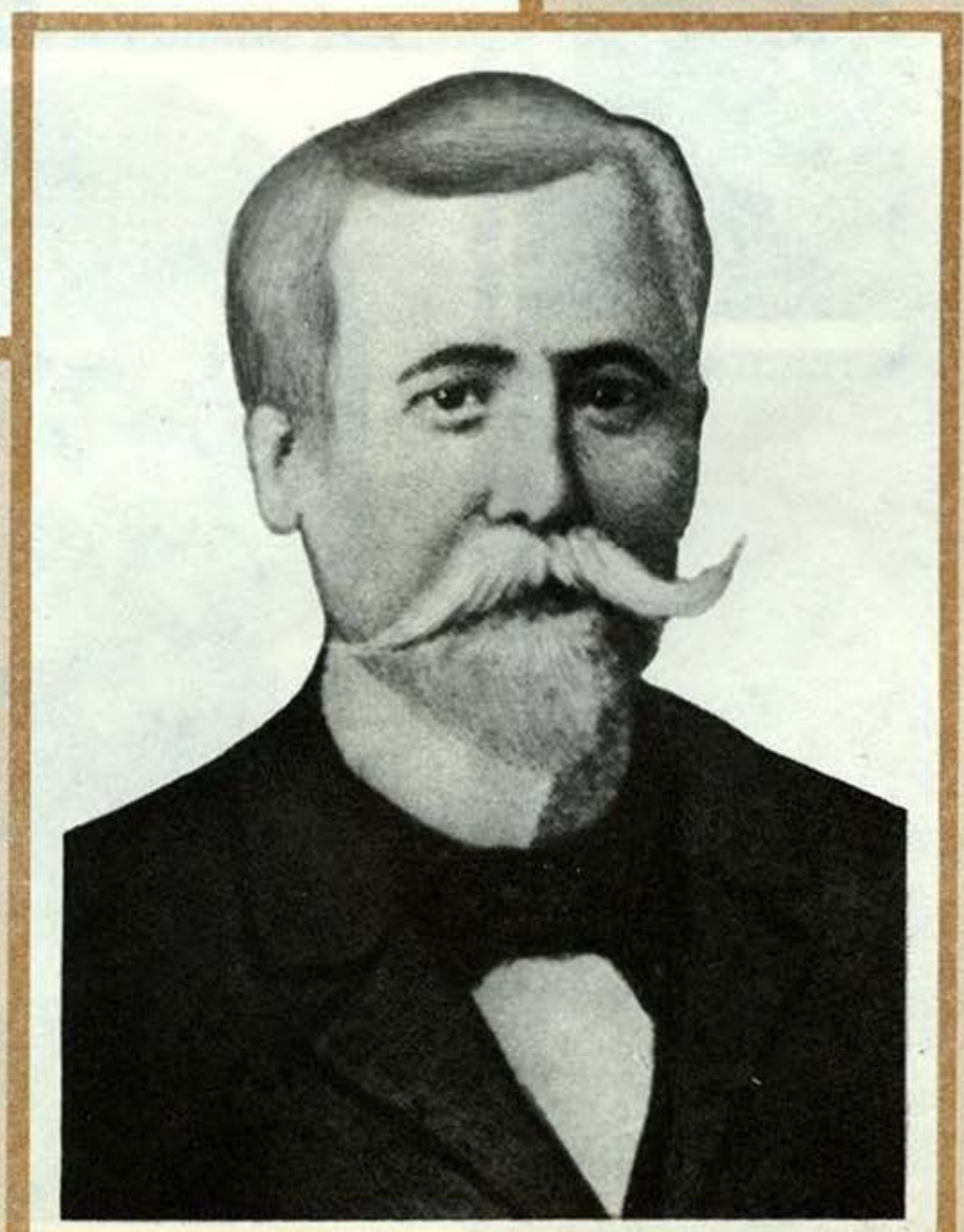

ANTON CARP
1882-1888; 1888-1890;
1895-1899; 1905-1907;
1909-1910; 1910-1914

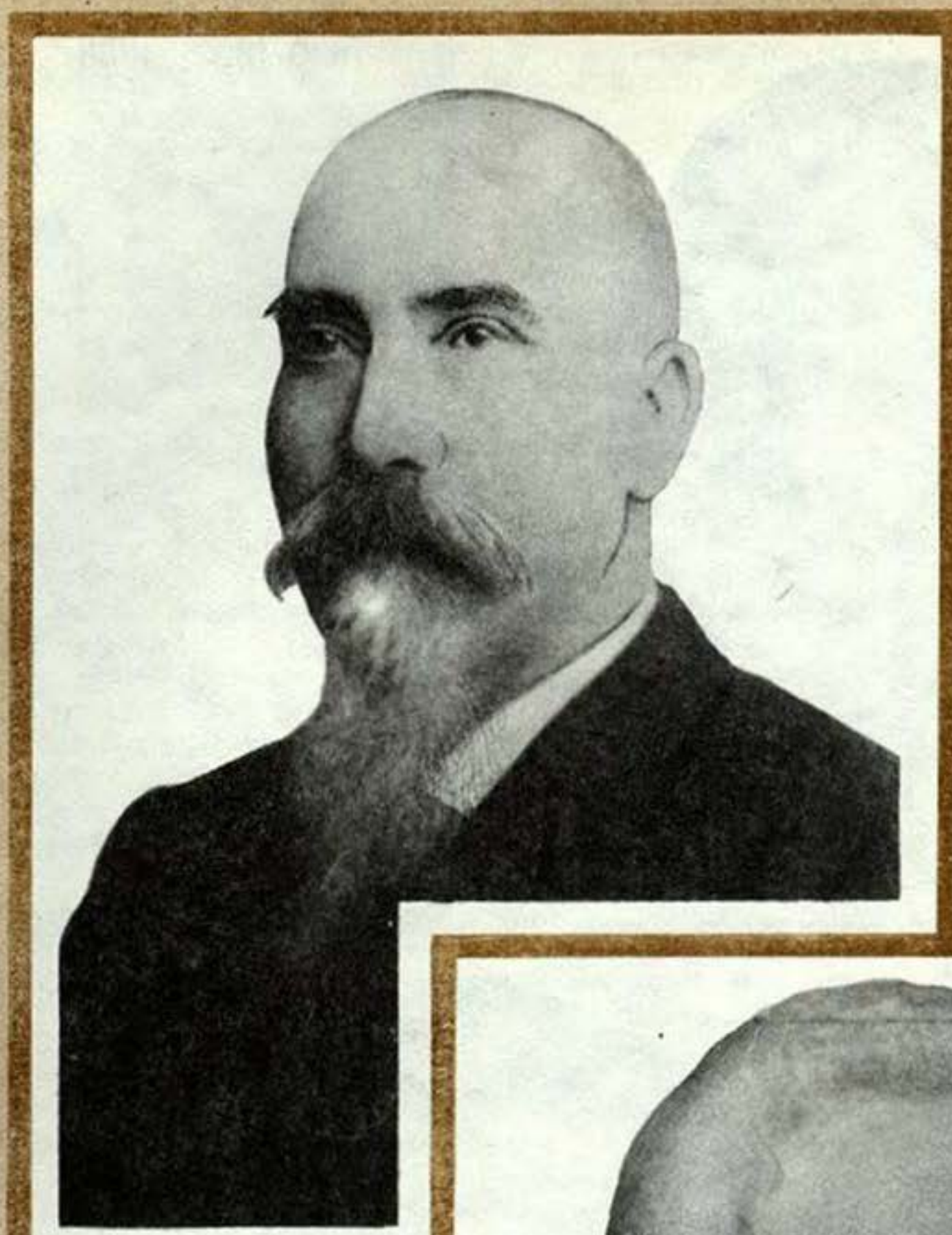

THEODOR ROSETTI
1890-1895

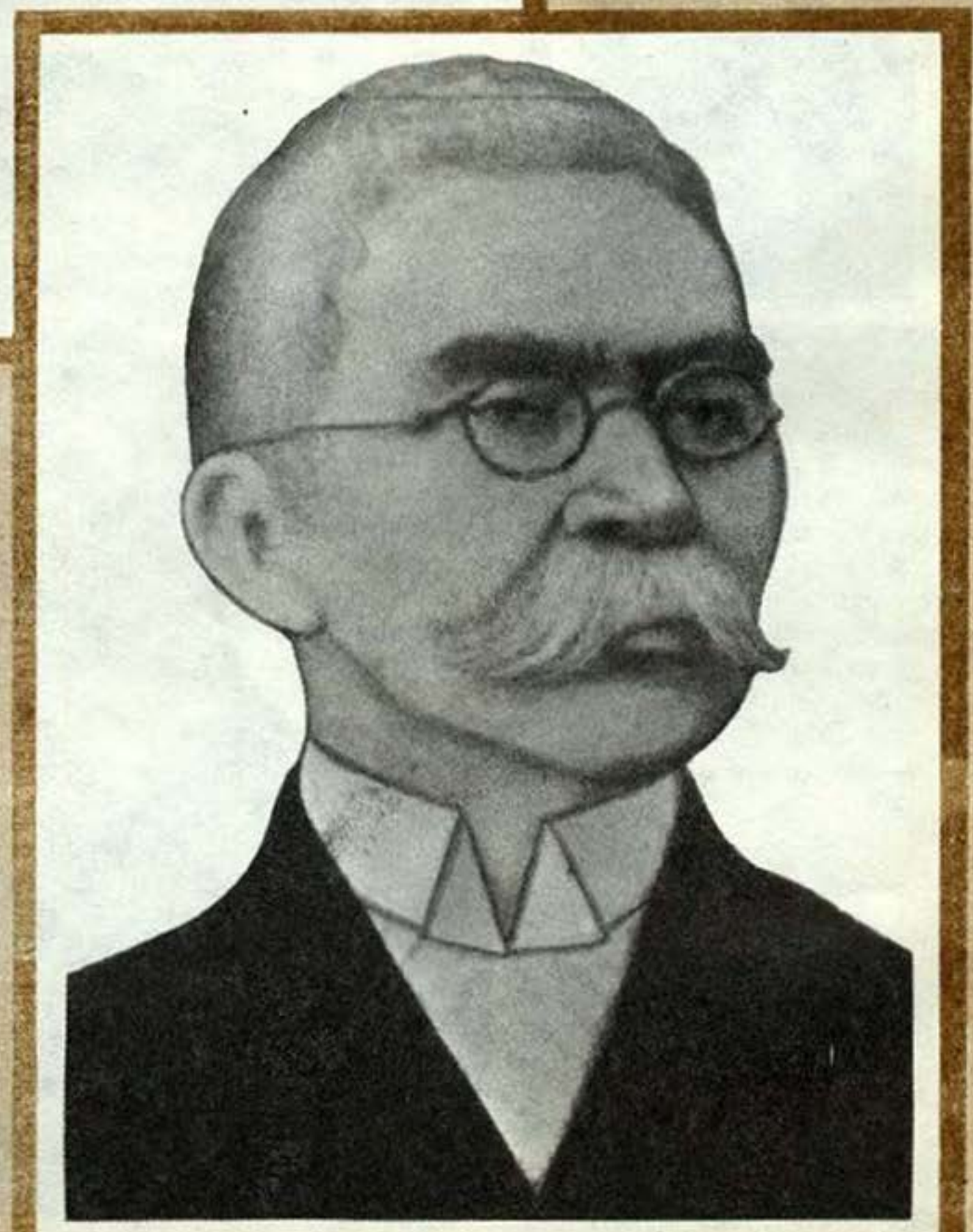

I.G. BIBICESCU
1914-1916; 1916-1921

MIHAIL OROMOLU
1922-1926

CONSTANTIN ANGELESCU
1931; 1931-1934; 1944

MIHAIL MANOILESCU
1931

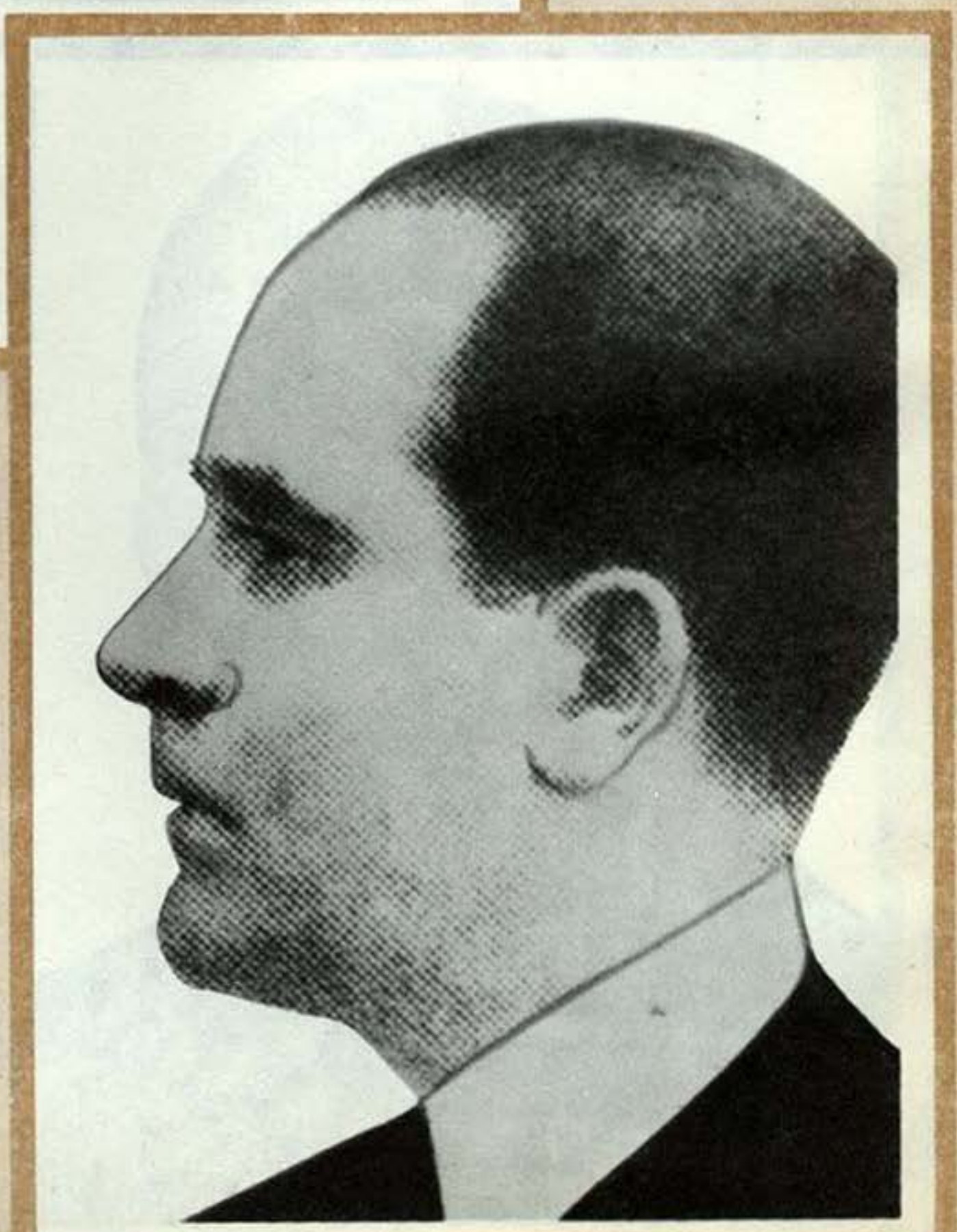

MITIȚĂ CONSTANTINESCU
1935-1940

Istoria bancare civilizației românești

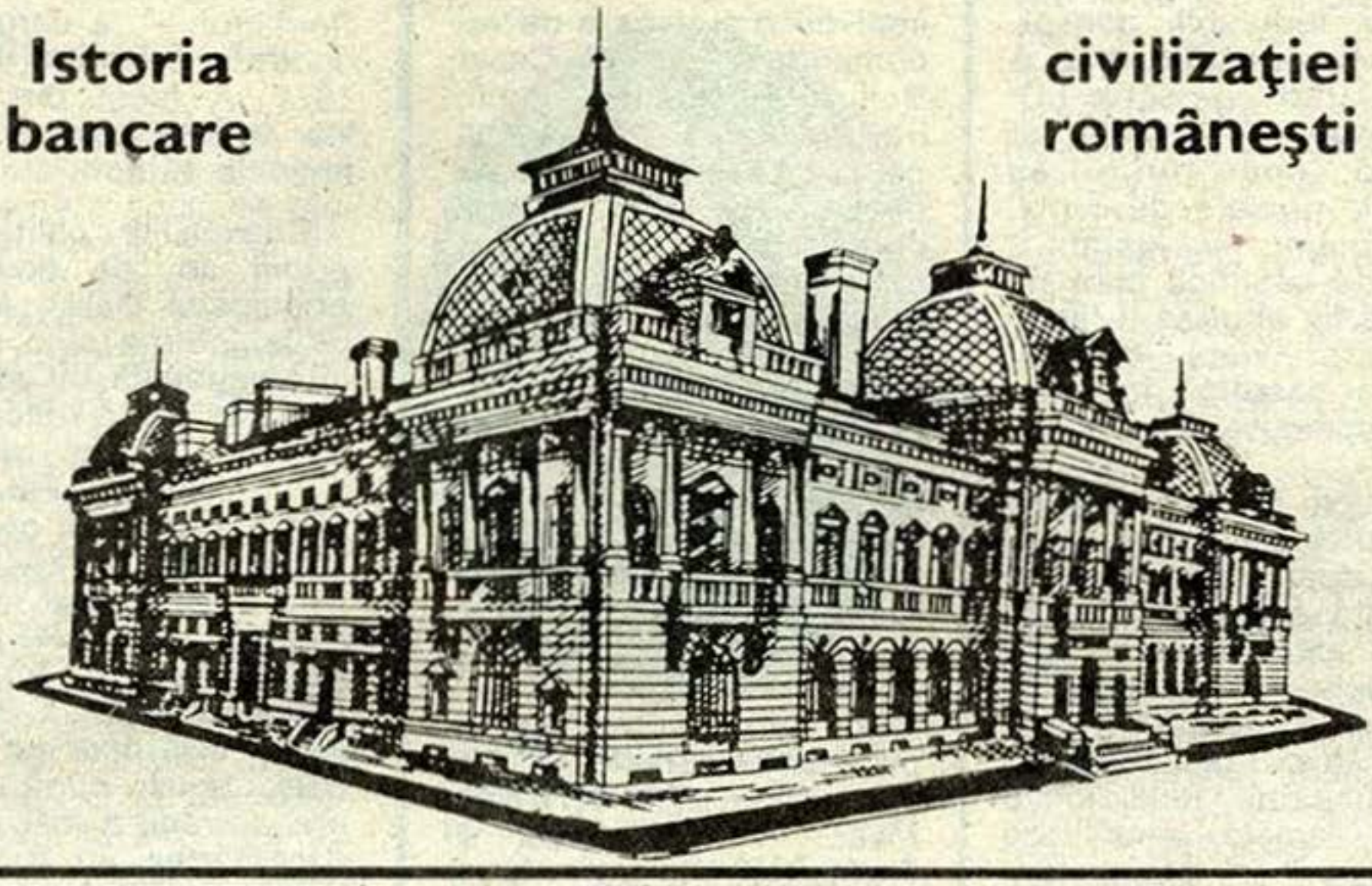

Un părinte al bătrânei doamne

EUGENIU CARADA

„...Alături de Ion Brătianu a visat, a înțeles, a luptat și a izbutit să dea țării și să statornicească o Bancă Națională, menită să asigure independența economică, propășirea avuțiilor și muncii românești..."

Fără a fi deloc excesivă, aprecierea exprimă o realitate a cărei substanță rezidă în materialitatea faptelor de muncă ale lui Eugeniu Carada — omul care niciodată „nu a ținut să iasă la rampă", cum aprecia ultimul său biograf, regretatul academician Costin Murgescu în admirabila sa monografie Mersul ideilor economice la români. **Deși „nu a figurat niciodată într-o lucrare de istoria economiei naționale sau a gândirii economice românești", Eugeniu Carada este considerat ctitorul celei mai importante instituții bancare românești.**

În miezul atâtor începuturi

A fost un om în deplin acord cu epoca. A simțit timpul cu acuitate și l-a dominat prin preocupări de o rară diversitate. Asemenea altor contemporani ai săi — să-i amintim pe M. Kogălniceanu, Ion Ghica sau mai vârstnicii I. Heliade Rădulescu sau Gh. Asachi — Eugeniu Carada s-a aflat în miezul multor începuturi. Disponibilitățile sale multiple, dublate de tenacitate și putere de muncă, de temeritate și spirit de inițiativă, de capacitate organizatorică și mare mobilitate în gândire, receptivitate la nou și gata oricând a se jertfi binelui public, patriot înflăcărat și prieten devotat, toate acestea au făcut din E. Carada, peste tot pe unde a întârziat, omul potrivit la locul potrivit.

A fost poet și dramaturg, negustor și gazetar de talent, diplomat și luptător pe tărâm politic (un fel de eminență cenușie a Partidului Național Liberal, un maestru al combinații-

lor de culise și ani în șir colaboratorul cel mai apropiat și de nădejde al lui I.C. Brătianu), parlamentar redutabil, conspirator și revoluționar. „A trăit Carada — scria I.G. Bibicescu — o viață de muncă, cum puțini au muncit; o viață de luptă, cum puțini au luptat; o viață de sacrificii cum nu știu să fie altul să fi făcut, și toate: viață, muncă, luptă și sacrificii, toate au fost închinate binelui public".

Nu vom intra în detaliile biografiei sale, vom menționa doar acele capitole de viață care au dat substanță personalității sale, impunându-l contemporanilor și posterității.

S-a născut la Craiova, în 29 noiembrie 1836, într-o veche familie boierească cu rosturi în istoria țării încă din veacul XVII. Primele studii și le-a făcut în urbea natală, avându-i printre dascăli pe Ion Maiorescu și francezul Leon Clement Raymond, chemat special în țară de Gh. Bibescu pentru a reorganiza și moderniza învățământul. Din fragedă tinerețe a fost atras de mișcarea de regenerare a patriei. În 1853, în timpul ocupației rusești, autoritățile țariste, nemulțumite de ideile tânărului Carada, aflat în tainice și permanente legături cu fruntașii pașoptiști exilați, l-au pus sub urmărire strașnică, cu intenția de a-l deporta la Saratov. În timpul lucrărilor Divanului ad-hoc și apoi ale Adunării Elective din București, activitatea sa l-a impus atenției fruntașilor politici de atunci. Acum, se pare, a stabilit primele sale contacte cu I.C. Brătianu.

Dar poate cei mai frumoși și rodnici ani din tinerețea sa, cu mare înrâurire asupra întregii sale formații, au fost cei petrecuți în redacția *Românului*. Era în toamna anului 1859. S-a prezentat la Rosetti cu o scrisoare de recomandare de la Cezar Bolliac. Rosetti l-a primit, l-a ascultat și l-a angajat pe loc ca secretar de redacție, deși avea să facă curând de toate. A rămas aici până în 1863, când a hotărât să plece în Franța spre a-și completa studiile. La despărțire i-a trimis o impresionantă scrisoare lui Rosetti: „Am învățat de la d-ta, de la Brătieni, Golești, A. Panu și ceilalți care alcătuiesc familia cea mare a partidului național să-mi îndeplinesc datoriile mele de cetățean, de român, prin faptele ca și prin scrisele mele să știu să respect națiunea mea..." Voia să plece în Franța: „Acolo voi studia, voi căuta să-mi însușesc o părticică din căldura cea dătătoare de viață a civilizației. Nu știu ce voi reuși; voi pune însă toate silințele mele pentru aceasta". Nu avem date certe despre studiile sale, dar rămas în Franța până la jumătatea anului 1865, a legat numeroase prietenii cu cercurile republicane progresiste, îndeosebi cu ziariști și publiciști influenți. I-a făcut o vizită lui Victor Hugo, la Guernesey, vorbindu-i cu căldură despre cauza românească, l-a cunoscut și s-a atașat de Mazzini...

Întors la București, a fost absorbit de vâltoarea evenimentelor ce aveau să ducă la abdicarea lui Cuza. A fost arestat cu prilejul mișcării din 3 august 1865. Abia ieșit din închisoare, împreună cu I.C. Brătianu, a plecat în străinătate pentru a pregăti aducerea unui prinț străin. Vestea abdicării lui Cuza a primit-o la Nisa, unde venise împreună cu Brătianu spre a-l vizita pe fostul domn Barbu Știrbei. La 9 martie 1866 a plecat spre țară, fiind unul dintre autorii primei constituții a statului român modern. Și-a găsit timp și pentru dragostea lui mai veche — *Românul* —, a cărui conducere a preluat-o până în 1871. A făcut din el un ziar viu, modern, cu mare priză la cititori.

Convulsiile politice din primii ani de domnie a principelui Carol, frământările interne și o situație internațională tot mai tensionată ni-l profilează pe Carada într-o ipostază surprinzătoare. Paradoxal, el a fost creierul organizator al mișcării republicane ce l-a propulsat atât de neașteptat atenției publice pe Candiano Popescu. „Republica de la Ploiești" a fost însă doar un foc de paie, stins după câteva ore. Carada a fost arestat, dar Curtea cu juri din Târgoviște, în fața căreia a fost apărat de I.C. Brătianu și N. Fleva, l-a achitat.

A părăsit din nou *Românul* și a plecat iar în Franța, unde, împreună cu Louis Blanc și avocatul Alfred Talandier, a scos ziarul *L'Homme libre*, în paginile căruia a publicat numeroase articole consacrate românilor din provinciile aflate sub dominație străină. S-a logodit cu Jeanne Dumensil, nepoata lui Jules Michelet, dar cu puțin timp înaintea nunții, părinții viitoarei mirese au declarat că se opun plecării fiicei lor din țară. Această nouă întâmplare tristă (mai fusese logodit o dată cu fiica lui C.A. Rosetti) avea să-l hărăzească definitiv celibatului. A ieșit repede din impas, căci la 4 aprilie 1877, Brătianu i-a telegrafiat să vină urgent în țară. A și făcut acest lucru, însoțindu-l, în zilele de 20-23 aprilie, pe șeful guvernului român la Chișinău, pentru a perfecta cu Marele Duce Nicolae detaliile colaborării militare româno-ruse. A rămas în continuare lângă Brătianu,

preluând dificila sarcină a aprovizionării armatei române.

Vraja unui vis

De-a lungul acestor ani zbuciumați fusese dominat de un singur gând, ce răscolea și mințile altora, îndeosebi a prietenului său I.C. Brătianu: crearea unei bănci naționale. Imediat după Unirea din 1859, în martie, Brătianu propusese crearea unui „cantor de scont și de împrumut", un prim pas spre banca națională. Doi ani mai târziu a încercat din nou, propunând înființarea unei bănci naționale. Nu numai căderea guvernului, în aprilie 1861, fusese pricina nereușitei, ci și presiunile capitalului străin, prin intermediul conservatorilor, interesat să pătrundă și să domine piața românească.

Abia după Războiul de independență, liberalii conduși de I.C. Brătianu, stabiliți la putere pentru o lungă perioadă de timp, își pot pune în practică întregul lor program economic. Convins de reușită, în 1879, Brătianu l-a însărcinat pe Carada să redacteze proiectul unei legi pentru înființarea băncii naționale. Cei doi și-au coordonat perfect mișcările: în 1880 cu câteva zile înainte ca proiectul de lege să fie supus aprobării Parlamentului, Brătianu a preluat și interimatul Ministerului de finanțe. Numai pentru opt zile. Suficiente însă pentru a garanta reușita. Carada se afla deja la Paris pentru a asigura tipărirea biletelor viitoarei bănci. În lipsă, Brătianu l-a propus guvernator, obținând și semnătura regelui pe decretul de numire. Carada a refuzat însă, sub motiv că proiectul său de lege suferise unele modificări. Faptul l-a supărat pe Brătianu, care îl dorea cu orice preț în conducerea Băncii Naționale. În 1883, după ce sugerase acționarilor să-l aleagă, a reușit să-l convingă să primească unul din fotoliile de director. A acceptat și nu l-a mai părăsit timp de 27 de ani. De dimineața până seara târziu, în fiecare zi, a fost prezent la datorie, instaurând în cadrul instituției „un climat de muncă și de responsabilitate, împacă animozitățile care apar uneori în conducere, stimulează pe tineri și devine «stăpânul», deoarece se încetățenește convingerea că «politica băncii este politica lui Carada»..."

A fost un om-instituție, un admirabil organizator, chivernisitor exigent dar generos, atent la tot ce se întâmplă în jurul său. Arhiva Băncii Naționale a României păstrează zeci și sute de documente ilustrând entuziasta jertfire a acestui om pe altarul prosperității instituției. S-a ocupat îndeaproape de construcția sediului central și ale multora dintre filialele din provincie, a selectat cu grijă personalul și a colaborat la întocmirea tuturor regulamentelor pe baza cărora Banca Națională a funcționat și a progresat continuu. Cât timp a rămas în conducerea băncii, nu a existat sector al economiei — agricultură, comerț, industrie, finanțe — căruia să nu-i fi imprimat pecetea Băncii Naționale. Între 1882 și 1890, la insistențele lui Carada, Banca Națională a asigurat între 31 și 65% din totalul creditelor orientate spre agricultură. Și tot la inițiativa și cu sprijinul său nemijlocit, între 1883-1910, s-a creat o puternică rețea de instituții de profil (91 de bănci), prin intermediul căreia Banca Națională și-a putut orienta biletele sale de credit spre sectoarele productive ale economiei.

Și pentru că suntem pe un teren în care limbajul cifrelor are rezonanțele lui specifice, să vedem ce era Banca Națională în 1883, la venirea lui Carada în conducerea ei, și ce însemna ea în 1910, la moartea lui. În 1883, stocul metalic era de 60 051 185, iar în 1910 a ajuns la 168 912 373; circulația biletelor a crescut de la 88 546 170 la 339 804 300; portofoliul a ajuns de la 15 225 563 la 106 699 276; avansurile pe titluri au sporit de la 27 836 528 la 29 651 045; împrumuturile către stat — inexistente în 1883 — se ridicau în 1910 la 14 210 045; rezervele băncii au crescut de la 542 152 la 30 030 309, iar beneficiile nete s-au ridicat de la 2 737 823 la 6 558 248 lei.

Spiritul și inima lui Eugeniu Carada au vibrat însă cu mare sensibilitate la nevoile țării, găsind mereu mijloacele necesare pentru a ajuta progresul general al patriei, pentru a sprijini cultura și știința. A fost un generos și un iubitor de frumos, cu numeroase prietenii în lumea artelor, ale literaturii și ști-

(Continuare în p. 59)

VENEȚIA — ANUL DECISIV

„Veniți să vedeți orașul care se scufundă", sună sloganul multor agenți de turism din Tokio. Într-adevăr, Veneția, Serenissima se scufundă pe an ce trece. Cifrele vorbesc de la sine. În ultimii 40 de ani, orașul istoric a pierdut practic 60 la sută din populație și mare parte din activitățile sale curente. Apa inundă de fiecare dată tot mai multe bazilici și palate, poluarea amenință constant.

După cum se știe, ani la rând, experți, organisme publice și mecenați au propus soluții de salvare. O grămadă de bani s-au cheltuit numai pentru „studii". Dar 1995, la 29 ani distanță de cumplita inundație din 1966, pare a fi decisiv pentru soarta celei mai celebre lagune din lume. În ciuda scepticismului celor 70 000 locuitori ai orașului istoric, sătui de abundența proiectelor, cel mai adesea contradictorii și ineficiente, experți ai Consiliului Național de Cercetări, ai UNESCO, ai unui comitet de mecenați americani, intitulat „Save Venise", ai universităților din Veneția și Padova urmează a-și finaliza un program mult așteptat, un fel de Biblie, care să pună capăt deceniilor de propuneri. Este un program costisitor, estimat la 3 000 miliarde de lire.

În prezent, în lipsa construcțiilor necesare și în perspectiva unui aflux anual de 20 milioane de turiști, către anul 2 000, perspectivă anunțată de Organizația mondială a turismului, nu ar exista decât trei posibilități: fie ca turiștii să fie alungați, fie să fie primiți numai ziua, ca în Disneyland, fie să fie îndemnați să înnopteze în altă așezare.

Piața San Marco, simbolul orașului, trebuie eliberată de coșmarul inundațiilor anuale (când mareea depășește 80 cm) cifra lor atingând - în prognoze - valori de 65 la 90 pe an începând din mileniul III, față de 8 în 1925 și 45 în 1994.

Speranțe există. În primăvara acestui an s-a deschis pentru public bazilica San Marco, cel mai fascinant sanctuar al creștinătății, ai cărei 5 000 metri pătrați de mozaicuri au fost recent restaurați.

Istoria bazilicii începe în secolul IX, printr-un furt. Buono de Malamocco și Rustico de Torcello nu erau la prima lor pungășie. Dar, de data aceasta, au dat o lovitură în aur. Au furat din Alexandria relicvele evanghelistului San Marco și le-au vândut dogelui Veneției, Guistiniano Partecipazio (827-829). Tânara republică a decis imediat, începând chiar din 830, să înalțe un fastuos templu, un edificiu religios pentru a le adăposti, San Marco devenind, odată cu încheierea construcției, în 883, noul patron al Republicii. Încet-încet s-au adăugat cei 5 000 metri pătrați de mozaicuri, cei 8 000 metri pătrați de marmură, cei 500 metri pătrați de coloane. Anul 1094 avea să consacre solemn, oficial, existența la Veneția a bazilicii San Marco, excelentă pentru orgoliul veneților: un edificiu grandios, după modelul „Sfintei Sofia" din Constantinopol. De fapt, inspirația bizantină era extrem de evidentă.

Destinul Veneției și al Constantinopolului se vor întretăia direct peste 100 ani. În timpul celei de-a patra cruciade, navele venețiene, în schimbul sumei de 85 000 mărci de argint, plătită dogelui, urmau să transporte în Țara Sfântă 33 500 cruciați, împreună cu caii și proviziile necesare. Veneții erau singurii capabili să construiască și să echipeze corăbii atât de puternice. Inițial cruciații nu au dispus de suma cerută de dogele Veneției, așa încât 4 500 cavaleri, 9 000 scutieri și 20 000 fantasini au rămas într-o tabără în port și nu s-au mișcat de acolo până nu au sosit banii. Adică din iunie până în noiembrie 1202. Atunci, în noiembrie, dogele Enrico Dandolo (1192-1205) a avut două idei diabolice: să ceară ca jumătate din prada cruciaților să revină veneților și să schimbe destinația expediției, din Țara Sfântă în Constantinopol. Exemplul unic de deturnare a unei cruciade!

Și astfel, în aprilie 1204, zidurile capitalei bizantine au căzut sub asediul cruciaților. A urmat jaful. Fabuloasele bogății ale marelui oraș, ale bisericilor și palatelor sale - aur și pietre prețioase - și-au schimbat stăpânul. Pe corăbiile de război a ajuns la Veneția și viitorul tezaur al bazilicii San Marco. Astăzi el este singurul mare tezaur bisericesc ce a supraviețuit secolelor: cupe, potire, vase de împărtășanie, emailuri bizantine, relicvare, vase sacre, icoane. În timp, zidurile bazilicii, la început albe, au început să se acopere de mozaicuri, așa încât bazilica pare acum o veritabilă și gigantică Biblie ilustrată. Pentru ea, cea mai generoasă perioadă a fost veacul XVI, când mozaicarii au lucrat la sugestiile lui Tiziano, Tintoreto, Veronese.

Veneția, unica Veneție, iubită de o omenire întreagă, își caută tenace elixirul longevității și; dacă va fi să moară, asta se va întâmpla nu pentru că este fragilă sau pentru că respinge modernitatea, ci din cauza unei civilizații care nu o merită, o civilizație care o tratează mai degrabă ca pe o carte poștală decât ca pe un obiect de patrimoniu.

F. DOLGHIN

ÎNTÂLNIRI CU TITU MAIORESCU

I. S. FLORU

„L-am ascultat prima dată la Universitate (1884-1885), la filosofia lui Herbart. Mi s-a părut foarte ironic cu studenții, la care se adresa: «D-voastră cunoașteți din grecește teoria... D-voastră știți că Platon», căci știam că studenții erau foarte slabi mai ales la grecește. De la 1887 am fost student și l-am audiat la cea mai frumoasă lecție (Din experiență), **iar din toamna anului 1889 am fost aproape de dânsul, nu însă ca Mehedinți, Pogoneanu, Dragomirescu, Brătescu-Voinești. De la 1908 l-am vizitat mai rar, dar am participat la serbarea din 15 februarie 1910 [când Maiorescu a împlinit 70 de ani]. În 1917, după moartea d-nei Maiorescu, a venit în țară toamna, m-a văzut pe strada Română, a oprit trăsura și m-a invitat să viu să-mi dea câteva cărți, căci a vândut casa și are să se mute. M-am dus și nu ne puteam ține lacrimile nici unul: «Nu pot, nu pot să mai stau aici. Știam că o să moară și nu-i spuneam, mințeam».**

De atunci îl vizitam deseori. A venit pe la noi și ne intimida cu politețea sa. La 27 noiembrie mi-a zis: «O țară cu oameni ca d-ta, cu femei ca d-na Floru, ca d-na Rădulescu și Evolceanu, nu poate să piară». Altă dată m-a prezentat prefectului de Romanați, Berbețianu: «Unul din cei mai cuminți tineri». Cuminte însemna fără pretenții, mulțumit cu situația, fără dorințe aprige de ridicare".

Astfel rememorează, în 1917, la stingerea din viață a lui Titu Maiorescu (1840-1917), întâlnirile sale cu marele dispărut unul dintre cei care i-au fost apropiați în ultimii ani de viață: Ion S. Floru (1864-1950).

Personalitate ilustră a vieții politice, culturale și diplomatice românești timp de mai bine de jumătate de veac, Titu Maiorescu (Magazin istoric, **nr. 6-8/1986 și apoi volumele** Viața lui Titu Maiorescu, **de Z.Ornea) a cunoscut la finele vieții și bucuria de a fi fost artizanul Păcii de la București din 1913, în vremea când era prim-ministru și ministru de externe (1912-1914), dar și amărăciunea de a trăi în capitala românească sub ocupație străină în 1916-1917.**

Așa cum G.T. Kirileanu (care apare și el de câteva ori în însemnările lui I.S. Floru) a consemnat multe dintre întâlnirile sale cu Nicolae Iorga, lăsându-ne prețioase mărturii despre personalitatea și activitatea multiplă a istoricului (Magazin istoric, **nr. 3-6/1982), tot astfel și I.S. Floru, fascinat de figura lui Maiorescu, a înregistrat în jurnalul său momente din existența mentorului „Junimii" în ultimii săi ani de viață.**

Câteva cuvinte despre autorul acestor însemnări. Se trage dintr-o familie de clăcași din comuna Floru-Olt. Licențiat în filologie și istorie, s-a consacrat carierei didactice, predând istoria la Colegiul „Sf. Sava" din București. A fost autorul mai multor manuale de istorie, dintre care amintim: Istoria popoarelor vechi **(1897),** Istoria evului mediu **(1900),** Istoria timpurilor nouă **(1901),** Istoria românilor **(1923),** Istoria medie și modernă **(1929) etc. Fiica sa, Igena Floru, stinsă din viață în plină tinerețe, a colaborat la** Adevărul literar și artistic, Viața românească, Revista scriitoarelor, Dimineața **ș.a.**

În Revista Fundațiilor Regale **din noiembrie 1943 au apărut fragmente din însemnările lui I.S. Floru referitoare la Titu Maiorescu, care-și păstrează valoarea până în contemporaneitate, introducându-ne excelent în lumea celor ce decideau atunci istoria. Ca și în evenimentele epocii. Am preluat și noi, selectiv, câteva dintre aceste pagini, marcând prin trei puncte întreruperile din text. Transcrierea am făcut-o conform normelor ortografice actuale, păstrând însă unele particularități stilistice ale autorului. De asemenea, lunile anilor, menționate în original cu cifre arabe, le-am transcris cu denumirile lor curente.**

La sfârșitul unei vieți închinate propășirii românilor

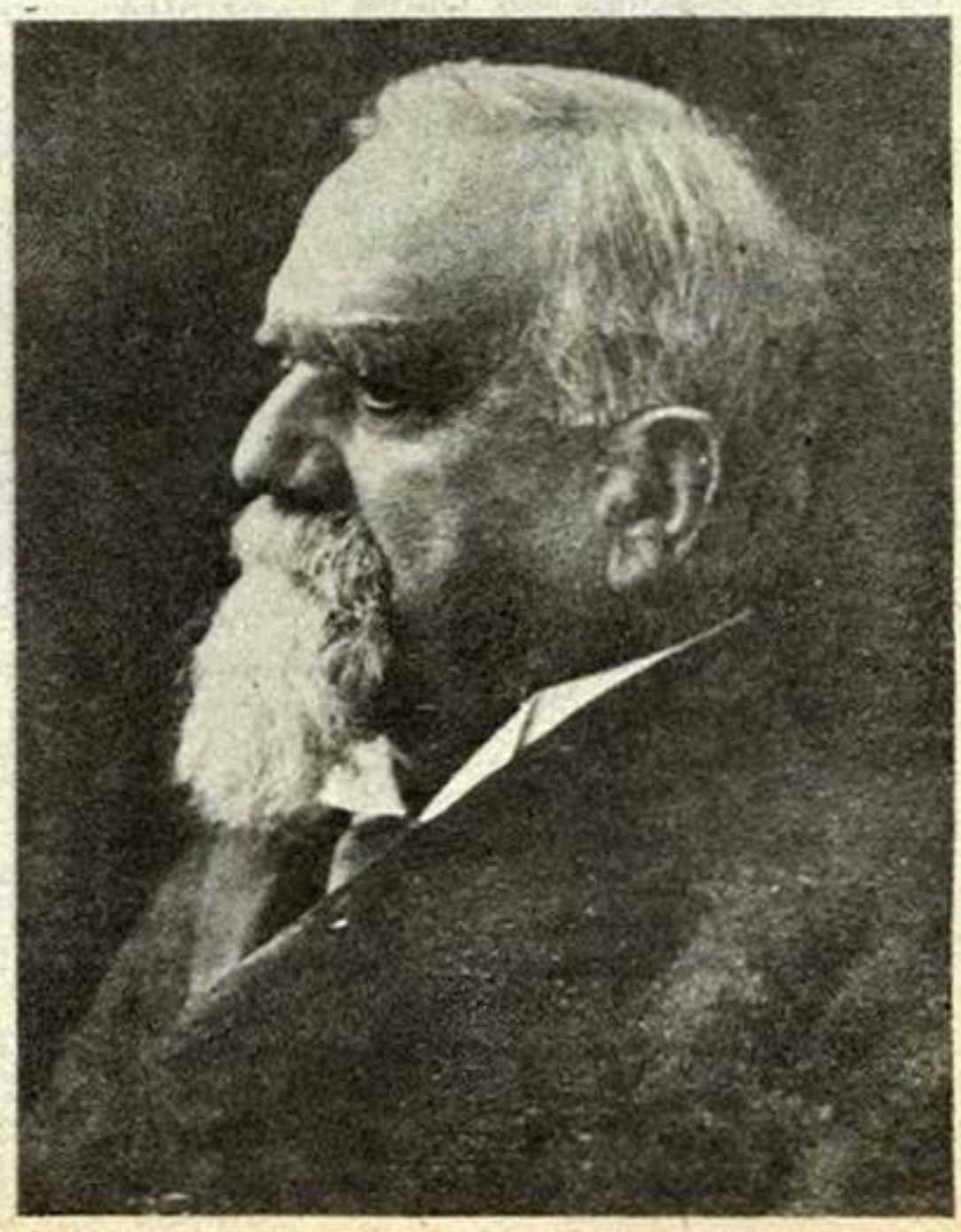

1907

22 ianuarie. Am fost la d-l Maiorescu. M-a primit cu mare intimitate. M-a așezat pe scaun și a început cu Dragomirescu. Îl condamnă că a pus titlul de *Convorbiri* revistei lui[1]. Apoi lasă această chestiune, se întoarce, ca și cum ar aștepta de la mine un îndemn, sau o aprobare și-mi zice: „Numai cu d-ta am mai rămas acum, numai cu d-ta mă mai pot înțelege, dar te rog să nu mai spui nimănui, firește afară de Madame Floru. Înainte de Crăciun am fost solicitat prin Mișu Cantacuzin să mijlocesc împăcarea cu Carp. Eu n-am spus nimic lui Carp, până nu mi s-au părut mie acceptabile condițiunile. Anume: să formeze ministerul cu carpiști, să dizolve Camera, și dacă regele n-o da dizolvarea să se retragă cu noi în opoziție. Carp nu primește însă împăcarea, dacă nu i se dau internele. I-am obiectat că și Cantacuzin ține la interne ca Lascăr Catargiu, dar că această ținere nu e lucru mare, probă liberalii unde nu Sturdza, șeful partidului a avut internele; probă chiar fevruariștii, unde, cu toate internele lui Cantacuzin, Tache și-a făcut majoritate. Degeaba, Carp nu voiește să audă. De aceea am plecat în străinătate fără să mai spun ceva lui Cantacuzino. Dar bătrânul, nerăbdător și fără înțelegere că dacă eu nu l-am mai întâlnit însemna că nu mi se păreau juste pretențiile lui Carp, a căutat el să vadă pe Carp, și îndată s-a știut de toți. Aceasta a făcut pe rege să trimită pe Tache la Berlin, unde i s-a făcut acea primire.

Regele este contra lui Carp. Ce crezi, dar? Să stăm cu Carp, chiar dacă el nu vrea să intre în combinație? chiar dacă partidul nostru se risipește?"

„Domnule Maiorescu, i-am răspuns, eu nu cunosc prea bine politica, nu sunt ambițios, deși mulți tineri sunt nerăbdători; eu, dacă mi se face onoarea unei întrebări, sunt de partea d-lui Carp, chiar dacă refuză împăcarea. L-am admirat pentru stăruința lui, pentru caracterul lui, și cum rămân admirațiile noastre și meritele lui? Aceasta este părerea mea, o părere poate naivă, dar cinstită".

Când mi-a pus Maiorescu întrebarea, avea o figură muncită, mușchii feței încordați, sângele în față, întunecat. După răspuns s-a luminat, a simțit parcă o desvelire, ca o părere de rău, sau ca o plăcere...

11 martie. La ora 9.30 str. Lipscani era închisă și plină de evrei, pentru că Iorga și studenții au anunțat că țin o întrunire la Dacia la ora 1. Mișcarea țărănească a scos lui Carp declarația: „Mai întâi represiune, apoi vom aviza". Mulți îl dezaprobă, între alții Pangrati, pe care l-am întâlnit în librăria Alcalay.

După masă am trecut pe la Palat, am întâlnit pe Kirileanu cu care am mers până în Piața Teatrului. Peste tot lume deasă ca un roi: copii, elevi, țigănuși cu pălăria peste urechi, care alergau printre mulțime. Trecerea spre Capșa era oprită de un cordon de soldați cu baioneta la pușcă. La un moment se produce o învălmășală, trăsuri în fuga cailor, pietoni împingându-se și fugind. Polițiștii îndemnau lumea să se risipească: „Circulați domnilor, circulați, că nu mai e nimic!" Am ajuns acasă cu mare grijă de răscoală.

12 martie. Revolte țărănești în multe părți ale țării. Guvernul fevruarist s-a retras. Noul guvern format de liberali. Nu mi-a făcut bună impresie gestul și vorba lui Sturdza, care după spusa unui liberal, când cobora de la Palat, fiind întrebat ce aduce de la rege a arătat portofoliul și a zis: „Aduc ceva bun!" Să te gândești la demnități, la situații, chiar la legi bune, într-un moment atât de tragic, când se spune că austriacii au concentrat două corpuri de armată ca să ne ocupe!

13 martie. Vești grave de tot despre răscoale. *Neue Freie Presse* ironizează proclamația către țărani a lui Alimănișteanu, numit prefect, care începe cu: „oameni buni!"...

14 martie. La *Convorbiri* [literare], Filipescu a cetit un articol despre agricultură, apoi la discuție a zis: „Țăranul nostru deși are multe defecte este foarte inteligent, încât pune în mirare pe străini, de ușurința cu care învață să mânuiască unelte noi, să execute mișcări, să mânuiască arme în armată; dar e imoral..." L-am întrerupt. „Exagerați, domnule Filipescu. Eu cunosc bine viața țăranului, am stat la țară până la 18 ani. Dorm iarna într-o chilie cu toți ai casei: tatăl într-un pat cu băieții mai mari, mama cu fetele și cu vreun copil mic, în patul de lângă sobă, vreo slugă doarme îmbrăcată în patul dinspre ușe. Trăiesc mai în natură, vorbele sunt mai crude, dar acțiunile la care vă gândiți nu se pomenesc. Nu numai între rude apropiate, ca între cumnați, veri, unchi și nepoate, dar nici într-un neam până la a zecea spiță. Nu se închipuiește. O fată cum se cade defăimată, se știe peste 7 sate".

— De unde ești d-ta, mă întreabă Săulescu.

— Din județul Olt.

Filipescu s-a mai moderat, dar Pogoneanu a pus chestiunea pe clase: „Boierii sunt mai imorali decât țăranii!" Mehedinți mai înainte zicea că țăranii au nevoie de pământ, acum susținea că au nevoie de cultură, cum zice Carp. Duică era pentru o reformă agrară. Filipescu mi-a strâns mâna la plecare...

17 aprilie. Marți. De dimineață am întâlnit pe Mehedinți care mi-a spus că la ora 3 se va face fuziunea cu fevruariștii. Unire în opoziție cum se prevedea. Stam în dreptul pasagiului, când trece Carp cu C. Arion. Se oprește, ne dă mâna (mie pe cea stângă), la amândoi deodată: „ce mai e nou?" „D-voastră să ne spuneți ceva nou, acum cu fuziunea",

[1] Mihail Dragomirescu (1868-1942), estetician, profesor universitar, membru de onoare al Academiei Române. La 1 ianuarie 1907 a scos revista de literatură *Convorbiri*, devenită din 1908 *Convorbiri critice*.

răspunde Simion: „Fuziunea e deja veche... mais plus ça change, plus ça reste la même chose [dar decât schimbarea, mai bine rămâne același lucru]. „Nu le mai spune așa să nu-i întristezi", zice Arion. „Atunci regretăm că nu suntem mai aproape de Hamburg să emigrăm în America", răspunde Mehedinți. Ne depărtăm, noi spre Palat și ei spre teatru. Mehedinți spune că e hotărât să-i părăsească, fiindcă nu știe cu ce obraz mai poate privi în fața studenților.

M-am îmbrăcat cu haine de vară (prima zi din an) că e foarte cald, m-am dus să hotărăsc pe Mehedinți să meargă la Club, căci dacă este să-i părăsim să vedem ce idee au în chestiunea rurală, dar mi s-a răspuns că nu-i acasă. M-am dus la Pogoneanu și l-am făcut să meargă la Club fără voie: „Aidem de curiozitate, e eveniment istoric, e teatru gratis". La Club se adunaseră mulți, mai mulți ca totdeauna și necunoscuți destui. La 3.10 sosește Carp, primit cu aplauze, dar el nu intră în sală, ci trece în camera din fund pe dinaintea ușilor. Peste puțin, trece printre noi, fără să dea cuiva vreo atenție, la mesele unde unii jucau cărți. Trec minutele, căldura crește, așteptăm ca șeful să spună o vorbă; nimic. În acest timp la clubul celălalt se adunaseră mulți, balconul, ferestrele erau ticsite. Așteptăm o vorbă de la șef. Nimic, deși se apropia ora 4. Deodată, fără un cuvânt, ne pomenim că toți se precipită pe ușe: se zice că șeful le-a făcut un semn cu pălăria, ca să-l urmeze. Între cei care merg în urmă este Pangrati, cam plouat în pardesiul lui larg și vechi. Eu cu Pogoneanu am rămas în balcon, privind ceata destul de mică (70-80) pentru piața teatrului. Carp mergea în mijloc în haină neagră și cu joben, pe când fevruariștii din balcon și de pe la ferestre îl așteptau bătând din palme, iar birjarii din piață priveau curioși, că ce ar fi vrând acel mic număr de boieri.

În noul club n-am călcat.

28 aprilie. Anghel, prefectul de Olt, a spus lui Lambru lucruri grozave de la represiune și că Brătianu (I) s-a arătat îngrozit față de Sturdza pentru asprimea ei...

2 mai. A venit moș Avram, bărbatul sorei mamei tatei, voinic, frumos, alb ca o oaie. Pa strada Mercur m-am întâlnit cu Maiorescu. A dat mâna cu moșu: „Bravo țăran", a zis el. Seara am stat în balcon și am ascultat cum povestea moșul că țăranii trăiesc acum mai bine ca altădată (tot așa mama), că cei care au făcut mișcarea sunt golani, că numai sosirea armatei i-a scăpat magazia lui cu grâu. ■

(Va urma)

ISTORIA ÎNTRE MIT ȘI DOCUMENT

(Urmare din p. 24)

productivității. Revenind însă la sec. XVI, constatăm că Țările Române luate împreună asigurau între 10% și 20% din consumul de carne al capitalei otomane și sensibil mai puțin de 10% din consumul său de cereale. Ca atare, ele exercitau o anume influență asupra situației alimentare din Istanbul, influență mai mare la carne decât la cereale, dar nu puteau în nici un caz să dea peste cap întreaga aprovizionare a capitalei otomane și să provoace o criză de severitatea celei din primăvara anului 1595.

Atunci, de unde convingerea împărtășită de mulți oameni și de observatorii occidentali că la originea lipsurilor alimentare din orașul de pe Bosfor stătea acțiunea românilor?

Credem că explicația trebuie căutată în acțiunea autorităților și a negustorilor otomani. Astfel, încă de la izbucnirea războiului cu Habsburgii autoritățile otomane acordaseră prioritate aprovizionării armatei în raport cu cea a Capitalei. Chiar înainte de izbucnirea crizei alimentare, la 4 martie 1595 un agent spaniol informa din Istanbul că „se poruncise ca tot grâul din preajma Mării Negre, din ținuturile Anatoliei, să fie trimis la Dunăre, pentru aprovizionarea oastei". Este deci evident că otomanii nu intenționau să aprovizioneze Capitala cu grâne din Țările Române, ci trimiteau la Dunăre cereale chiar din zone mai îndepărtate, care în mod obișnuit își desfăceau produsele disponibile pe piața Istanbulului.

Ca atare, acțiunea românilor conduși de Mihai Viteazu nu a cauzat criza de la Istanbul decât într-o mică măsură și numai indirect, prin faptul că a amenințat aprovizionarea armatelor otomane aflate pe frontul din Ungaria împotriva Habsburgilor. Dar autoritățile otomane nu puteau explica populației exasperate de lipsuri că armata este mai importantă decât Capitala și atunci au preferat să lase să se înțeleagă că ghiaurii rebeli erau de vină pentru această nenorocire. Era acesta și un mod de a convinge populația de nevoia imperioasă a organizării campaniei de pedepsire împotriva Țărilor Române. La rândul lor, negustorii care vindeau produse alimentare în capitala otomană puteau explica mai ușor creșterile de preț dezaprobate de autorități și de populație, care ar fi vrut ca prețurile să rămână scăzute și stabile, prin acțiunea românilor conduși de „afurisitul Mihai".

În felul acesta, ridicarea antiotomană a Țărilor Române a fost nu cauza, ci justificarea oficială pentru criza alimentară de la Istanbul din primăvara anului 1595. Nu era însă nici prima și nici ultima oară când zvonul public despre cauzele diferitelor probleme economice se dovedea și mult diferit de realitate și mult mai puternic decât adevăratele cauze. ■

Oameni care mi-au fost dragi

H. H. STAHL

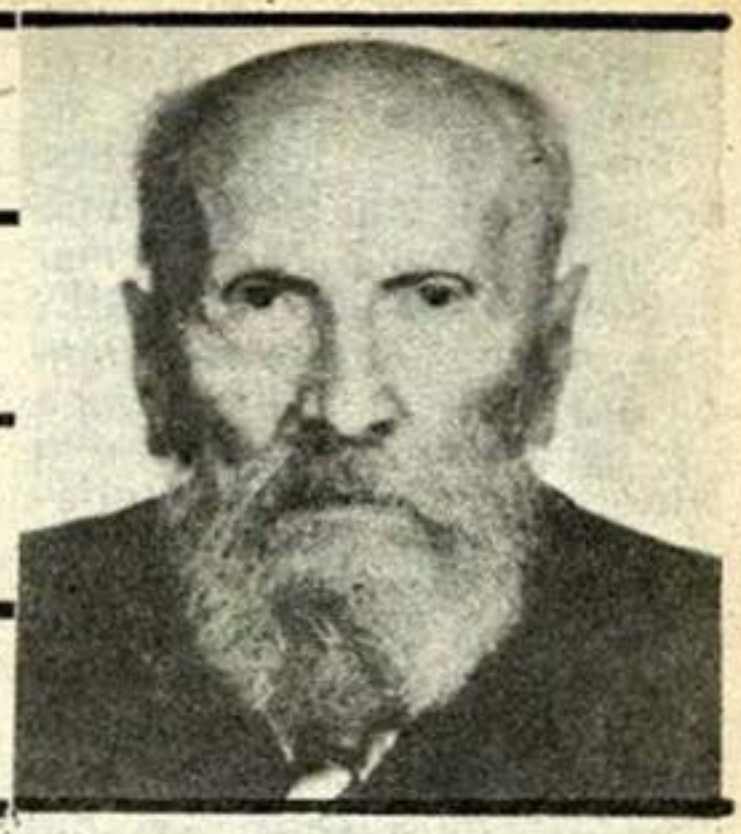

Este greu să stabilesc cu precizie când l-am cunoscut[1]. Cred că imediat după război, când mi-a căzut în mână cursul său de sociologie, elaborat împreună cu Şerban Voinea, (Magazin istoric, **nr. 6/1981), pentru clasele superioare ale liceului. Carte bună, serioasă,** cum **n-a mai apărut apoi. Elevilor de liceu li se punea la dispoziţie un instrument pe cât de interesant pe atât de util în înţelegerea realităţii sociale. Străină de orice spirit dogmatic, cartea îndemna deopotrivă la meditaţie.**

M-a frapat dintru început orientarea ei. Marx era nu numai invocat, dar situat în centrul concepţiei pe care o propulsau cu dezinvoltură autorii. Dacă poziţia lui Şerban Voinea nu avea de ce să surprindă, cea a lui Stahl reprezenta, cel puţin pentru mine, o revelaţie. Stahl era totuşi un universitar, iar pe atunci spiritul universitar românesc era incompatibil cu marxismul.

Ulterior, l-am cunoscut personal pe H.H. Stahl. Am avut fericirea să-l pot considera drept unul din însufleţitorii mei spirituali, prietenul înţelept mai vârstnic. Discuţiile cu el au reprezentat întotdeauna motive de cea mai pură desfătare. Stahl era omul înţelepciunilor celor mai profunde şi totodată simple, aşa cum se cuvine acestora. Spuse într-o limbă românească de o bogăţie şi o curăţenie care stârneau deliciul auditoriului, ele puteau lăsa aparenţa unor locuri comune. Numai urmărindu-l cu deosebită atenţie şi necăzând pradă seducţiei verbului, puteai descifra tâlcurile lui deseori ascunse.

O galerie de personalităţi

Puternică stirpea Stahlilor! Bunicul său, corcitură de alsacian cu o elveţiancă, a venit de la Istanbul la Bucureşti ca dragoman (translator), invitat de prinţul Ştirbei (1849-1856). A fost dragomanul curţii Ţării Româneşti, pe care a slujit-o în cele 12 limbi pe care le cunoştea. Mai presus de aceasta, el a lăsat pe planul culturii câteva dicţionare întocmite de el însuşi care au însemnat ceva, la mijlocul veacului XIX.

Fiul dragomanului, istoricul, s-a făcut vestit atât prin modeste dar rodnice activităţi publice, cât mai ales prin deschideri culturale, rămase şi astăzi în conştiinţa multora.

A făcut studii strălucite de istorie cu Nicolae Iorga, care nu pregetă să-l laude în câteva rânduri cu dragoste părintească în cartea sa *O viaţă de om. Aşa cum a fost*. Stahl a fost stenograful Parlamentului român şi capul primei şcoli româneşti de stenografie. „Metoda Stahl" a fost preluată şi dezvoltată, predându-se şi-n zilele noastre la cursuri de stenografie. Doar pentru necunoscători lucrările lui de paleografie slavă explică laudele lui Iorga. Dar pentru marele istoric, meritele lui Stahl au fost mult mai mari. Puţini ştiu că sâmbetele seara, venind de la Vălenii de Munte în Bucureşti, marele istoric poposea sistematic în casa fostului său student. Îşi petreceau nopţile împreună, Iorga plimbându-se prin cameră şi dictând pe baza memoriei sale fabuloase unele din lucrările lui de istorie. După câteva zile, Stahl făcea să-i parvină la Vălenii manuscrisul dactilografiat pe care, după o uşoară revizie, Iorga îl trimitea la tipografie...

[1] În 1967, autorul acestei evocări a făcut parte din echipa redacţională ce a pregătit pentru tipar primele numere din revista *Magazin istoric*. A fost, de asemenea, coautor al serialului de mare succes *Din documentele secolului XX: Conferinţa de la Ialta* (*Magazin istoric*, nr. 1-6/1967) şi *Conferinţa de la Teheran* (*Magazin istoric*, nr. 6, 7-8 şi 10, 11/1968). Actualmente trăieşte la Nantes (Franţa).

În imagini: două portrete, acelaşi om, aceeaşi privire iscoditoare, aceeaşi delicateţe şi noblete sufletească: H.H. Stahl

Dar cea mai puternică generație românească a Stahlilor, din câte s-au manifestat până acum, este cea de-a treia. Cel mai mare dintre copiii stenografului, Șerban Voinea, a fost indiscutabil un remarcabil teoretician al marxismului, de valoare mondială. A intrat de tânăr în mișcarea socialistă din România, fără a împărtăși însă pozițiile Internaționalei Comuniste. O serie de studii ale sale și cu deosebire *Marxism oligarhic* pot fi considerate clasice în sociologia marxistă românească.

Al doilea copil al lui H., Stahl, scriitoarea Henriette Yvonne Stahl, s-a făcut cunoscută printr-o operă literară ce urmărește obsesiv dezvăluirea psihologiei femeii. *'Pontiful*, roman cu cheie, surprinde o galerie bucureșteană din anii '50, care va stârni cred și interesul altor generații. Remarcabile sunt însă și alte cărți ale ei: *Steaua robilor*, *Fratele meu omul* etc.

Mezinul, Henri H. Stahl — după o dragoste trecătoare cu Maria Costin, care i-a dăruit doi fii (unul dintre ei, Paul H. Stahl, plecat în Franța, a atras atenția celebrului Claude Levy Strauss, care l-a luat ca director de studii și a efectuat cercetări excepționale de sociologie și etnologie, inclusiv despre vlahii sud-dunăreni), a făcut apoi o pasiune trainică pentru cea care i-a rămas statornică prietenă și soție, cunoscută mai târziu în sălile de expoziții ale Bucureștilor ca pictorița Margareta Stahl.

La mijlocul anilor '20, tânăr doctor în drept, Henry H. Stahl a aflat despre cercetările de teren ale profesorului Dimitrie Gusti. A luat legătura cu asistentul acestuia, Gh. Vlădescu-Răcoasa, ceva mai în vârstă ca el, care i-a înlesnit contactul cu profesorul, pecetluind astfel una din întâlnirile cu o semnificație istorică pentru sociologia românească. Pentru că intrarea lui Stahl în catedra de sociologie nu a însemnat pur și simplu promovarea unui om în demnitățile universitare. Stahl s-a consacrat ca metodologul școlii monografice de la București, fiind în realitate sufletul și creierul ei.

Savantul

Studiindu-l pe Gusti ca inițiator și promotor de direcție cultural-științifică, observând tributul pe care acesta era nevoit să-l plătească politicianismului din acea vreme, admirându-i spiritul de înțelegere față de orice direcție de cercetare, indiferent de orientarea filosofică sau politică, Stahl și-a conservat neabătut independența spirituală. Munca sa nepregetată explică într-o mare măsură progresele pe plan teoretic, metodologic și didactic ale școlii sociologice de la București, dacă ținem seama și de faptul că atât profesorul Gusti cât și asistentul său Vlădescu-Răcoasa erau prinși cu numeroase îndeletniciri importante, dar extra-științifice.

Școala sociologică de la București, a lui Gusti și Stahl, cunoscută ca „școala monografică", a avut pe drept cuvânt o reputație mondială. Ea a inaugurat pe plan internațional cercetarea pe teren cu echipe și tehnici de investigație pluridisciplinare și prin cunoscutul slogan „sociologia militans", pe care a căutat neabătut să-l traducă în viață, a pregătit terenul „ingineriei sociale". Reputația internațională a școlii de sociologie de la București e confirmată și de faptul că studenți occidentali veneau să se pregătească la București. Dar mai presus de aceasta, revista românească *Arhiva socială* era considerată ca publicație a Asociației internaționale a sociologilor. Frumos trecut, frumoase tradiții. Vara studenții facultăților de sociologie, cărora li se alăturau medici, geografi, economiști, statisticieni, etnografi, muzicologi etc., împreună cu profesori și numeroși experți, se deplasau să cerceteze realitățile fundamentale ale țării, așa cum se oglindeau ele în satul românesc.

Experiența lui Stahl în domeniul cercetărilor de teren cu tehnici pluridisciplinare este imensă, cred că, în felul ei, unică în lume. După război, două decenii bune sociologiei i-a fost refuzat statutul legal. Este perioada când cei mai mulți dintre „sociologii convinși", oameni ai științelor sociale s-au înrolat sub diverse alte stindarde. Vasile Caramelea, tipul de țăran român deștept și inventiv, a lucrat sub privirea îngăduitoare a lui Ștefan Milcu ca antropolog social, convins fiind că face în continuare sociologie. Romulus Vulcănescu, Mihai Pop și N. Dunăre au trecut cu arme și bagaje la etnografie, în timp ce Gh. Focșa a devenit conducătorul Muzeului satului. Alții, mai puțin norocoși, s-au despărțit total de științele sociale.

În această perioadă, H. H. Stahl a navigat mai ales pe albia largă a sistematizării, continuându-și preocupările în domeniul sociologiei și istoriei sociale. Vremuri grele pentru sociologie! Totuși, chiar în acea perioadă, Stahl a făcut să apară cercetarea sa fundamentală în trei volume, privind satul românesc în devălmășie, care îl recomandă ca pe cel mai mare istoric social român. Prin 1961, se luase în principiu hotărârea creării unui institut de sociologie. Vasile Malinschi, corpolent și jovial, secretarul general adjunct al Academiei, înțelegând semnificația pe care o poate avea cercetarea socială românească, acceptase funcția de director al noului institut. Lucru foarte important, pentru că Malinschi era omul chemat să asigure „linia politică".

Colaborasem cu Malinschi în câteva rânduri și mi-am dat seama că era un om de treabă. Împreună cu Ștefan Milcu, secretarul general al Academiei, alcătuiau o echipă capabilă să sprijine o astfel de inițiativă intelectuală. În cadrul noului institut de sociologie, alături de Malinschi, Stahl și Răcoasa urmau să fie directori adjuncți, iar eu secretar științific.

Înainte de a elabora planul de cercetare al institutului, cu precizarea scopului, a direcțiilor funcționale etc., Răcoasa și Stahl trebuiau să mai îndeplinească o condiție: o dezavuare publică a orientării lui Gusti. În concepția diriguitorilor din acele vremuri, acest tribut plătit de cei doi foști asistenți ai lui Gusti era absolut trebuitor pentru ca ei să poată fi înrolați în noua sociologie românească.

Răcoasa mi-a pus la dispoziție mașina sa, cu care m-am dus la Stahl acasă, pe strada Haga. L-am luat cam pe nepusă masă.

O succesiune de evenimente, unul mai neașteptat decât altul, inclusiv schimbarea întregii conduceri a Academiei, în frunte cu Athanase Joja și Malinschi, a năruit însă total acest plan.

Un alt proiect de renaștere a sociologiei, acela de creare a unei instituții pe lângă Direcția Centrală de Statistică, s-a făcut fără cei menționați mai sus și fără atribuirea rolului cuvenit lui H. H. Stahl. Cam în aceeași perioadă, Miron Constantinescu, aflat vremelnic în dizgrație și nevoit să părăsească posturi politice de conducere, a inițiat cunoscuta *Biblioteca Historica Romaniae*, căreia Vlădescu-Răcoasa i-a oferit găzduire în localul Academiei. De fapt, B.H.R. se bizuia pe doi oameni — H.H. Stahl și Constantin Nuțu, ultimul numit de Miron Constantinescu. Stahl nu l-a putut refuza pe M. Constantinescu, fostul său student, mai cu seamă că el însuși se orienta cu deosebire în acea vreme spre problemele de istorie socială.

Viața avea să-mi prilejuiască și alte ocazii pentru o colaborare mai strânsă cu H.H. Stahl. Din 1964 el a devenit colaboratorul prețuit al revistei de informare cu profil de filosofie, sociologie, psihologie pe care o conduceam la Centrul de documentare. Revista era prima care în 1965 își pusese pe frontispiciu termenul „sociologie" și s-a bucurat de-a lungul existenței sale de sprijinul excepțional al profesorului Stahl. Aceasta a fost de altfel perioada în care am reușit să mă bucur cel mai mult de întâlnirile cu el. Am putut să înțeleg atunci că Stahl era nu numai cel mai de seamă istoric social al românilor, dar și cel care, timp de o jumătate de veac, a participat activ la prefacerile și înnoirile vieții noastre sociale, ale administrației românești, ale culturii și științei. Lumea lui Stahl ținea de domeniul fabulosului: țărani de pe Valea Vâlsanului, boieri, preoți, învățători, negustori de toate mărimile, precum și oameni aflați undeva în vârful piramidei sociale, printre care chiar regele. Îmi relata cum, înainte de a pleca cu echipele de cercetare pe teren, întotdeauna se duceau la Carol II, care le cerceta planurile și le dădea instrucțiuni de care, într-o anumită măsură trebuiau să țină seama. De pildă, aflând că echipa în frunte cu D. Gusti urma să plece la Stănești, pe apa Vâlsanului, vodă a izbucnit deodată: „Acolo e pppopa..., mama lui de popă!" Carol știa că popa din Stănești îi era adversar și voia să folosească prezența echipei de cercetare pentru a-l neutraliza. Pentru aceasta a oferit fonduri destinate construirii unui cămin cultural la Stănești.

Într-o zi, căutând să mă încurajeze la aflarea veștii că Centrul de informare pe care îl creasem și cultivasem a fost desființat, Stahl mi-a povestit că el întâlnise numeroase situații similare. Ar fi putut — zicea el — să scrie o istorie a instituțiilor românești desființate exact în momentul în care ajungeau în clipa adevărului. Experți americani și români creaseră Dispeceratul demografic, instituție complexă care cuprinsese o puternică rețea națională. În momentul când întreaga mașinărie s-a pus în mișcare, când funcționarea ireproșabilă dovedise că proiecția fusese desăvârșită, un simplu ordin a lichidat munca de ani și ani a atâtor specialiști. Am înțeles că nu era nimic nou sub soare și că istoria răposatei mele instituții, ca și a atâtora create de Stahl, nu era, din nefericire, decât expresia concretă a adevărului rostit de Cantemir cu privire la psihologia noastră: „Repede ne-apucăm și, și mai repede ne lăsăm".

Este foarte greu să prezinți contribuția teoretică a lui Stahl în sociologie și în gândirea socială. Dar faptul că în '76 apărea în S.U.A. o cercetare de istorie socială pe care autorul ei o consacra „marelui profesor și istoric social", considerat un clasic al istoriei sociale pe plan internațional, mai ales prin contribuțiile sale în domeniul „noii aserviri", că lucrarea sa, consacrată vechilor comunități rurale românești *(Les anciennes communautés villageoises roumaines; asservisement et pénétration capitaliste)* a văzut lumina tiparului în mai multe limbi de circulație, sunt câțiva indici ai unei recunoașteri care tinde să devină mondială. Contribuțiile sale de ordin teoretic în domeniul istoriei sociale și al științelor sociale, amplul său tratat de metode și tehnici de investigație, studiile sale care aruncă lumini noi asupra unor mari personalități ale culturii sunt o înșiruire fugară a unor merite care vor fi consemnate în monografii speciale.

Omul

Mai puțin cunoscute și mai greu de descifrat sunt aspecte ale vieții și muncii cotidiene ale lui Stahl. Trecătoarea renaștere a sociologiei românești a pus pe umerii săi un noian de treburi. Profesor la catedra de sociologie, iar apoi profesor consultant în conducerea facultății, președintele secției de sociologie a Academiei de Științe Social-Politice, membru corespondent al Academiei Române, la secția de sociolgie, în conducerea revistei *Viitorul social*, îndrumătorul a numeroase întreprinderi sociologice sau de colaborare internațională, cu deosebire româno-franceză, Stahl a fost

veşnic în situaţia de a-şi consulta micul carneţel cu semne stenografice doar de el ştiute, însemnându-şi programe viitoare. A pregătit numeroase comunicări, a prezidat reuniuni ştiinţifice de diverse mărimi, a efectuat cercetări pe teren, a ţinut conferinţe etc.

În primii ani ai noii facultăţi de sociologie a reuşit să lege prietenii statornice cu studenţii, deşi după trecerea atâtor ani, între ei şi profesor se interpuseseră multe generaţii. Îi urmărea nu numai în timpul studiilor, ci şi-n activităţile lor profesionale, după terminarea facultăţii. Şi nu o dată s-a întâmplat să vină la mine, necăjit de soarta rezervată unui absolvent.

Birocratizarea excesivă a unor funcţii l-a adus pe Stahl în situaţia de a se confrunta sistematic cu funcţionari obtuzi, a căror singură relaţie cu ştiinţa era dată de faptul că parazitau pe seama ei. Unul dintre aceştia, care era şi rău de la natură, îndeplinea chiar funcţia de apropiat, dar impus, colaborator al său. H. H. Stahl, care făcuse între timp un infarct şi căruia medicii îi interziseseră să se supere, căuta întotdeauna să-şi păstreze calmul, în şedinţele în care acel mărunt birocrat tuna şi fulgera. I-am întâlnit nu o dată privirile triste şi l-am încurajat deseori, afirmându-mi credinţa că nu trebuia să-şi irosească energia, talentul cu nişte neisprăviţi.

Stahl a fost un observator atent al vieţii noastre sociale, politice şi culturale, urmărea îndeaproape evoluţia ţărănimii noastre, era în stare să facă rapid analogii, între trecut şi prezent, căutând să descifreze viitorul. Discuţiile pe care le-am avut cu el în problema ţărănească au fost atât de interesante, încât singurul regret se referă la faptul că nu le-am înregistrat pe bandă. Orice fapt din lumea satului era prezentat de el într-o viziune istorică, uneori seculară.

De-a dreptul remarcabil la Stahl era faptul că din scurgerea istoriei el deducea înţelepciune pentru înseşi normele sale de viaţă. El nu privea cu ochi critic şi nici nu se lamenta, când observa fenomene sociale cu care omul Stahl putea fi principial în dezacord. Mai presus decât omul, apărea savantul, gata să investigheze fenomenele, să le studieze evoluţia şi tendinţele. Pe la începutul anilor '60 îmi relata necăjit că o serie de fenomene sociale de semnificaţie istorică şi irepetabile se pierd, fără să fi fost consemnate de cercetare. Discutam atunci despre familia ţărănească românească, întemeiată pe proprietatea pământului şi a unei mici agoniseli, pe supunerea femeii, care desfăşura exclusiv îndeletniciri domestice, în timp ce bărbatul şi copiii deţineau rolul hotărâtor în activitatea economică. Pe ruinele acestei familii apărea una nouă, influenţată de toate noile împrejurări, iar noi nu le studiam pe nici una. Îl pasiona zona muntoasă unde se păstrau sute de mii de ţărani tradiţionali pe care îi cercetase încă în urmă cu decenii.

Omul de ştiinţă nu are nevoie şi nu are voie a fi sentimental. Evident, sociologia nu este o ştiinţă descriptivă, sau nu este numai o ştiinţă descriptivă. Mai mult, ea tinde în zilele noastre să-şi schimbe statutul, devenind inginerie socială, dar chiar şi-n aceste condiţii o premisă a valabilităţii ei o constituie obiectivitatea.

Am avut satisfacţia ca Stahl să fie membru în comisia în faţa căreia am susţinut teza de doctorat. Trebuie de altfel să spun că el a avut un rol decisiv în scrierea acestei teze, că multe din ideile lui, în măsura în care am reuşit să le înţeleg şi să le exprim, se regăsesc în această lucrare şi numai un accident birocratic m-a împiedicat să-l am conducător ştiinţific. În referatul său, Stahl a pus accentul pe ideile de inginerie socială cuprinse în teza mea şi mi-a măgulit orgoliul peste putinţă, când, câteva zile mai târziu, a venit la mine să-mi propună să scriem împreună o lucrare de inginerie socială. Cu acel prilej mi-a adus textul unei comunicări pe care o ţinuse în faţa laboratorului de sociologie şi care conţinea o expunere succintă a unor idei noi. Stahl era necăjit de

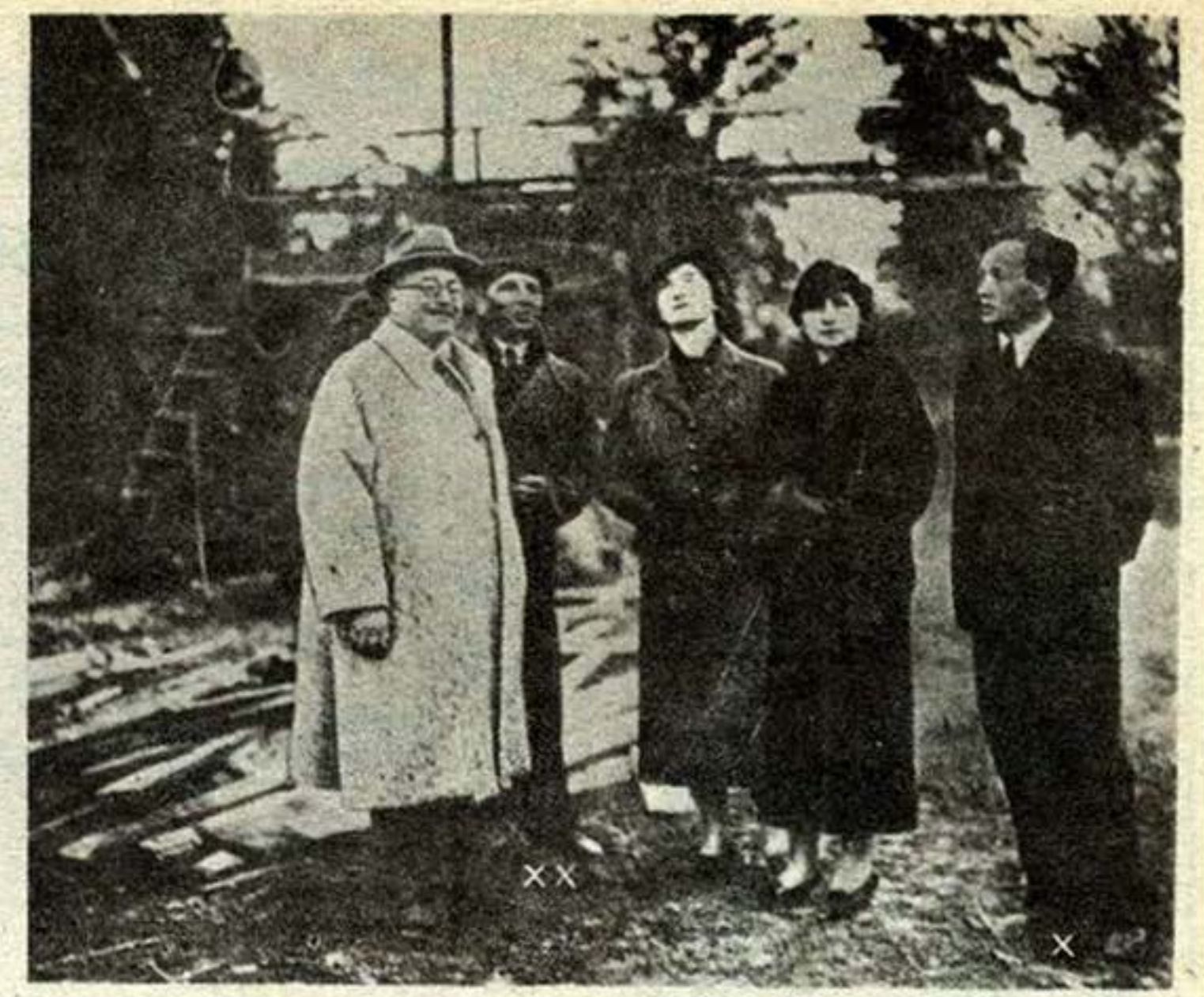

Profesorul D. Gusti (primul din stânga) şi asistentul H. H. Stahl (al doilea din stânga)

faptul că științele sociale la nivel mondial deveniseră un agent al dezvoltării, că administrațiile statelor determinau statistic aportul lor la dezvoltarea economico-socială, dar la noi se discuta abia despre posibilitatea folosirii lor.

Vremea cireșilor

Multă vreme, locul de creație predilect al lui Stahl era palatul Ghica, transformat într-o așa-zisă casă de creație a Academiei, la Căciulați. Săptămâni, uneori chiar luni în șir, cu excepția unor scurte răgazuri de 1-2 zile când venea la București pentru a rezolva chestiuni curente, Stahl stătea la Căciulați cu soția sa Margareta, găsind acolo mediul tihnit și favorabil muncii lui.

Rolul Margaretei în viața lui trebuie să fi fost excepțional. Îmi aduc aminte când, în 1970, aflându-mă împreună cu ei la Congresul de sociologie de la Varna, locuiam într-o vilă dintr-o așezare apropiată de portul bulgăresc. Într-o seară, în semi-obscuritatea unei alei l-am zărit din spate pe Stahl, mergând înlănțuit cu o tânără femeie. Cum îl știam intrat în cea de-a treia vârstă și cum mai știam că Margareta trebuia să vină cu un autobuz special prin Mangalia, am rămas o clipă puțin descumpănit. Am descoperit repede însă că „tânăra" era chiar Margareta... Trebuia să-l privești pe Stahl la vernisajele expozițiilor Margaretei ca să-i înțelegi sentimentele complexe de care era animat. Soțul, amantul, stăpânul, sluga, tatăl și copilul, toate sălășluiau și se zbăteau în el în acele clipe, iar noi, răutăcioși, îi spuneam că nu avem nici un „cuvânt pentru prințul consort, iar florile erau destinate exclusiv reginei". De remarcat, vernisajele expozițiilor ei deveniseră locul de întâlnire al tuturor generațiilor de sociologi români, patronați de doamna Gusti, femeie fără vârstă și cu o sănătate de fier.

Spre sfârșitul anului '77 am făcut o vizită Stahlilor la Căciulați, pentru a-i vedea cum s-au aranjat în căsuța grădinarului, unde se evacuaseră de teama cutremurului. Căsuța țărănească în care administratorii amenajaseră unele comodități, era înconjurată de pomi fructiferi, sub coroanele cărora aproape se pierdeau o masă și câteva scaune puse direct pe pământ, pe iarbă. Acesta era locul unde munceau cei doi Stahli. Vremea cireșilor trecuse, iar el îmi mărturisea spășit că le mâncaseră el și Margareta. Am luat niște poame și-am stat tihnit de vorbă, decis ferm să vin și eu să-mi petrec o parte din vacanță cu ei. În camera sa, Stahl avea mașina de scris la care lucra cartea ce urma să o predea la editură, iar Margareta, într-o cameră alăturată, își pusese peste tot feluri te paste și culori, șevaletul și alte ustensile necesare pictorului. Lucra intens pentru vernisajul apropiat al unei noi expoziții pe care o anunțase: acuarele și guașe.

Margareta era o ființă tonică, surprinzătoare prin totala ei lipsă de spirit practic și totodată debordantă prin optimismul ei. Țin minte când erau pe cale de a fi evacuați din str. Haga de un proaspăt și aprig proprietar, iar noi, mai mulți, ne-am străduit ca Stahlii să-și poată cumpăra grabnic un apartament, spre a nu fi pur și simplu aruncați în stradă. Margareta era aceeași fire optimistă și când a intrat în stăpânirea apartamentului din Dorobanți, ca proprietară, i-a făcut asemenea modificări încât arhitectul a simțit nevoia să vină să vadă inovațiile ei.

Mă gândesc acum, ca și atunci, la Stahl: înalt, slab, chiar foarte slab, aproape cu desăvârșire chel, cu ochelarii pururi pe nas, cu obrajii roșii, cu vocea lui molcomă, incapabil să o ridice vreodată , cu emoția lui care exprima atâta delicatețe și noblețe sufletească, făcând necontenit planuri pentru viitor și privind spre trecut exclusiv ca spre surse de unde putem trage puteri și înțelepciune pentru faptele de azi și de mâine. În februarie 1990, venit pentru câteva zile din Franța, i-am telefonat. Era fericit. Ales membru al Academiei, muncea cu sârg la revederea unor manuscrise care se cereau recitite pentru a fi trimise la tipar. Veșnic tânăr. Veșnic harnic. Veșnic optimist. Unul din stejarii sociologiei românești. Așa va rămâne în amintirea mea și a celor care l-au cunoscut și prețuit... S-a stins la 9 septembrie 1991. ■

Mircea IOANID

CĂLUGĂRI FRANCISCANI

(Monoverb: 6-8)

PUIC

Radu STOIANOV

„FAPTUL CARE A UMPLUT DE DURERE INIMILE NOASTRE“

Cu puţin timp inainte de moartea sa, Nicolae Iorga îşi prevestea parcă tragicul sfârşit: „Au fost tăind un brad bătrân,/ Fiindcă făcea prea multă umbră...“.

După împuşcarea savantului de către legionari în noaptea de 27 spre 28 noiembrie 1940, s-au înregistrat, în ciuda teroarei care domnea, proteste din partea celor care l-au cunoscut, ascultat şi apreciat.

Unele încercări de a-i aduce marelui dispărut un ultim omagiu s-au confruntat cu opoziţia legionarilor. Aşa i s-a întâmplat profesorului Octav Botez, de la Facultatea de litere şi filosofie din Iaşi, la 3 decembrie 1940. Acesta ţinea să precizeze, în faţa amfiteatrului plin cu studenţi: „Să se ştie însă că am renunţat numai în faţa teroarei“.

În investigaţiile pe care le-am întreprins, am descoperit şi un set de interesante documente inedite, păstrate la Direcţia generală a Arhivelor statului, filiala Bucureşti. Ele au atât valoare istorică, cât, mai ales, una umană, putând servi la un studiu al comportamentului uman sub regim de teroare.

Este vorba de procesele verbale ale şedinţelor Consiliilor profesorale ale Facultăţii de litere şi filosofie din Bucureşti din 8 ianuarie, 5 şi 12 martie 1941. Sunt consemnate în actele respective confruntările dintre cadrele Facultăţii de litere şi filosofie din Bucureşti — unde Nicolae Iorga fusese profesor timp de 46 ani — legate de atitudinea lor în acele tragice momente şi în zilele ce au urmat. Dar să dăm cuvântul documentelor.

DAN PRODAN

La şedinţa din 8 ianuarie 1941, profesorul Nicolae Bănescu, marele bizantinist, reamintea „faptul care a umplut de durere inimile noastre“, petrecut în noaptea de 27/28 noiembrie 1940. A propus ca „înainte de a relua lucrările noastre, să îndreptăm, peste toate urile dezlănţuite şi peste toate laşităţile, un gând pios către acela care a fost marele nostru coleg şi nepreţuit învăţător celor mai mulţi dintre noi. Ca un omagiu amintirii sale mari, rog să păstrăm un minut de reculegere“. Reamintim că şedinţa avea loc cu două săptămâni înainte de rebeliunea legionară din 21-23 ianuarie 1941.

După înlăturarea legionarilor de la putere, curajul a revenit, iscându-se veritabile furtuni verbale datorate diverselor iniţiative pentru dispariţia marelui istoric. Astfel, la şedinţa din 5 martie 1941, profesorul D. Caracostea şi-a amintit că „deoarece trecu-

seră câteva ore de la moartea lui Iorga și steagul negru nu fusese încă arborat, am intervenit hotărât la domnul rector [este vorba despre P.P. Panaitescu, el însuși membru al mișcării legionare — *D.P.*] să fie arborat steagul negru la Facultatea pe care Nicolae Iorga a ilustrat-o ca nimeni altul". Decanul, profesorul Alexandru Marcu, i-a replicat că „prima inițiativă pentru arborarea doliului la Facultate a fost a Decanatului, care a intervenit în acest sens la fostul rector al Universității". Decanul ținea să precizeze și că a participat la înmormântare, la 29 noiembrie 1940, depunând o coroană în numele Facultății și al foștilor colegi.

De fapt, arborarea drapelului negru se hotărâse la cel mai înalt nivel guvernamental și îi fusese comunicată rectorului Panaitescu, care dispusese în consecință. La 30 noiembrie 1940, un grup de studenți legionari, adunați în Sala de marmură a Facultății, au protestat împotriva arborării doliului în memoria lui Iorga, înlocuindu-l cu un drapel verde. Se pare, că, aflați în trecere prin sală, profesorii Marcu și Caracostea nu au luat atitudine împotriva acestui gest de impietate. Ei erau aspru criticați de Nicolae Bănescu: „La insultele grosolane aruncate memoriei mult-regretatului Iorga, n-ați făcut un gest spre a-i chema la ordine, ați permis deci să se pună în discuție, atât de neobișnuit, tocmai actul din care vă faceți acum un merit".

Profesorul Ion Petrovici a încercat să calmeze spiritele, dar Bănescu nu s-a lăsat: „Eu știu că se introdusese aici, în Universitate, în chip oficial, o stranie pedagogie a regimului de odioasă amintire și că v-ați lăsat terorizați — lucru inadmisibil. Aveați datoria, cei care reprezentați atunci autoritatea, să respingeți cu ultima energie asemenea monstruozitate. Aceasta dezvăluie, domnilor, complicități, o solidaritate cu asasinatul oribil. Vă era teamă pentru viața dumneavoastră, cum o repetați atât de insistent? Să fi demisionat unul după altul, să nu se mai fi aflat om care să mai fi luat asupră-i demnități în care nu puteau fi decât simpli figuranți, să fi închis mai bine Universitatea, decât să se scoboare atât de jos".

Profesorul Nicolae Bănescu a primit însă o necesară „punere la punct" din partea decanului Al. Marcu, care i-a reamintit un episod mai puțin plăcut. În ședința din 8 ianuarie 1941, profesorul Bănescu protestase împotriva „unor lașități" ale unor colegi — fără a-i numi — față de omagierea lui Iorga. Atenționat de P.P. Panaitescu, prin decanul Al. Marcu, că menținerea cuvântului „lașități" în procesul verbal impunea informarea „autorităților superioare", Bănescu a renunțat la termen, cerând însă cu insistență reintroducerea cuvântului după înlăturarea legionarilor de la putere. Îl întreba deci — pe bună dreptate — Al. Marcu: „Dar atunci: care este poziția adevărată a domnului coleg Nicolae Bănescu în ce privește «curajul» pe care și-l atribuie «acum» și «lașitatea» de care acuză pe alții în ce privește momentul de «atunci»? Căci oricâte insistențe și «intimidări» ar fi putut folosi pe lângă domnul coleg Nicolae Bănescu în scopul acelei retractări, sigur este că un om de conștiință și de curaj nu ar fi convenit la acea retractare, cu nici un risc. După cum ar fi preferat să demisioneze imediat, atunci, pentru a nu se simți dezonorat de colegialitatea unora dintre profesorii acestei Facultăți; sau, în orice caz, spre a justifica învinuirile postume de acum și a le da cuvenita autoritate morală".

Este interesant de menționat că acest „punct opt [ce cuprinde rândurile furtunoaselor discuții — *D.P.*] a fost scos la cererea mai multor profesori și cu asentimentul Consiliului profesoral în ședința de la 12 martie 1941". Totuși, el s-a păstrat și a ajuns până la noi. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Federico Mayor — MEMORIA VIITORULUI** (în românește de **Cristina Hăulică**).

Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, 174 pp.: un îndemn să nu uităm că peste puțină vreme, copiii și nepoții noștri vor moșteni ceea ce le vom fi lăsat.

● **ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A.D. XENOPOL".**

Tom XXX, 1993, 704 pp., 350 lei (pentru persoane fizice), 700 lei (pentru persoane juridice): în ciuda dificultăților cu care se confruntă toți editorii, Anuarul conține într-un număr impresionant de pagini studii de istorie românească și de istorie universală, de cea mai bună calitate.

● **Ileana Toma — SINGURĂTATEA LUI VLAD ȚEPEȘ.**

Editura Miracol, 1995, 278 pp., 2 999 lei: controversata figură a domnului român și epoca sa redate cu mijloacele romanului istoric.

● **Tania Lovinescu — REVERSUL UNUI ZBOR.**

Editat de Comitetul pentru activitate culturală iudaică în rândurile evreilor originari din România, Tel Aviv, 1995, 110 pp.: culegere de versuri scrise între 1965-1993.

● **V. Blasco Ibanez — PAPA MĂRII** (traducere de **Ioan D. Dumitru**).

Editura Rin, București, 1994, 300 pp., 2 400 lei: cartea face parte din seria de romane istorice ale scriitorului spaniol, traduse în mai multe limbi și care i-au adus celebritatea.

● **ROMANIAN REVIEW.**

Anul 50, nr. 9-10/1994, 160 pp.: texte semnate de Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Eugen Simion, Arșavir Actarian, Edgar Papu, Alexandru Duțu, Mihai Gramatopol.

● **CAHIER DE L'AERO CLUB DE FRANCE.**

1995, 48 pp.: între contribuții și una semnată de Alexandru Danielopol, despre aportul românesc la dezvoltarea aviației mondiale.

NICOLAE IORGA — O MINTE ŞI O INIMĂ DE VEGHE

AL. LASCAROV-MOLDOVANU

• Şopârla şi sticleţii • A.C. Cuza şi trandafirii roşii • Cursurile de la Văleni • Coana Catinca — zeiţă tutelară • Copilul cel mai mare • La bere, între prieteni

În urmă cu cinci decenii, în noaptea de 27 spre 28 noiembrie 1940, Nicolae Iorga a fost ucis bestial de un grup de legionari, adunaţi într-o sinistră „echipă a morţii".

Sfârşea — printr-o crimă ce-a umplut de oroare şi indignare nu numai opinia publică românească, ci şi cercuri largi ale intelectualităţii europene — cel ce dăduse culturii româneşti un impresionant tezaur spiritual, cuprinzând 1 359 cărţi şi 25 000 articole.

Personalitatea savantului s-a răsfrânt în vasta sa activitate de istoric, literat, om politic, profesor universitar, luptător pentru unitatea românilor, întemeietor de instituţii culturale, fervent susţinător al colaborării intelectuale internaţionale etc.

Mulţi dintre cei care l-au cunoscut pe N. Iorga, dintre cei care i-au fost colaboratori, studenţi, prieteni sau chiar adversari, au lăsat mărturia lor asupra trecerii cărturarului prin viaţă.

Unul dintre aceştia — aşa cum am văzut şi din nr. 11/1994 al revistei noastre — a fost şi scriitorul Al. Lascarov-Moldovanu (1885-1971). Acesta a alcătuit un volum de Amintiri despre Nicolae Iorga, **păstrat în colecţiile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române, lucrare** inedită **până acum.**

Din această scriere memorialistică, reproducem, în premieră, alte fragmente, pagini — de data aceasta — de evocare a omului care a fost Nicolae Iorga, surprins în mijlocul familiei sau al prietenilor. Farmecul şi căldura omului întregesc personalitatea savantului. În transcrierea textului, ca şi la episodul anterior, am adoptat normele ortografice actuale, păstrând unele particularităţi stilistice ale autorului. Pentru fluenţa lecturii, nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile de text.

Să-l urmărim deci pe memorialist cu relatările sale de la Vălenii de Munte, unde N. Iorga îşi construise o casă şi unde se ţineau, vara, cursurile Universităţii populare organizate şi conduse de el. Însemnările sunt din anii 1923-1924, când Al. Lascarov-Moldovanu s-a aflat mai mult timp în preajma savantului la Vălenii de Munte. (I. Lăcustă)

De obicei, Iorga vorbea dimineața de la 10 la 11. Întotdeauna conferințele lui făceau parte dintr-un ciclu mai dinainte statornicit. Dezvolta o idee dominantă, îmbrăcându-i scheletul în carnea amănuntelor culese, cum și a digresiilor de moment, care alcătuiau una din cele mai gustate părți ale vorbirii lui.

Totdeauna vorbea plimbându-se prin fața primelor bănci, de la peretele din stânga spre ferestrele mari și luminoase din dreapta. Numai el vorbea din locul acela. Ceilalți vorbitori se urcau pe scenă, grăind de la catedra respectivă.

Vorbirea lui Iorga din ceasurile acelea? Cine ar putea s-o prindă în cuvinte? Să-i arate toate luminile, toate meandrele, toate frumusețile?

Începea, ca totdeauna, prin câteva fraze potolite, ca într-o comunicare prietenească, pornind de la o idee simplă sau de la un fapt și, treptat-treptat, vorbirea se amplifica, se mărea, se învolbura, precum o briză ușoară, care, pe nesimțite, se preface în vijelie ca, peste puțin, din nou să scadă, în aburire abia simțită. Ți s-ar fi părut că spune lucruri simple și fără urmări prea mari, dar odată cu valul vorbirii aceste lucruri apăreau esențiale și pline de înțelesuri nebănuite, ca într-un caleidoscop de infinite combinații, pornite numai de la câteva elemente simple de forme și de culoare.

Alteori, părea că se ia la trântă cu o ființă nevăzută, pe care trebuia numaidecât s-o doboare cu uneltele cugetului și ale graiului său. Atunci devenea harțăgos, ironic și sarcastic, punând în lucrare o mimică și niște gesturi de-o expresivitate atât de mare, încât deveneau de-a dreptul argumente, alături de vorbire și mult ajutătoarei ei. La răstimpuri, râsul îi era, de asemenea, bună armă de luptă, un râs uneori copilăros, alteori plin de bonomie și de îngăduință sau de sarcasm.

Vorbea, cum spuneam, pășind încet de la perete la fereastră, folosind mâna dreaptă, cu acel deget arătător al ei și oprindu-se din loc în loc spre a se întoarce spre noi, ca spre a se încredința de efectul vorbelor lui asupra noastră sau pentru a ne câștiga, pentru ideile sale, prin privirea ochilor săi fosforescenți și extrem de mobili. Pe urmă pornea din nou în neisprăvita sa plimbare prin fața băncilor, alungându-și privirea spre văzduhul cerului de vară din dreptul ferestrelor, ca pentru a culege de acolo temeiuri și puteri noi pentru argumentarea sa.

Atunci avea privirea ușor micșorată, ca într-o visare de dincolo de noi și de întreaga înconjurime. Curând însă vorbirea se sfărâma în țăndările unei glume sau ale unei aluzii pline de fineață intelectuală și pigmentată cu culorile unei ironii tăioase.

Dar acolo unde vorbirea lui devenea cotropitoare era când ajungea la marile probleme ale neamului, la piscul acesta de lumină, pe care de atâtea ori a urcat duhul lui și de unde au pornit atâtea din chemările lui înflăcărate.

Cum mai toate ciclurile lui erau privitoare la trecutul nostru, la stările de acum puse în legătură cu acest trecut, la viitorul nostru legat de toate cele mai dinainte, vorbirea lui Iorga ne ducea în epoci îndepărtate, mistuite de apele vremii. Atunci se putea vedea magia vorbirii lui.

Avea o putere neînchipuită de a reconstrui trecutul, pornind de la vreun document din vremea aceea, de la vreo scrisoare veche, de la vreo pisanie de biserică, de la vreo atestare a vreunui călător străin venit prin părțile noastre, de la cine știe ce „hârțoagă" găsită de el prin cine știe ce pod de biserică de sat, de la vreo pagină descoperită de el în cine știe ce carte pierdută în rafturile vreunei biblioteci din orașele călcate de el din străinătate, de la vreo fortuită întâmplare petrecută în cine știe ce drum al lui de-a lungul lumii întregi.

Plecând de la acestea, Iorga construia întregi fragmente de istorie națională, ajutat fiind, firește, de imensele cunoștințe închise în vistieria cea fără de fund a memoriei sale, care era de-a dreptul fantastică.

Era o memorie care spăimânta. O memorie diversă și organizată. Nu era o memorie numai în timp, ci și în spațiu. Vreau să spun că reținea nu numai faptul, dar și cadrul în care se afla acel fapt. Îți spunea uneori: „Lucrul acesta l-am cetit la Paris și se găsește tipărit în partea de sus a paginei nesoț..." și cu degetul îți arăta o direcție imaginară. Alteori, când era vorba de un fapt mai important, îți indica și numărul paginii.

Însuși Iorga ardea în clipele acelea cele mai bune miresme ale sufletului lui, în jertfă dezinteresată pentru alții, simțindu-se însuși mai bine înfipt în țarinile adevărului credințelor lui. Ieșea din aceste lecții — ce lecții? adevărate comuniuni spirituale — mai puternic, mai jovial, mai încredințat că munca lui nu este zădărnicie, cu sufletul mai aderent, mai topit în sufletul colectiv și mai bine orientat în vastele drumuri ale vieții spirituale de-a lungul anilor, încolo, spre hotarele veșniciei.

În viața lui familială, Iorga era de-o intimitate burgheză din cele mai plăcute. Casa lui, plină de copii, era deschisă oricui cu cea mai mare plăcere.

Atât în legăturile cu amicii lui, cât și în acele cu străinii care-l cercetau, el era de-o simplitate care nu era stingherită de nici un fel de pornire spre vreun protocol oarecare. Te primea cu fața deschisă, fără audiențe sau așteptări, cu același surâs de bunăvoință și cu invariabilul său: „Ei, ce faci, dragă?", spus pe un ton de nesilită intimitate.

Te asculta privind mai departe pe geam, balansând piciorul sau legănându-și ochelarii cu lungul șnur ne-

gru de mătase și mormăind ceva înfundat, ca o surdină a convorbirii. Pe urmă îți spunea din ale lui, adesea jeluindu-se de unele suferințe ce-l supărau, mai ales la șale și la inimă. Dar acestea erau mai mult niște închipuiri, deoarece Iorga era de o robustețe atât de mare încât lucra aproape zilnic câte 14-15 ore, fără să se miște, decât doar ca să ia, în grabă, masa cu ai săi.

Uneori lucra și mai mult, iar somnul lui era de patru-cinci ore. Dormeau de mult toți vălinenii, se stingeau toate luminile la cele mai târzii crâșme și numai lumina de la odaia de lucru a lui Iorga (biroul din stânga, ale cărui ferestre dădeau spre stradă) stătea vie până spre ceasurile dimineței. Erau acolo o minte și o inimă care vegheau, care munceau pentru a aduce cât mai mari comori de gândire și de simțire, pentru a fi vărsate apoi în marele tezaur al neamului însuși.

Munca a fost pentru Iorga cel mai bun și eficace tonic din toate câte puteau fi. Ea i-a ținut și vie inteligența, ea i-a păstrat aproape neatinsă memoria, ea i-a întreținut și sănătatea fizică cum și puterea de luptă până în ceasul când, nu din boală, a părăsit lumea.

Și, desigur, de ar fi trăit încă zece sau douăzeci de ani, el s-ar fi păstrat la fel și moartea l-ar fi surprins fie cu ochii în cărți, fie cu condeiul în mână. Dimpotrivă, Iorga ar fi pierit într-o săptămână, de-o necunoscută boală, dacă i s-ar fi luat putința de a munci. De altfel, nimeni nu l-a văzut pe Iorga bolind în pat. Cel puțin eu nu-mi aduc aminte de așa ceva. Jeliturile lui cu privire la rinichi sau la inimă erau mai mult niște

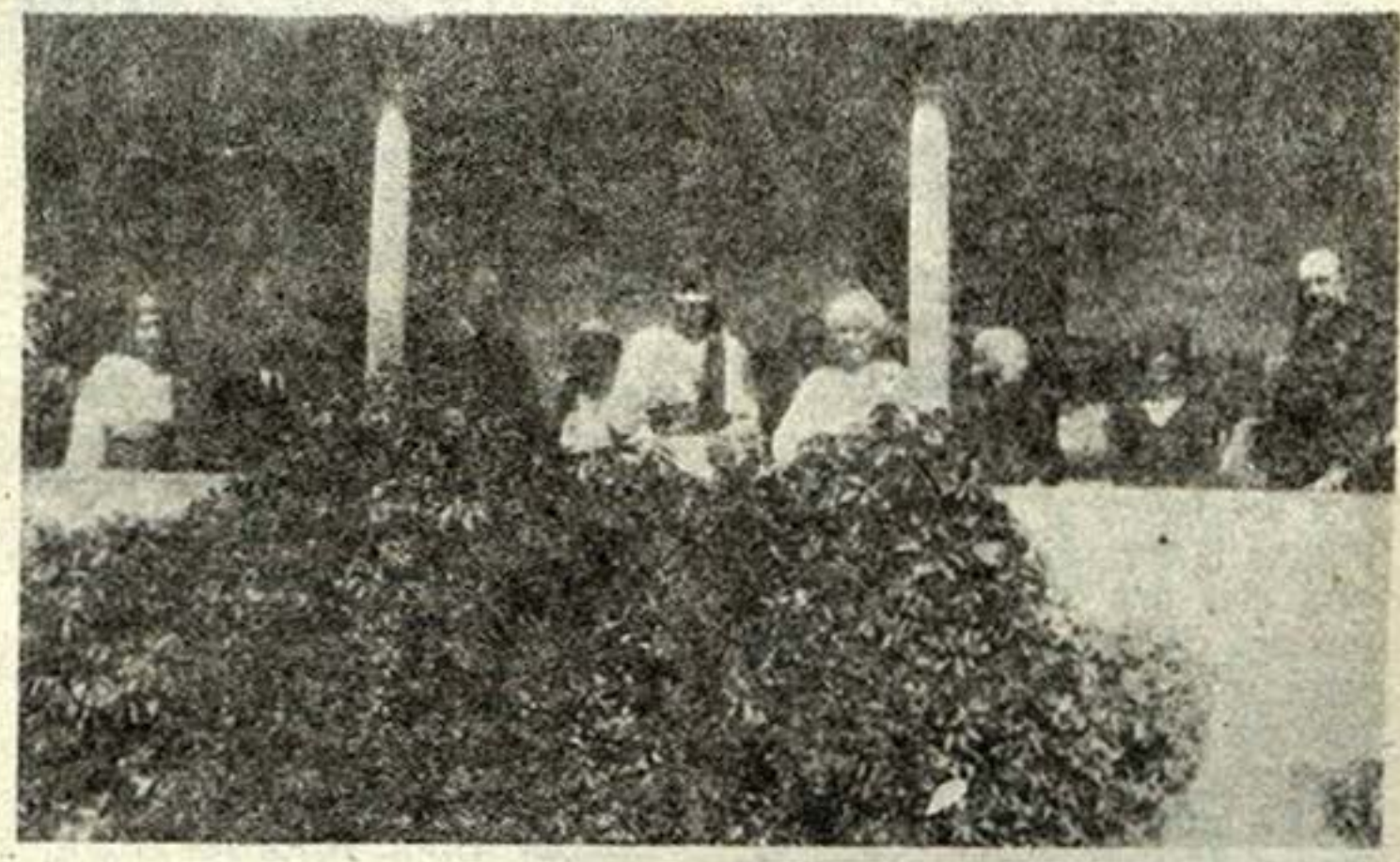

Minicronică în imagini a așezământului cultural de la Vălenii de Munte: N. Iorga în mijlocul cursanteloř de la Școala de misionare (sus); pe terasa casei sale, împreună cu înalți oaspeți la deschiderea cursurilor din vara lui 1926 (mijloc); masa sa de lucru; în p. 47: una dintre ultimele fotografii ale savantului, surprins în fața vilei sale de la Sinaia

„alintări" de om mare, căruia îi place să fie puțintel mângâiat.

Mediul lui familial era același cu al oricăruia dintre noi, cei de-o stare mijlocie. Nici „sclifoseală" boierească, nici o atitudine de mândrie venită din faptul situației lui intelectuale unice, nici o afectare de om ajuns sau care nu-și mai amintește obârșia din care se trage. Nici un fel de guvernante străine la copii, ci o viață burgheză obișnuită, cu aceeași dragoste mare pentru copii, cu aceleași îngrijorări când vreunul din ei se îmbolnăvește, cu aceeași alarmă când vreo întâmplare neobișnuită se petrecea în familie, cu aceleași mari nevoi de întâmpinat cu creșterea odraslelor (gândească-se oricine ce însemnează la un om în definitiv sărac cum era Iorga o casă cu opt copii), cu aceleași bucurii la sărbătorile mari sau la plecările spre Văleni, cu aceleași dezbateri familiale când vreunul din ei face cine știe ce șotie. Nimic deosebit de orice altă familie burgheză.

Zeița tutelară a sălașului era vrednica și prea plăcuta coana Catinca, soția marelui om. Cât era de genial Iorga, cât era de mare în toate îndeletnicirile lui, ei rămânea totuși ca unul din copiii coanei Catinca. Nebăgător de seamă la ale sale, neavând noțiunea banului, umblând totdeauna cu punga goală, nepricepându-se la cele mărunte, Iorga era, întru acestea, tutelat de nevasta sa pentru care „Nicu" era, repet, ca și copilul ei cel mai mare.

Întru aceasta îi suporta și „nacafalele" [pretenții; figurat, capricii] cu cea mai senină răbdare, cu zâmbet chiar. Coana Catinca îl lăsa să zică și făcea tot cum știé ea, lăsându-l pe urmă să creadă că el a avut dreptate. Se simțea însă din toate cât de nespusă și de adâncă afecțiune purta Iorga neobositei lui neveste.

Uneori, mai ales spre sfârșitul lunii de cursuri, Iorga ne strângea pe unii din noi, cei mai „bătrâni", la un pahar de bere în una din grădinile de vară din chiar apropierea casei lui. Adică, la drept vorbind, noi îl rugam să vină între noi, ca și în felul acesta să ne mai bucurăm de apropierea lui. Știam că la asemenea prilejuri ne povestea (căci aproape numai el vorbea) lucruri extrem de plăcute, din viața oamenilor noștri politici sau ale altora, împrumutându-le vorbele, gesturile, râsul, expresia figurii.

Cine a stat față la asemenea mici reuniuni și-a putut da seama de extraordinarul talent al lui Iorga de a reda prin fizionomie și cuvinte chipul vreunui personaj din aceștia. Avea o mimică neînchipuit de expresivă, o mobilitate de figură care-l făcea să împrumute ceva chiar din chipul celui pe care-l contrafăcea, dar mai ales avea o dibăcie rară de a-i găsi cuvintele și frazele caracteristice din care se vădea însuși sufletul celui contrafăcut.

Când Iorga ne povestea unele întâmplări cu Ion Zelea Codreanu [profesor bucovinean, tatăl căpeteniei legionare Corneliu Zelea Codreanu] se stârnea un râs homeric. Zicea Iorga, contrafăcând pe Codreanu:

— Ieu, dămnilor, ieu sunt Ion Dzălea Codriianu și vă pot spuni, dămnilor, că ieu pot previdia viitorul.

Ca pe urmă, în fraze întortochiate, rostite cu apăs și cu încetineală, să ne arate cum el, „Codriianu", are un simț special al „videnii" lucrurilor mai înainte, „ciia ci nu ari mai nimini, dămnilor, pi acest pământ..."

Într-o vară, tot la Văleni, când printre excursioniștii de duminică se afla și Ion Dzălea Codriianu, unul din cursiști prinse o mică șopârlă, verde, și punând-o într-o cutie de chibrituri, i-a dat-o lui Iorga, ca s-o ducă acasă, s-o arate copiilor.

Iorga a luat-o și, din mers, tot deschidea cutia și privea șopârla, care se smucea să iasă afară și nu putea.

Atunci Codriianu zise lui Iorga:

— Lăsați animalul, domnule profisăr!

Iorga iar deschidea ușurel cutia, iar privea, șopârla iar voia să iasă. Iorga iar trăgea capacul.

Codriianu iar:

— Domnule profisăr, - nu chinuiți animalul! Mai bine dați-i drum...

Așa o dată, de două ori, până ce Iorga zise lui Codriianu:

— Ascultă, Dzălea, tu mă ții de rău că nu dau drumul șopârlei și că o țin în cutie până acasă și tu ții de-o viață întreagă închiși stigleții în capul tău și eu nu-ți dzic nimic.

În unul din aceste ceasuri petrecute în grădinița vălineană, veni vorba și de A.C. Cuza.

Iorga ne arăta că fobia semită a lui Cuza era așa de mare, încât el vedea în toate pe „zidani". Unde nici gândeai, Cuza învinuia pe „zidani". În orice discuție și în orice întâmplare de toate erau răspunzători „zidanii" (așa pronunța cuvântul Cuza).

Și atunci Iorga ne zice:

— Iată, dați-mi un subiect oarecare, chiar numai un cuvânt sau o idee și am să vă dovedesc, în locul lui Cuza, că „zidanii" sunt de vină.

Nu știu ce-mi veni mie în gând și spusei, la întâmplare, lui Iorga.

— Trandafirii roșii.

Iorga zise:

— Așadar vreți să vă dovedesc că „zidanii" sunt de vină că trandafirii sunt roșii? Ei bine, ascultați!

Și Iorga, contrafăcând pe Cuza, începu — n-am să uit niciodată — o imensă digresie prin istorie, prin filosofie, prin botanică, prin Biblie, prin politică — cu o logică și cu o cursivitate cu adevărat geniale, cu o putere de improvizație uimitoare — imitând la perfecție modelul de gândire și de exprimare, cuvintele și felul de rostire ale lui Cuza, așa că dacă ai fi întors capul într-o parte ai fi jurat că vorbește Cuza, până ce, în sfârșit, într-o patetică și perfect justificată încheiere, să spună:

— Iaca, domnilor, v-am

dovedit că „zidanii" sunt de vină că trandafirii sunt roșii.

Într-o după-amiază de toamnă, să fi fost prin noiembrie 1939, m-am dus la Iorga în Bonaparte [locuința savantului, în București, era pe strada Bonaparte], nu-mi aduc aminte pentru care lucru. Poate ca să-i spun de necazul unui prieten al meu și să-l rog să-i dea o mână de ajutor. Era o burniță de sfârșit de toamnă, lumina zilei era de tot scăzută, iar prin văzduhul lăsat jos parcă mișuna o neliniște.

L-am găsit acasă și, ca totdeauna, m-a primit cu multă grabă și plăcere. Ba parcă, de data aceasta, figura lui mi s-a părut luminată de un trist zâmbet, care-mi spunea că era dornic în clipa aceea să vină cineva să-i țină tovărășie un timp în singurătatea lui.

Era în odaia mare o bibliotecă — pereții toți până sus îmbrăcați în cărți rare și bine îngrijite — și stătea acolo ca într-o închisoare de bună voie. Pe masă, cărți și hârtii, manuscrise — călimara cu condeiul — condei pe care până la sfârșit Iorga nu l-a părăsit pentru modernul stilou. Nu l-am văzut niciodată scriind cu acest nou instrument care, totuși, putea să-i aducă un spor în scrisul lui atât de accelerat, scutindu-l de a mai întinde mâna mereu spre călimară spre a muia condeiul în ea. Nu știu dacă își va fi pus problema schimbării uneltei de scris, dar ceea ce bine știu, repet, este că nu l-am văzut niciodată umblând cu stilou.

Era cufundat în lucrul său ca un sihastru, ca un alchimist. Un pahar cu ceai stătea aproape uitat spre marginea mesei de lucru. Era o umezeală rece, așa că va fi luat un ceai cald ca să gonească simțirea de răceală cum și pe cea a singurătății care, de data aceasta, îl va fi apăsat în chip deosebit. Îl simțeam cutreierat de gânduri triste. Se vedea pe chipul lui puțin obosit. Prin apa luminii ochilor treceau vagi fulgerări de melancolie. O delăsare părea că-i moleșește ființa. Ceva adânc îi apăsa sufletul.

După ce în cuvinte puține i-am spus rostul vizitei mele, am adăugat:

— Dar mai ales voiam să vă mai văd, domnule profesor, căci atâta de tare s-au strâmtat vremurile, că trec săptămâni și luni până să pot lua o hotărâre ca aceasta.

Iorga dădea din cap, dar nu puteam ghici sensul tăcerii lui. Mi-a zis pe urmă:

— Da, viața aceasta... Adese pare un non-sens.

Și iar tăcu. Nu știam unde vrea să ajungă, dar îl simțeam ca pe pragul unei spovedanii. Nu era ca de obicei. Lepădase, pare-că, orice înveliș al sufletului, voindu-se de-o sinceritate totală. Cugetam în fulgerare de gând la nevoia pe care *orice* om o are de a-și despovăra sufletul prin mărturisire, la un ceas de grea apăsare. Iorga îmi apăru atunci ca un om simplu, despoiat de genialitatea lui și rămas singur în fața propriei lui suferințe, în fața întrebărilor din urmă. Duhul nu mă înșelase; Iorga cugeta gânduri amare, căci zise:

— Vin de la Bellu. L-am înmormântat pe Suțu, academicianul... În ultima vreme am dus la groapă pe mulți colegi.

Și tăcu. Privea pe geamul dinspre palatul Sturdza, dar nu vedea nimic, căci, de fapt, privea în sine în volbura din propriul lui suflet. Șopti:

— Moartea... Hm...

Și iar tăcu. Știam de mult că Iorga nu avea răspunsurile cele din urmă la întrebarea morții, dar n-am îndrăznit cu nici un chip în clipa aceea să-i mărturisesc credința mea în viața de dincolo. Simțeam că mai rău aș fi făcut, jignindu-l poate sau silindu-l a afirma că el nu crede în aceasta. Ci am plecat fruntea în jos, ca vinovat de neputința mea. O, câte aș fi vrut să-i spun în clipele acelea și cum aș fi lăsat sufletul meu să se reverse în căldură într-al lui. Dar n-am îndrăznit.

El a dus din nou privirea pe geam și, absent, ca și cum ar fi fost singur în întreg universul, a zis cuvintele acestea, mai mult șoptindu-le:

— Moartea, da... Moartea are ceva foarte dezagreabil în ea.

Și a zâmbit atât de trist. Pe urmă s-a întors cu oareçare grăbire spre mine și, ca și cum n-aș fi auzit cuvintele lui, mi le-a repetat, privindu-mă în față și rostindu-le pe un alt ton, mai de realitate:

— Ei, dragă, da, moartea are ceva foarte dezagreabil în ea.

Aceasta a fost cea din urmă dată când, în viața aceasta, l-am mai văzut pe Iorga. N-aș fi putut bănui aceasta atunci, dar așa a fost.

A venit anul de cumplită vijelie, care m-a luat și pe mine în sorbul ei, cum altul mai vrăjmaș n-a fost și m-a purtat pe meleaguri de boală și de suferință, împiedicându-mă de a mai întâlni pe acela care, el, strângea atunci în sufletul lui întreaga suferință a neamului, aflat în primejdioasă cumpănă de moarte.■

Soluția integramei Domnitori munteni

M — O — ROM — MIRCEA — OS — HANI — TIR — INCA — FES — EO — TEPES — CAVOU — E — E — TI — SELAR — SUTU — CUIB — RADU — S — A — IC — ARI — PN — IP — COTI — STEFAN — TO — UNIT — DAN — ALEXANDRU

Soluția jocurilor din nr. 10/1995 p. 48: SALAMINA (SĂPĂLIGĂ = SAPĂ MICĂ) p. 88: MAGAZIN ISTORIC

RIGA, 1938. ÎN AJUNUL UNOR MARI PERICOLE

Relaţiile României cu ţările baltice în documente inedite

V. STOICA

Vasile Stoica (primul din dreapta) împreună cu Jean Masarik, ministrul ceh la Bucureşti (mijloc) şi N. M. Condiescu, adjutant regal

Prezentăm noi fragmente din rapoartele diplomatice trimise de ministrul român în Letonia şi Lituania, Vasile Stoica (Magazin istoric, **nr. 10/1995), centralei din Bucureşti, conduse atunci de M. Petrescu-Comnen.**

Am selectat, ca şi în episodul precedent, acele informaţii care se referă la România sau probleme care interesau ţara noastră, într-o perioadă când continentul european traversa momentele critice premergătoare izbucnirii celei de-a doua conflagraţii mondiale.

Am păstrat particularităţile stilistice ale originalului, iar intervenţiile explicative ne aparţin. (I.L.)

12 mai. Ziua de 10 Mai a fost sărbătorită aici printr-un serviciu divin la catedrala ortodoxă şi printr-o recepţiune în saloanele legaţiunii.

Cum în Letonia există o Biserică ortodoxă, care îşi îndreaptă tot mai mult privirile spre Patriarhia românească, iar M. S. Regele României este cel mai important suveran ortodox, am socotit că un Te Deum solemn în catedrala mitropolitană nu mai este în tradiţiunea noastră, ci totodată contribuie la sporirea prestigiului naţiunii şi dinastiei româneşti.

Serviciul divin a fost oficiat de însuşi ÎPSS mitropolitul Augustin, capul Bisericii ortodoxe a Letoniei, înconjurat de un cor de 12 preoţi şi diaconi. Răspunsurile au fost date de corul catedralei, care a executat totodată un mare coral religios.

Au participat la Te Deum reprezentanţii preşedintelui Republicii, ai guvernului şi ai autorităţilor civile şi militare, precum şi corpul diplomatic din Riga.

Adaug că Biserica ortodoxă din Letonia, care înainte de război făcea parte din Biserica rusă — şi servea chiar scopurile rusificării — a păstrat toată vechea pompă a

ceremonialului, astfel că serviciului divin, cu invocațiunile și rugăciunile pentru suveran, a făcut o deosebită impresiune.

La terminarea Te Deumului, ÎPSS mitropolitul Augustin a ținut, din fața altarului, o scurtă cuvântare, exprimându-mi, în numele Bisericii ortodoxe a Letoniei, respectuoase urări de fericire și de glorioasă domnie pentru M.S. regele Carol, urări de sănătate și rodnica guvernare pentru sanctitatea sa, patriarhul Miron, cap al Bisericii ortodoxe române și președinte al Consiliului de Miniștri, și urări de progres și de continuă înălțare pentru România și poporul românesc!

De asemenea, mi-au prezentat felicitările lor reprezentanții autorităților și membrii corpului diplomatic.

La orele 12 am oferit la legațiune o recepțiune la care a participat toată lumea care asistase la serviciul divin din

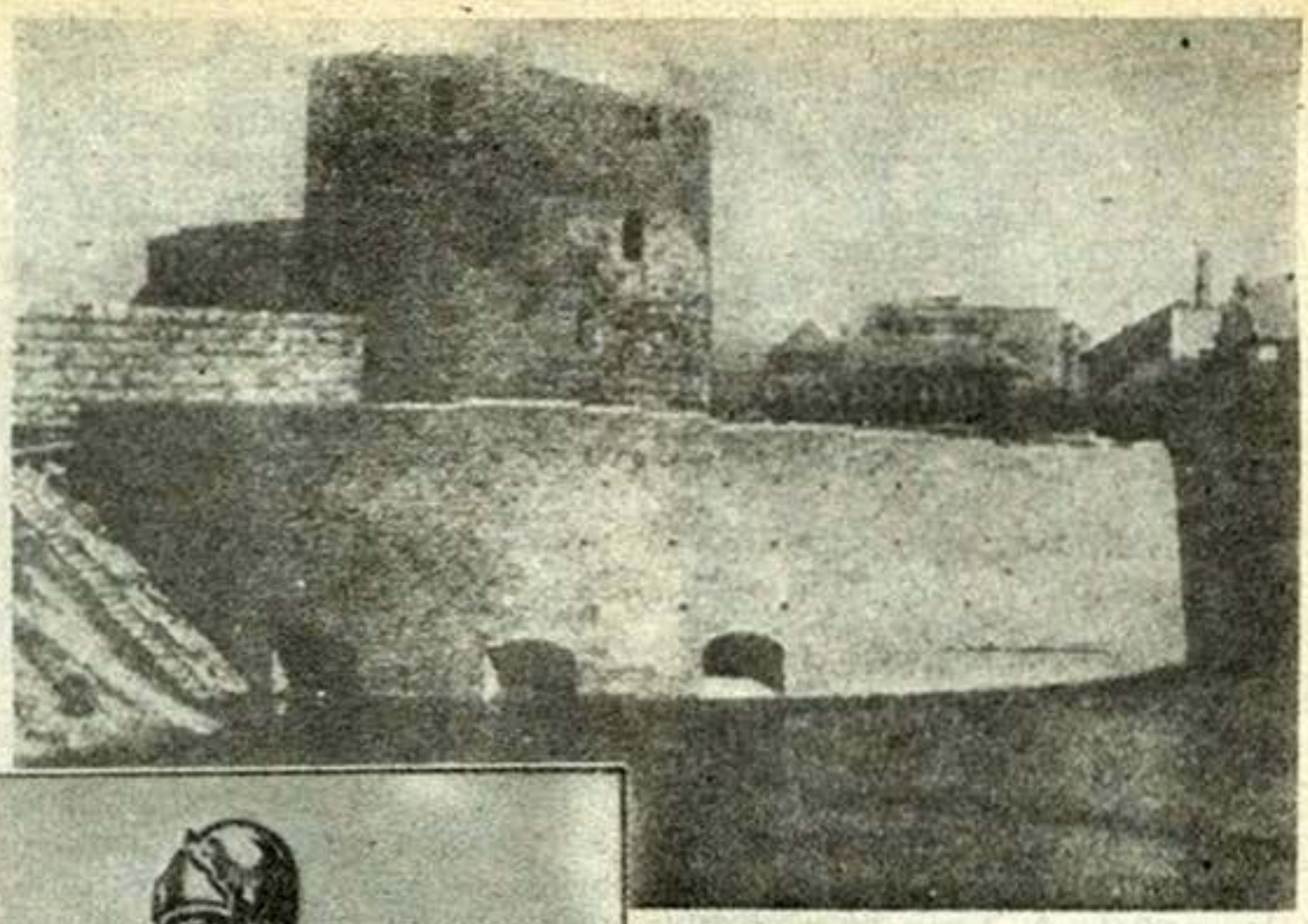

catedrală, precum și mai mulți alți funcționari inferiori.

Seara, la orele 7, postul de radiodifuziune din Riga, în semn de atențiune pentru sărbătoarea noastră națională, a dat o oră de muzică românească. S-au executat, între altele, de către orchestra postului, dansurile românești de Bela Bartok și *Rapsodia I* de George Enescu.

27 mai. După știrile obținute, de cercurile militare de aici și comunicate de autoritățile militare letone, spre vest și nord de Leningrad — în special în regiunea Oranienbaum — se lucrează *intensiv* la ridicarea de fortificațiuni. De asemenea în Kronstadt au început lucrări pentru modernizarea și com-

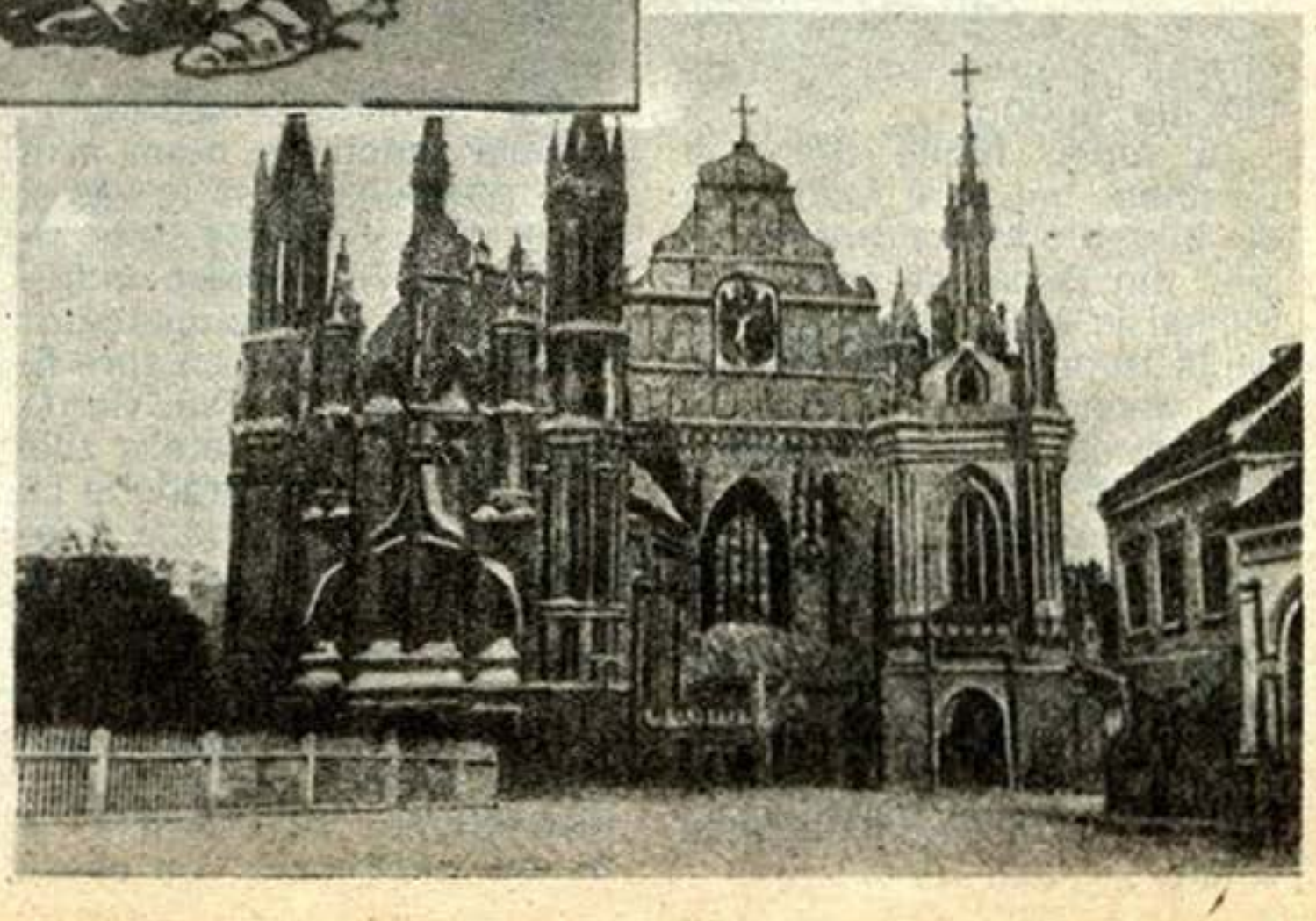

De sus în jos: fortăreața Kaunas, ostași lituanieni din sec. XVI și biserica „Sf. Anna" din Vilnius

pletarea fortificațiunilor.

Reiese din totalul informațiunilor sosite aici că Uniunea Sovietică este pe cale de a-și ridica o linie de apărare de-a lungul întregii sale fruntarii occidentale, de la Marea Neagră la golful Finic, iar lucrările amintite mai sus sunt menite a completa această linie, asigurând Leningradul contra unei invaziuni ce s-ar face printr-o înaintare inamică dinspre Finlanda sau printr-o debarcare pe coasta rusească a golfului.

3 iunie. Corul cel mai important din Riga — care a avut mari succese în Polonia și Germania — intenționează să invite corul „Carmen" din București, al cărui președinte este părintele Nae Popescu, actualul subsecretar de stat la culte, să facă o vizită și să dea câteva concerte în Riga, Liepaja (Libau) și Dangavpila (Dunaburg).

Același lucru vrea să-l facă cel mai de seamă cor din Kaunas, invitând corul nostru în Lituania.

Cred astfel că ar fi foarte util ca în toamnă corul „Carmen" să organizeze un turneu de două săptămâni prin aceste părți ale Europei, concertând în Polonia, Lituania, Letonia, Estonia și Finlanda.

S-ar face un excelent serviciu acțiunii noastre cu țările baltice.

Amintesc că abia acum o lună corul „Palestrina" din Budapesta a avut în aceste țări o serie de succese strălucite și a contribuit mult la întărirea simpatiilor nordice față de unguri.

16 iunie. Iubite domnule Comnen. Îmi pare foarte rău că în februarie a trebuit să plec din București spre Riga tocmai în ajunul sosirii d-tale de la Berlin. Nu mai puteam sta, deoarece altfel nu mai soseam la timp la serbările independenței lituane[15-18 februarie 1938]. Astfel n-am putut avea ocaziunea să-ți împărtășesc constatările și observațiunile mele privitoare la situațiunea în care ne găsim și la acțiunea ce îndeplinim, precum nici să primesc informațiunile și indicațiunile d-tale.

Căci, deși în exil în regiunile acestea arctice — unde d.Victor Antonescu probabil ar fi vrut să trimită pe toți transilvănenii — am căutat să mă țin la curent cu întregimea problemelor noastre externe și în special cu manevrele ungurești în Europa occidentală și poate aș fi putut fi de multă utilitate sforțărilor d-tale.

Am convingerea că stăm în fața celei mai aprige lupte diplomatice de la Conferința păcii până astăzi. Adversarii noștri, în frunte cu contele Ștefan Bethlen — care ne cunoaște, căci de treizeci de ani poartă război cu noi — și-au pregătit bine terenul, și-au strâns cu îngrijire documentarea și și-au ales și format cu deosebită abilitate elementele de luptă.

Noi, spre dezavantajul nostru, am făcut ceea ce știi d-ta tot așa de bine ca și mine; ne încredem în deșteptăciunea românului și în steaua noastră bună. Decât mă îndoiesc mult că atâta ne-ar ajunge în lupta care se întețește și care va fi de lungă durată.

Cunosc aparatul nostru diplomatic și îmi dau seama de munca încordată personală pe care o faci acum și care te așteaptă în viitorul apropiat. Am vorbit despre acest lucru și cu Sanctitatea Sa, patriarhul, în 22 mai în Varșovia și mi-a făcut o profundă plăcere să constat încrederea ce o avea în concepțiunile și acțiunea d-tale și dorința vie ce o are de a-ți facilita însărcinarea.

Cum de la intrarea d-tale în actuala funcțiune n-am avut încă posibilitatea să te văd și socot că ar fi nevoie să te informez și să primesc. îndrumări, ți-aș fi recunoscător dacă m-ai autoriza ca spre finele acestei luni să viu la București pentru câteva zile.

Pe aici, în comparațiune cu frământarea din Europa Centrală, este liniște deplină. Problemele politice sunt împinse de cele economice pe planul al doilea.

Personal am răgazul atât pentru lecturi, cât și pentru meditațiune. Mi-e teamă să nu mă anchilozez. De aceea am de gând ca în cursul verii să fac școala de pilotaj. Poate la toamnă vin în țară pe aripile mele proprii.

4 august. Conflictul ivit la frontiera manciuriană între trupele sovietice și cele japoneze[1] este urmărit în țările baltice cu mare atențiune. După informațiunile sosite de la Moscova, o mare parte a conducerii politice este de părere că Uniunea Sovietică trebuie să intervie cu arma contra Japoniei, punând capăt atitudinii de continue concesiuni de până acum și înlăturând o dată pentru totdeauna amenințarea japoneză de la frontierele rusești în Extremul Orient.

De acea părere ar fi în special mareșalul Blucher, comandantul armatelor sovietice din regiunea transbaicalică, sub ale cărui ordine sunt concentrați până acum aproximativ 500 000 oameni, prevăzuți cu materialul de război necesar. În Moscova și alte orașe rusești au început manifestațiuni — bineînțeles la îndemnul și sub conducerea autorităților — cerând război contra Japoniei.

Litvinoff și mareșalul Vorosiloff ar fi pentru aplanarea prin tratative diplomatice a conflictului, iar Stalin n-a luat încă nici o atitudine. Afirmativ, pentru 10 august va fi convocat Consiliul Suprem al Uniunii Sovietice. Deocamdată situațiunea e dezbătută în Consiliul superior de război, la ale cărui ședințe ia parte și Stalin.

Cei cari se opun unei intervențiuni militare își bazează atitudinea pe patru motive:

1. Armata sovietică în Extremul Orient n-ar fi suficientă pentru o acțiune victorioasă în Manciuria și China, dat fiind că în cazul unei înaintări rusești în teritoriul Manciurian, armata japoneză ar. utiliza și unitățile manciuriene, iar linia ferată transiberiană n-ar putea executa toate transporturile de trupe

[1] La 29 iulie 1938, unități japoneze au atacat forțele sovietice din zona lacului Hasan lângă Vladivostok. La 11 august forțele atacatoare au fost zdrobite.

și de muniţiuni, necesare ulterior mersului campaniei.

2. Mobilizarea mai multor contingente ar putea da naştere la revolte ale muncitorilor şi ţăranilor aflaţi sub arme, nemulţumiţi de viaţa pe care o duc sub regimul comunist.

3. În regiunile caucaziene şi în special în Ucraina mişcarea naţionalistă şi separatistă ar lua un nou avânt, ar fi ajutată chiar de Polonia, România şi mai ales de Germania şi n-ar mai putea fi suprimată de organizaţiunile poliţieneşti.

4. S-ar putea produce o intervenţiune germană sau polonă, sau chiar o intervenţiune comună germano-polonă în provinciile vestice ale Rusiei — Ucraina şi Rusia Albă [Bielorusia, Belarus] — pentru a le detaşa de Uniunea Sovietică.

Nu ştiu întrucât pot fi justificate aceste obiecţiuni. De un lucru sunt însă sigur: o încercare de invaziune a Rusiei prin statele înţelegerii Baltice, oricine ar încerca-o, va întâlni din partea acestora cea mai categorică opoziţiune.

În orice caz, conform informaţiunilor din Rusia Sovietică, atmosfera războinică în Moscova este în creştere; ea însă este stăpânită şi deciziunea va rezulta numai din dezbaterile Consiliului Superior de Război.

Conform unei informaţiuni din Moscova a ziarului *Rigasche Post* (din 31 iunie), scopul manevrelor de vară ale armatei sovietice este să se verifice cu ce rapiditate pot fi unităţile concentrate într-o anumită regiune şi transportate într-alta. În prezent, se fac lucrările preparatorii pentru executarea unei aruncări, fără aterizare intermediară, a forţelor aeriene de la frontiera română la frontierele statelor baltice şi înapoi.

8 septembrie. Am onoarea a trimite alăturat o tăietură din ziarul *Rigasche Remdechan* — cazul unei „şcoli de cerşetori" — ca să vadă Excelenţa Voastră ce fel de informaţiuni se publică în ţările nordice şi în America despre România.

Revenind asupra unei idei pe care totdeauna am accentuat-o în conversaţiunile şi rapoartele mele, rog pe Excelenţa Voastră să dispună — adăugând şi mijloacele materiale — ca agenţia noastră telegrafică să trimită în această parte a Europei mai multe şi mai cuprinzătoare ştiri despre opera constructivă ce se îndeplineşte în ţară şi să nu lase informaţiunile despre noi să vie aici din Budapesta, Viena sau Berlin.

17 septembrie. [Fragment dintr-o scrisoare către N. Iorga.] Încă din primăvara 1937, constatând că în bibliotecile universităţilor din Riga şi Kaunas şi în bibliotecile naţionale din aceste două capitale se găseşte câte o colecţiune de 100-150 volume referitoare la Ungaria şi la problemele ei — inclusiv revizionismul — însă nici o singură carte despre România, am cerut Ministerului de externe să-mi procure o serie de cărţi serioase, ştiinţifice, referitoare la geografia, istoria, limba, literatura, problemele noastre sociale, în limbi accesibile cercurilor de aici şi să mi le trimită în câte 4 exemplare să le remit institutiunilor amintite. Mult timp nu mi s-a răspuns nimic. Astă primăvară, în fine, după aproape un an de zile, am primit o ladă, apoi un pachet de cărţi, împreună cu înştiinţarea că mi se trimit toate acestea spre a fi predate, conform propunerii mele, „universităţilor şi bibliotecilor naţionale din Riga şi Kaunas".

Ce credeţi că erau aceste cărţi?

Afară de vreo 4-5 volume acceptabile + scrise de diletanţi, însă totuşi în limbile franceză şi engleză — o serie întreagă de reviste despere-cheate, de buletine ale institutelor de geografie şi geologie, corespondenţa familiei Brătianu, viaţa lui Vintilă Brătianu, o serie de broşurele de profesorul Lecca Morariu, revista *Codrul Cosminului* şi chiar câteva exemplare din *Revista Jandarmeriei.* Toate, bineînţeles, în limba română! Îmi iau libertatea a vă trimite un pachetel din aceste opere valoroase, ca să vedeţi cu ce cap se lucrează în propaganda românească!

Firește n-am putut remite universităţilor aproape nimic din acest material, ci l-am reexpediat ministerului.

Astfel până astăzi singurele cărţi serioase de informaţiune românească în bibliotecile universitare şi naţionale din aceste două ţări unde sunt acreditat sunt cele pe care mi le-aţi dat domnia voastră astă iarnă şi pe care le-am adus personal aici.

Iată deci, iubite domnule preşedinte, cauzele pentru care acţiunea noastră de informare a străinătăţii este redusă şi lasă terenul de luptă în mâna ungurilor, bulgarilor şi altor detractori ai noştri.

Multe erau altfel, dacă în răgazul de 20 de ani pe care l-am avut ştiam selecţiona oamenii şi munceam metodic şi cu tenacitate.

Face-vom acest lucru măcar acum, în ajunul marilor pericole ce se ivesc? ■

DIN RELIGIA HINDUSĂ

(Anagramă: 6 litere)

HAMBAR

Radu STOIANOV

UN MONUMENT ISTORIC VIU — PENTAGONUL

Districtul Arlington se află în nordul statului Virginia, foarte aproape de capitala americană Washington, de care îl despart doar apele râului Potomac. Ghidurile turistice recomandă trei obiective interesante pentru vizitatorul pasionat de istorie. Primul este Cimitirul Național Arlington, loc de reculegere în fața pietrelor funerare ale eroilor căzuți în războaiele Americii, începând cu cel de secesiune (1861-1865). Casa Arlington, o clădire în stil neoclasic care a aparținut faimosului general sudist Robert E. Lee, este cel de-al doilea. Al treilea punct de interes, uimitor prin forma și dimensiunile sale neobișnuite: Pentagonul.

Giganticul edificiu este azi un monument istoric viu. Începând din 1989 a fost inclus în Registrul Național al locurilor istorice, fiind deschis vizitatorilor. O vizită durează 75 de minute și se poate face în fiecare zi lucrătoare între orele 9.30-15.30. Pentagonul continuă să fie sediul Departamentelor Apărării, Armatei terestre, Marinei și Forțelor Aeriene.

BOGDAN BARBU

Povestea lui — pe care am reconstituit-o pornind mai ales de la articolul semnat de Alan P. Capps, în revista *American History Illustrated* — este legată direct de declanșarea celui de-al doilea război mondial în Europa. O posibilă amenințare la adresa securității S.U.A. a adus forțele armate americane în stare de alertă, iar îmbunătățirea sistemului național de apărare a devenit principala prioritate a guvernului condus de președintele Franklin Delano Roosevelt. Ca urmare, s-a înregistrat și o masivă creștere a personalului necombatant angajat în serviciul armatei.

În aceste condiții, problema spațiului, care nu era nouă pentru armata americană, a devenit acută. În mai 1941, la cererea președintelui Roosevelt, Congresul aprobă construirea unor clădiri pentru birourile Departamentului Apărării.

Acesta e momentul în care intră în scenă un om energic și hotărât, generalul Brehon Burke Somervell, directorul Serviciului Resurse al Armatei, divizia construcții. Adept al unei soluționări radicale a problemei spațiului, el a propus în iulie 1941 construirea unei singure clădiri care să găzduiască toate birourile Departamentului. Tot el a sugerat și locul unde ar putea fi amplasat edificiul; zona Arlington, care respecta dubla condiție obligatorie. Situarea în afara Capitalei dar în imediata apropiere a acesteia.

Joi 17 iulie 1941, Comitetul însărcinat cu rezolvarea cererii președintelui pentru clădiri noi sugerează Departamentului de război varianta propusă de Somervell. Acesta,

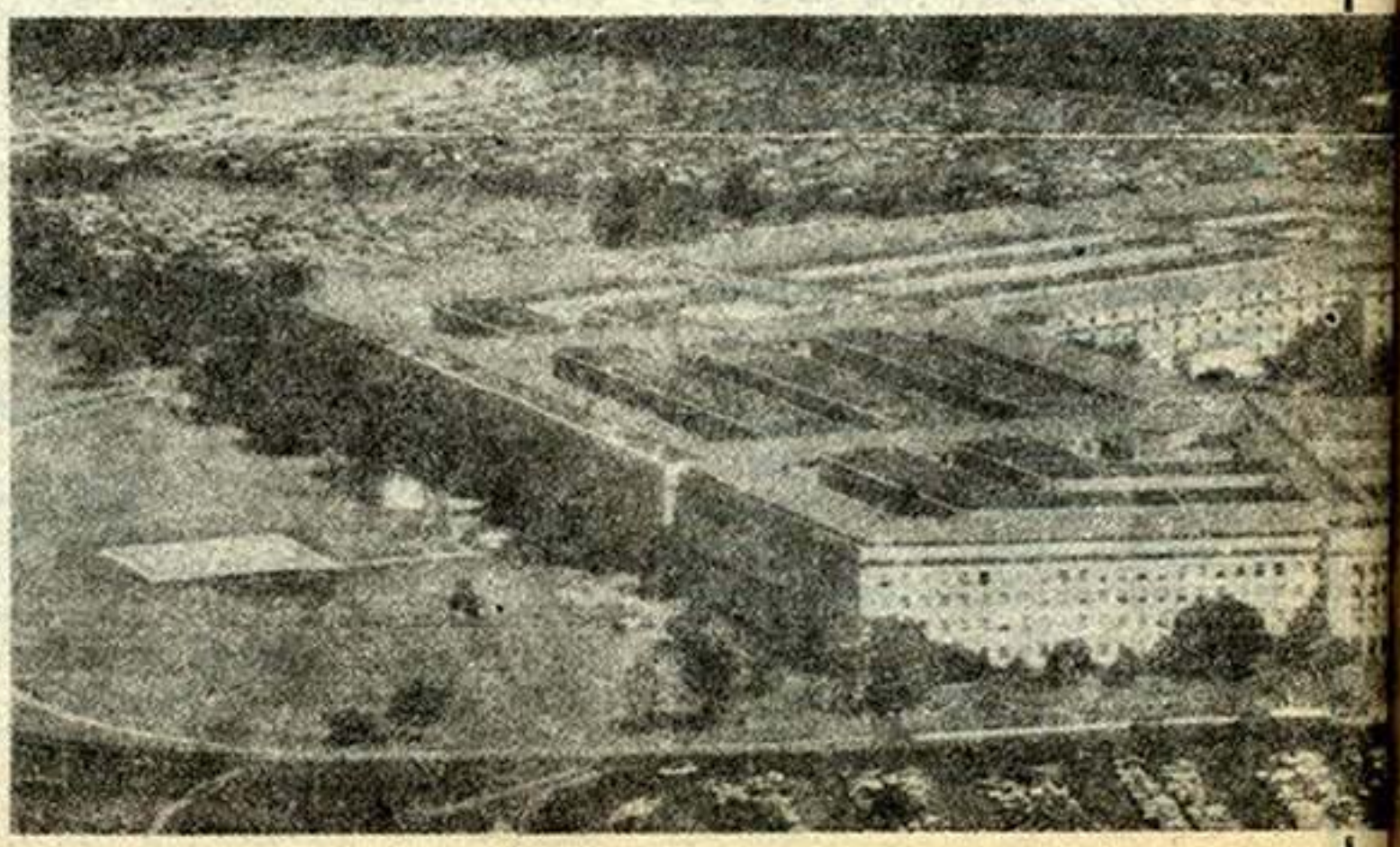

fără a mai aștepta verdictul superiorilor, convoacă în aceeași zi o echipă de arhitecți experimentați în frunte cu George Edwin Bergstrom. În palmaresul lui Bergstrom figurau proiectele mai multor construcții de mari dimensiuni, printre care stadionul din Hollywood și Muzeul de Istorie, Știință și Artă al orașului Los Angeles.

Echipa primește ordinul de a realiza planurile de bază și perspectiva arhitecturală pentru o clădire care să poată găzdui în birourile sale 40 000 oameni. O veste bună pentru niște arhitecți ambițioși, dornici să-și etaleze măiestria lucrând la un proiect atât de vast. Vestea proastă era că Somervell le oferea un răgaz de numai trei zile. În aceste condiții, efortul lui Bergstrom și al colaboratorilor săi s-a dovedit remarcabil, echipa reușind să soluționeze ingenios problemele tehnice ridicate de zona Arlington: terenul moale, care împiedica ridicarea unei construcții înalte și necesitatea asigurării legăturilor cu exteriorul prin folosirea drumurilor deja existente. Pentru ca uriașa construcție să poată fi încadrată de aceste drumuri, arhitecții au decis să-i dea o formă pentagonală.

Așteptările lui Somervell au fost confirmate. Pe rând, șeful Marelui Stat Major, Marshall, subsecretarul de război, Petterson, și secretarul de război, Stimson, au aprobat proiectul. Ulterior el a primit undă verde și din partea Congresului.

Fuseseră acceptate, așadar, ideea unei singure construcții, forma pe care aceasta o va avea și zona în care va fi amplasată. În privința poziționării exacte a obiectivului s-au declanșat dispute aprinse. O apropiere prea mare de Cimitirul Național și Casa Arlington era nepotrivită, liniștea și atmosfera solemnă din jurul acestor locuri fiind considerate intangibile. În același timp, plasarea în zona inferioară a Potomacului era riscantă, existând pericolul unei inundații. Hotărârea finală a aparținut președintelui, care a ales o soluție apropiată de cea propusă de Somervell, optând pentru un loc numit de localnici „Fundul Iadului" (Hell's Bottom), plasat în partea mai joasă a districtului.

Suprafața totaliza 238 hectare, din care aproximativ jumătate se aflau în proprietatea guvernului.

Cealaltă jumătate, incluzând și case și zone comerciale, a trebuit să fie cumpărată, proprietate cu proprietate, plătindu-se în total 2,5 milioane dolari.

Ulterior, o parte din suprafața cumpărată a fost transferată către învecinatul Fort Myer și către Cimitirul Național, Pentagonului rămânându-i o suprafață totală de 113 hectare.

Mereu cu un pas înainte, neobositul Somervell a început să caute constructori încă de la sfârșitul lui iulie 1941, atunci când nici măcar amplasamentul nu fusese stabilit cu exactitate. La 1 august, firmele erau deja alese. Rolul principal revenea companiei John McShain din Pennsylvania, urmată de două firme din Virginia. Imediat după ce Congresul a aprobat finanțarea proiectului din bugetul statului, cele trei companii au semnat un contract de construcție estimat la 31 milioane dolari, deschis unor eventuale cheltuieli suplimentare. Celor trei companii li s-au adăugat alte peste 25 firme subcontractoare, iar lucrarea a demarat pe 11 septembrie 1941.

Solul moale și penuria de materiale datorată războiului au pus serioase probleme proiectanților și constructorilor. Oțelul se procura greu, iar președintele Roosevelt interzisese folosirea marmurei. Pentru economisirea oțelului, la suportul structurilor s-a folosit betonul armat obținut prin exploatarea nisipului și pietrișului oferite din belșug de albia Potomacului.

După atacul japonez asupra bazei militare americane de la Pearl Harbour (7 decembrie 1941) și intrarea S.U.A. în război, ritmul lucrărilor, oricum accelerat, a devenit infernal. În primăvara lui 1942 două din cele cinci secțiuni ale clădirii fuseseră terminate, iar după opt luni și jumătate de la începutul lucrărilor, 93 mii m² erau deja ocupați de angajații Departamentului. Tot acum, clădirea a fost denumită oficial „Pentagonul", pentru a se face mai ușor distincția între birourile existente aici și cele din Capitală.

În următoarele șase luni, Somervell și echipa sa au menținut aceeași presiune asupra celor 15 mii de lucrători. Săptămânal, în această perioadă, circa 1 000 de angajați ai armatei se mutau în noile birouri.

La 15 ianuarie 1943, după 16 luni de la deschiderea șantierului, Pentagonul era gata. Costul final al lucrării a

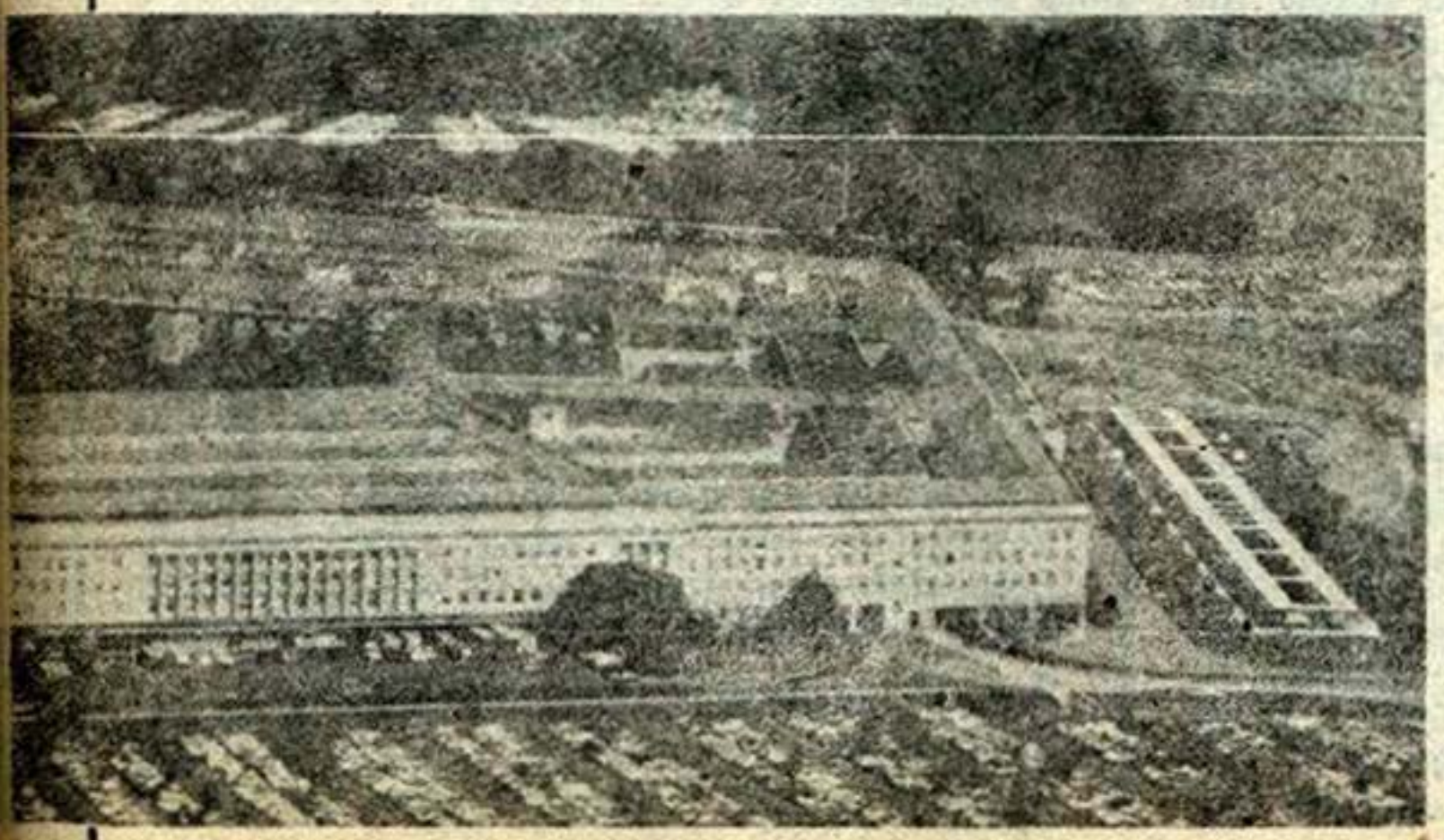

depășit de peste 2,5 ori valoarea contractului estimată inițial, ridicându-se la 85 milioane dolari. Construcția este alcătuită din cinci corpuri concentrice de formă pentagonală și se înalță pe cinci nivele. Seamănă cu un joc uriaș, având cinci piese așezate geometric una într-alta. În centru se află o curte interioară cu o formă, bineînțeles, tot pentagonală.

Iată acum, câteva cifre: birourile acoperă o suprafață totală de circa 13 hectare iar curtea interioară măsoară peste 2 hectare; întregul edificiu e brăzdat de peste 28 km de coridoare care fac legătura între oricare două puncte ale clădirii în mai puțin de 10 minute. Sunt 7 794 ferestre, iar parcarea poate găzdui peste 10 000 de automobile. În timpul războiului s-a ajuns la cifra de 33 de mii angajați iar în prezent semnează condica 23 mii de salariați, militari și civili.

Treptat, Pentagonul s-a transformat într-un orășel. Au apărut aproape peste noapte centre comerciale, restaurante, o bancă, biblioteci, terenuri de sport, policlinici. Ca în orice orășel, a fost nevoie și de Poliție, pompieri, stații de radio și T.V., stații de autobuz, taxi și metrou.

În cei peste 50 ani de existență, Pentagonul a servit ca centru de comandă pentru patru războaie și nenumărate operațiuni militare ale S.U.A. Investiția, a cărei valoare a fost considerabilă la vremea respectivă s-a dovedit pe deplin justificată și profitabilă. Vârsta începe însă să-și spună cuvântul. În ciuda reparațiilor periodice care au păstrat clădirea în stare de funcționare, în prezent infrastructura se deteriorează vizibil. Neetanșeitatea acoperișului, inundațiile ocazionale, crăparea pereților creează probleme tot mai mari, fiind necesară o reparație capitală care să reîntinerească clădirea. Există și o propunere mai îndrăzneață: demolarea și reconstruirea întregului edificiu, lărgindu-se spațiul acordat birourilor. Indiferent de soluția care va fi preferată, devizul unor asemenea lucrări de amploare ar depăși un miliard de dolari. Mulți se opun perspectivei unui astfel de efort, arătând că starea Pentagonului este departe de a fi critică. Alte argumente aduse sunt scăderea pericolelor la adresa securității S.U.A., conjunctura economică mondială și deficitul bugetar al S.U.A., încercările de redresare a acestuia neîngăduind o asemenea risipă.

Soarta Pentagonului va fi hotărâtă probabil în secolul următor. Până atunci, figura geometrică având cinci laturi egale continuă să fie simbolul celei mai puternice forțe militare a planetei. Pentagonul rămâne un monument istoric viu, amintind de marile calități ale celor care l-au gândit și l-au ridicat, un punct de reper important al istoriei contemporane a S.U.A. ■

ÎN MAI 1971 LA PENTAGON

**În ultimii cinci-șase ani,
aproape săptămână după săptămână,
mass-media informează cititorii din țara noastră
despre sosirea în România a reprezentanților Pentagonului
ca și despre vizitele înaltelor oficialități române, militare sau civile,
la Pentagon. De foarte mult timp Pentagonul este invocat
în vocabularul politic și de presă pentru tot ceea ce ține de deciziile militare
ale Statelor Unite. Am găsit necesar să adaug
documentarului istoric din aceste pagini câteva amintiri de la fața locului.**

Atunci când, în aprilie 1971, plecam pentru prima oară peste ocean, la invitația Agenției de informații publice a Statelor Unite, într-un program V.I.P., sponsorizat de Departamentul de Stat și Casa Albă, ce avea să mă ducă from coast to coast, de la New York la San-Francisco, în voluminosul itinerar, mi-a atras atenția faptul că o zi întreagă era dedicată vizitării Ministerului apărării. Și astfel am ajuns, împreună cu ceilalți 21 de redactori șefi de la diferite ziare și reviste europene, într-o superbă dimineață de mai să traversăm podul peste Potomac și să pătrundem în citadela conducerii armatei americane. De la început mi s-a spus că până la acea dată eram singurul ziarist-istoric român ce intra la Pentagon (desigur, de atunci încoace și mai ales după 1990, numărul confraților din presa scrisă și audiovizuală ce au cunoscut această importantă instituție a crescut în progresie geometrică).

Întâmpinați de un grup de ofițeri și de câteva doamne din forțele armate, am fost conduși imediat să vizităm câteva săli ale di-

ISTORIA CIVILIZAȚIEI BANCARE ROMÂNEȘTI

(Urmare din p. 35)

inței. După moartea sa, în 1910, a rămas o valoroasă colecție de artă în care puteau fi întâlniți „cei mai frumoși Grigorești", cum nota un biograf al său. Numeroase documente de arhivă atestă sumele mari de bani oferite de el (cel mai adesea din punga proprie) mișcării naționale a românilor din Transilvania și Basarabia, pentru editarea unor ziare și reviste, pentru funcționarea școlilor din Blaj și Brad, din Bihor și Sălaj, pentru societățile studenților români din Pesta și Viena.

Puțini știu că E. Carada s-a ocupat personal de ridicarea statuilor lui C.A. Rosetti și I.C. Brătianu din București, că monumentul pompierilor din Dealul Spirei este un dar al său. Procese verbale ale consiliilor de administrație ale Băncii Naționale ne furnizează informații prețioase despre implicarea acestei instituții în viața socială și culturală a țării. Este știut faptul că numai prin insistența și contribuția substanțială personală a lui Carada ploieștenii au reușit să ridice statuia Libertății din centrul urbei lor. Mai mult, se va putea scrie vreodată o istorie a Bucureștilor din ultimele decenii ale veacului trecut fără a se sublinia sprijinul masiv pe care Banca Națională l-a oferit edililor Capitalei prin creditele acordate?

Dar câți mai sunt aceea care își amintesc bustul lui Eugeniu Carada din fața palatului Băncii Naționale? Fusese inaugurat la 27 februarie 1924, din inițiativa și cu cheltuiala conducerii de atunci a Băncii Naționale, ca semn de pioasă recunoaștere și de neuitare. N-a putut rezista nici el furiei devastatoare comuniste ce s-a abătut două decenii mai târziu asupra țării și a instituțiilor sale...

Dăinuie însă ctitoria lui Carada, Banca Națională a României, flancată pe una din laturile sale de o stradă ce-i poartă numele. ■

Cristian PĂUNESCU,
Marian ȘTEFAN

viziei de planificare, precum și câteva săli ale hărților pe care erau marcate forțele militare americane dispersate în diferite puncte ale globului.

A urmat o scurtă pauză și am fost invitați să ascultăm un briefing. Câțiva generali, precum și adjunctul ministrului apărării al S.U.A. ne-au familiarizat cu punctele de vedere ale guvernului american în conflictul din Vietnam, după un timp de la mult criticata directivă a președintelui Nixon de a se efectua câteva bombardamente asupra Cambodgiei, pentru a lovi baze ale armatei de eliberare vietnameze. Au urmat două ore de discuții și explicații despre relația dintre politica militară și negocierile dintre Statele Unite și R.D.Vietnam aflate în curs și care treceau prin etape succesive de flux și reflux. Prezența unui ziarist istoric român la această întâlnire de la Pentagon a suscitat mult interes și multe întrebări, întrucât se știa că diplomația românească inițiase o serie de contacte cu cele două părți înaintea începerii negocierilor de la Paris, la încheierea cărora Henry Kissinger, principalul negociator american, și Le Duc Tho, omologul său vietnamez, au primit premiul Nobel pentru pace.

În timp ce noi vizitam Pentagonul, podul peste Potomac a fost invadat de zeci de mii de manifestanți, sosiți încă de câteva zile la Washington, pentru ceea ce avea să devină cea mai amplă demonstrație anti-războiul din Vietnam. La ieșirea din sala în care s-a ținut briefingul, am putut vedea, prin marile ferestre, cum în curțile și pe acoperișurile giganticei clădiri coborau elicoptere cu soldați aparținând, după cum mi s-a spus, Diviziei 101 aeropurtate din Georgia, veniți la baza militară Andrews, de unde erau transportați cu elicopterele.

După ce am luat masa la unul din restaurantele din incinta Pentagonului, în compania gazdelor noastre, ne-am reîntors să ni se prezinte pe hărți desfășurările de forțe ale Pactului nord-atlantic și să audiem noi expuneri despre politica americană de prevenire a izbucnirii unui conflict nuclear.

Toate orele petrecute la Pentagon s-au desfășurat la o mare intensitate de informații (pe care desigur nu le-am notat) și la un înalt nivel de competențe, menite să convingă auditoriul de supremația militară americană.

Spre seară ne-am înapoiat în capitala americană pe alt drum decât cel blocat de manifestanți. Seara la hotelul Mayflower, unde locuiam, ambasadorul Corneliu Bogdan și colaboratorul său, Mircea Mitran, mi-au completat tabloul zilei cu alte și alte date despre Pentagon, armata și politica americană la zi.

Cristian POPIȘTEANU

NOIEMBRIE 1945

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Primăria **Capitalei are în proiect construirea a patru mari birouri ce vor fi puse la îndemâna muncitorilor și funcționarilor sindicaliști.**

„Fiecare bloc — scrie Timpul — **va avea o sală mare de întrunire, o sală de conferințe, o sală de cinematograf, o bibliotecă, o baie, un dispensar medical și un restaurant. Câteva etaje vor fi amenajate pentru hotel, destinat membrilor sindicalizați din provincie ce vor veni în interes de serviciu în Capitală. Pe lângă fiecare bloc va fi amenajat un teren pentru tenis, volleyball, patinaj".**

● Un fenomen **interesant — notează** Libertatea — **poate fi remarcat de cercetătorii atenți ai librăriilor și bibliotecilor noastre publice. Nu se citesc deloc romanele de război.**

● Un cuplu **de actori tineri se afirmă pe scena Teatrului Mic: Clody Berthola și Liviu Ciulei, în piesa** Încătușare.

● Vizitează **România Mark Ethridge, trimisul special al secretarului de stat al S.U.A., Byrnes.**

● La 24 noiembrie **se deschide, în sala „Caravana", din B-dul Brătianu, nr. 29, primul teatru de păpuși din țară, „Țăndărică". Este prezentat spectacolul** Cu Țăndărică spre mările Sudului, **de Sidonia Drăgușanu și Gh. Dinu. Scenografia: Elena Pătrășcanu, Lena Constante și Alex. Brătușanu.**

● „S-au scumpit **toate — constată Demostene Botez în** Timpul. **S-au scumpit mai**

Am amintit, și cu alte prilejuri, că Bucureștii anului 1945 ofereau cititorilor un mare număr de publicații — cca 30 cotidiene, săptămânale sau lunare. Pentru scoaterea lor la lumină trudeau sute de ziariști — de la veterani ai presei, până la tinerii veniți în ultimul moment să practice această profesiune.

Care era statutul ziaristului, atunci, în 1945? Se discuta destul de mult asupra acestei probleme, ziarele vremii simțind nevoia, prin aceasta, de a-și preciza poziția față de noul curs al vieții din țară. Era și ca o profesiune de credință a gazetarilor care credeau că încă slujesc democrației, deși aceasta își pierdea tot mai mult din conținut, în presiunea exercitată de comuniști pentru preluarea puterii depline în stat.

Despre ziariști și ziaristică scrie și B. Brănișteanu, în *Jurnalul de dimineață*, din 19 noiembrie 1945. Să reținem și noi câteva din gândurile acestui gazetar, cu îndelungă activitate în câmpul presei (vezi și *Magazin istoric*, nr. 4/1992).

„Ziaristica — notează B. Brănișteanu — e mai mult decât o profesie; este o chemare. De multe ori ea cere ziaristului jertfirea de sine. Ea implică o decență, o conștiință morală pe care nici un studiu nu o poate da, nici o diplomă nu o poate garanta.

Ce-i trebuie mai întâi ziaristului și presei — scrie în continuare B. Brănișteanu — este libertatea. Ca și în general în omenire, libertatea nu mai poate crea dintre ziariști oameni mari sau eroi. Dar lipsa libertății, care prieste tiraniei, nu creează decât cel mult lichele și ucide cele mai nobile calități.

Modești ca persoane, dar importanți ca factori sociali — încheie vechiul gazetar — suntem în drept să reclamăm să ni se asigure cât muncim independența, prin condiții onorabile de trai, și când ne retragem la binemeritata odihnă o pensie satisfăcătoare. Încolo, să rămânem la vechea mângâiere: *labor omnia vincit improbus* (munca stăruitoare învinge totul)!"

„Toată suflarea românească va fi prezentă în ziua de 8 noiembrie a.c. în Piața Palatului pentru a-și manifesta dragostea, devotamentul și neclintita încredere față de marele nostru rege Mihai I — cheamă ziarul *Ardealul* din 7 noiembrie. Nu va lipsi nimeni de la această mare sărbătoare a poporului românesc. Țara și regele sunt singurele realități ale existenței și afirmării neamului românesc".

A doua zi, 8 noiembrie, ziarul amintit declară că își retrage anunțul (?!), deoarece „nu are calitatea de a convoca întruniri și nici răspunderea pentru o asemenea inițiativă". El „a fost indus în eroare de unele persoane care caută turburarea ordinii publice".

M. Ethridge, trimisul secretarului de stat al S.U.A. (dreapta), împreună cu P. Constantinescu-Iași, ministrul propagandei

Un comisar de temut

Această „declarație" — aflăm din documente de arhivă — a fost, de fapt, un fals. O notă informativă din 9 noiembrie 1945 preciza: „Autoritățile au somat pe directorul ziarului să publice o revenire la acest apel, dar acesta a refuzat". Ministerul Propagandei și Siguranța Generală — se arată în document — au recurs la un truc: „au obligat pe lucrătorii de la Tiparul Românesc să scoată o ediție din ziarul *Ardealul*, cu precizarea întocmită de guvern, în care, ca din partea gazetei, se revenea asupra chemării adresată populației. Din această ediție au fost duse la chioșcuri câteva zeci de exemplare".

Cum am scris în nr. 11/1994 despre această demonstrație — transformată de oamenii lui Teohari Georgescu, ministrul comunist de interne într-o baltă de sânge — vom mai nota doar faptul că în timp ce ziarele comuniste sau aservite comuniștilor (*Scânteia, România liberă, Victoria, Scânteia tineretului* etc.) exploatează propagandistic incidentele sângeroase din acea zi, publicațiile care se declară independente (*Ardealul, Momentul, Fapta, Semnalul* ș.a.) le acordă foarte puțin spațiu, fără comentarii, mulțumindu-se să reproducă doar declarațiile oficiale ale ministrului de interne, ale șefului Marelui Stat Major sau ale miniștrilor propagandei și educației naționale.

Și, pentru că tot am apelat la documentul de arhivă — pentru a contura un tablou mai apropiat de realitate al celor ce se întâmplau în urmă cu cinci decenii, pe care presa nu le cuprindea în paginile sale — să mai zăbovim în universul dosarelor prăfuite, dar pline de surprize.

Iată, astfel, că aflăm despre tratativele pe care, în acea perioadă, partidul comunist le ducea cu mișcarea legionară — desființată încă de Ion Antonescu — pentru înscrierea membrilor acesteia în rândurile P.C.R. „Potrivit unor surse demne de încredere — nota într-un raport din 5 noiembrie 1945 Burton Y. Berry, reprezentantul S.U.A. în România — comuniștii își recrutează cu sârg membrii din rândurile legionarilor și desfășoară o campanie intensă în rândurile minorității maghiare, spre a le demonstra cât este de necesar să li se alăture comuniștilor pentru menținerea guvernului Groza; în caz contrar, vor suferi represiuni din partea oricărui regim ce va urma".

Tratativele comuniștilor cu legionarii erau semnalate de organele de ordine încă din iarna lui 1945. Astfel, o notă informativă din 21 februarie 1945 preciza: „În legătură cu memoriul justificativ redactat de un grup de legionari și înaintat Comitetului Central al partidului comunist, în urma discuțiunilor purtate cu elemente comuniste din cercul Anei Pauker — și pe care l-am

Cronică măruntă

ales în raport cu veniturile pe care le au oamenii în marea lor majoritate. Zi cu zi, golurile născute din această nepotrivire se măresc. Fiecare, în luna care vine, trebuie să renunțe la ceva din ceea ce i se părea până atunci absolut necesar pentru viață, pentru ceea ce înțelege el prin viață".

● Tot în Timpul, **Petru Comarnescu scrie despre „Cariera excepțională a lui Sergiu Celibidache", care conduce „cea mai mare și însemnată orchestră simfonică germană — Filarmonica din Berlin". Dirijorul român „adevereşte prin excepționala-i carieră că vocația este mai puternică decât orice, dar că numai ajutată de un mediu prielnic poate trece în realizare".**

● Un alt român **celebru: regizorul de film Jean Negulescu „socotit printre cei mai de seamă producători de filme din Statele Unite"**, notează Victoria.

● Premiul Nobel **pentru pace pe anul 1945 este decernat fostului șef al Departamentului de Stat al S.U.A., Cordell Hull.**

● Se pun **în circulație noi bancnote de 20 și 100 lei și monede de 200 și 500 lei. Materialul din care se bat monedele, consemnează ziarele, „provine din tuburi de proiectile de artilerie și infanterie întrebuințate în actualul război. Menționăm că monede din aliajul arătat mai sus nu s-au mai bătut până acum în nici o țară din lume".**

NOIEMBRIE 1945

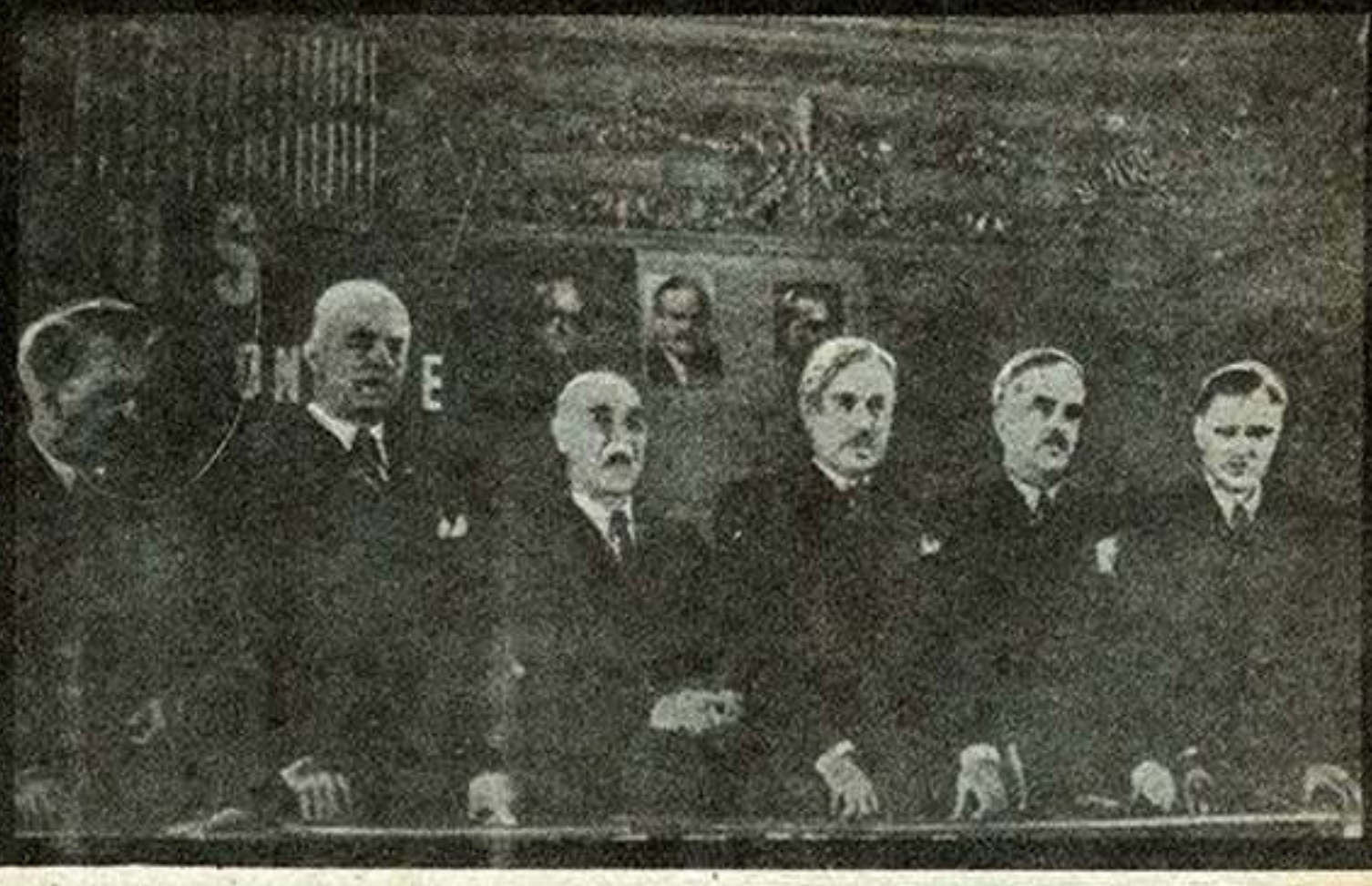

În prezidiul adunării festive consacrată împlinirii unui an de la înființarea ARLUS-ului (de la stânga la dreapta: generalul V.P. Vinogradov, dr. Petru Groza, C.I. Parhon, S. Kavtaradze, ambasadorul U.R.S.S., S. Stoilov, S. Oeriu)

Cronică măruntă

● Printr-un **jurnal al Consiliului de Miniștri este dizolvată Academia de științe morale și politice, înființată de Mihai Antonescu.**

● Noi apariții în **Editura Fundațiilor Regale (director Al. Rosetti): Gala Galaction**— Opere, **vol. I; Al. Macedonschi** —Opere, **vol. IV (ediție Tudor Vianu); Al. Piru** — Viața lui G. Ibrăileanu; **M. Ralea** — Nord-Sud; **P. Chihaia** — La farmecul nopții.

● În atelierul scluptorului Gh. Anghel **se intitulează însemnările lui Ion Frunzetti din ziarul** Victoria. **„Anghel e un sculptor sărac. E sărac mai întâi pentru că e sculptor adevărat, care trăiește numai pentru sculptură și care nu-și poate permite să piardă timpul dedicat artei sale în întregime nici pentru a-și căuta măcar un «modus vivendi». Atelierul lui e o fostă spălătorie, cu ciment pe jos și ușa direct în curte".**

● Mai mult respect **pentru Mormântul Eroului Necunoscut din Parcul Carol I. Într-un comunicat al conducerii Muzeului Militar se arată: „Se trece cu autovehicole, cu biciclete și chiar cu căruțe pe aleea din fața Mormântului, încălcându-se astfel și consemnele santinelei de onoare, dar și bunul simț care aici trebuie dovedit și mai mult. Se oprește în fața Mormântului cu aceste vehicole, se fumează, se fac glume, se râde și, ceea ce e mai grav, se dau în apropiere întâlniri amoroase sau se joacă de către pierde-vară rișca și barbut".**

prezentat în copie — se mai pot adăuga următoarele:

Memoriul a fost foarte bine primit de Comitetul Central și s-a răspuns grupului de legionari semnatari că el a fost luat în considerație și că deci vor fi primiți în partid. În același timp cei doi delegați ai Comitetului Central au comunicat legionarilor dorința Comitetului Central de a se angaja discuțiuni mai ample privind Mișcarea Legionară în totalitatea ei.

Ca urmare a acestei propuneri — continuă documentul citat — s-a hotărât ca dr. Petre Țuțea și profesor Nicolae Tatu, vechi legionari, însă oameni de valoare intelectuală și ponderați, să ia contact cu delegații Comitetului Central pentru a fi discutată problema integrării totale a Mișcării Legionare în partidul comunist.

Din partea Mișcării Legionare se va opune, însă, de la început, ca condiție a purtării discuțiunilor, ca presa comunistă să înceteze atacurile împotriva legionarilor și să fie acceptată, principial deocamdată, ideea eliberării legionarilor arestați sau condamnați.

Tema de discuție va privi problema marxistă, a legăturilor ideologice ce pot apropia cele două mișcări extremiste.

Prin aceste discuțiuni nu se urmărește, din partea legionarilor, propria lor desființare, ci numai câștigarea de timp și slăbirea forței interne a partidului comunist, prin introducerea în sânul ei [sic!] a cât mai multor legionari.

Este interesant de adăugat că discuțiuni de felul acestora mai sunt purtate de unii legionari cu Grigore Preoteasa, redactorul responsabil al *României libere*, și cu prof. Petre Constantinescu-Iași, care sunt antifasciști.

Prin aceste discuțiuni se urmărește crearea unei atmosfere favorabile pentru legionari în cercurile comuniste și antifasciste".

La Nürnberg se deschid, la 20 noiembrie 1945, lucrările Tribunalului internațional care îi judecă pe criminalii de război naziști. Nu este atât procesul unor persoane — notează I. Flavius în *Timpul* din 23 noiembrie — ci al celor întruchipate de ei: „Niște noțiuni, niște principii, niște teorii, o tactică, o politică, metode care se cer toate condamnate".

Dacă procesul are loc la Nürnberg, continuă autorul citat, „e din pricină că de acolo, din capitala nazismului, au purces sloganurile care au adus prăpădul. E deci locul crimei.

Și dacă judecata aceasta se va termina prin condamnarea la moarte a hidoaselor simboluri, e ca mâine acei care cred în dreptate și în triumful binelui să poată spune: «Băgați de seamă! Veghează judecătorii de la Nürnberg!»".

Odată cu procesul de la Nürnberg, scrie la rândul său *Semnalul* din 21 noiembrie, „se intră într-o nouă fază a justiției interna-

Înmormântarea victimelor incidentelor din 8 noiembrie 1945

ționale și, deci, a însăși vieții internaționale".

Stenogramele dezbaterilor de la Nürnberg au fost prezentate în premieră de revista noastră în nr. 9-12/1970. (Vezi și *Magazin istoric*, nr. 7,8/1982, 10/1986.)

La doi ani de la moartea fruntașului socialist Ilie Moscovici (1885-1943), Tudor Teodorescu-Branișteil evocă în *Jurnalul de dimineață* din 4 noiembrie 1945. „Rolul lui în mișcarea socialistă este deosebit de important, mai înainte de orice printr-o însușire foarte rară în viața publică românească: prin consecvență.

În adevăr, sunt foarte puțini oameni politici de la noi care au rămas credincioși o viață întreagă unei idei. Cei mai mulți au schimbat mai multe partide, mai multe programe. Și dacă unii le-au schimbat printr-o evoluție firească sau printr-o convertire sinceră, alții au făcut-o din oportunism. Limuzina ministerială și prezența gardistului în poartă exercită o stranie atracție pentru multe firi dornice de înavuțire sau chinuite de vanitate.

În lumea aceasta — continuă autorul — Ilie Moscovici a fost și a rămas socialist. Nu l-a frământat ambiția deșartă. Nu l-a spăimântat sărăcia. Nu l-a influențat prigoana."

Gh. Bulgăr, în *Drapelul*, despre volumul *Pagini despre cultura europeană* de Ovidiu Drâmba: „E mai mult decât un ghid pe care intelectualul comun îl va găsi poate interesant și în orice caz instructiv; e în ea pasiunea cercetătorului îndrăgostit de cele mai mari comori ale Europei, e o caldă pledoarie pentru supremele bunuri ale popoarelor, e destăinuirea unui crez cultural pentru care tinerețea lui Ovidiu Drâmba militează cu toate resursele unei impresionante erudiții, sensibilități artistice și pătrunderi critice". ● În sala Ministerului propagandei, expoziție de desene Vasile Kazar, fost deținut la Auschwitz. „Vasile Kazar — scrie *Jurnalul de dimineață* —, după drumurile lui la Paris și la Auschwitz, după succesele lui în Occident și după suferințele lui în lagăre și tabere de muncă, s-a întors în Maramureșul pe care îl iubește, îl înțelege, îl simte și îl desenează. S-a întors și s-a afundat în acest Maramureș, ca într-un minunat refugiu. El desenează țăranii, târgurile, casele, bisericile din acest ținut și am impresia că, desenându-le, vrea să uite tot ceea ce a suferit în acești ani". ● Valentin Silvestru, în *Lumea* din 25 noiembrie, despre romanul *Regele pomanagiilor*, de I. Zangwill, apărut în traducere românească: „O frescă satirică de mari proporții calitative a ghettoului londonez de la sfârșitul sec. XVIII. Ironia viguroasă și corozivă, dublată de descripția realistă a mediului, realizează un roman spumos, încărcat de pitoresc și savoare". ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

● Afișele au inundat Capitala — notează Ardealul. **„Lipite pe toate zidurile, fără discernământ, ajungând până la etajele superioare ale clădirilor, lipite până și pe scaunul statuii lui Rosetti sau pe paloșul lui Mihai Viteazul, centrul orașului, în special, luase în ultima vreme aspectul unui bâlci oriental".**

În urma hotărârilor luate de serviciul de afișaj al Municipiului, pereții au fost răzuiți de afișe și au apărut vechile inscripții: „Afișajul interzis sub pedeapsa cu bătaia".

● Și tot Ardealul **comentează: „Un confrate de prânz [de la** Drapelul **care apărea la amiază] dă sfaturi cititorilor asupra felului cum trebuie făcută cura de struguri. E bine ca cititorii să știe și asta, dar față de vremea la care ne așteptăm ar fi mai interesant să li se spună cum și cu ce să facă focul sau pentru că iarna bate la ușă — cum se curăță zăpada".**

● Același **ziar mai scrie: „Un chiriaș a propus ca pentru rezolvarea crizei de locuințe să fie rechiziționate casele de toleranță și cele aparținând femeilor de moravuri ușoare.**

Propunerea este interesantă și dacă s-ar trece la realizarea ei suntem siguri că criza de locuințe ar fi rezolvată și ar rămâne și apartamente de prisos. Sunt prea multe mii de camere și apartamente folosite de vestalele amorului, pentru ca propunerea chiriașului să nu fie luată în seamă".

TRIPLUL AGENT CONTESA MANKOWSKA

După cum se știe, începutul propriu-zis al celui de-al doilea război mondial a avut ca o primă consecință desființarea Poloniei ca stat. În septembrie 1939 Varșovia capitula, o parte dintre provinciile țării fiind incorporate Germaniei hitleriste, cealaltă devenind un „guvernământ general" condus de Reichsführerul SS Hans Frank, reprezentant direct al Führerului și având reședința la Cracovia. Considerat „o țară anexată Reichului german", guvernământul general a fost organizat după cele mai stricte principii rasiste pentru a evita orice amestec între populația poloneză și cea germană.

De la sfârșitul anului 1939, naziștii au început masacrarea sau deportarea reprezentanților elitei intelectuale poloneze. Din jurnalul lui Frank aflăm că Hitler voia să distrugă bogata civilizație poloneză, creată în timpul îndelungii existențe a statului polon, ale cărui granițe se tot îngustaseră pentru ca, în final, el să dispară de pe harta lumii. De aceea, principala țintă a Führerului a fost vechea aristocrație poloneză.

În acest context începe povestea vieții contesei Klementyna Mankowska, demnă de cel mai reușit roman de spionaj. La sfârșitul verii anului 1939, când Hitler se pregătea să atace Polonia, soțul contesei fusese mobilizat, ea cu cei doi fii ai lor rămânând la moșia familiei de la Winnogor. Acolo a văzut pentru prima oară contesa Mankowska trupele hitleriste invadatoare.

Curând a început un adevărat iad. Moșia i-a fost rechiziționată (revenind, în final, mareșalului W. Keitel) și Gestapoul a trecut la vânătoarea foștilor proprietari. Contele a reușit să ajungă în Marea Britanie, iar Klementyna, după întortocheate peripeții, în insula franceză Noirmoutier din Golful Biscaya. Acolo a lucrat ca excelent agent al grupării de rezistență poloneză „Mușchetarii", condusă de la Londra, unde se afla guvernul polonez în emigrație al premierului Wladyslaw Sikorski. Contesa se anagajase la comandatura germană de pe insulă ca traducătoare și, evident, folosea toate posibilitățile de informare oferite de serviciu în munca de spionaj. Legătura ei era șeful rețelei „Mușchetarii", căruia i-a transmis date precise despre mișcările hitleriștilor în Belgia și Olanda, din păcate, fără nici o eficiență, întrucât cele două țări au fost ocupate într-un timp foarte scurt. De la această femeie energică, camarazii din rezistență au obținut, totodată, copii de pe prețioase documente ale Wehrmachtului. Totul a durat până în martie 1941, când ea a fost arestată de Gestapo. Ca prin minune, însă, a reușit să evadeze din temniță. În iunie 1941 o găsim la Varșovia. De la ea generalul Sokorski a aflat despre lagărele de la Treblinka și Maidanek și despre grozăviile petrecute acolo.

Dar partea cea mai captivantă a odiseei contesei Mankowska abia din anul 1942 începe. Ea devine și agent al Abwehrului, intrând în serviciul contraspionajului german al amiralului Canaris. În urma unei întâlniri personale cu acesta, află despre complotul ce se pregătea împotriva lui Hitler și care urma să aibă loc la 20 iulie 1944. În aceste împrejurări, contesa încearcă să-i convingă pe englezi că percep greșit poporul german, ca fiindu-i în totalitate dușman, în rândul lui acționând — demonstra contesa cu probe evidente — semnificative forțe ale rezistenței antihitleriste, chiar între ofițerii superiori germani.

Când Canaris a înștiințat-o pe d-na Mankowska că i-a citit numele pe o listă de condamnați la deportare, contesa a plecat la Londra, pe o cale ocolită, prin Portugalia pentru a putea acționa mai aproape de sursele patriotice de acolo. Arestat de formalități la sosirea în Marea Britanie, ca agent al Abwehrului, contesa Mankowska și-a întâlnit acolo, după mulți ani, soțul.

După război, în 1953, generalul Bor-Komorowski, figură legendară a rezistenței poloneze și a insurecției de la Varșovia, din august 1944, i-a înmânat d-nei Mankowska la Londra, în cadrul unei ceremonii, Crucea de onoare cu spade, cea mai înaltă decorație pentru civili.

Erau recunoscute astfel meritele unui agent triplu, de o mare energie și tenacitate, care acționase exclusiv din dragoste pentru patria ei.

F.D.

CHARLES DE GAULLE: SUFERINŢELE, DESTRĂMAREA ŞI RENAŞTEREA EUROPEI

Dr. CAIUS TRAIAN DRAGOMIR

La 25 de ani de la moartea sa, în noiembrie 1970, generalul de Gaulle, cel care şi-a marcat într-un mod indelebil ţara şi vremea, pare a se oferi judecăţii istoriei cu multă dezinvoltură şi siguranţă de sine.

Ce imagine obiectivă ar putea da istoria despre el? Admiratorii şi adversarii săi au dezbătut şi vor dezbate încă întrebarea. Dar, deasupra pasiunilor, nimeni nu poate nega statura personajului, intrat încă din timpul vieţii deopotrivă în istorie şi legendă. Meditând la rolul istoric şi la actualitatea personalităţii generalului, dr. Caius Traian Dragomir ne oferă punctul său de vedere.

Utilizăm adesea ideile prin extrapolări şi interpolări abuzive — vorbim de permanenţa Europei fără a realiza că marile entităţi istorice, acelea care oferă suport conceptelor care jalonează evoluţia civilizaţiilor, au discontinuităţi ale existenţei lor întrupate, ale fiinţării obiective, urmând trasee obscure, reducându-se uneori la sâmburele strălucitor, însă infinitesimal, aflat într-un singur suflet, iluminând o singură voinţă, cuceritoare însă prin inflexibilitatea sa.

Într-adevăr, la începutul lui 1944, Europa nu mai exista; nu se putea numi Europa o lume dominată fie de nazism (sau fascism), fie de comunism, apoi linia explozivă, arzândă şi mobilă după care se desfăşura ciocnirea celor două sisteme, egale ca monstruozitate. Regimul franchist şi cel al lui Salazar încercau să se detaşeze de foştii aliaţi, fără a dori să intre însă (şi fără a fi, oricum, acceptaţi) în noi sisteme de alianţe care să le ofere posibilitatea unei evoluţii înspre o condiţie mai legitimă, eventual cea a unei democraţii de drept. Rămâneau să continue tradiţia europeană Elveţia şi Suedia; pe teritoriul acestora se desfăşura însă războiul (uneori colaborarea) serviciilor secrete de informaţii şi acţionau neîntrerupt agenţii diplomaţiei secrete. Marea Britanie avea rolul dispozitivului avansat al sistemului antinazist extraeuropean.

Dacă Europa s-a eliberat de nazism, deci de principiul invaziei, deposedării şi crimei rasiale, ca formă de acţiune politică, acesta este meritul principalelor puteri militare antihitleriste — Statele Unite, Uniunea Sovietică şi Marea Britanie. Dacă Europa a putut însă, recunoaşte, după suferinţă şi tragedia sa, dacă Europa a redevenit Europa, acesta este şi meritul atitudinii, actului de curaj şi clarviziunii Franţei. Iar dacă Franţa a putut rămâne Franţa, faptul este rezultatul acţiunii istorice a generalului Charles de Gaulle.

Franţa nu a fost prezentă la Teheran şi Yalta şi faptul a avut consecinţe nedorite pentru Europa. Odată cu semnarea capitulării Germaniei (1945) şi mai ales după 1958, Franţa a redevenit unul din actorii majori ai politicii europene — actorul euro-

pean principal — şi rezultatul a fost o autentică restructurare şi apoi absorbţie a tensiunilor politico-strategice planetare. În centrul acestei evoluţii s-a aflat — din fericire pentru umanitate — personalitatea generalului de Gaulle. Dimensiunile istorice ale profilului său sporesc odată cu trecerea timpului. Adevărata înţelegere a istoriei gaulliste nu va veni decât împreună cu o mai profundă înţelegere a acestui secol — un secol care arde una după alta tendinţe politice, ideologii, revoluţii şi mari atitudini existenţiale — pentru a se ajunge la ce? Probabil la un echilibru istoric cvasietern, la o istorie care seamănă cu neschimbarea — căci Francis Fukuyama credea că descoperă absolutul pe când nu făcea decât să repovestească, în termeni moderni şi sărăcăcioşi, câteva versete din *Ecleziastul.*

De Gaulle este una din cele patru-cinci mari personalităţi ale secolului douăzeci care determină istoria intrării umanităţii într-un nou mileniu din afara vremii de acum.

Cele mai mari puteri ale lumii au jucat întotdeauna roluri directe şi roluri indirecte, dar au ştiut totdeauna că ultimele sunt cele mai importante pentru autoritatea sa universală, a ştiut să utilizeze modelul cultural grec. Statele Unite au aşezat rachete nucleare asupra tuturor obiectivelor potenţial adverse, dar mai ales au oferit moneda de rezervă şi de intervenţie a principalelor instituţii financiare internaţionale.

Sub conducerea lui Charles de Gaulle, Franţa s-a remarcat prin generarea unor efecte politice indirecte de cea mai mare importanţă planetară. Trei pot fi menţionate neîndoielnic. Cu unul dintre ele începe acţiunea gaullistă. La 18 iunie 1940 generalul Charles de Gaulle, sosit la Londra în ziua precedentă, lansează primul apel radiodifuzat, invitând naţiunea franceză la rezistenţă, în primul rând pe cei apţi să poarte arme şi să se regrupeze în afara hotarelor Franţei. Germania hitleristă va ataca, în continuare, Anglia — şi, încă, o va face cu o forţă crescândă; va avea de întâmpinat rezistenţa decisă, eroică şi extrem de calificată a aviaţiei de vânătoare britanice. Totuşi a fost evident încă de atunci — şi rămâne clar până astăzi — că efortul de război nazist, încercarea de a debarca în Anglia şi de a ocupa insulele britanice nu a fost împins până la capăt. De ce această limitare în acţiunea sa şi — apoi — schimbarea de direcţie a războiului urmată de atacul în Răsărit? S-au dat unele explicaţii pentru acest fapt — una însă nu a fost încercată: posibilitatea ca guvernul britanic să procedeze după modelul gaullist, mutând rezistenţa şi războiul dincolo de frontierele naţionale, în colonii, în ţările prietene şi potenţial aliate reducea enorm valoarea cuceririi făcând ca preţul necesar a fi plătit să nu mai apară ca suportabil. Exemplul francez, oferit de Charles de Gaulle, asupra semnificaţiei reduse a ocupării unei ţări a jucat cu siguranţă un rol important în destinul Angliei, al Europei şi al lumii.

Câţiva ani mai târziu, politica de cucerire planetară — denumită revoluţie mondială comunistă — era dezvoltată cu energie de Stalin şi (cu mijloace mai mult sau mai puţin adaptate) de succesorii săi. Acest lucru care astăzi pare absurd, această încercare aberantă, a marcat istoria mondială timp de o jumătate de secol. Cei care încearcă să descifreze istoria războiului rece pot constata că timp de câteva zeci de ani — mai ales în prima jumătate a perioadei — poate fi cu greutate găsită o perioadă în cursul căreia conducătorii comunişti sovietici să nu încerce măcar un act de destabilizare politică a lumii occidentale. Iniţial, acţiunile cele mai dure şi mai elaborate au fost lansate prin imixtiuni abile în politica internă a Franţei şi Italiei. Personalitatea care a arătat clar şi definitiv că nu poate fi vorba de o preluare a puterii în Franţa cu mijloacele şi instrumentele Kominformului a fost Charles de Gaulle. Instaura-

În p. 65: *pe aeroportul Orly, în timpul unei ceremonii oficiale*

Trăind — fiecare clipă — pentru Franţa

rea Republicii a V-a a făcut să se vadă că avansul comunismului în Europa de Vest este blocat. Acest fapt generalul Charles de Gaulle l-a realizat întărind în același timp democrația și statul. Nu a practicat însă un anticomunism direct și deschis. Autor al unei politici, fără echivoc, de suveranitate națională franceză, generalul de Gaulle a păstrat Franța ca țară membră a NATO, abandonând însă participarea la structurile militare integrate ale acestei organizații. Efectele acestei măsuri (asociată constituirii forței nucleare franceze de descurajare) au fost multiple: presiunea NATO asupra U.R.S.S. diminua în plan diplomatic, dar forța organizației în cazul unui atac generalizat nu făcea decât să crească — pe calea înspre spațiul Nord-Atlantic propriu-zis se constituia încă o barieră în fața blocului comunist. Și — în sfârșit — gaullismul a făcut, prin poziția adoptată de Franța, ca în disputa dintre superputeri să nu mai fie cu adevărat viabilă ecuația Yaltei. Generalul de Gaulle a realizat simultan descurajarea și îmblânzirea parțială a comunismului. Cine este omul care a realizat aceste lucruri?

Charles - André - Marie - Joseph de Gaulle s-a născut la 22 noiembrie 1890 la Lille și a murit la 9 noiembrie 1970 la Colombey-les-Deux-Eglises, unde este înmormântat și unde i s-a ridicat un memorial în forma unei gigantice cruci a Lorenei. Omul unei cariere militare excepționale, la începutul celui de al doilea război mondial era autorul a patru cărți de strategie și, de fapt, de politologie: *Discordie la inamic* (1924), *Tăișul spadei* (1932), *Pentru o armată de profesie* (1934) și *Franța și armata sa* (1938). A dispus de o avere modestă și în consecință de mijloace materiale personale foarte limitate. Cei care l-au cunoscut spun că era un om cu mult umor, care însă reprima orice trebuință de a se face din amuzament un exces. De două ori conducător al Franței, autor a numeroase alte volume, generalul de Gaulle a dezvoltat o politică ale cărei linii majore se găsesc atent expuse în primele sale lucrări.

Creând o nouă Franță într-o Europă pustiită, Charles de Gaulle a creat o nouă lume. Prin generația și timpul său ar fi trebuit să aparțină unei constelații politice strălucitoare, dar astăzi depășită — aceea a lui Franklin Delano Roosevelt, Winston Churchill, sau, la altă anvergură, Paul Reynaud, Clement Attlee — el se integrează însă grupului de personalități istorice puternice numărând, ca exemple pe un Harry L. Truman sau Ronald Reagan. Care sunt elementele personalității și politicii lui Charles de Gaulle care au făcut din conducătorul Franței libere omul unui astfel de demers istoric un conducător cu o viziune integratoare avant la lettre?

În primul rând, spiritual și psihologic, este vorba de convingerea — pe care în istoria Franței a mai avut-o Jeanne d'Arc și poate foarte puțini alții — că legătura patriei tale cu tine trece dincolo de orice convenții și de orice incidente; ea este absolută și ca atare justifică gesturi absolute. Chemarea patriei primejduite — aproape spulberate — poate lua forma vocii Sfintei Margareta sau a convingerii de sine a unui general; ea trebuie totdeauna urmată.

În planul filosofiei politice este vorba de opțiunea clară. În unul din mesajele sale, George Washington sfătuia țara sa să întrețină doar relații externe clare și permanente. Charles de Gaulle nu a purtat în exterior sau în interiorul țării sale decât o politică perfect clară și nu a urmărit decât obiectivele imuabile: Franța, unitatea națională, securitatea națională, suveranitatea, reconcilierea europeană, echilibrul social. Nimeni nu poate găsi în politica urmărită de General vreun obiectiv dubitabil sau echivoc. Acest lucru, care plasează politica națională a unei personalități cu mult deasupra oricărei manevre pragmatice curente este un fapt istoric cu adevărat excepțional; în cazul în speță el a salvat nu doar Franța ci și

(Continuare în p. 76)

O ACȚIUNE POLITICĂ CONTESTATĂ

DUMITRU HÎNCU

Uneori, investigarea arhivelor ne trimite, brusc, înapoi către situații, evenimente care, la vremea când s-au produs, au stârnit reacții pasionate, polemici și controverse aprinse, dar care ulterior și la fel de neașteptat au intrat în conul de umbră al istoriei, deși au jucat un rol deloc neglijabil în conturarea profilului unei epoci sau a unor personalități. Este ceea ce s-a întâmplat, de pildă, cu scurta dar agitata guvernare Averescu din anii 1926-1927, care în dosarele cu rapoarte diplomatice austriece ocupă multe pagini, dar pe care istoriografia din deceniile care au urmat a tratat-o doar ca pe un scurt și irelevant intermezzo între două guverne liberale. Deși, cel puțin în planul politicii externe a țării, lucrurile nu s-au prezentat defel așa.

Căci dacă este cert că încercarea atunci făcută de a conferi acesteia alte priorități a rămas fără consecințe, nu este totuși mai puțin adevărat că ea a stârnit în țară o împotrivire aproape unanimă, declanșând o furtună de proteste care a și pus de fapt, capăt șanselor viitorului mareșal de a mai reveni la șefia unui guvern.

Mai multe rapoarte ale noului ministru al Austriei la București, dr. Lukes — sosit în Capitală la finele anului 1925 și rămas la noi până în 1932 — mediază așadar un sugestiv tablou al celor petrecute, oferindu-ne, în același timp, posibilitatea, nu lipsită de interes, de a le compara cu reacțiile contemporanilor săi români.

„Stângăcia" guvernului Brătianu

Un raport din 7 iunie 1926 atrăgea astfel atenția cancelarului federal, dr. Rudolf Remek, asupra unui semnificativ editorial, apărut în ziarul *Le Progrès*, oficiosul în limba franceză al Partidului Poporului, partidul generalului Averescu[1], pe care-l și expedia ca anexă a depeșei sale. Articolul apăruse în ziua de 4 iunie, subt titlul *Les relations roumano-italiennes* și lăsa să se întrevadă cât se poate de limpede intențiile guvernului instalat cu numai vreo două luni înainte. El și începea, de altminteri, prin a afirma că: *„Venirea la conducerea treburilor a generalului Averescu s-a tradus, din primul moment, printr-o reluare a relațiilor de sinceră prietenie dintre România și marea ei soră latină, Italia. Din motive de ordin politic, pe care le regretăm, din tot sufletul și pe care nu le vom examina în acest articol* — se afirmă în continuare — *în ultimii ani între Roma și București s-a produs o anumită tensiune. Guvernul Brătianu a avut stângăcia să persiste într-o atitudine care a făcut mult rău țării noastre și a obligat, la un moment dat, familia regală a României să renunțe la vizita pe care se pregătea să o facă la Curtea italiană".*

„Stângăcia" la care se referea articolul fusese, de fapt, refuzul guvernului liberal de a soluționa, în condiții dorite de Italia, contenciosul financiar dintre cele două țări, provocat de datoria de 250 milioane lire față de deținătorii italieni de bonuri de tezaur românești. Reacționând în maniera-i caracteristică, Mussolini împiedicase brusc o vizită deja convenită a perechii regale române, punând bețe în roate și unor proiecte de mariaj hrănite în legătură cu cea mai tânără fiică principesa Ileana. Laolaltă, toate acestea dăduseră naștere „stării de tensiune" amintite, exprimată și prin rechemarea ministrului plenipotențiar italian.

Raportul dr. Lukes mai relata însă și despre o seamă

[1] Se știe că acesta a fost înaintat la gradul de mareșal în 1931 și, întrucât în documentele diplomatice pe care le citâm, cât și în comentariile politice românești din epocă, este menționat mereu ca „generalul Averescu", vom uza și noi aici de această apelațiune.

Descoperiri în arhivele Ministerului de externe din Viena

de paşi ce precedaseră venirea la putere a generalului Averescu. *„În cursul primăverii trecute, în momentul critic* — arăta ministrul austriac — *generalul Averescu a fost la Roma, unde a intrat în legătură cu şeful guvernului italian, lucru atunci presupus, iar acum confirmat, pregătind, în cazul preluării puterii de către dânsul, o soluţionare a problemelor aflate în suspensie şi relaţii amicale, dorite de cei doi conducători. Devenit prim-ministru, generalul Averescu transpune acum în fapt concepţia sa politică în legătură cu o apropiere a României de Italia. Primul semn în acest sens este trimiterea la Roma a domnului Manoilescu, subsecretar de stat la Finanţe, o stea în ascensiune a Partidului Poporului, în vederea încheierii unui împrumut".*

O lună mai târziu, înapoiat de la Roma, unde tocmai încheiase împrumutul, Mihail Manoilescu a acordat un revelator interviu ziarului *Îndreptarea* (Anul VIII, nr. 151, 4 iulie 1926), organul Partidului Poporului, în care, transgresând mult sfera competenţelor sale, ca şi aceea a relaţiilor economice-financiare, subsecretarul de stat la finanţe s-a lansat în nişte declaraţii ce au proiectat o surprinzătoare lumină atât asupra demersului său, cât şi, în genere, asupra planurilor guvernului pe care-l reprezentase în negocierile de la Roma.

„Impresiunea generală pe care o am din Italia — a început astfel prin a afirma M. Manoilescu — *este că în raporturile dintre România şi Italia, venirea la cârmă a guvernului prezidat de d. general Averescu înseamnă o eră nouă, plină de speranţe în ce priveşte tot ce cele două ţări aşteaptă una de la alta."*

Iar inaugurarea acestei „ere noi" era facilitată — tot după subsecretarul de stat de la finanţe — de împrejurarea că, pe de o parte, generalul Averescu era în Italia „o figură populară", începând „cu marele ei şef de guvern şi cercurile politice şi sfârşind cu masele populare", iar pe de alta de „faza actuală a evoluţiei fascismului", considerată „drept o adevărată revoluţie politică constructivă, care nu se poate compara în amploare şi noutate decât cu marea revoluţie franceză".

În schimb, M. Manoilescu a pedalat dezinvolt peste clauzele acordului pe care-l semnase, la fel cum făcuse cu puţin timp înainte şi *Le Progrès* (Anul VIII, nr. 211, din 18 iunie 1926), care, celebrând „un grand succès politique et financier" (un mare succes politic şi financiar), îşi motivase entuziasmul prin trei argumente: obţinerea unui împrumut de 200 milioane lire, în timp ce încercări similare făcute de guvernele anterioare se soldaseră cu eşecuri, reglementarea datoriei de război a României faţă de Italia şi intensificarea tranzacţiilor comerciale dintre cele două ţări, însă fără a furniza nici un fel de precizări asupra condiţiilor în care urmau să se realizeze toate acestea.

Manoilescu „reuşeşte"...

Dr. Lukes părea să fie însă mai bine informat, căci în raportul său către cancelarul federal, anterior încheierii oficiale a negocierilor, el comunicase: *„Datele exacte sunt: 200 milioane lire la cursul de 87 lei, deci efectiv 174 milioane cu o dobândă de la 8 la sută, aşa încât, mai rămân 158 milioane lire, din care se mai scad 35 milioane, drept primă rată din cinci rate anuale pentru o comandă de submarine ... ceea ce înseamnă că guvernul român va putea dispune liber de 120 milioane lire. Concesiile de ordin economic ... privesc producţia de petrol şi exportul. În plus, d. Manoilescu mai este însărcinat să abordeze şi alte aspecte, iar odată cu înţelegerile economice să pregătească şi acorduri politice".*

Desfăşurarea ulterioară a evenimentelor n-a făcut, într-adevăr, decât să confirme aserţiunile ministrului austriac. La 16 septembrie 1926, generalul Averescu a semnat, alături de Benito Mussolini, un pact de amiciţie între România şi Italia, eveniment pe care, într-un raport din 20 septembrie acelaşi an, dr. Lukes l-a comentat în aceşti termeni:

„Examinând pactul şi toasturile despre solidaritatea latină prin prisma valorii lor politice reale, ele înseamnă neîndoios un succes al politicii externe a României, succes care se adaugă la tratatul româno-francez şi alegerea României, pentru trei ani, în Consiliul Societăţii Naţiunilor. La cele de mai sus, pentru guvernul Averescu el mai înseamnă şi începutul realizării politicii sale de apropiere faţă de Italia. Făcând însă abstracţie de aceste două considerente, e greu de presupus că pactul va produce satisfacţie în toate cercurile româneşti, întrucât el nu prevede o garanţie reciprocă a hotarelor, pe care d. Mitilineu [ministrul de externe — *n.n.*] *o prezentase la Geneva ca pe o condiţie sine qua non a încheierii oricărui acord cu vecinii, iar problema Basarabiei rămâne mai departe deschisă, întrucât, Italia ... amână ratificarea tratatului de la Paris cvasi la calendas grecas...*

În această acţiune diplomatică, adevăratul succes pare să-l fi obţinut Italia. Faptul este atestat şi de o afirmaţie din izvor rusesc care afirmă că, fără a face vreun sacrificiu, ea şi-a găsit în Bucureşti un nou punct de sprijin în Balcani. Fără să fi pricinuit nemulţumiri la Moscova, Italia îşi va putea pune acum în aplicare în România planurile sale în materie de comerţ exterior, consemnate în Protocolul asupra problemelor economice. Ce alte avantaje şi-au mai asigurat reciproc Italia şi România sau în ce alte legături au mai intrat, nu se poate aprecia pentru moment".

Cercurile politice şi opinia publică românească au fost însă mult mai categorice şi, după un scurt moment de

stupoare, au dezlănțuit un adevărat atac concentric asupra proaspăt încheiatului pact. Rațiunile care au determinat această luare de atitudine au fost, de pildă, foarte clar — dar la momentul respectiv încă ponderat formulate — într-un articol de fond al ziarului *Universul* din 20 septembrie 1926, adică din aceeași zi în care dr. Lukes își expedia raportul. După ce semnala că articolul 1 al Pactului stipula, în termeni generali, un sprijin mutual și o colaborare cordială între cele două părți semnatare în vederea menținerii ordinei internaționale, editorialistul ziarului semnala însă:

„În această clauză nu se cuprinde și tratatul de la Paris privitor la statutul asupra Basarabiei, deoarece Italia nu l-a ratificat până azi. În scrisoarea deschisă adresată de d. Mussolini, președintele consiliului italian, d-lui general Averescu, președintele consiliului român, se spune lămurit și categoric că pactul încheiat la Roma nu face nici o aluzie la tratatul sus-menționat, a cărui ratificare din partea guvernului italian «nu va avea loc decât când se va putea face fără a prejudicia interesele de ordin general ale Italiei»" iar concluzia implicită a ziarului era că, în felul acesta, Italia dăduse satisfacție Rusiei Sovietice, și nu României. De altfel, după numai alte trei zile tot *Universul* va califica, de astă dată sub semnătura comentatorului său de politică externă, Romulus Seișanu, încheierea Pactului de la Roma drept „o acțiune politică dezastruoasă".

La rândul lui, *Viitorul*, organul partidului liberal (Anul XIX, nr. 5 568, din 21 septembrie 1926), a stigmatizat Pactul drept *„o gravă greșeală politică"* scriind: *„Am avut dreptate să rezervăm părerea noastră asupra tratatului italo-român până ce-i vom cunoaște textul precis. Ceea ce ne temeam, dar totuși nădăjduiam că nu se va întâmpla, din nenorocire s-a întâmplat"*. Iar *Patria* (Anul VIII, nr. 209, din 24 septembrie 1926), de sub conducerea lui Ion Agârbiceanu și sub semnătura viitorului diplomat V.V. Tilea, a conchis: *„Generalul Averescu, dacă se ține bărbat de stat, precum s-a dovedit că nu este, ar fi trebuit să pretindă, în discuțiile avute cu Mussolini și înainte de a semna tratatul, un răspuns precis cu privire la data când va ratifica Italia statutul internațional al Basarabiei. Și primind răspunsul pe care l-a confirmat în scris: când se va putea face fără a prejudicia interesele de ordin general ale Italiei ar fi trebuit să renunțe la acel tratat, care nu are ca bază principiul sănătos și obișnuit în astfel de cazuri, de* do ut des [din lat. = dă ca să ți se dea —*n.n.*]. *Dacă s-ar fi întors din Italia fără tratatul de amiciție, nu ar fi fost nici o nenorocire pentru țară, nici pentru prestigiul persoanei sale. Dar așa ce mai rămâne din faima gloriosului general și a genialului bărbat de stat?"*

Cancelarul Dollfuss este informat

Se înțelege, guvernul n-a putut rămâne insensibil la acest potop de critici și, într-un expozeu făcut presei, generalul Averescu a încercat să liniștească spiritele afirmând: *„Basarabia ne aparține de fapt și de drept. Dreptul nostru asupra Basarabiei nu se întemeiază pe vreo ratificare ori neratificare, ci pe votul țării, expresiune legală a voinței poporului basarabean. Pentru acest motiv, eu nici n-am pus chestia Basarabiei"*. Argument la care ziarul *Adevărul* — ca și altele — a replicat numaidecât (Anul 39, nr. 13 126, din 1 oct. 1926): *„Foarte rău a făcut d. general Averescu, dacă nu a pus chestiunea Basarabiei, care trebuia să-i fie grija de căpetenie. Ordinea internațională nu este numai o stare de fapt, nu este destul ca o populație să-și manifeste voința de a face parte dintr-un anume stat, pentru ca în ochii lumii dorința ei să fie fapt îndeplinit."*

Dar poate că cel mai prost serviciu i-a făcut generalului Averescu presa italiană, despre care toată lumea știa că era riguros controlată de guvern. *Giornale d'Italia* a fost astfel de părere că: *„Chestiunea Basarabiei nu e încă coaptă pentru o soluție"*. *„Tribuna,* oficiosul Ministerului de externe de la Roma, a fost și mai explicită: *„Ratificarea* [unirii] *Basarabiei este o imposibilitate, deasupra căreia se află interesele speciale ale Italiei în Balcani"*. Iar *Corriere della Sera*, cel mai răspândit ziar italian, a turnat de-a dreptul gaz peste foc atunci când la București s-a putut citi că *„România va fi înțeles că e în interesul ei să aibă ca prietenă Italia, fără ca aceasta să fie nevoită să strice legătura cu Rusia"*.

Cine citește însă, astăzi aceste rânduri se poate întreba, pe bun cuvânt: după toate acestea, ce s-a întâmplat totuși cu Pactul de amiciție dintre România și Italia, țară care, se știe, în anii care au urmat a început să se situeze tot mai deschis pe poziția revizuirii tratatelor de la Versailles și Paris. Un răspuns — și încă detaliat — ne este furnizat de un alt raport al dr. Lukes, clasificat *„Confidențial"* și datat 23 iulie 1932. De astă dată, raportul era adresat cancelarului Engelbert Dollfuss — care, în 1934, avea să fie asasinat de naziștii austrieci din cauza opoziției sale împotriva Anschluss-ului — și comunica:

„Pactul de amiciție româno-italian, încheiat de fostul prim-ministru Averescu în 1926 pe o durată de cinci ani și ratificat în 1927, a expirat la 18 iulie 1932 după două prelungiri cu câte șase luni, dat fiind că textul tratatului nu mai prevede și o altă prelungire. Cu toate acestea, printr-o înțelegere mutuală data și expirarea datei, și deci a însuși tratatului, au mai fost prelungite, la 19 iulie a.c., pe încă o perioadă de șase luni. În legătură cu împrejurările în care s-a produs această prelungire am aflat

următoarele:

Termenul de expirare a tratatului a fost exact ținut în evidență de guvernul italian, dar trecut cu vederea de guvernul român în vâltoarea campaniei electorale. Cu trei zile înainte de 18 iulie a sosit însă la București o telegramă urgentă a trimisului român la Quirinal [Ministerul de externe italian — *n.n.*], *fostul ministru de externe, prințul Ghica, care a atras guvernului român atenția asupra necesității de a se începe urgent negocieri în vederea reînnoirii tratatului. Și, într-adevăr, prințul Ghica a primit instrucțiuni să înceapă tratative la Roma. În cursul acestor tratative, guvernul italian a prezentat un proiect de tratat, gata formulat, care n-a fost însă considerat acceptabil de partea română și, de aceea, având în vedere timpul limitat, s-a convenit asupra unei noi prelungiri provizorii cu șase luni".*

În continuare, dr. Lukes a raportat că, din punctul de vedere al părții române — în calea reînnoirii tratatului se interpuneau atât dificultăți de ordin politic, cât și impedimente de natură militară și economică. De asemenea, după opinia sa, și miniștrii plenipotențiari ai Cehoslovaciei și Iugoslaviei care — ca și ministrul Franței la București — vedeau în proiectul italian o încercare de a dobândi neutralitatea României în eventualitatea unui conflict italiano-iugoslav și deci, implicit, o încercare de spargere a Micii Înțelegeri — erau adversari hotărâți ai unui tratat, așa cum era el conceput la Roma. Iar guvernul de la București trebuia să țină seama de poziția aliaților României. ■

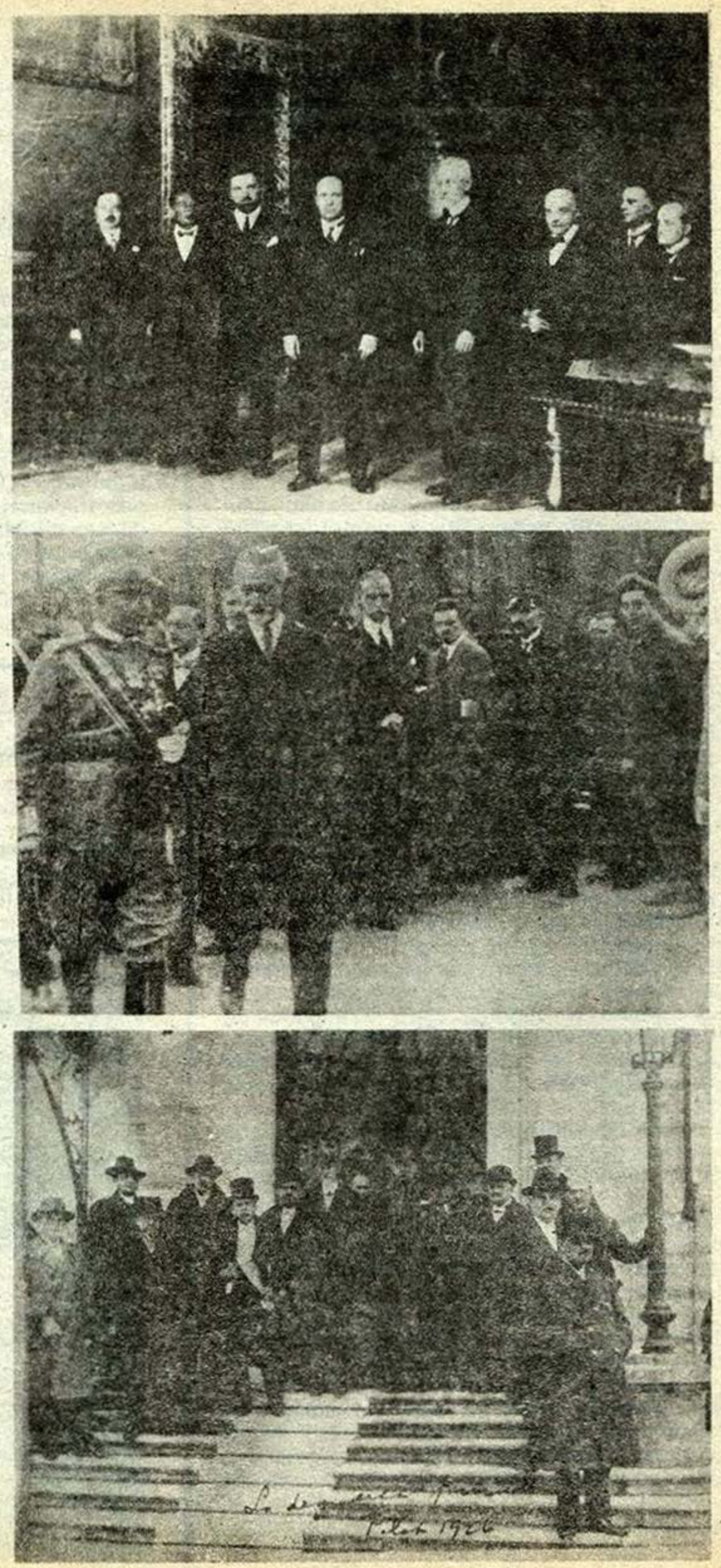

Alexandru Averescu și Mussolini (în centru), după semnarea Pactului de amiciție

Cei doi viitori mareșali – Averescu și Badoglio — la sosirea celui dintâi în gara din Roma

Guvernul Averescu (de la stânga la dreapta, între alții: dr. P. Groza, I Lupaș, O. Goga, Gr. Trancu-Iași, Al. Averescu, g-ral C. Coandă, Al. Lapedatu)

Adevăr, legendă, incertitudini

Pe Bulevardul Copou din Iași, peste drum de statuia lui Mihail Kogălniceanu, se păstrează o veche locuință boierească, datând de la începutul secolului trecut: casa Costache (Costin) Catargi. Probabil, aici s-a născut, în 1835, frumoasa Maria Catargi, tânăra moldoveancă ce avea să devină, în 1853, soția lui Miloș Obrenovici, conducătorul răscoalei antiotomane din 1815-1817 și recunoscut de Înalta Poartă ca „cneaz al Serbiei". Din căsătoria celor doi, în 1854, s-a născut un fiu, Milan Obrenovici, viitor rege al Serbiei. Miloș Obrenovici a murit în 1860, iar tânăra văduvă Maria, în vârstă de 25 ani, a revenit la Iași. Cu concursul fratelui său, colonelul Gheorghe Catargi, aghiotant al lui Cuza Vodă, tânăra văduvă a intrat în anturajul domnitorului român. Aceste detalii le-am desprins din lucrarea lui Ion Dejan — *Cercetarea continuă. Relații istorice sârbo-române în epoca modernă, 1859-1878*, apărută la Novisad, în 1989, în Editura „Libertatea".

Din 1860, așadar, destinul Mariei Obrenovici s-a intersectat cu acela al lui Alexandru Ioan Cuza, relațiile dintre cei doi dând naștere unui adevărat roman. În monografia sa *Viața și opera lui Cuza Vodă*, reputatul istoric Constantin C. Giurescu rezumă astfel relația dintre Cuza și Maria Obrenovici: „Mai frumoasă și mai feminină decât doamna Elena, această fiică a antiunionistului și latifundiarului Costin Catargiu, voia să ia locul doamnei [Elena] nu numai în inima principelui, dar și pe tron. În acest scop a întrebuințat toate armele arsenalului feminin, de la cochetărie și eleganță până la mijlocul pe care-l socotea decisiv: cei doi fii, Alexandru și Dumitru, pe care i-a avut cu principele Cuza și pe care doamna Elena nu putuse să i-i dea...

Ceea ce irita opinia publică bucureșteană — care în domeniul legăturilor sentimentale n-a fost niciodată prea rigidă — era caracterul public, manifestarea în văzul lumii pe care, dinadins, cu socoteală, Maria Obrenovici a dat-o legăturii ei cu Cuza. Prezența ei la palat, unde a fost găsită, chiar în noaptea detronării, era un motiv de permanente comentarii; în special sobrul și pudicul Dimitrie Sturdza, unul din fruntașii conspirației, își exprima violent indignarea..."

Așadar, în ceea ce o privește pe Maria Obrenovici, părerile au fost și au rămas contradictorii, iar adversarii domnitorului au făcut din această legătură extra-conjugală a lui Cuza unul din principalele puncte de acuzare, mai ales după ce domnitorul îi adoptase pe cei doi fii rezultați din această legătură.

Explicabil, dar nu și neapărat firesc pentru practica cercetării istorice obiective, în monografia pe care i-a închinat-o *Doamnei Elena Cuza*, Lucia Borș îi zugrăvește un portret vădit subiectiv rivalei eroinei sale. „În saloanele palatului din Iași — scrie ea — începuse a se arăta regulat, de câte ori se afla și Alexandru Cuza, frumoasa văduvă, principesa Maria Efrem [sic!] Obrenovici, mama viitorului principe al Serbiei, Milan, și fiica cea mai mare a antiunionistului înfocat Costin Catargi. Cu zece ani mai tânără decât Elena, elegantă și strălucitoare ca spirit, [Maria] atrăgea cu ușurință atenția tuturor, făcând multe victime sentimentale. Cu o bogată cronică scandaloasă, nu se sfia să provoace, prin grații și favoruri, pe principele domnitor... Cunoscând viața intimă a principesei [Elena], căuta să tragă toate foloasele dintr-o situație critică, arătând tuturor slăbiciunile pe care le avea Cuza Vodă pentru ea... Maria Obrenovici era grăbită să ocupe

MARIA CATARGI-OBRENOVICI

CONSTANTIN OSTAP

Portretul de tinerețe al Mariei Catargi păstrat în colecția familiei dr. Tudor Popa din Botoșani

un tron și nu voia să aștepte ca această hotărâre supremă să vină de la victima sa. Prin legătura ce o avea cu casa domnitoare din Serbia, se simțea în drept să stea alături de Alexandru în locul Elenei..."

Cam în același mod o privește Lucia Borș pe Maria Obrenovici în mai toate paginile cărții sale, nescăpând nici un prilej pentru a o ironiza și a-i sublinia părțile negative ale caracterului său. Ne spune că era „privită ca o intrigantă de toate sufletele cinstite ale lașului", o acuză de „perfidie" și că se afla „cu totul sub influență rusească", că „nu era nici ea destul de credincioasă principelui", amintind că, fiind „la Viena, sub ochii principelui, favoritul Constantinovici îi făcea destulă concurență [principelui] și de la el Maria avu mai târziu un copil natural..."

Dana Dumitriu, în volumul III al cărții sale *Prințul Ghica* (Editura Cartea Românească, 1986), are mai multă înțelegere, uneori chiar simpatie, pentru Maria Obrenovici: „Ce ar fi fost Maria Obrenovici fără sensibilitatea binevoitoare a lui Vodă? O feminitate irosită... Nu s-ar zice că i s-a dat un rol prea ușor de curtezană princiară. Puternica Marie, îndrăzneața Marie, biata Marie știe să-l joace sfidător și cu voioșie. S-ar putea cântări bine cine pierde și cine câștigă? Câștigă Cuza o afecțiune interesată, ambițioasă, sau câștigă ea o poziție total opusă mentalității familiei și lumii din care vine? El a sfidat convențiile politice, ea a sfidat pe cele morale..."

Incisiva Lucia Borș ne spune că Maria Obrenovici a rămas până la sfârșit în preajma lui Cuza, „veșnic amestecată în viața sa intimă, trăind aproape în aceleași hoteluri, pretutindeni unde călătoreau". În 1872, când Cuza, „din ce în ce mai bolnav", se afla la Florența împreună cu Elena Doamna și cei doi băieți înfiați, Maria îi vizita regulat, deși doamnei legitime nu-i „inspira decât milă, căci era o rătăcită în drumul ei și-și greșise de la început rostul în viață". Și cam așa rămăsese până când „își dăduse sfârșitul la Dresda, la 16 iulie 1876, în vârstă de 41 de ani".

Iată câteva repere din biografia unui personaj pe cât de celebru, pe atât de controversat. Ne grăbim să o completăm cu câteva informații *inedite* păstrate în arhivele urbei sale natale. Astfel, în *Registrul pentru înhumați clasa I pe anii 1876-1928* aflat la Administrația Cimitirului „Eternitatea" din Iași (pagina 24, poziția 17, litera O) se află următoarea precizare: „Decedată în 1876 la Wittburg-Germania. Adusă și înmormântată în 1876 la biserica Sf. Spiridon, în grădină [fostul cimitir al acestei biserici]. În 1918 [?!] deshumată și adusă la «Eternitatea» în cavoul familiei Catargi".

Informația nu corespunde însă întru totul realității. La Arhivele Statului din Iași s-a păstrat adresa Serviciului administrativ al Epitropiei generale a spitalelor și ospiciilor casei Sf. Spiridon Iași, nr. 01281, din *15 februarie 1908* către Primăria Iași, având următorul conținut: „Dezgropându-se corpul principesei Maria M. Obrenovici și urmând a fi transportată mâne 16 curent la Cimitirul Eternitatea, pentru a fi depusă în cavoul familiei Catargi, avem onoare a vă ruga să bine voiți a dispune să se elibereze autorizațiunea cuvenită". Pe această adresă, ajutorul de primar Petru Fântânaru a pus rezoluția: „15.II.'08. Se va elibera autorizare". Iar la 16 februarie 1908, Primăria Iași trimitea Administrației Cimitirului „Eternitatea" următoarea dispoziție: „Vă facem cunoscut că am permis depunerea corpului defunctei principese Maria Obrenovici *în cavoul familiei Catargi* din cimitir, la parcela cl. I ortodoxe".

Casa Catargi de pe Bulevardul Copou din Iași

De-acum intrăm în legendă. Se spune că la deshumare, s-a găsit un sicriu de sticlă, în care corpul frumoasei Maria Obrenovici se păstrase nealterat, „parcă dormea". După care revenim și, deocamdată, rămânem, în spațiul incertitudinilor: a fost, într-adevăr, depus corpul Mariei Obrenovici în cavoul familiei Catargi? Dacă da, ce rost a avut atunci modestul mormânt din parcela 15/I, rândul 7, locul 11, unde a fost găsită și se păstrează și acum crucea de marmură cu inscripția: PRINCIPESA MARIA A. OBRENOVITSCH? Să se fi opus cei din neamul Catargi la depunerea osemintelor rudei lor în cavoul familiei?

Mister!

Până la descifrarea lui, să privim portretul Mariei Obrenovici păstrat la Muzeul Unirii din Iași. Rama acestui portret, bogat ornamentată, poartă în partea superioară insemnele heraldice ale familiilor Catargi și Obrenovici. În adevăr, o femeie frumoasă, cu o privire ușor resemnată, și buzele strânse, reprimând un început de zâmbet trist... Și încă o surpriză: la Botoșani, în familia doctorului Tudor Popa, s-a păstrat un alt portret al Mariei, un portret de tinerețe, înfățișând-o cu părul lins prins în coc, subliniindu-i fruntea înaltă și ochii mari, uimiți, ca ai unei fete la primul ei bal... ■

DON JUAN — MIT ŞI REALITATE

MARA NICOLAU

„Cum înşelaţi femeile, o să plătiţi" la ceasul morţii. „Scadenţa de care vorbeşti e departe, răspunse cinic păcătosul..., am destul timp pentru toate până atunci".

Acest dialog între Don Juan şi valetul lui îl relevă cum nu se poate mai bine pe celebrul personaj medieval, libertinul demonizat sau ridiculizat de la epocă la epocă. În 1994, Monique Schneider, o talentată psihanalistă, a publicat la Paris lucrarea de mare succes: *Don Juan et le procès de la séduction*, analiza autoarei făcând remarca interesantă că de la *Don Giovanni*, filmul cineastului american Joseph Losey, Don Juan ca personaj lipseşte de pe ecranele lumii. Omniprezent în literatură (Molière, cu comedia sa din 1665, apoi Dumas tatăl, Mérimée, Gobineau, Balzac, Rostand etc.), sevillianul este ignorat, ca o ciumă, de oameni de film. Dar vidul cinematografic este, în ce-l priveşte, oarecum explicabil. Pentru că — răspunde Monique Schneider — „la trei secole după crearea lui personajul deranjează în aceeaşi măsură. Ceea ce ţine de faptul că este un anti-tată prin excelenţă. Rămas în umbră, singură literatura ni-l va dezvălui". Chiar dacă identitatea sa fluctuează de la secol la secol (Don Juan pentru Molière, Don Giovanni pentru Da Ponte, libretistul lui Mozart, de Maraña pentru Dumas), panoplia lui de vicii rămâne neschimbată. Ba, în unele ţări latine el este considerat nici mai mult nici mai puţin decât un adevărat demon.

Odată cu romantismul moravurile îndulcindu-se, apare tendinţa ca nefericitul libertin să fie înţeles. Infidelitatea perpetuă poate fi explicată şi prin continua căutare a femeii ideale, nu? În 1819, Byron, într-un faimos poem ce i-l consacră, aduce în discuţie chiar consideraţii oedipiene. Tot veacul XIX face din seducătorul înrăit un moşneag pocăit, înşelat şi dezonorat. Totul se petrece ca şi cum eternul impenitent şi-ar plăti cu vârf şi îndesat poznele tinereţii. Iar la Edmond Rostand, într-o piesă jucată la Paris, în 1922, *La Dernière Nuit de Don Juan*, celebrul sevillian trezeşte o milă de-a dreptul burlescă.

Şi totuşi, cât adevăr şi câtă

legendă este în carnea și oasele acestui personaj literar? Mulți autori au presupus că piesa lui Tirso de Molina, *El Burlador de Sevilla*, jucată în 1630, care pare a fi și lansat personajul, ar fi luat ca model un anume Don Juan de Mañara, nobil sevillian, un cunoscut seducător. Dar oricât ar fi fost el de Don Juan precocitatea are limitele ei. Când piesa *El Burlador...* s-a prezentat, la Barcelona, contele de Mañara avea, doar trei ani. Iar când a început propriu-zis povestea aventurilor sale, în 1641, el împlinise... 14. Greu de crezut că putea fi bărbatul odios, blestemat și, în același timp, iubit de femei până la divinizare.

Altceva se povestește. Că nobilul Don Juan de Mañara ar fi asistat la reprezentație și, după coborârea cortinei, ar fi sărit în picioare strigând cât îl țineau plămânii: „Vreau să fiu Don Juan". Și a fost Don Juan. A devenit Don Juan în Sevilla lui.

Aventurile lui nebunești de dragoste au zbuciumat inima multor tinere fete și doamne, oricât de coapte ar fi fost ele. Numai când auzeau exclamația „Iată-l pe Don Juan!", ele se simțeau cuprinse de o ciudată emoție și începeau să tremure în casele lor zăvorâte și cu ferestrele ferecate. Printre gratiile balcoanelor și ferestrelor îl zăreau trecând, alunecând ca o fantomă: o siluetă sub clar de lună, învelită într-o mantie albă, purtând spadă — poate deja însângerată? Și o speranță li se strecura în suflet. Cine știe? Poate că în noaptea următoare Don Juan le va escalada propria fereastră.

„Se știe că în veacul XVII, la Sevilla, a trăit un mare seducător-aventurier, don Miguel de Mañara, și că pentru a-și satisface frenezia senzuală a asasinat mulți bărbați și a făcut femeile să plângă", notează scriitorul francez Maurice Barrès.

De atunci și până în zilele noastre, povestea aventurilor lui de dragoste, a frumuseții lui și a neliniștii inimii lui au bântuit prin lume; din toate, la un loc, poeții, prozatorii și dramaturgii lumii creând celebrul personaj.

Dar să revenim la istorie. Faptele se petrec deci în Spania, sub domnia regelui Filip IV (1621-1665), lugubrul și tenebrosul suveran, când țara era în declin: începuse să piardă cuceririle din epoca marelui Carol I (1516-1556), respectiv Mexicul, Peru. Spania fusese nevoită să renunțe și la Portugalia, și la Țările de Jos. Evoluția istorico-politică transforma și moravurile, caracterele, într-un cuvânt întreaga viață a Spaniei. Filip IV, socrul regelui-Soare, Ludovic XIV al Franței, era de-a dreptul indignat de purtarea lui Miguel de Mañara, care, la numai 20 ani, dezonorase, fără nici un fel de scrupule, familiile cele mai nobile, semănând moarte și deznădejde.

O dimineață de primăvară a anului 1648. Iată că avea să schimbe totul. Don Miguel intră în capela San Jorge din cartierul Resolina. Slujba religioasă a început. Tânărul se roagă cu fervoare, când, deodată, tresare. Simte alături o prezență feminină. Vede o siluetă subțire, delicată și presimte o nouă aventură. Încă una. Nu-și poate desprinde ochii de pe ea. Slujba se isprăvește. Tânăra, însoțită de „duenna" ei, se urcă în trăsură și dispare. Era de o frumusețe specială, iar don Miguel rămâne ca împietrit, privind în urma ei, țintuit locului, pe treptele capelei.

Este cuprins de un sentiment ciudat, copleșitor, care nu l-a mai încercat altă dată. Iubirea pătrunde pentru prima oară în inima lui. A privit cu admirație o femeie fără ca dorința să-i biciuiască sângele. De necrezut. Primul lui gând este să afle numele tinerei. Nu e greu. Este dona Jeronima, fiica lui Diego Carillo de Mendoza, capul uneia dintre cele mai vechi familii andaluze. Curând, don Miguel devine un oaspete obișnuit în casa lui don Mendoza. Din când în când o vede de la distanță și pe dona Jeronima. De data asta, nici un plan de aventură galantă nu-i stăpânește inima, nici o minciună nu-i răsare pe buze. Este inundat de emoție și tandrețe.

Esther van Loo, relatând povestirile unor descendenți ai lui don Miguel, din familia Mañara, notează o scenă dintre cei doi tineri. Contele de Mañara vine ca de obicei în vizită la don Diego, nu îl găsește acasă și cea care avea să devină contesa de Mañara îi iese în întâmpinare, în salon. „Doriți să vizităm împreună grădina noastră, în așteptarea tatălui meu, care nu va întârzia mult? Trandafirii sunt înfloriți acum". Și don Miguel o urmează în grădină rugând-o să-i vorbească despre viața ei. Află că în cea mai mare parte a timpului se ocupă de tatăl ei, care este suferind, că îi stă în preajmă ore întregi, zilnic, apoi își vizitează protejații săraci și bolnavi, din Sevilla și Granada. Don Miguel exclamă fascinat: „Ah, dona Jeronima, inima dumitale este atât de mare, este numai iubire, fără tristețe. Nu ca inima mea".

Fără să-și ia ochii de pe chipul lui, ea îi replică rece: „Așa e, don Miguel, știu bine, ești chiar ce se vorbește despre dumneata că ești". „Nu, dona Jeronima, nu vorbi astfel. Nu poți să știi totul". „Don Miguel, ești cel mai rău cetățean al Sevillei, asta știu bine. Ai adus la disperare multe femei, le-ai mințit ca să le seduci, spunându-le lucruri despre care nu credeai nici dumneata că sunt adevărate. Eu însă nu mă tem de dumneata, cu toate că mă aflu singură cu un om atât de hulit de toți". După o tăcere, don Miguel îndrăznește să rostească aceste vorbe: „M-am schimbat total. Ți-am auzit glasul și m-a cuprins, ca niciodată, o imensă dorință de liniște". Apoi o roagă, o imploră să îl asculte, să creadă și să-i încredințeze lui inima ei. „Don Miguel, ia seama, cerul ne vede și ne aude. Cugetă bine la ce îmi ceri".

Astfel, la 31 august 1648,

don Miguel se căsătorește cu Jeronima. După atâtea asasinate, răpiri, intrigi, șantaje, Sevilla își regăsea liniștea. Dar, pe 13 septembrie în același an, la castelul Montexaque, tânăra soție trece în neființă. Durerea lui don Miguel este imensă. Jeronima este înmormântată la Mănăstirea zăpezilor și don Miguel nu se desprinde mult timp de mormântul ei. Rămâne șase luni lângă ea, meditând la descompunerea trupului ei, îngrozit de gândul că, din oră în oră, ea se transforma într-o pulbere fără nume. Călugării sunt și ei îngroziți. Îl văd uneori târându-se pe dalele capelei, urlând: „Todo es nada" (Totul e neant).

În pragul demenței, don Miguel se întoarce la Sevilla, cu mintea bântuită de halucinații morbide, și se zăvorăște în casă. Iese într-o seară din palatul său și vede o procesiune tăcută. Rămâne încremenit, țintuit locului de glacialitatea emanată de cortegiu. Întreabă cine este dus la groapă și i se răspunde: „Miguel de Mañara". El urmează procesiunea iar a doua zi e descoperit, leșinat, în biserica „Sfântul Isidor". Povestește că a avut puterea să smulgă giulgiul de catifea neagră și că și-a văzut chipul în sicriu. „Eu eram mortul", spune el. Halucinații.

Într-o altă zi urmărește o siluetă care semănă leit cu a donei Jeronima. Semne de nebunie. Încet-încet își părăsește palatele și averile, devenind un umil frate caritabil care, printre altele, îi asistă pe condamnații la moarte. Locuitorii Sevillei nu-l mai recunosc pe superbul Don Juan în cel care taie frânghia spânzuraților sau în cel care cerșește banii din poartă în poartă, pentru ultima slujbă a condamnatului, căci așa impunea Ordinul. De multe ori contele leșină de oboseală și dezgust, dar se ridică și pornește din nou, ca un somnambul.

Duminicile stă la ușa Catedralei, cu tava de chetă în mâna întinsă. Frumoasele Sevillei își depun tăcute obolul fără să-și ridice privirea spre chipul lui. Umilința lui fără seamăn, orgoliul învins, completa dăruire de sine îi determină pe frații călugări, după 18 luni, să-l aleagă pe Don Miguel Hermand Mayor, adică superior al comunității lor. El devine stareț, „Părinte al săracilor", nume de care contele este foarte mândru. Ctitorește apoi un spital, un azil de bătrâni, al Frăției Caridad, un ospiciu al pelerinilor Congregației Fraților Penitenți, care există și azi. Turiștii vizitează celebrele instituții Caridad ale Sevillei, dar câți dintre ei știu numele ctitorului lor: Don Juan...

La 9 mai 1679, după o cumplită agonie, don Miguel își dă sufletul, cu zâmbetul pe buze: în sfârșit, o va regăsi pe Jeronima. Pe mormântul lui se vor săvârși vindecări miraculoase, iar Roma va discuta un timp canonizarea lui. A celui care se autodefinea „omul cel mai rău care a fost pe lume". Dar când judecătorii de la Vatican află amănuntele tinereții lui, se sperie și îi închid dosarul, clasându-l. Până la 13 mai 1778, la 99 ani de la moartea lui, când Miguel de Mañara capătă titlul de „Venerabilul", acordat de congregația riturilor. Este un prim pas spre canonizare. An de an se adună documente pentru întregirea dosarului său. Oare vom auzi într-o bună zi despre Sfântul Miguel sau despre Sfântul Don Juan?

La Sevilla pelerinii se roagă pe mormântul „Venerabilului" don Miguel, adăugând în rugăciunile lor și numele donei Jeronima, cea care l-a adus pe calea mântuirii. ■

CHARLES DE GAULLE

(Urmare din p. 67)

Europa. Colaborarea de Gaulle-Adenauer iată adevărata origine a cooperării europene de astăzi; ea nu ar fi putut să se înfiripe în condiții de echivoc și confuzie.

Charles de Gaulle a dezvoltat politica unui stat puternic — stat devenit un scop al societății franceze — și a dat consistență sentimentului sau principiului națiunii ca unitate istorică, în același timp însă creuzet al sintezei celor mai diferite tendințe.

În al patrulea rând, generalul de Gaulle a așezat spiritul politicii naționale franceze mai presus de doctrinele politice, dar în continuare a plasat mai presus de pragmatismul politic voința istorică. Atunci când a început sau a desfășurat acțiunea de salvare a demnității Franței, în anii războiului, scena politică franceză era ocupată de personaje cu mult mai pretențioase decât el — de la un Laval la dreapta colaboraționistă, la Pétain care spera într-o „revoluție națională" și la un Giraud sau Darlan. Ceea ce de Gaulle a știut — și toți aceștia nu au știut — a fost forma pe care istoria Franței este obligată să o ia și de la care nu se poate abdica.

În sfârșit Charles de Gaulle a știut să delimiteze exact scena geo-politică a acțiunii sale: Europa de la Atlantic și până la Urali, lumea francofonă. Pe această scenă, previziunile gaulliste au un caracter zguduitor.

Gaullismul este politica unei țări puternice și demne în stare de confruntare cu destinul, și, ca atare, de criză. În rândul marilor modele istorice democrate ale acestui secol gaullismul nu duce lipsa verificării. În fond, alături de regimul constituțional american și de parlamentarismul britanic structurate anterior, dar consolidate în secolul al XIX-lea, Constituția Republicii a V-a este singura mare creație democratică specifică secolului XX, care, în această calitate, pătrunde într-un nou mileniu. ■

CĂLĂTOR ÎN ORAŞUL UITAT

ALFRED BINGHAM

În iulie 1911, tatăl autorului acestui articol — pe care îl reproducem, într-o formă adaptată din revista American Heritage **— a escaladat o creastă izolată din Peru. A descoperit atunci, în mijlocul junglei, un oraş uitat, Machu Pichu, aparţinând civilizaţiei incaşe. În jurul ruinelor s-au ţesut apoi numeroase legende, la multe dintre ele contribuind şi autorul descoperirii.**

Machu Pichu, aşa cum arată astăzi (detaliu)

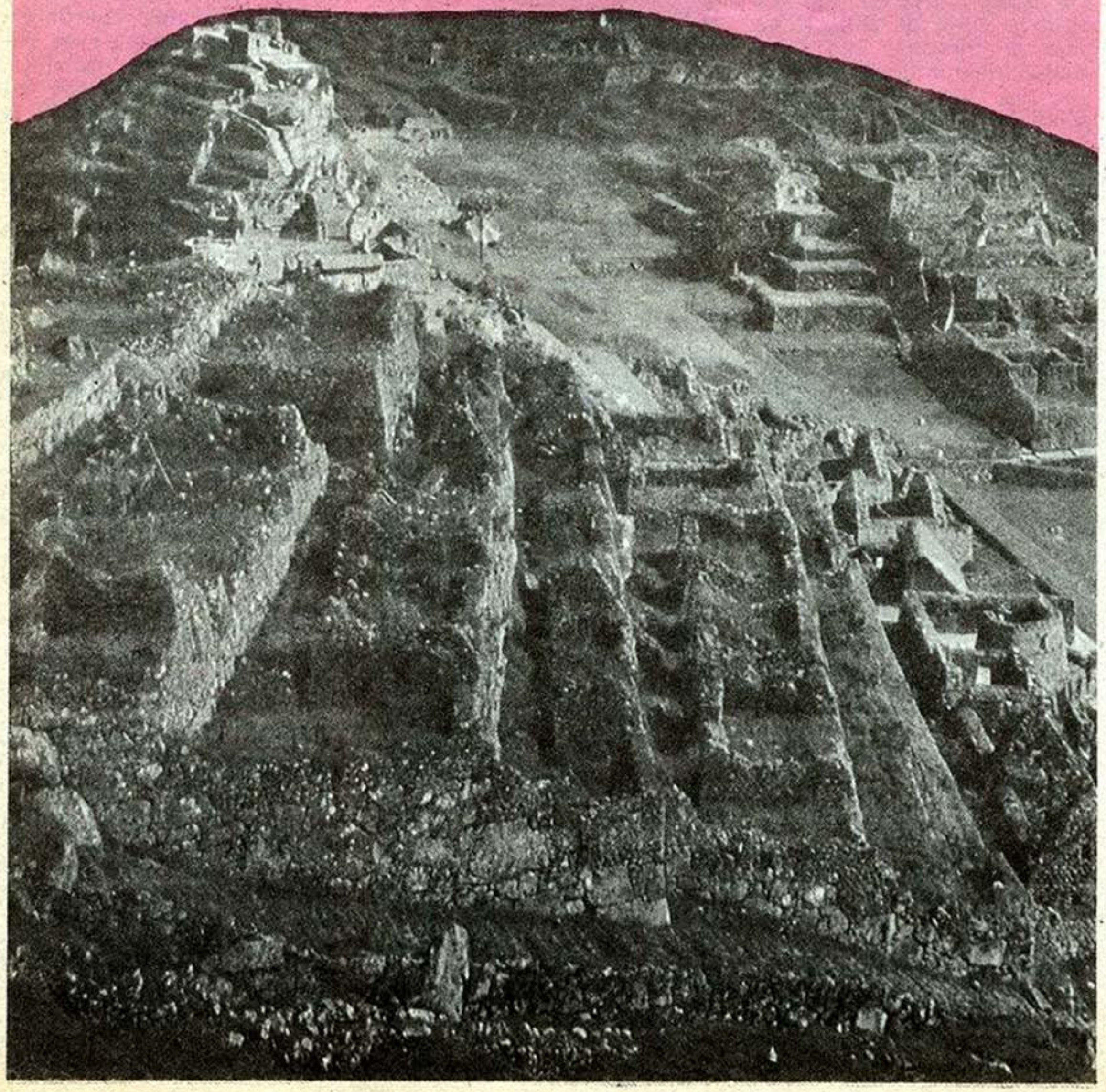

O coincidență norocoasă

Marele poet chilian Pablo Neruda a făcut din Machu Pichu subiectul unui poem epic despre suferințele și aspirațiile umane. Orașul în ruine, deseori ascuns pe jumătate de ceața care se ridică din abisuri, a fost învăluit de legendă.

Și Bingham s-a numărat printre făuritorii de mituri. Când eram copil îl ascultam pe tata povestind aventurile sale peruane. Eram desigur prea tânăr să-mi dau seama de însemnătatea celor găsite. Dar acum câțiva ani, am dat peste o serie de scrisori pe care le trimisese din Peru mamei mele în timpul expediției din 1911. Am început să-mi pun întrebări în legătură cu impresiile pe care le adunasem de la el și din cărțile lui. Am cercetat dosarele expediției sale din Peru la biblioteca Yale și miile de fotografii păstrate la Societatea Geografică Națională.

Ceea ce am găsit diferea în punctele esențiale de istoria descoperirii Machu Pichu care se formase de-a lungul anilor. Versiunea acceptată, care fusese elaborată și cu asentimentul tatălui meu, era aceea că el pornise să găsească un oraș pierdut, ultima capitală a Imperiului Inca și că după lungi și energice cercetări, o descoperise îngropată într-o junglă tropicală impenetrabilă, pe creasta aproape inaccesibilă a muntelui Machu Pichu. S-a dovedit că o mare parte din această povestire era legendă.

El căuta într-adevăr ultima capitală Inca și a găsit-o; dar nu era Machu Pichu și nici obiectivul principal al expediției din 1911. A dat din întâmplare peste Machu Pichu și nu după lungi cercetări, ci după 48 ore de la începerea primei călătorii. Ruinele nu erau într-o sălbăticie de nepătruns, ci în afara unui drum ce deservea o regiune dens populată. Nu era ascunsă în junglă, ci fermierii locali curățaseră ruinele pentru a obține recolte. Și având doar o sută de case, putea fi numită oraș doar cu multă bunăvoință.

În *Orașul pierdut al incașilor*, el a identificat ruinele drept Vilcabamba, refugiul în care ultimii incași fugiseră de conchistadorii spanioli. El l-a mai identificat și cu Tampu-tocco, vatra originară a primilor incași, de unde porniseră să pună bazele viitorului lor mare imperiu. Aceste idei nu sunt azi acceptate de istorici și arheologi. Și totuși, nimeni din cei care vizitează astăzi Machu Pichu nu poate să nu fie impresionat de grandoarea decorului. Măreția intactă a marilor sale ziduri de granit pare să ceară o istorie romantică.

În 1911, Bingham, avea 35 ani. Fusese numit de curând lector de istoria Americii Latine la Yale. Nu era o autoritate în istoria pre-columbiană a continentului și nu era nici arheolog. Cum s-a întâmplat că un asemenea om, la începutul carierei sale academice, a condus o expediție atât de importantă? Cum a ajuns el să facă cea mai spectaculoasă, dacă nu cea mai importantă descoperire arheologică din lumea nouă?

Bingham era fiu al unor misionari foarte săraci. Se căsătorise cu nepoata fondatorului și președintelui lui Tiffany & Co., care făcuse avere în comerțul cu bijuterii și argintărie și o lăsase urmașilor. Dar el era o fire ambițioasă și mândră, nu vroia să trăiască mereu din banii soției. Mânat de dorința de a-și face un nume, a căutat mereu pericolul ca o cale pentru a-și păstra respectul de sine. Așa a ajuns și în America Latină.

El însuși a scris că interesul pentru un oraș pierdut al incașilor a început cu o invitație întâmplătoare a unui oficial local peruan, câțiva ani mai înainte. Era într-o călătorie prin America de Sud cercetând condițiile economice favorabile extinderii comerțului și investițiilor americane. Trecând prin Cuzco, a fost convins de un oficial să viziteze un loc devenit curând accesibil, numit Chequequirau, unde existau ruine ce se presupunea că aparțin fabulosului oraș pierdut în care ar fi fugit de conchistadorii spanioli conducătorii incași încărcați de comori. Tatăl meu nu a fost impresionat de ceea ce a văzut la Chequequirau.

O femeie a fost cea care l-a condus înapoi în Peru. Numele ei era Annie Peck și era o alpinistă renumită. Bingham citise relatări despre faptele ei. Era prima femeie care a făcut o ascensiune pe Matterhorn și prima care a pornit la drum în pantaloni de alpinist în loc de fustă lungă. În unele din ultimele ei ascensiuni, purta o mască pentru a-i proteja fața de arsura zăpezii. Masca avea desenată pe ea o mustață. Vrând să demonstreze că pretenția ei de a fi urcat la cea mai mare altitudine de până atunci era falsă, tatăl meu s-a hotărât să urce pe muntele Coropuna.

L-a ajutat o coincidență norocoasă: Chequequirau, unde nu reușise să găsească orașul pierdut al incașilor, se afla la o sută de mile nord de Coropuna. A conceput o expediție care să unească aceste două obiective; le-ar fi putut include pe amândouă într-o cercetare geografică și geologică de-a lungul meridianului 73 longitudine, din sudul bazinului Amazon până la Pacific.

„Va da naștere unei istorii grozave"

Planul a fost aprobat de Corporația Yale, datorită în parte secretarului său, Anson Phelps Stokes, prieten personal al lui Bingham. Spre sfârșitul primăverii anului 1911, tânărul profesor de la Yale strânsese destui bani pentru a plăti cheltuielile unui geolog, unui topograf, unui naturalist, unui doctor și, nu în ultimul rând, unui experimentat alpinist, desemnat ca „inginer". În ultimul moment, un student, al cărui tată s-a ofe-

rit să-i plătească cheltuielile, a fost inclus cu titlul de „asistent".

Echipa a plecat din New York la începutul lunii iunie. Deoarece canalul Panama nu era terminat, grupul a traversat istmul pe cale ferată și s-a îmbarcat pe un vapor la Panama City. Tatăl meu a fost revoltat să constate că domnișoara Peck, aparent în cursă pentru a-l învinge în cucerirea muntelui, era și ea pasageră. El plănuise să dea asaltul muntelui în octombrie, după îndeplinirea celorlalte obiective ale expediției și când considera că va fi vremea cea mai favorabilă pentru ascensiune. Nu avea de gând să se înjosească schimbându-și acum planurile și intrând în joc.

Într-o scrisoare către mama mea, el mărturisea că o găsea amuzantă pe domnișoara Peck, pe care o descria ca pe o „fată bătrână cu figura aspră și o limbă ascuțită", cu cel puțin cinci ani mai mult decât vârsta pe care o comunicase comisarului de bord. De fapt avea peste 60 de ani.

În două zile de la plecarea din Ollantaytambe și cinci zile de la plecarea din Cuzco, tatăl meu a ridicat tabăra la Mander Pampa în canionul de sub Machu Pichu. Acolo, într-o cabană primitivă, el a găsit un metis numit Melcher Arteaga. Tatăl meu auzise de Arteaga în Cuzco. El avea o cârciumă. Cu câteva luni înainte, îi vorbise rectorului Universității din Cuzco, care făcea o călătorie în josul văii, despre ruinele de pe vârful crestei. În dimineața zilei de 24 iulie 1911, Bingham a plecat doar cu Arteaga ca ghid, să arunce o privire.

Tatăl meu a povestit descoperirea de multe ori în cărți și articole din reviste și de la tribuna de conferințe. Eu am avut acces la jurnalul lui și la scrisorile pe care i le-a scris atunci mamei. Am putut reconstitui evenimentele zilei cu precizie și este clar că relatările publicate, deși exacte faptic, pot lăsa pe cititori cu unele impresii eronate. Am amintit deja că amplasamentul nu mai era inaccesibil.

Cea mai înșelătoare impresie lăsată de povestirile tatălui meu este că ruinele erau ascunse complet de vegetația deasă. Fotografiile pe care le-a făcut în acea primă zi, dar pe care nu le-a publicat niciodată, arată altceva. Din cel mai înalt punct al ruinelor, el a făcut o serie de fotografii ce oferă o imagine panoramică a peisajului de la est și sud. Se vede că o mare parte a orașului a fost curățată de familiile indiene: ele înlăturaseră vegetația în exces de pe terasele unde se înălțau clădirile pentru a obține teren pentru porumb și alte culturi. Trunchiurile copacilor doborâți zăceau acolo unde căzuseră, deasupra multora din clădiri, dar puține ruine erau ascunse. Una din cele mai frapante fotografii făcute în acea zi de Bingham reprezenta un ieșind cioplit al unei stânci în punctul cel mai important al orașului, piatra sfântă Inti-huanta, de care incașii credeau că era legat soarele. Piatra și două figuri omenești lângă ea apar în mijlocul unei culturi de porumb.

Nu numai fotografiile pe care le-a făcut în acea zi dar și însemnările din carnetul său dau naștere la întrebări în privința relatărilor de mai târziu. Pe o pagină a carnetului apare o hartă neprelucrată a părții centrale a orașului, o confirmare că o mare parte din el se putea vedea. Alte însemnări indică faptul că nu a apreciat importanța a ceea ce descoperise și nu și-a dat seama că el căuta „orașul pierdut". „Acest loc descoperit în 1902 de Lízarraga" — scria el pe o pagină. Văzuse numele și data scrijelite pe unii din pereți. Aparent nu a considerat că merită să-și piardă mai mult timp între ruine.

Ceea ce le-a spus tovarășilor săi nu se cunoaște, dar unul din ei, naturalistul Harry Foote care își petrecuse ziua adunând insecte, a fost atât de puțin impresionat încât în jurnalul său a scris pentru 24

Soldat din escorta care l-a însoțit pe Bingham, fotografiat lângă o piatră sacră

iulie doar „nimic special de notat".

Însemnările din ziua următoare în jurnalul lui Bingham oferă alte indicii despre ceea ce gândea el. Evident era dornic să-şi continue cercetările, fără a se gândi că găsise ceea ce căuta. Din nefericire, două din animalele de povară scăpaseră în timpul nopţii şi a trebuit să aştepte toată dimineaţa în timp ce conducătorul de catâri plecase să-i caute. El a folosit timpul pentru a nota ceea ce îi spusese ghidul său Arteaga despre omul al cărui nume îl văzuse scrijelit pe unii din pereţi. „Augustin Lizarraga este descoperitorul lui Machu Pichu" — a scris — „şi trăieşte acum la Ponte San Miguel". Podul San Miguel era la trei sau patru zile în josul drumului.

A început apoi să scrie o scrisoare mamei sale, descriind frumuseţile canionului şi arătându-i că „urcase câteva mii de picioare la un minunat oraş vechi incaş numit Machu Pichu". În acel moment, conducătorul de catâri s-a reîntors cu animalele dispărute şi Bingham a pornit la drum fără a termina scrisoarea.

A ajuns curând la podul San Miguel, o structură modernă din oţel şi beton. Augustin Lizarraga nu era acasă. Şi el era conducător de catâri şi era probabil plecat cu o caravană de animale pe ruta Cuzco.

Bingham petrecuse numai o după-amiază la Machu-Pichu şi îşi continuase cercetarea ziua următoare. Cum a putut el să subestimeze atât importanţa a ceea ce găsise? O explicaţie parţială poate sta în formaţia sa. Specialitatea sa academică era istoria şi arheologia. Interesul său pentru incaşi era îndreptat spre ceea ce se întâmplase cu imperiul lor în timpul cuceririi spaniole. Ultimul dintre regii incaşi fugise în munţi şi menţinuse o formă de autoritate independentă asupra unui rest dintr-un imperiu pentru mai mult de treizeci de ani. Ultima lor capitală era „oraşul pierdut" pe care îl căuta Bingham şi indicaţiile pe care se baza erau referinţele din scrierile cronicarilor spanioli contemporani. Ce văzuse pe muntele Machu Pichu nu se potrivea indicaţiilor avute.

În seara următoare, totuşi, în locuinţa unui plantator bogat, mai multe mile în josul râului, el a aflat că nici unul dintre plantatorii din zonă, chiar proprietarul vastei întinderi de teren care includea Machu Pichu, nu ştia de existenţa acestuia. A început să se gândească mai serios. În scrisoarea către mama sa pe care a terminat-o în ziua următoare, a scris: „Este necunoscut şi va da naştere unei istorii grozave. Aştept să mă întorc acolo cât mai curând pentru a sta una sau mai multe săptămâni".

Asemenea lui Cristofor Columb

În realitate nu s-a întors, deşi a trimis doi dintre membrii grupului să lărgească zona defrişată începută de indieni şi să facă o hartă a întregului oraş. „Ieri" — i-a scris soţiei la 3 august — „am ajuns la concluzia că noile mele ruine (cele splendide din Machu Pichu) trebuie să fie cele la care se fac referiri în cronici cu numele de Vitces sau Pitces. Pitces este o derivaţie de la Pichu sau Pitchu. Machu înseamnă bătrân în quechua. Descrierea făcută de Ocampe în secolul XVII i se potriveşte foarte bine, la fel cea făcută de călugărul augustin părintele Calanche. Este într-adevăr captivant pentru că Vitces (sau Pitces) era reşedinţa ultimilor trei Inca ce au trăit în Vilcabamba după cucerirea spaniolă. De fapt, după cum ştii, cu speranţa de a face această descoperire am venit eu".

Noua sa teorie nu a durat totuşi prea mult. Pentru că în cursul următoarelor două săptămâni găsise alte două amplasamente. Unul dintre ele se identifica clar cu Vitces, reşedinţa principală şi capitala ultimilor conducători incaşi. Era aşezat pe un deal ce se înălţa deasupra văii râului Vilcabamba, cam la treizeci de mile nord-vest de Machu Pichu. Acolo, Bingham a găsit ceea ce părea să fi fost o fortăreaţă militară şi rămăşiţele unui palat regal pe care l-a apreciat că avusese peste două sute de picioare în lungime, mult mai mare decât oricare din clădirile din Machu Pichu. Un enorm bloc de piatră cioplit şi resturile altor structuri de piatră i-au hotărât definitiv identitatea. Era într-adevăr Vitces şi „trecerea" artificială a lui Pichu în Pitces şi Vitces era uitată.

Zona din jurul Vitces fusese locuită continuu de mai mult de trei sute de ani şi mare parte din lucrările în piatră fuseseră dărâmate pentru a face incinte pentru animale sau pentru case în satele vecine astfel încât deşi poziţia muntelui e frumoasă, ruinele nu au frumuseţea neatinsă a Machu Pichu. Amplasamentul, în plus, a fost aproape inaccesibil până de curând, astfel încât atrăsese puţini turişti, deşi acum se poate ajunge acolo cu automobilul.

Celălalt amplasament notabil a fost realul „oraş pierdut", Vilcabamba, cel mai mare oraş al fostului imperiu. A fost distrus de spanioli când l-au capturat pe ultimul conducător incaş. O nouă capitală a provinciei a fost întemeiată în capătul văii Vilcabamba. Acest mic oraş s-a numit atunci Vilcabamba în timp ce vechiul Vilcabamba a fost abandonat şi uitat.

Tot ceea ce Bingham a putut vedea acolo într-o coborâre grăbită în pădurea tropicală de pe valea râului Pampacenas au fost resturile câtorva clădiri acoperite aproape total de junglă. Un alt explorator, Savoy, a mers pe urmele lui circa 50 ani mai târziu şi a descoperit că aceste clădiri erau la marginea a ceea ce fusese un întins oraş incaş. Trebuie să fi fost mult mai populat decât Machu Pichu, dar pare să nu

fi avut o arhitectură remarcabilă. Aşezarea lui într-o vale joasă nu poate fi comparată cu aceea a Machu Pichu şi a descurajat săpăturile.

Numele dat locului când tatăl meu l-a vizitat era Espiritu Pampa, câmpia spiritelor. Principalul istoric al civilizaţiei incaşe, John Hemming, în cartea sa *Cucerirea incaşilor*, citează documente care demonstrează clar că este amplasamentul oraşului Vilcabamba.

Tatăl meu a avut dreptate când a identificat prima dată ruinele. În primul raport publicat asupra activităţilor expediţiei peruane, el a numit locul „Vilcapampa sau Espiritu Pampa". Dar nu a fost niciodată foarte sigur. De înţeles, văzând atât de puţin din întinsul oraş descris mai târziu de Savoy, el l-a găsit mic şi neimpresionant, comparat cu Machu Pichu. Un an mai târziu, Bingham a dezvoltat teoria că Machu Pichu era adevărata Vilcabamba. Nu e de mirare că un cititor atent al cărţii sale *Oraşul Pierdut al incaşilor* poate fi derutat.

Apoi, pentru a adăuga la istoria romantică pe care simţea că o merită Machu Pichu, a dezvoltat povestirea despre adăpostirea acolo a Fecioarelor Soarelui după cucerire, până când ele au murit toate şi oraşul a fost părăsit. Studii timpurii ale caselor găsite în peşterile de înmormântare la Machu Pichu în 1912 sugerau că majoritatea erau de femei. Dar studii osteologice recente aruncă îndoiala asupra acestei descoperiri şi, de aici, asupra acestei legende emoţionante.

Descoperirea de către tatăl meu a celor trei amplasamente: Machu Pichu, Vitces şi Espiritu Pampa, toate trei în decurs de o lună, este o faptă remarcabilă. Şi totuşi a fost doar una din realizările expediţiei. El a continuat cu escaladarea Coropuna şi apoi a cercetat şi întocmit harta marelui lac Parinacocha, aproape necunoscut anterior, unul din cele mai mari lacuri din Peru. În apropiere, ei a observat resturile civilizaţiilor preincaşe, dar nu le-a cercetat. La sfârşitul anului 1911, Bingham a plecat într-o altă expediţie în Peru, sponsorizată de această dată de Yale şi Societatea Geografică Naţională. Obiectivul ei era prezentat ca o continuare a lucrărilor expediţiei din 1911, fără a pune un accent deosebit pe Machu Pichu, ci pe o completă curăţire a clădirilor în ruine şi a teraselor care a dezvăluit întregul oraş pentru prima dată. Rezultatul a fost o atât de remarcabilă colecţie de fotografii, încât revista *National Geographic* a dedicat întregul număr din aprilie 1913 la 250 din ele, însoţite de un articol al lui Bingham intitulat *În ţara minunilor, Peru*. Acesta a făcut într-adevăr cunoscut lumii Machu Pichu. Când pretenţia lui Bingham că el este descoperitorul a fost mai târziu contestată, i-a citat pe Columb care, deşi nu a fost primul european care a pus piciorul în America, a făcut-o cunoscută lumii şi a fost creditat astfel cu descoperirea ei.

Câteva din miturile pe care le-a inventat sau în care a ajuns să creadă au avut o viaţă proprie, după moartea sa în 1956. Dar atribuirea unei mari semnificaţii lui Machu Pichu ca un loc de importanţă majoră în istoria incaşă fie ca Tampu-tocco, fie ca Vilcabamba, nu a rezistat testelor cercetării ştiinţifice moderne.

Săpături recente într-un număr de aşezări similare, chiar mai mici, raportate pentru prima dată de tatăl meu în regiunea munteană dens populată cândva dintre râurile Apurimac şi Urubamba, sugerează că istoria Machu Pichu nu a fost unică. Ultimele descoperiri de manuscrise şi documente istorice confirmă poziţia şi cronologia Vitces ca ultima capitală incaşă şi Vilcabamba drept centrul populat cel mai important al fostului imperiu, dar nu a fost găsită niciodată vreo referinţă la Machu Pichu, nici vreun suport pentru identificarea lui ca un oraş de refugiu în faţa cuceritorilor spanioli. Se poate să fi fost abandonat din cauza lipsei unei surse adecvate de apă înainte ca Pizzaro să fi apărut pe scena istoriei. ■

Versiune de
Beatrice KISELEFF

MISIONARĂ

(Monoverb: 4-6)

O A

Radu STOIANOV

TREI REGINE DIN EGIPTUL ANTIC

MIHAI CONRAD

Timp de două milenii și jumătate, aproximativ între anii 2850 (după unii istorici, 3407) și 332 î.Cr., deci până la cucerirea Egiptului de către Alexandru Macedon, în această țară au domnit circa 350 faraoni, grupați de egiptologi în 30 dinastii. Unii dintre ei, destul de mulți, sunt cunoscuți până în epoca actuală prin realizările lor, în special prin înălțarea unor monumente în fața cărora rămâne uimit chiar și omul modern: piramidele, sfinxul, multele temple, precum și mormintele fastuoase din Valea regilor și Valea reginelor.

Puține au fost însă femeile care au jucat un rol însemnat în viața politică a regatului egiptean. Numărul mare al soțiilor și concubinelor, dar și personalitatea faraonilor le-au umbrit, le-au aruncat în colbul anonimatului istoriei. Numai câteva sunt menționate de istorici, deoarece numele și faptele lor au rămas săpate pe monumente sau pictate pe pereții mormintelor. Dacă exceptăm pe vestita Cleopatra (51-30 î.Cr.), a șaptea cu acest nume, din ultima dinastie, a Lagizilor (care este însă de origine macedoneană), rămân trei nume de personaje feminine importante. Viața lor este prezentată pe scurt în rândurile ce urmează.

HATȘEPSUT (înainte de 1490 - circa 1468 î.Cr.). În Egiptul antic, pentru a se asigura o succesiune la tron fără mari frământări, se admitea ca fiica faraonului decedat să se căsătorească cu un nemembru al familiei regale, care devenea automat faraon. Fiica lui Amenofis I (1534-1514 sau, după unii egiptologi, 1523-1504 î. Cr.) este căsătorită cu un fiu nelegitim al acestuia, care se urcă pe tron luând numele de Tutmes I (1514-1508 î.Cr.). Au la rândul lor o singură fiică, pe Hatșepsut (născută probabil în intervalul 1525-1520 î. Cr.). Pentru a asigura continuitatea, aceasta este căsătorită cu un frate vitreg al ei, un fiu al lui Tutmes I și al unei concubine. Acesta urmează la tron, domnind cu numele de Tutmes II (1508-1490 î.Cr.). În fapt, faraon devine Hatșepsut, datorită sângelui ei regal (căci soțul era un bastard, al doilea în linie succesorală), dar și din cauza voinței și ambiției sale de a domni, dublate de o vie inteligență, aplicată conducerii statului.

Soțul-frate moare în anul 1490 î. Cr., lăsând două fiice și un fiu nelegitim (iar!), viitorul Tutmes III (1490-1436 î.Cr.). Viața lui Hatșepsut este astfel legată de trei faraoni bastarzi. La urcare pe tron, Tutmes III era minor și Hatșepsut devine regentă, știind să prelungească timp de încă 22 de ani perioada sa de putere. Hatșepsut era concomitent soacra și mătușa lui Tutmes III, pentru că fiica ei era soția faraonului, iar Hatșepsut era a doua soție a acestuia. De altfel, în al nouălea an de domnie a faraonului, preoțimea a numit-o oficial pe Hatșepsut „faraon", deci co-suveran cu Tutmes III.

Aceasta este viața oficială a reginei. Cum se manifestă ea ca activitate, ce caracter are? Puținele urme pe care le-a lăsat (și vom vedea de ce) o arată având o siluetă fină, înaltă, energică, cu un oval prelung al feței, cu fruntea joasă, gura mică și strânsă în colțuri. În timpul lungii sale perioade de domnie și-a apropiat atotputernicul cler al zeului Amon, consimțământul preoțimii fiindu-i necesar pentru păstrarea regenței. Datorită ei se reintroduce sistemul din epoca precedentă, când faraonul era privit ca o încarnare a zeului suprem Ra, transformând astfel Egiptul într-o teocrație. O urmărim în documentele oficiale sculpturale ale vremii, asigurându-și în continuare drepturile de conducere. Chiar când Tutmes III devine major, ea pretinde să i se acorde drepturile de protocol rezervate numai faraonului bărbat, purtând o barbă artificială, împletită, cu care apărea mai ales în timpul solemnităților publice.

Spre deosebire de tatăl ei, care fusese un faraon războinic, Hatșepsut a promovat o politică de pace, care a generat o perioadă de mare prosperitate a țării din valea Nilului, o epocă de mari construcții. În al șaptelea an al domniei sale, Hatșepsut începe zidirea mărețului templu funerar de la Deir-el-Bahari, urmat de noi construcții religioase și de obeliscuri înălțate la Karnak și în alte centre de cult. A fost ajutată la acestea de un genial arhitect,

prietenul ei (prea) intim, Senmut, concomitent al doilea preot al lui Amon. Din Abisinia și Somalia de azi, în urma unei memorabile expediții, au fost aduse la templul funerar o mulțime de bogății:

Hatșepsut a condus regatul cu o mână de fier, având o domnie prosperă în economie, artă, diplomație și stabilitate socială. De îndată ce a murit însă, de bătrânețe, mult umilitul faraon Tutmes III, care trăise două decenii sub tutelă, a pornit cu furie și fanatism să distrugă de pe toate monumentele și din toate arhivele numele faraoanei. De aceea izvoarele de informare sunt foarte sărace. În domnia sa de 40 de ani peste țara Egiptului, vijeliosul Tutmes III, care la moartea ei avea circa 30 ani, autoritar și curajos, inaugurează o perioadă de războaie și de faimă militară fără precedent.

NEFERTITI (1381-1344 î. Cr.). „Frumoasa, minunata cu coroana de pene; izvor de bucurie; îți vine să chiui când îi auzi glasul; stăpâna gingășiei; cea mult preferată; iubita norocului". Aceste epitete mângâietoare au rămas săpate pe unele monumente egiptene, fiind adresate unei prințese asiatice devenită soție secundară și apoi „regină soție" a faraonului Amenofis III (1402-1364, iar după unii istorici 1406-1370 î. Cr.) din dinastia XVIII a Egiptului antic. Regatul Mitanni, care a existat în secolele XVI-XV î.Cr., undeva prin nordul Siriei, era vestit prin frumusețea prințeselor sale, multe dintre ele devenind soții de mari conducători din Egipt. În anul 36 al domniei lui Amenofis III (1366), ajunge la Teba, capitala regatului egiptean, vestea frumuseții deosebite a prințesei Taduhepa, fiica regelui mitannian. Tomnaticul faraon pețește, de fapt cumpără cu aur, pe tânăra de 15 ani și o ia de soție secundară, cu toate că haremul său număra câteva sute de alte bijuterii feminine. La căsătorie, numele asiatic, cu rezonanță străină, a fost schimbat în Nefertiti (pronunția egipteană veche era Nafteta), care exprima admirația tuturor celor ce priveau această făptură minunată. Nefertiti însemna: „frumoasa care, iată, vine". Frumoasa va avea o viață tumultuoasă, scăldată în bogății nemăsurate, va fi iubită până la divinizare, apoi profund detestată, pe scurt, o femeie fascinantă.

Faraonul, în vârstă de 43 ani, era deja un om bolnav, iar după încă doi ani de domnie, Nefertiti devine văduvă la 17 ani. Cercetările patologice ale mumiei lui Amenofis III au dat rezultatele următoare: gras și chel, cu gura plină de abcese alveolare. Acesta a fost primul soț, cu totul neatrăgător, al fetei zvelte, grațioase, cu ochii migdalați și cu pielea deschisă la culoare (încântătoare pentru egipteni), îmbrăcată cu o rochie albă cu decolteu mare, încadrat de un colier de aur cu pietre semi-prețioase. Purta părul scurt, pe care i se puneau diferite peruci, deasupra cărora tronau tiare din pene, cu care era împodobită după baia zilnică în apă parfumată cu esențe aromate.

Amenofis IV (1364-1347 sau 1370-1354 î. Cr.), urmașul la tron, avea vreo 12 ani. După înscăunare, a ales-o pe Nefertiti ca „mare soție regală", urcând-o la rangul de primă femeie în regat. Ea i-a născut faraonului șase fete, despre care se spunea că nu erau chiar toate ale lui, deoarece Amenofis IV era din ce în ce mai bolnav și mai diform, datorită unui puternic dezechilibru hormonal, situație care-i permitea o viață foarte lejeră și aventuroasă frumoasei sale regine.

La început căsnicia mergea însă bine și perechea regală nu pregeta să se îmbrățișeze în public și să se sărute (de fapt, după obiceiul egiptean, să-și frece nasurile unul de altul).

După câțiva ani de domnie, se instalează starea de încordare dintre faraon și puternicul clan al preoțimii lui Amon. Se știe că religia oficială a Egiptului era politeistă, cerul, pământul și lumea de după moarte fiind populate de o serie destul de mare de zeități (Osiris, Isis, Horus, Amon, Anubis, Set ș.a.). Primele semne de trecere la monoteism apar încă din timpul lui Amenofis III, dar în timpul urmașului său, încurajat și susținut de Nefertiti, se produce ceea ce mai târziu a fost numită erezie, anume impunerea adorării unui singur zeu, Aton — zeul soare.

Trecerea la noua religie, prigoana oastei preoților ce înspăimântau poporul, clădirea unor noi temple și în sfârșit edificarea unei noi capitale, Ahetaton — orașul discului solar, au culminat cu schimbarea numelui faraonului în cel de Ahnaton. Noua capitală, așezată între Teba și Memfis, a devenit în trei ani un oraș de vis, cu temple, case particulare bogate, „calea regală" ce ducea spre palat fiind paralelă cu Nilul. Totul era ca într-o așezare de poveste, remarcându-se evident influența pe care a avut-o Nefertiti asupra dezvoltării artei.

Din păcate, perioada frumoasă a vieții lui Nefertiti se apropie de sfârșit când ea ajunge la vârsta de 30 de ani. Boala faraonului, viața ei complet independentă, având o curte regală separată, cu sute de persoane, duc la răcirea și înăsprirea relațiilor, astfel încât în al 12-lea an de domnie (1352) Ahnaton ia drept coregent o rudă, pe Semenh, care rupe brusc relațiile cu Nefertiti, încât regii din

țările vecine, după 3-4 ani, nici nu știau dacă ea mai trăia.

Coregentul Semenh moare însă cu un an înaintea faraonului, spre liniștirea lui Nefertiti, care dorea menținerea religiei monoteiste, în timp ce coregentul lupta pentru restabilirea puterii vechiului cler. Când Nefertiti împlinise 34 de ani, faraonul moare. Acum apare însă o altă problemă, absolut vitală. Neexistând urmași direcți la tron, singura șansă a lui Nefertiti de a-și păstra puterea era de a se mărita urgent cu un principe străin, care devenea automat faraon. Noul faraon trebuia să oficieze ritualul înmormântării faraonului decedat, exact în a 90-a zi de la moartea acestuia.

Alegând un demnitar egiptean, Nefertiti avea toate șansele să fie apoi imediat înlăturată de la putere, deoarece toți marii demnitari erau legați de clanul preoților religiei politeiste. Spre nenorocirea ei, planurile de căsătorie eșuează. În această situație, Nefertiti alege drept viitor faraon pe Tutancaton, un băiat de 11 ani, o rudă mai îndepărtată, ce locuia la palat. Tânărul faraon a suferit însă cu totul alte influențe și, treptat, a trecut în tabăra partizanilor vechiului cult al lui Amon, părăsind palatul și capitala lui Nefertiti. S-a întors la Teba, schimbându-și și numele în Tutancamon.

Dizgrația a fost totală. Orașul Ahetaton începe să fie părăsit de toți demnitarii, căci nu era de dorit să fii văzut în apropierea curții regale a „ereticei". Astfel, frumoasa Nefertiti trăiește aproape singură într-un oraș al fantomelor, în timp ce în țară se dezlănțuie represaliile „contrareformei". Viața ei se sfârșise. Se crede că a murit în același palat pe care l-a construit cu atâta dragoste. Era în anul 1344 și ea împlinise 37 de ani.

Preoțimea zeului Amon se răzbună cumplit pe memoria ei: i se șterge numele de pe toate stelele, statuile, pilaștri, din temple etc.; se interzice chiar a se discuta despre ea, astfel că nici până astăzi nu se cunoaște mormântul ei și nu i-a fost identificată mumia. Această răzbunare postumă continuă și în timpul domniei a doi faraoni, Horemheb (1334-1306 î.Cr.) și Ramses II (1290-1224 î.Cr.).

În cadrul săpăturilor făcute de arheologii germani la Tell-el-Amarna în 1912, se descoperă o sculptură, un bust pictat al unei regine, care este apoi identificat a fi cel al lui Nefertiti (înălțimea bustului 48 cm). Bustul impresionează atât de mult pe descoperitori, încât aceștia îl transportă în secret la Berlin (unde a și rămas cu toate reclamațiile autorităților egiptene) și îl predau muzeului de artă egipteană. Astfel, delicata și misterioasa regină Nefertiti ajunge să ne farmece cu frumusețea ei rafinată chiar și după 33 de secole.

NEFERTARI (în jurul anului 1310-circa 1255 î.Cr.) a purtat și numele de Nofretiri. Dinastia XVIII, din care făcea parte și regina Nefertiti, se sfârșește prin moartea fără urmași a faraonului Horemheb (1295 î.Cr.). Începe dinastia Ramesizilor (adică a faraonilor ce poartă, unii dintre ei, numele de Ramses), prin accesul la tron al primului vizir, Pramesse, ce ia numele de Ramses I. După o foarte scurtă domnie de 16 luni, faraonul moare, tronul trecând în stăpânirea fiului său Seth sau Sethi (1293-1279 î. Cr.), și apoi în mâna fiului de 24 ani al acestuia, Ramses II, supranumit „cel Mare" (1279-circa 1213 î. Cr.), care are o domnie foarte îndelungată, până la o vârstă de aproape 90 ani.

Perioada domniei sale este rodnică în evenimente glorioase pentru istoria Egiptului antic. Luând tronul la o vârstă când este pe deplin format ca educație și voință, la 24 ani (după alți egiptologi însă la 14 ani), el domnește peste 60 ani. În timpul vieții sale se evidențiază două femei, a căror prezență și influență ajută măreția imperiului, dar accentuează și prestanța, fastul și strălucirea curții regale. Este vorba de soția principală a faraonului, splendida Nefertari (soră sau semi-soră cu faraonul), renumită prin deosebita ei frumusețe, și de foarte inteligenta Isnofret, creierul și generatoarea multora din hotărârile importante ale faraonului, cea de a doua soție a sa. Se pare că mica competiție a celor două regine a început chiar din primii ani de domnie a lui Ramses, deoarece după zece ani, fiecare soție îi dăruise deja câte cinci fii și câteva fiice.

Se cunosc foarte puține amănunte din viața lui Nefertari. Se poate deduce însă că faraonul a fost foarte legat de ea, Nefertari fiind mereu în preajma lui. Se mândrea cu frumusețea reginei sale în toate împrejurările publice și „o scotea în lume". Cu mult mai târziu, se știe că mai era în viață când a fost inaugurat marele monument de la Abu Simbel (1256 sau 1255 î.Cr.), dedicat ei, dar la ceremonia inaugurării și la festivitățile care au urmat, a asistat în numele reginei fiica ei Meryetamun. Se crede că lui Nefertari, bolnavă, îi va fi fost greu să facă această călătorie de peste 2 000 km dus-întors, cu barca regală pe Nil.

Nefertari moare la o vârstă de circa 60 de ani, în jurul anului 1255 î. Cr., cu mult peste 30 ani înaintea soțului său. Pe pereții mormântului ei din Valea reginelor, Ramses II a pus să se scrie: „A avut farmec, blândețe și dragoste". ■

9 decembrie 1824. Două armate se află faţă în faţă pe câmpia peruană Ayacucho, la poalele munţilor Condorcanqui. Una dintre ele, sub comanda viceregelui Laserna, este formată din spanioli, care vor să menţină autoritatea lui Ferdinand VII. Cealaltă, condusă de generalul Antonio-José de Sucre, îi grupează pe partizanii independenţei. Bătălia hotărâtoare pentru destinul Americii Latine, rămasă în istorie ca „Waterlooul spaniol", va începe în curând. Ea este epilogul unei lupte declanşate în martie 1806, când generalul Francisco Miranda, promotorul luptei de eliberare a Americii spaniole, a organizat o expediţie, cu ajutorul flotei engleze, pentru eliberarea Venezuelei.

„Bătălia de la Ayacucho este culmea gloriei americane şi opera generalului Sucre", va scrie mai târziu Simon Bolivar, omagiindu-l pe învingător. În acea zi istorică de decembrie a anului 1824, Antonio-José de Sucre nu are nici 30 ani. Şi totuşi, se poate mândri cu o carieră lungă şi strălucită. Coboară dintr-o familie ce a dat mulţi ofiţeri destoinici. Are asigurate toate condiţiile pentru o copilărie fericită, dar, la scurtă vreme, mama îi moare, iar tatăl se recăsătoreşte. Copilăria şi adolescenţa lui Antonio-José vor fi perioade întunecate, de solitudine. Singurul care îi va arăta afecţiune este unchiul său, don Manuel de Sucre, aflăm dintr-un articol apărut în revista Historia, pe baza căruia este întocmit textul de mai jos.

JOSÉ-ANTONIO DE SUCRE

ŞI „WATERLOOUL SPANIOL"

● Adolescentul sublocotenent ● Pe drumul exilului ● Tragedie de familie ● Fascinat de frumoasa Manuelita Sáeñz ● În conflict cu Bolivar ● Gloanţele îi smulg pălăria din cap ● Cunună de aur pentru învingătorul spaniolilor

Maior la 17 ani

La treisprezece ani, în 1808, Antonio-José își începe ucenicia în cariera militară, la școala de geniu din Caracas. La 19 aprilie 1810, în Capitală izbucnește prima mișcare insurecțională antispaniolă. Opt zile mai târziu, cabildoul din Caracas se adresează tuturor cabildourilor coloniale cu chemarea a se răscula împotriva stăpânirii spaniole. În timpul acestor acțiuni, adolescentul este avansat sublocotenent. Activează sub ordinele tatălui său, devenit între timp colonel. Un an mai târziu îl aflăm maior, la Barcelona. Maior la 17 ani! Obișnuiți cu promovările rapide din Franța, în epoca Revoluției și a Primului imperiu, contemporanii nu sunt deloc mirați de o asemenea avansare.

În plus, Sucre are cunoștințe de algebră, desen, topografie, geniu. Ceea ce îl va determina pe generalul Francisco Miranda, când va prelua comanda supremă a forțelor armate revoluționare în lupta antispaniolă (5 iulie 1811), să-l cheme pe Sucre în statul său major. Promovarea nu va dura mult: la scurtă vreme, în iulie 1812, Miranda capitulează la Monteverde în fața trupelor spaniole. Sucre nu are de ales: își părăsește superiorul și se îndreaptă spre provincia Cumana. Pe drum, asistă la scene cumplite de cruzime gratuită și își făgăduiește să nu folosească violența decât în cazuri extreme.

Curând Sucre trebuie să ia drumul exilului, scrie Philippe Delaunes în articolul mai sus menționat din revista franceză. Ajunge la Trinidad, posesiune britanică (din 1797), unde întâlnește partizani înflăcărați ai cauzei independenței, refugiați ca și el: Santiago Mariño, Manuel Piar, frații Izaba, frații Bermúdez, Armario, Ascue. Englezii nu prea îi agreează: guvernatorul Sir Woodford îi șicanează în fel și chip. Exilații se hotărăsc să se întoarcă acasă și, într-o noapte de ianuarie a anului 1813, pornesc spre Venezuela; se îmbarcă în mod clandestin pe goeleta lui Manuel Piar și reușesc să ajungă, fără a fi surprinși de patrulele britanice, lângă insulița Chacachacara, în golful Paria. Acolo, în timpul retragerii din anul precedent, Mariño a izbutit să ascundă câteva arme. În noaptea de 13 spre 14 ianuarie, în fruntea a 80 de servitori recrutați de pe proprietatea lui de la Caurenta, Mariño atacă forțele regaliste spaniole.

„Într-o zi va rivaliza cu mine"

În anul următor, Mariño și Sucre continuă acțiunile militare. În același timp Bolivar conduce lupta antispaniolă. Sucre este întovărășit de fratele său Pedro, care cade prizonier și este executat de regaliști: un prim episod din suita de sacrificii pe care familia Sucre le va face pentru cauza revoluției.

Între timp, Bolivar bate în retragere în fața spaniolilor spre Caracas. În această epocă Sucre, devenit colonel, începe să intre în istorie. La sfârșitul anului 1814, participă sub comanda generalului Bermúdez, la apărarea Maturinului, unde ultimele detașamente patriotice sunt înfrânte de regaliști.

La Cumana, oraș căzut în mâinile generalului Boves[1], familia tânărului ofițer trece prin grele încercări. Fratele lui Vicente, moare într-un ospiciu. Sora lui vitregă, Magdalena, grav bolnavă, se stinge în aceeași zi, iar mama ei, doña Narcisa Márgues de Sucre, aflată la căpătâiul muribundei, este nevoită să fugă la puțin timp după moartea fiicei sale, din fața soldaților lui Boves, care îi forțează ușa locuinței.

Tragedia familiei nu face decât să întărească hotărârea tânărului colonel de a nu-și precupeți energiile în luptă. Jură să nu mai pună sabia în teacă până nu va fi învins sau va fi murit pentru cauza independenței. La 5 decembrie 1814, Sucre ia parte — alături de patrioții Ribas Piar și Bermúdez — la bătălia de la Urica, în care Boves este ucis în luptă. Apoi, împreună cu Bermúdez, pe la mijocul anului 1815, ajunge la Cartagena, trecând prin Margarita și prin Antile. După un popas în Haiti, unde îl întâmpină cu multă căldură generalul Alexandre Pétion, președintele Republicii Haiti — se îndreaptă spre Trinidad. Este începutul anului 1816. La sosire, este informat despre expediția antispaniolă lansată între timp de Bolivar în insulele Cay și, însoțit de câțiva tovarăși, se îmbarcă pentru a i se alătura. Planul le este zădărnicit de o furtună, mica ambarcațiune pe care se află naufragiază, dar Sucre este găsit de niște pescari, care-l duc în localitatea Guiria. De data aceasta, soarta îi este favorabilă: acolo, comandant este Santiago Mariño, care îl numește șef al statului său major, calitate în care va participa la campania antispaniolă din 1817-1818.

În octombrie 1817, printr-o

[1] Prin propagandă și constrângere, spaniolii au atras o parte a populației locale, alcătuind miliții voluntare, puse sub comanda generalului Boves. Din cauza atrocităților comise, unitatea lui Boves era supranumită „Legiunea infernală".

decizie a lui Bolivar, Sucre devine şef al statului major al regimentului lui Bermúdez, unitate ce se pregăteşte să se îndrepte spre Cumana (oraş în nordul Venezuelei, port la Marea Caraibilor). Va rămâne în acest post până în ianuarie 1820, când Bolivar îi va încredinţa misiunea de a se deplasa la Trinidad, pentru a cumpăra piese de artilerie. Sub comanda lui Bermúdez, tânărul îşi va aprofunda cunoştinţele şi se va perfecţiona în arta războiului.

Militar priceput, Sucre îşi vădeşte, nu o dată şi abilitatea de diplomat. El înţelege că disensiunile survenite între Mariño, fostul său şef şi prieten, şi Bolivar slăbesc tabăra patriotică, de aceea pledează pentru reconcilierea lor. Datorită acestei medieri, guvernul va reuşi să păstreze controlul asupra regiunilor estice.

Din ianuarie până în aprilie 1820, el îndeplineşte cu succes misiunea de procurare de muniţii în Antile şi, la întoarcere, distribuie armele achiziţionate. Când Bolivar, intră triumfal în Cucuta, în grupul său, în ţinută de gală, plin de culori şi podoabe, se distinge un ofiţer cu înfăţişare simplă şi port modest. „Este Sucre, unul dintre cei mai buni ofiţeri ai armatei noastre, cum îl apreciază Bolivar. Lumea nu bănuieşte ce aptitudini deosebite are: sunt hotărât să-l pun în lumină, pentru că sunt convins, că, într-o zi, va rivaliza cu mine însumi".

După un asemenea elogiu, cariera lui Sucre nu poate fi decât rapidă. Tânărul ofiţer este numit ministru al marinei şi ministru de război, apoi şef al statului major general al forţelor de eliberare. Bolivar îi desemnează să negocieze — însoţit de colonelul Bricenno Mendez şi de locotenentul José Gabriel Pérez — armistiţiul ce urmează a fi încheiat între el şi infatuatul general spaniol Morillo. La 25 noiembrie 1820, Sucre îşi va pune semnătura şi parafa pe tratatul de armistiţiu, şi, a doua zi, pe tratatul de regularizare a războiului, document ale cărui baze, de altfel, el însuşi le-a redactat. Bolivar avea să scrie, ulterior, referindu-se la respectivul tratat[1]: „Tratatul este demn de calităţile sufleteşti ale generalului Sucre: blândeţea, clemenţa, dorinţa de a face bine, aceste trăsături au stat la baza documentului, care va rămâne, în veci, un monument de pietate în legătură cu starea de război. Tratatul va dăinui veşnic, ca şi numele învingătorului de la Ayacucho".

Francisco Miranda şi (în pagina următoare) Simon Bolivar, două simboluri ale libertăţii Americii Latine, ieşite din aceeaşi sorginte patriotică cu venezueleanul José-Antonio de Sucre (în p. 85 statuia sa ecvestră din La Paz)

Reprezentant al lui Bolivar

Totuşi, armistiţiul este de scurtă durată. Curând, Bolivar — preocupat de eliberarea tuturor teritoriilor latino-americane, aflate sub stăpânire spaniolă — elaborează un plan ofensiv de mare anvergură. El arată necesitatea terminării războiului antispaniol printr-o ofensivă generală pe toate fronturile din Panama până în Ecuador. Sucre, în tripla lui calitate de comandant militar, diplomat şi om politic, primeşte misiunea de a deschide drumul către Quito, misiune pe care o îndeplineşte cu succes.

În august 1821, generalul argentinian San Martin proclamă independenţa viceregatului Peru. Două luni mai târziu, la sugestia lui Bolivar, convins de importanţa unei alianţe cu forţe argentiniene, Sucre îi oferă acestuia întăriri columbiene, pentru a-i permite să încheie războiul. San Martin nu dă curs ofertei, dar, la 13 decembrie, îi trimite la Guayaquil, în sprijinul lui Sucre, pe generalii Salazar şi La Mar, originari chiar de pe acele meleaguri. Între timp, Bolivar confirmă, la 8 ianuarie 1822, deplinele puteri acordate lui Sucre în lupta antispaniolă.

La 15 iunie 1822, Bolivar intră în Quito, unde este întâmpinat de populaţie în cadrul unei ceremonii triumfale, inspirată de cele rezervate altădată împăraţilor romani. Sucre se află alături de el. De altfel i se datorează faptul că locuitorii din Quito au hotărât ca ţara lor să facă parte integrantă din Republica Federativă Marea Columbie (creată de Bolivar), sub denumirea de Ecuador. În acea zi de sărbătoare, Bolivar este fascinat de frumoasa Manuelita Sáeñz, pe care o remarcă în balconul din care urmărea trecerea procesiunii oficiale.

În lunile următoare Statele Unite ale Americii sunt primele care recunosc Columbia, iar Marea Britanie este pe punctul de a se decide şi ea favorabil. În acest timp, forţele regelui Spaniei constituie în continuare un mare pericol în Peru, Lima apelând la Libertador, la 14 mai 1823, pentru a-i veni în ajutor. Într-adevăr, situaţia politică din ţară este extrem de tulbure: între preşedintele Aguerro şi Congres s-au declanşat ostilităţi făţişe. Sucre

[1] În urma acestui tratat, Morillo a încetat ostilităţile din Venezuela vreme de şase luni. La întrevederea de la Santa Ana dintre generalul spaniol şi patriotul latino-american, Morillo a venit escortat de un escadron de husari şi 50 ofiţeri, în vreme ce Bolivar s-a prezentat îmbrăcat foarte modest şi însoţit doar de 12 ofiţeri. În urma convorbirilor lor, cei doi au hotărât să condamne inutila vărsare de sânge şi să ridice un monument comemorativ, ca mărturie a dorinţei lor de reconciliere. Totul a fost zadarnic însă. Peste puţin timp, Morillo a fost înlocuit de la comanda armatei cu generalul Miguel de Latorre, partizan înverşunat al continuării războiului.

convine cu Aguerro să-l recunoască în continuare ca președinte și să-și limiteze în mod strict intervenția la problemele militare.

În curând, ofițerul lui Bolivar va intra în Lima. Sosind la 1 septembrie în oraș, Libertadorul pune capăt coflictului între organele puterii executive și cele ale puterii legislative și își atribuie puteri depline. Se află acum la apogeul autorității sale și intenționează să preia guvernarea întregii Americi Latine. Dar nici nu a împlinit patruzeci de ani și se simte bătrân, bolnav și obosit.

Între timp, folosindu-se de intrigi, spaniolii pătrund în orașul peruan Callau. Bolivar, temându-se să nu fie pierdut, încredințează la 13 februarie 1824 comanda armatei columbiano-peruane lui Sucre.

Bătălie sub semnul curtoaziei

Situația rămâne tulbure. Viceregele Laserna este confruntat nu numai cu trupele ce susțin independența, ci și cu forțe ce se situează pe poziții regaliste extremiste: este vorba despre forțele de guerrilla conduse de negustorul peruan Olañeta, partizan al absolutismului lui Ferdinand VII, dar care nu recunoaște autoritatea lui Laserna și se proclamă el viceregе.

Cu toate acestea, conjunctura nu-i este favorabilă Libertadorului. Reușește să strângă o armată de circa 10 000 oameni, pe care îi adună la 1 august, 1824 la poalele Anzilor, în câmpia Sacramento. Patru zile mai târziu, armata lui Bolivar este atacată de unitățile generalului Canterac la Junin. Are loc o bătălie ciudată, purtată numai cu arme albe... Biruința rămâne multă vreme în cumpănă. La lăsarea nopții nu se știe încă cine a învins. Dimineața, la ora șase și jumătate, spaniolii se recunosc învinși și generalul Canterac se retrage spre Cuzco.

Bolivar pornește în urmărirea lui, lăsându-i lui Sucre — care se simte oarecum jignit — sarcina de a se ocupa de ariergardă. De la Lima sosesc știri alarmante. „Guvernul delapidează fondurile publice. La 7 octombrie, Bolivar se îndreaptă spre Lima, după ce i-a remis lui Sucre comanda armatei.

Puterea lui Bolivar este în pericol. Încă din 2 august, Congresul columbian i-a retras comanda armatei din Peru, pe care Bolivar i-o încredințase de altfel lui Sucre, înainte de a i se comunica hotărârea Congresului. Este o încercare de a-i submina Libertadorului autoritatea supremă. În acest timp, la 22 octombrie, viceregele Laserna pleacă din Cuzco, în fruntea unei armate numeroase, urmărind să-l izoleze pe Sucre de forțele lui din eșalonul al doilea și de baza de aprovizionare. Sucre însă urmează sfatul lui Bolivar, care se opune oricărei fragmentări a armatei și recomandă evitarea luptelor în care izbânda pare îndoielnică. Și iată că sosește ziua bătăliei decisive, 9 decembrie 1824, rămasă în istorie ca o dată însemnată a cuceririi independenței Americii Latine. Bătălia de pe câmpia Ayacucho care pune față în față trupele lui Sucre și cele regaliste ale lui Laserna, începe sub semnul curtoaziei, printr-o întrevedere între generalul spaniol Monet și generalul columbian Cordova. Dar negocierile privind eventualitatea încheierii păcii nu duc la nici un rezultat, pe când cei doi interlocutori se întorc la statele lor majore, soldații din cele două tabere, care au început prin a fraterniza se regrupează liniștit pentru a merge să ia masa înainte de a porni la luptă, ca și cum s-ar merge la o revistă de front... În sfârșit, operațiunile militare sunt declanșate. Avantajul se află la început de partea generalului regalist Valdes, dar contraatacul lansat de Sucre prăbușește dispozitivul inamic. Trupele lui Valdes (flancul drept) și Canterac (rezerva regalistă) sunt înfrânte.

Victoria de la Ayacucho consfințește deplina eliberare de sub spanioli a Marii Columbii și a Perului. Toate trupele spaniole din Peru — aproximativ 12 000 ostași — devin prizonieri. Regaliștii pierd șase generali. Viceregele Laserna, generalii Canterac, Valdes, Monet cad și ei prizonieri. „În două ceasuri — scrie eseistul spaniol Salvador de Madariaga (1886-1978) — bătălia hotărâtoare pentru America spaniolă a fost câștigată de Sucre. Ofițerii spanioli au afirmat ulterior că ostașii columbieni păreau atât de cumpliți în hotărârea lor de a învinge, încât, la primul moment de cumpănă pe câmpul de luptă, armata regalistă a luat-o la fugă". Sucre îi scrie lui Bolivar: „Războiul s-a sfârșit. Libertatea Perului este deplină. Vă rog ca, în semn de răsplată, să-mi acordați prietenia...".

La Lima, știrea despre victorie, ajunge abia la 21 decembrie, primul sol trimis de Sucre pentru a-l informa pe Bolivar fiind ucis de indieni. În chiar seara aflării veștii, Bolivar publică o proclamație, redactată în următorii termeni: „Armata eliberatoare, sub ordinele neînfricatului și priceputului general Sucre, a pus capăt războiului în Peru și pe întregul continent american, prin izbânda cea mai strălucită pe care au obținut-o vreodată armatele Lumii Noi...". Promovat mareșal, Sucre primește și titlul de Li-

bertador al Perului. Bolivar convoacă Congresul de la Panama, în timp ce Marea Britanie recunoaște guvernul columbian. La 10 februarie 1825, Congresul votează menținerea și extinderea puterilor lui Bolivar, acordându-i și un milion de pesos, pe care el îi refuză (dar pe care moștenitorii lui îi vor cere și îi vor obține în 1851). În același timp, i se atribuie lui Sucre o întinsă proprietate și i se conferă titlul de „mare mareșal de Ayacucho".

Curând, Sucre intră în conflict cu Bolivar, în legătură cu independența provinciei Peru Superior, unde, lângă Potosi, proaspătul mareșal a nimicit trupele regaliste comandate de generalul Olaneta, la 28 martie 1825. Sucre ia, printr-un decret, inițiativa convocării, pentru 5 aprilie 1825, a unei adunări constitutive a respectivului teritoriu. Bolivar, furios, îi trimite o scrisoare, reamintindu-i că noile state independente trebuiau să fie constituite în cadrul limitelor teritoriale ale fostelor viceregate. Văzându-și inițiativa dezavuată, Sucre îi prezintă scuze și anunță amânarea adunării pentru 25 mai. La 16 aprilie, Bolivar îi trimite, de la Lasca, o scrisoare plină de afecțiune. Ulterior aprobă convocarea adunării. La 30 mai, într-o nouă scrisoare către Sucre, recunoaște legitimitatea voinței de independență a Perului Superior. Conflictul Sucre-Bolivar ia astfel sfârșit.

La numai 35 ani

La 6 august 1825, adunarea din La Paz votează declarația de independență a noului stat, Bolivia, stat ce primește a doua zi numele lui Bolivar („Republica Bolivar"). Acestuia i se recunosc puteri supreme, atâta timp cât se va găsi pe teritoriul noii republici. Numele lui Sucre este atribuit orașului Chuquiasca. O delegație se prezintă la Bolivar, spre a-i înmâna actul de independență și a-i cere să-l lase pe Sucre în fruntea țării.

La 18 august, cei doi generali își fac intrarea solemnă în La Paz. Conform tradiției, Bolivar primește un cal purtând harnașament de aur și i se înmânează cheile orașului, și ele tot din aur. La cererea lui Bolivar, tradiționala cunună de aur și diamante este oferită lui Sucre, învingătorul spaniolilor. 15 luni mai târziu, Antonio-José de Sucre devine primul președinte al Boliviei (1826-1828) și este adoptată prima Constituție a țării.

În 1827, Bolivar, care se gândea la organizarea întregii Americi Latine sub formă de federație și chiar la o confederație a țărilor andine, trebuie să renunțe la aceste proiecte. Au loc noi rebeliuni, iar Bolivar este cât pe ce să cadă victimă unei tentative de asasinat. Este salvat însă de Manuelita Sáeñz. La rândul său, Sucre se confruntă în Bolivia cu dificultăți. La 18 aprilie 1828, un regiment din Chuquiasca se răscoală împotriva sa, instigat de un general peruan de origine indian, Agustin Gamarra, care-l numește pe Sucre, cu dispreț, „mulatru". Fără să pregete, Sucre se prezintă, călare și în uniformă de gală, la cazarma rebelilor, unde pătrunde în curtea interioară. Dar se trage asupra lui și gloanțele îi smulg pălăria de pe cap și îl rănesc la braț. Descurajat, mareșalul se întoarce la palat și demisionează. Gamarra pătrunde imediat în Bolivia și, la 6 iulie, Sucre este nevoit să semneze tratatul de la Piquiza, retrăgându-și trupele și părăsind țara, la scurtă vreme. În Bolivia, începe o perioadă de aproape o jumătate de secol de lupte pentru putere.

Relațiile între Columbia și Peru devin încordate. Bolivar cheamă pe columbienii din sud la luptă și îl numește pe Sucre comandant al armatei din sud. Intenționând să se retragă din activitatea militară și politică și fiind, de altfel, un adversar al soluției războiului împotriva Perului, acesta refuză să preia funcția. Cedează numai în urma unui ordin expres primit la 28 octombrie. Sucre declanșează atacul împotriva peruanilor la 27 februarie 1829, în câmpia Tarqui. Obține victoria, rezultatele luptei fiind consfințite prin tratatul de la Giron.

Libertadorul, care se bucură de succesul mareșalului, este curând întâmpinat la Quito de Sucre, care a obținut să fie eliberat din toate funcțiile, redevenind un cetățean oarecare.

La 15 ianaurie 1830, la deschiderea Congresului național la Bogotá, Sucre este considerat viitorul succesor al lui Bolivar. În aprilie, Libertadorul demisionează efectiv și ia drumul exilului. Sucre sosește la Bogotá pentru a-l saluta pe Bolivar, dar prea târziu. Cei doi oameni nu se vor mai întâlni. Vor schimba numai scrisori de rămas-bun. Nesocotind avertismentele despre o conspirație care se țesea împotriva sa în Capitală, unde era considerat ca reprezentantul lui Bolivar, mareșalul pornește, călare și neînsoțit, spre Quito. La 4 iunie 1830, pe când străbate defileul Berruecos, lângă Salto de Mayo, cade într-o ambuscadă. Un glonț pune capăt existenței sale, la numai 35 ani. Sucre rămâne una dintre cele mai pure figuri ale războiului de independență latino-american. ■

Adaptare de
Nicolae BÂRNA

CLIO ANUNTA • CLIO ANUNTA

FRANCO — DICTATORUL

PRIETEN CU TOATĂ LUMEA?

Personalitate controversată a lumii contemporane *(Magazin istoric*, nr. 1,8/1993, 8,9/1994), dictatorul Franco continuă să suscite interesul specialiştilor, cu atât mai mult cu cât la 20 de ani de la dispariţia sa, în noiembrie 1975, timpul analizelor nepătimaşe pare a fi sosit. Recent, la Paris, cunoscutul istoric Bartolomé Bennasar i-a consacrat o biografie de peste 400 pagini, bogat ilustrată cu scene din viaţa celui considerat „Santinela Occidentului", „Cezarul invincibil", „Instrument al planurilor providenţiale ale lui Dumnezeu", „Far al gândirii umane".

Total nonconformistă, cartea nu este nici un rechizitoriu, nici o reabilitare a generalissimului. Ea este pătrunsă doar, de la prima până la ultima sa pagină, de dorinţa autorului de a înţelege această personalitate. Bartolomé Bennasar nu afişează o simpatie specială pentru Caudillo (conducător: titlu pe care Franco şi-l asumase încă din 1937), dar, pentru el ca istoric, este clar că a considera un monstru sau un cretin un asemenea personaj ar însemna să nu poţi explica cum a rămas acest om în fruntea Spaniei 40 de ani.

Istoricul francez, unul dintre cei mai importanţi ai generaţiei sale, nu exclude o pistă oferită de psihanaliză în înţelegerea caracterului lui Franco. Copil al unui cuplu destrămat, el a rămas de partea mamei sale, cea cucernică şi abandonată, refuzând un tată liber cugetător şi libertin. Conflictul cu tatăl său l-a făcut pe Franco un înverşunat conservator şi un frenetic anti-francmason. Până la moarte, tatăl îşi va socoti fiul un incapabil. Ca şi Pétain, cu care semăna în multe privinţe, Franco, excelent militar, deşi lipsit de cultură, a ştiut perfect să manipuleze oamenii, să le pună în competiţie ideile şi pasiunile şi să acţioneze abil într-o lume devorată de ideologii, pentru că personal el nu a avut decât o singură ambiţie în exerciţiul puterii: să dureze.

Cele 24 de fotografii din volumul lui Bennasar îl înfăţişează pe Caudillo între 15 şi 83 de ani, alături de Hitler, Benito Mussolini, H. Ph. Pétain, D. Eisenhower, Ch. de Gaulle (cel care la sfârşitul unei agreabile conversaţii declara că Franco „este un bătrân mare", comiţând două erori nostime într-o singură propoziţie, pentru că Franco era cu doi ani mai tânăr decât de Gaulle şi cu 30 cm mai scund decât el), Richard Nixon etc. La grandioasele sale funeralii, nimic nu mai rămăsese din aceste prietenii de o viaţă: au asistat numai patru şefi de stat: dictatorul Boliviei, cel din Chile (Pinochet), regele Iordaniei şi prinţul Rainier de Monaco.

Odată cu moartea lui Franco, Spania şi-a schimbat regimul politic. Generalissimul, ofiţerul de carieră, cel care nu participase niciodată la un război adevărat, dar fusese format la şcoala represiunii coloniale, şeful necruţător şi crud din timpul războiului civil (obsedat de comploturi, de francmasoni şi evrei), reacţionarul mărginit — care considera că de la Voltaire, Rousseau şi Secolul Luminilor, omenirea o apucase pe un drum greşit —, devenise anacronic.

Fascist? Nu. Bartolomé Bennasar afirmă că Franco nu a fost fascist în sensul strict al cuvântului, căci — spune autorul — gândirea lui era prea primitivă pentru a angaja mişcarea populistă inerentă fascismului. Dar dictator absolut, tiran sângeros şi cinic, complice al nazismului, obiect al unui maniacal cult al personalităţii şi atotputerniciei sale, binecuvântat însă de Papă şi tolerat, chiar susţinut de „lumea liberă" — da.

Ca o curiozitate, Franco şi-a căsătorit atât de inspirat moştenitorii, încât un strănepot al său, Ludovic-Alfonso, născut în 1974, este reprezentant al ramurii Bourbonilor, descinzând, în linie directă, din Ludovic XIV şi putând pretinde la tronul Franţei.

Dar Bartolomé Bennasar nu este singurul istoric care s-a ocupat recent de personalitatea generalissimului. În cea mai pură tradiţie a Oxfordului, adică în nu mai puţin de 1 000 pagini, britanicul Paul Preston a publicat o biografie *(Franco)* în engleză şi spaniolă. Iar Manuel Vasquez Montalban, un romancier francez apropiat de partidul comunist, în lucrarea *Moi, Franco* a riscat o gimnastică interesantă, un fel de „autobiografie imaginară", confruntând memoriile presupuse a aparţine lui Caudillo cu contramărturia „negrului" lor.

Departe de a fi pledoarii pro-Franco, cele trei cărţi reînvie un om şi timpul său, un om care la finalul vieţii şi dictaturii sale a lăsat nu numai o Spanie prosperă, dar care a pregătit pe urmaşul său, în persoana tânărului prinţ Juan Carlos, devenit în 1975 rege.

F. DOLGHIN

ISTORIA ŞI ŞCOALA

DIN ACTIVITATEA DASCĂLILOR DE ISTORIE

Primim noi propuneri de colaborare din partea prietenilor şi cititorilor noştri cadre didactice din şcoli. Studiile, articolele sau informaţiile trimise reflectă osârdia slujitorilor Muzei Clio de la catedră de a face publice rezultatele unor proprii investigaţii documentare, de a-şi exprima unele gânduri şi opinii pe marginea unor evenimente şi fapte istorice.

Ne face plăcere să consemnăm în cadrul acestei rubrici asemenea iniţiative, care nu pot apare in extenso. Astfel, dl. prof. **VASILE CALESTRU,** de la *Liceul teoretic „Cuza Vodă"* din *Huşi,* ne trimite o evocare prilejuită de împlinirea a 500 ani de la ctitorirea de către Ştefan cel Mare a bisericii „Sf. Apostol Petru şi Pavel" şi a patru veacuri de la înfiinţarea Episcopiei Huşilor, precum şi de ridicarea oraşului la rang de municipiu (27 mai 1995). ● D-na profesoară **ELENA CRIŞAN,** de la *Şcoala generală nr. 11 Braşov,* a redactat articolul *Folosirea documentului istoric la lecţiile de istorie,* sintetizând experienţa unei întregi cariere didactice, d-sa ieşind în curând la pensie. ● Dl. prof. dr. **GHEORGHE IONESCU,** din *Bucureşti,* scrie despre mănăstirea Dealu şi despre Muzeul tiparului din Târgovişte. ● Dl. prof. **IOAN DUMITRAŞ,** de la *Şcoala generală Bucium-Sat, jud. Alba,* este autorul articolului *Marii moldoveni despre limbă, neam şi ţară,* cu mărturii istorice din sec. XVII-XX. ● Dl. prof. **TEODOR ŞEICEANU,** din *Blaj,* evocă tradiţiile învăţământului blăjean, la 240 ani de la întemeierea primelor şcoli sistematice din Blaj. La 1 noiembrie 1754, în acest oraş, din iniţiativa episcopului Petru Pavel Aaron (1709-1764) şi-au deschis porţile Şcoala de obşte (elementară), Şcoala latinească (medie) şi Şcoala de preoţie. ● În fine, dl. prof. **IULIAN GRĂDINARU,** de la *Şcoala „N. Iorga"* din *Iaşi,* ne informează că la 26 şi 27 mai 1995 a avut loc în această unitate de învăţământ prima sesiune naţională de comunicări pe teme de istorie şi arheologie a elevilor din clasele V-XII, cu participarea unor învăţăcei din judeţele Argeş, Brăila, Călăraşi, Constanţa, Cluj, Iaşi şi Vrancea.

O MONOGRAFIE

Am relatat şi cu alte prilejuri, în coloanele acestor pagini dedicate istoriei în şcoală, despre pasionaţii cercetători ai trecutului din rândurile cadrelor didactice sau ale elevilor. Dincolo de manuale, îndrăgostiţii Muzei Clio din sălile de clasă, din amfiteatre sau de la catedre îşi dedică bună parte din timpul lor investigaţiilor istorice, luminilor din trecut.

Despre o astfel de pasiune care depăşeşte cu mult strictele îndatoriri didactice ni se scrie de pe meleaguri vrâncene.

Am citit cu multă atenţie materialul: *Culisele diplomatice ale unui rapt teritorial* semnat de domnul Paul Cernovodeanu. Materialul prezenta în mod detaliat starea tensionată dintre turci şi ruşi în perioada 1783-1785, tensiune care avea să genereze războiul ruso-turc din 1789. O parte din bătălii s-au desfăşurat şi pe teritoriul comunei noastre, pe apa Râmnei, continuând la Crângul Meilor (bătălia fiind cunoscută şi sub denumirea de bătălia de la Vadul Râmnic). Trupele ruseşti au fost comandate de generalissimul A.V. Suvorov.

În amintirea acestei bătălii guvernul rus a ridicat pe teritoriul comunei noastre în anul 1911 o statuie ecvestră în mărime naturală, cal şi călăreţ. În timpul primului război mondial nemţii au demontat statuia şi au dus-o în Germania. În 1958 (cum e românul, suflet bun) guvernul (statul) nostru a ridicat o altă statuie ecvestră, dar de vreo trei ori mai mare (18,5 tone bronz, 6 m înălţime cal şi

călăreț), statuia fiind opera sculptorului Marius Butunoiu. Suvorov a fost prezentat în materialele scrise ale acelor ani ca „eliberator al românilor" și se vorbea despre el numai la superlativ (așa cum se vorbea despre toți rușii).

Într-o lucrare apărută înainte de evenimentele din decembrie 1989, intitulată *Marx despre români,* acesta (Marx) spunea: „Suvorov nu a fost un eliberator ci un călău al românilor".

O poezie populară culeasă din zonă vorbește despre jaful făcut de ruși în timpul campaniei respective.

Felicitări, domnule prof. N. Spânțulescu pentru ideea monografiei comunei dvs. Domnului Paul Cernovodeanu îi puteți scrie direct pe adresa: Institutul de istorie „N. Iorga", bdul Aviatorilor nr. 1, București. Mai precizăm că d-sa este autorul lucrării *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context internațional. 1812-1920,* premiată anul trecut de către Fundația Culturală Magazin Istoric, cu premiul „Ion Nistor".

PUBLICAȚIE A PROFESORILOR DE ISTORIE BOTOȘĂNENI

Dl. prof. **PAUL UNGUREANU,** de la *Grupul școlar sanitar* din *Botoșani,* ne trimite primul număr al unei noi publicații: *Historia Magistra Vitae,* al cărei secretar de redacție este, editată de Inspectoratul școlar județean Botoșani, cu sprijinul Editurii „Geea" *(Wilhem Doru,* redactor șef; *Vântu Virgil,* redactor șef adjunct; *Vasile Adăscăliței* și *Didina Bardan,* redactori).

Urând succes în activitatea publicistică revistei botoșănene, reproducem și noi aceste gânduri ale lui N. Iorga, de pe a patra ei copertă: „Importanță au în istorie două lucruri: s-o înțelegi ca dezvoltare și să înțelegi, să judeci, să iubești sau să condamni sufletește pe aceia care au jucat un rol în istorie; să-i tratezi ca oameni vii, pe care i-ai întâlnit înainte, ai avut a face cu ei, i-ai lăudat, i-ai osândit; să-i auzi vorbind și să-i vezi mergând".

COLECȚIA MAGAZIN ISTORIC PENTRU BIBLIOTECĂ ȘCOLARĂ

După ce ne adresează frumoase cuvinte de urare, acum când revista noastră a intrat în cel de-al XXIX-lea an de apariție neîntreruptă, începând cu primul număr pornit către cititori în aprilie 1967, doamna învățătoare **RODICA IONESCU,** din *Iași,* continuă:

„Vă mulțumesc, dumneavoastră și colaboratorilor, pentru faptul că, prin intermediul revistei pe care cu competență o conduceți și realizați, am putut intra în posesia colecției complete a *Magazinului istoric,* pentru a îmbogăți zestrea precară a bibliotecii Școlii «Carol I» unde îmi desfășor activitatea.

Dați-mi voie, așadar, să mulțumesc inimosului român care a făcut această donație, domnului Haidamac Gh. Ostăcioaia, din București, pasionat de istorie și datorită publicației pe care cu onoare o conduceți. V-aș fi recunoscătoare dacă, prin intermediul revistei, ați adresa mulțumirile mele domnului Ostăcioaia G.".

Mulțumim și noi, și pe această cale, domnului Ostăcioaia pentru generozitatea cu care sprijină popularizarea revistei noastre.

REVOLUȚIA DIN 1989 ÎN TELEORMAN

Dl. prof. **ION MORARU,** din *Alexandria* — cititor al revistei noastre încă de la primul număr, apărut în aprilie 1967 — ne trimite un volum recent publicat de d-sa în Editura „Teleormanul liber" din Alexandria — *Decembrie 1989 în Teleorman. Mărturii și documente.*

Publicată cu sprijinul Consiliului județului Teleorman, lucrarea reunește în cele 124 pagini ale ei relatări, scurte prezentări biografice ale celor 21 eroi teleormăneni căzuți în Revoluție, cu fotografiile lor, amintiri ale unor participanți, articole publicate atunci în *Teleormanul liber* (primul ziar din provincie care a apărut în noaptea de 22/23 decembrie 1989), precum și un grupaj de documente din acele zile.

Printre eroii teleormăneni căzuți pe barricadele revoluției s-a aflat și studentul Mihai Gâtlan (împușcat pe 21 decembrie, în jurul orelor 18.30 în fața sălii Dalles din București) și sublocotenentul post-mortem Ștefan Nițu, elev-caporal al Școlii de ofițeri de artilerie „Ion Vodă" din Sibiu, căzut la datorie pe 24 decembrie 1989.

În perioada 22 decembrie 1989-8 ianuarie 1990 dl. prof. Ion Moraru a fost ales de concetățenii săi președinte al Comitetului județean al F.S.N., demisionând din motive de sănătate.

„Ca profesor de istorie și ca român — mărturisește d-sa la p. 39 a cărții — m-am simțit obligat moral să mă încadrez în fluxul evenimentelor și să contribui la victoria revoluției. Nu știam că populația Alexandriei și a județului Teleorman are atâta încredere în mine, încât să mă desemneze în funcția de președinte al unui județ. Le-am mulțumit atunci, le mulțumesc și astăzi, la cinci ani distanță".

DREGĂTORI

LA COMANDA OȘTIRII / ÎN FRUNTEA JUDEȚELOR	↓	AICI / RÂNDUIALĂ	↓	COJOCARI / A AGĂȚA	→	PREOT CATOLIC	↓	BĂTUTĂ ÎN RĂZBOI
→		↓		↓				↓
PĂSTRATĂ DE LĂGOFĂT / CÂNTEC EROIC	→					ÎN CETĂȚUIE! / ORÂNDUIRE	→	
→			A ÎNAINTA PRIN APĂ / POLOSITOARE	→		↓		
SFAT / PREFECT DE POLIȚIE / ÎN MÂNĂ	→		↓					ASIGURĂ PÂINEA LA CURTE
→ ↓		ORAȘ VECHI / ÎNCEPUT DE DOMNIE	→				ÎNGRIJEAU CAMERA DOMNULUI	↓
	ÎN CODICE! / FĂCEAU APROVIZIONAREA CURȚII	→ ↓		BIVOLI DIN TIBET / DIN NEAMUL OSCILOR	→		↓	
→	↓			↓	FIU DIN BANAT! / GHIMPE	→		
ÎN ACEL LOC / ROȘU DE BUZE		A APRECIA / ȚĂRAN FĂRĂ PĂMÂNT	→		↓			
→		↓	ÎMPĂRAT / ÎNTÂLNITE LA VECINI!	→				
DOCUMENT VALOROS / BOIER MARE	→		↓	CU SOȚ / CONDUCĂTOR SLAV	→			DEMNITATE. RANG (od.)
→				↓	CRUSTACEU / ÎN PLEN!	→		↓
SFÂRȘIT DE ADUNARE! / UIMIRE	→		NUMIȚI ÎN FUNCȚII	→	↓			
→						STAU LA CINĂ!	→	

Integramă de Gheorghe BRAȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

PENTRU O CLIPĂ, DIN NOU ACASĂ

Există ceva în firea lucrurilor care, peste ani, dă măsura Omului. Acest lucru a fost parcă mai evident într-una din zilele primei decade a lunii octombrie, când discret, firesc, fără nici un fel de ritual, unul dintre ctitorii Magazinului istoric a păşit pragul redacţiei pentru o scurtă vizită după o lungă absenţă. O absenţă fizică, pentru că — deşi rupt printr-o despărţire dramatică — în fiecare zi fusese alături de noi prin tot ce făcuse el, altădată, pentru această revistă, prin tot ce facem noi, acum, pentru această revistă. Într-un fel sau altul, dar mai ales profesional şi spiritual, mulţi dintre noi, dar mai ales Magazin istoric, **îl datorăm ceva din personalitatea noastră. Te-mbrăţişăm cu toată dragostea şi prietenia noastră, NICOLAE MINEI, şi-ţi dorim la mulţi ani cu sănătate şi bucurii!**

SOCIETATEA „MIRON COSTIN"

DI. ŞTEFAN PLEŞCA din Iaşi, **ne trimite unele date privind Societatea Culturală „Miron Costin" din Roman. Înfiinţată în 1907, de un grup de cadre didactice, medici şi înalţi prelaţi, societatea avea drept scop „nu numai promovarea şi răspândirea culturii în popor, dar şi trezirea şi consolidarea sentimentului conştiinţei naţionale, arma cea mai puternică pusă în serviciul unui neam".**

Societatea — care şi-a ales numele cronicarului ce şi-a găsit sfârşitul în apropiere de Roman (Magazin istoric, **nr. 9/1983) — desfăşura atât acţiuni culturale (conferinţe, excursii, organizarea unei biblioteci etc.), cât şi filantropice.**

Mulţi conferenţiari au venit, unii chiar de mai multe ori, la Roman, pentru truda şi interesul ce şi-a dat primind singurul omagiu ce li s-a putut aduce: proclamarea lor ca „Membri de onoare". Au conferenţiat: A.D. Xenopol, Vasile Bogrea, Ioan Ursu, Calistrat Hogaş, Th. Speranţia, N. Iorga, Ioan Simionescu, Ovid Densuşianu, O. Tafrali, N. Ţiţeica, Al. Lapedatu, C. Papacostea, Gala Galaction, Victor Iamandi, I. Inculeţ, N. Batzaria, I. Agârbiceanu, Gh. Ghibănescu, Mihail Sadoveanu, Th. Burada etc.

De o primire cu totul deosebită s-a bucurat George Enescu care a acceptat să dea un concert în folosul societăţii, din banii strânşi, achiziţionându-se un pian.

Excursiile s-au organizat prin forţe proprii în jurul Romanului, la Mirceşti, Ruginoasa, Tg. Ocna, iar pe trasee mai îndepărtate cu sprijinul altor aşezăminte culturale, în special „Ateneul popular" din Iaşi, la Putna, Rădăuţi, Suceava, Alba Iulia, Turda, Iaşi, precum şi în sudul Basarabiei la Soroca şi Cetatea Albă.

Biblioteca, însumând aproape 7 000 de volume, mai avea un număr însemnat de periodice şi reviste, ca de exemplu: Viaţa Românească, Gândirea, Adevărul literar, Cele trei Crişuri, Boabe de grâu, Viaţa literară, Neamul Românesc. **Menirea filantropică a societăţii s-a concretizat prin ajutorarea în bani, cărţi, haine şi încălţăminte acordate câte unui număr de 50 de elevi cu posibilităţi materiale precare. În timpul primului război mondial aceste ajutoare s-au extins şi la văduvele de război, refugiaţi din teritoriul ocupat şi din Ardeal. De asemeni, până în anul 1920 a funcţionat o cantină la care au fost înscrişi peste 60 de elevi din şcolile primare, mai ales în timpul războiului balcanic când majoritatea părinţilor au fost concentraţi.**

Cu diferite sume de bani au fost ajutate societăţile „Mormintele eroilor" şi „Federaţia apărătorilor României" din Chişinău.

ISTORIA PRESEI GORJENE

Sub egida Centrului judeţean al creaţiei Gorj, Editura „Ager" din Târgu Jiu a publicat volumul Istoria presei gorjene, **de ION TARBAC. În cele 280 pagini ale lucrării sunt trecute în revistă principalele publicaţii apărute în Gorj din 1875 până astăzi, ziarişti şi personalităţi culturale locale, tipografii, edituri etc.**

Un reviriment deosebit a cunoscut ziaristica gorjeană — ca de altfel întreaga presă din ţara noastră — după Revoluţia din decembrie 1989.

Dacă între 1875 şi 1989 în Gorj au apărut 179 publicaţii, în numai cinci ani (1990-1994) au văzut lumina tiparului cca 80 de periodice, cu o tematică extrem de variată: politică, social-culturală, de divertisment, legislativă, pentru copii, ştiinţifică etc.

PRECIZĂRILE UNUI VETERAN

DI. general maior (r) IOAN BERGHIA, din Sibiu, **veteran din primul şi din cel de-al doilea război mondial, pasionat şi atent cititor al revistei, ne semnalează două regretabile inadvertenţe apărute în paginile noastre:**

În revista dv. serie nouă din august 1994, la pagina 40, coloana a III-a, rândurile 2 şi 3 din articolul dl. Dan Lăzărescu despre Ion. I.C. Brătianu, **— scrie dl. Berghia** — sunt două amănunte despre persoane care nu conţin adevărul istoric.

Se afirmă că dr. Constantin Angelescu a fost trimis într-o misiune în S.U.A. împreună cu preoţii greco-catolici Vasile Lucaciu şi Ion Moţa. În realitate Vasile Lucaciu era greco-catolic (unit), iar Ion Moţa greco-oriental (ortodox), originar din Orăştie.

A doua greşeală este că se vorbeşte despre căpitanul (?) Ion Stoica **(Magazinul istoric,** nr. 12/1992). Nu a existat nici un căpitan Stoica Ion, ci a existat locotenentul (r) Vasile Stoica, originar cu subsemnatul din aceeaşi localitate, Avrig, jud. Sibiu, care şi-a publicat activitatea în această misiune în broşura: Vasile Stoica **În America pentru cauza românească,** tipărită în anul 1926 la tiparul Societăţii Anonime Bucureşti, str. Brezoianu nr. 11.

Am vârsta de 96 de ani şi trăind acele vremuri mă simt obligat şi dator să fac aceste rectificări ale adevărului istoric. Păcat că au apărut asemenea erori istorice în **Magazinul istoric.**

Regretăm şi noi aceste erori, mulţumind, totodată, nonagenarului nostru cititor pentru precizările făcute.

DIALOG CU CITITORII

PARTEA SUFLETULUI

DI. avocat IOAN ŞT. DIACONU, din Craiova, **ne scrie despre un străvechi obicei juridic românesc.**

În dreptul bizantin care şi-a pus pecete hotărâtoare asupra vechilor legiuiri româneşti, **Cartea românească de învăţătură** (1646) şi **Îndreptarea legii** (1652), exista instituţia părţii de suflet, pentru comând, cu rădăcina în latinescul „commando, are", a încredinţa, a pune în valoare, a recomanda. Regula a fost introdusă de Atanase, patriarhul Constantinopolului, confirmată fiind în 1306 de către Andronic II Paleolog, sub denumirea „trimiria".

În lipsa copiilor, dacă la moştenire veneau soţul şi părinţii celui dus dintre vii, averea trebuia împărţită în trei: o parte pentru soţ, alta pentru părinţi sau rudenii, a treia rămânea partea sufletului, „pro remedio animae", căci sufletul trebuie respectat şi după ce ajunge „acolo unde nu este nici durere şi nici întristare".

Se cuprindeau în aceasta cheltuielile de înmormântare, costul pomenilor până la 7 ani, cu dezgroparea şi spălarea osemintelor, zidire de fântâni, danii pentru săraci, mănăstiri sau faceri de biserici.

Era nu doar o pregătire pentru viaţa de dincolo, cât continuitate între generaţii, adâncă înţelegere a rosturilor; astfel încă mai avem fântâni, schituri, mănăstiri, ca o curgere peste veacuri a neamului.

Cuvine-se amintită diata Tudorei, mama lui Mihai Viteazul, călugăriţă la Cozia sub numele de maica Teofana: „Eu, roaba lui Iisus, călugăriţa Teofana, mama răposatului Mihai Voievod, din Ţara Românească, vieţuit-am viaţa acestei lumi deşarte şi înşelătoare de suflete, şi am petrecut lumeşte destul, în tot chipul în viaţa mea, până ajunsei şi la neputinţa bătrâneţilor mele şi la slăbiciune, în Sfânta Mănăstire a Coziei, pentru plângerea păcatelor mele. Aciiaş mă ajunse şi vestea de săvârşirea drag fiului meu Mihai Voievod şi de sărăciia Doamnă-sa şi a coconilor Domnii lui prin ţări străine. Fui de plângere şi de suspine ziua şi noaptea... Pentru aceea am făgăduit mănăstirii două sate din Romanaţi, Frăsinetul şi Studenita, pentru sufletul răposatului Mihai Voievod şi pentru sănătatea fiului său Nicolae Voievod, şi pentru pomenirea noastră şi a tot neamul nostru, în vecie".

La fel inscripţia fântânii domneşti de la Popova, în marginea Craiovei, făcută de Io, Matei Basarab Voievod: „Această fântână fost-au făcută din moşi, din strămoşia Domniei mele, ci s-au fost părăsit, iar Domnia mea o am întemeiat ca să fie pomană în veac".

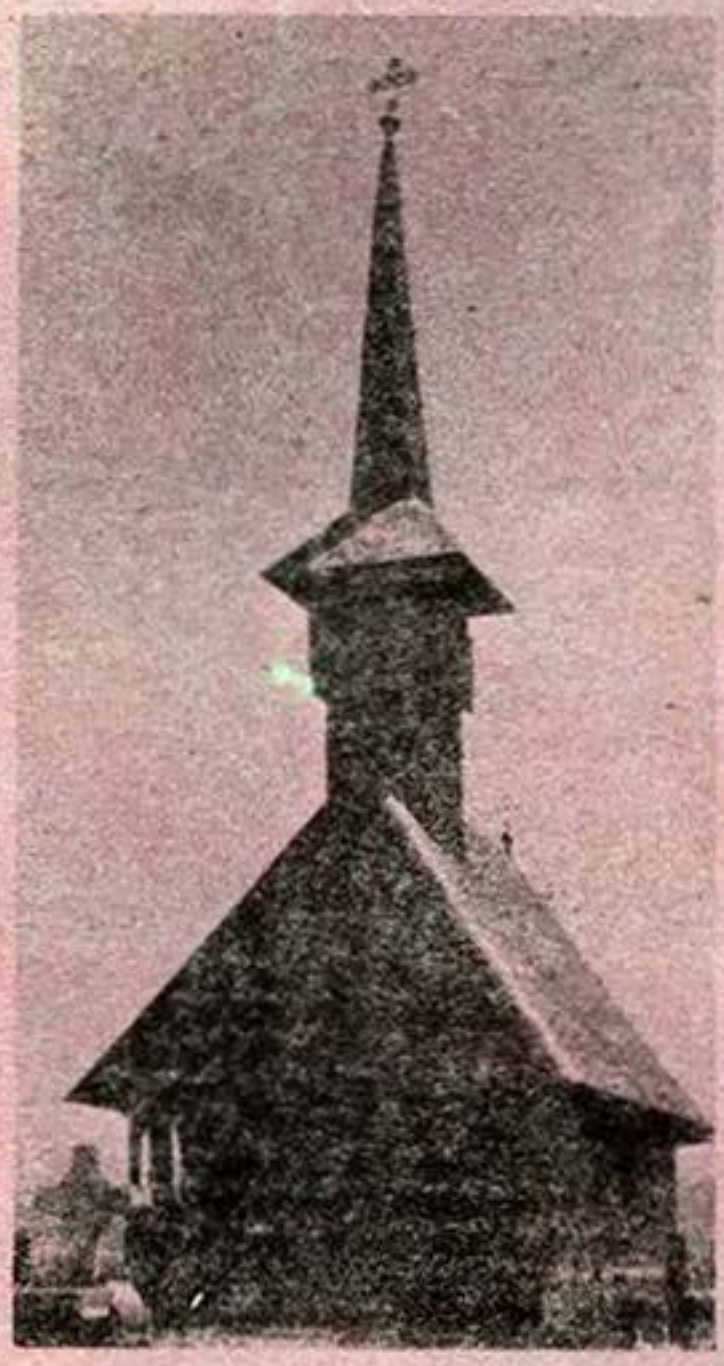

BISERICA MEMORIALĂ MIHAI VITEAZUL

La Alba Iulia, pe locul vechii mitropolii înfiinţată de Mihai Viteazul, a fost ridicată, prin contribuţii, ale unor instituţii guvernamentale şi locale, ale unor unităţi militare şi societăţi comerciale, precum şi cele venite din judeţul Suceava, o biserică memorială Mihai Viteazul.

Diaconul ŞTEFAN GHINIŢĂ, slujitorul acestei biserici, anunţă pe toţi cei dornici să sprijine terminarea lucrărilor că o pot face prin donaţii în contul 4109063171005 deschis la Banca „Dacia Felix", sucursala Alba Iulia.

În imagine — biserica memorială Mihai Viteazul.

TRANSNISTRIA, NU TRANSILVANIA

Dintr-o greşeală de colaţionare, în prezentarea cărţii Vapniarca, **în cadrul rubricii** Cărţi sosite la redacţie **din nr. 10/1995, a apărut Transilvania în loc de Transnistria. Mulţumim cititorilor care ne-au semnalat această regretabilă eroare.**

CERERI ŞI OFERTE

ION ALEXANDRU BURLACU, str. Petuniei, nr. 4, bl. 24, sc. C, ap. 58, Bucureşti, **solicită: nr. 2/1993.**

ONORICĂ BELCEA, str. Năvodari, nr. 32, com. Lumina, jud. Constanţa, **solicită: nr. 2, 4, 7/1986; 4/1989; 1/1990; 8/1993.**

MIHAI CHIRIŢĂ, str. Lirei, nr. 15, bl. 2, ap. 8, Bucureşti, **solicită: nr. 1-6, 8/1990; 1, 3, 9, 10/1991; 4, 11/1992; 2, 8/1993.**

NICOLAE CONSTANTIN, bd. Nicolae Grigorescu, nr. 25, bl. J 9 B, ap. 18, Bucureşti, **oferă numere disparate din anii 1967-1981.**

IOAN COMANDARE, str. Almaşul Mare, nr. 11, bl. 56, ap. 14, Bucureşti, **oferă colecţia completă.,**

NICOLAE MIFTODE, str. Tineretului, nr. 2, bl. 2, sc. A, ap. 5, Buhuşi, **solicită: nr. 5, 7, 9/1990; 6, 7/1992; 1, 2, 5, 7/1993; oferă: numere disparate din anii 1967-1970; 1975; 1983; 1985; 1987; 1989.**

AUREL DRĂJMICI, str. Hălăuceanu, nr. 5, et. III, ap. 19, Câmpulung Moldovenesc, **oferă colecţia completă.**

DORIN IZDRIA, sat Cuvin, com. Ghioroc, jud. Arad, **oferă colecţia 1974-1991.**

SAVETA VĂRĂREANU, str. 1 Mai, nr. 1 A, Fălticeni, **oferă colecţia 1967-1990.**

MANTU APOSTOLESCU, com. Greaca, jud. Giurgiu, **solicită: nr. 1/1967; 1/1971; 4/1987; 7/1990; oferă numere disparate din anii 1967-1970; 1978; 1981; 1982; 1984; 1985.**

MARCEL POPA, str. I.L. Caragiale, bl. 12, ap. 20, Baia Mare, **solicită: 1-9/1968; 1-12/1970; 10/1971; 7/1992; oferă numere din anii 1976; 1977; 1980-1983; 1985-1990.**

CONTENTS (Romanian History) **M. Berza** Mihai Viteazu's Way (1593-1601) • **C. Bodea** Two Foreign Publishers about the Romanian Countries, at the Middle of the XIXth Century • **T.A. Pokivailova, C. Troncotă, D.C. Giurescu** The Communist Electoral Fraud, November, 1946 • **B. Murgescu** Who provoked the Hunger in Istanbul during the Winter of 1595? • **N. Ionescu-Gură** About the Crown's Domain • **T. Caranfil** Mocsony Stârcea and August 23^{ed}, 1944 • **I.S. Floru, M. Ioanid, D. Prodan, A. Lascarov-Moldovanu** Titu Maiorescu, H.H. Stahl, Nicolae Iorga • **P. Otu** „The Great Romania" Broadcasting Station • **C. Păunescu, M. Ştefan** Glimpses from the National Bank History (IV) • **V. Stoica** 1938. Diplomatical Reports from Letonia (II) • In Bucharest, 50 Years Ago • **D. Hincu** Prime Minister Al. Averescu visits Mussolini (1926) • **C. Ostap** Maria Catargi-Obrenovici

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **M. Berza** L'issue de Michel le Brave (1593-1601) • **C. Bodea** Deux journalistes etrangers aux Pays Roumains au milieu du XIX-e s. • **T.A. Pokivailova, C. Troncotă, D.C. Giurescu** Le faux électoral communiste du novembre 1946 • **B. Murgescu** La famine d'Istanbul (à la fin du XVI-e s.) • **N. Ionescu-Gură** Le Domaine de la Couronne • **T. Caranfil** Mocsony Stârcea et le 23 août 1944 • **I.S. Floru, M. Ioanid, D. Prodan, A. Lascarov-Moldovanu** Titu Maiorescu, H.H. Stahl, Nicolae Iorga • **P. Otu** L'émission radiophonique „La Grande Roumanie" • **C. Păunescu, M. Ştefan** Pages de l'histoire de la Banque Nationale de la Roumanie (IV) • **V. Stoica** 1938. Rapports diplomatiques de Lettonie (II) • A Bucarest, Il y a 50 ans • **D. Hincu** Le premier ministre Al. Averescu chez Mussolini (1926) • **C. Ostap** Maria Catargi-Obrenovici

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **М. Берэа** Решение Михая Храброго (1593-1601) • **К. Бода** Два иностранных журналиста в Румынских княжествах (в середине XIX в.) • **Т. А. Покивайлова, К. Тронкотэ, И. Лэкустэ** Коммунистическая подделка выборов в ноябре 1946 г. • **Б. Мурджеску** Во время голода в Стамбуле (конец XVI-в.) • **Н. Иопеску-Гурэ** Имение королевской власти • **Г. Карапфил** Мочони Стырча и 23-его августа 1944 г. • **И. С. Флору, М. Иоанид, Д. Продан, А. Ласкаров-Молдовану** Титу Майореску, Х. Х. Стал, Николае Йорга • **П. Оту** Радиостанция „Великая Румыния" • **К. Пэунеску, М. Штефан** Из истории Национального Банка Румынии (IV) • **В. Стойка** 1938 г. Дипломатические доклады из Латвии (II) • В Бухаресте, 50 лет назад • **Д. Хынку** Премьер-министр Ал. Авереску в гостях у Муссолини (1926 г.) • **К. Остап** Мария Катарджи-Обреновић

INHALT (Rumänische Geschichte) **M. Berza** Mihai der Tapfere und seine Lösung (1593-1601) • **C. Bodea** Zwei fremde Berichterstatter in den rumänischen Fürstentümern (Mitte des XIX Jahrhundert) • **T.A. Pokivailova, C. Troncotă, D.C. Giurescu** Die kommunistische Wahlfülschung von November 1946 • **B. Murgescu** Die Hungersnot von Istanbul (am Ende des XVI Jahrhundert) • **N. Ionescu-Gură** Uber die Domäne der Krone • **T. Caranfil** Mocsony Stârcea und der 23 August 1944 • **I.S. Floru, M. Ioanid, D. Prodan, A. Lascarov-Moldovanu** Titu Maiorescu, H.H. Stahl, Nicolae Iorga • **P. Otu** Der Sender „Gross Rumänien" • **C. Păunescu, M. Ştefan** Aus der Geschichte der Rumänischen National Bank (IV) • **V. Stoica** 1938. Diplomatische Berichte aus Lettland (II) • In Bukarest, vor 50 Jahre • **D. Hincu** General Averescu, Präsident des Ministerrates, bei Mussolini (1926) • **C. Ostap** Maria Catargi-Obrenovici

SUMARIO (Historia rumana) **M. Berza** La solución de Miguel el Valiente (1593-1601) • **C. Bodea** Dos publicistas extranjeros en los Principados Rumanos a mediedos del siglo XIX • **T.A. Pokivailova, C. Troncotă, D.C. Giurescu** La falsa electoral comunista de noviembre de 1946 • **B. Murgescu** El hambre de Estambul (finales del sigle XVI) • **N. Ionescu-Gură** Sobre los dominios de la Corona • **T. Caranfil** Mocsony Stârcea sobre el 23 de agosto de 1944 • **I.S. Floru, M. Ioanid, D. Prodan, A. Lascarov-Moldovanu** Titu Maiorescu, H.H. Stahl, Nicolae Iorga • **P. Otu** La emisora radiofonica „Rumania Grande" • **C. Păunescu, M. Ştefan** De la historia del Banco Nacional Rumano (IV) • **V. Stoica** 1938. Informes diplomáticos de Letonia (II) • En Bucarest, hace 50 anos • **D. Hincu** El primer ministro Al. Averescu en visita a Mussolini (1926) • **C. Ostap** Maria Catargi-Obrenovici

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Comandă de stat
ISSN 0541-881X

Lei 850
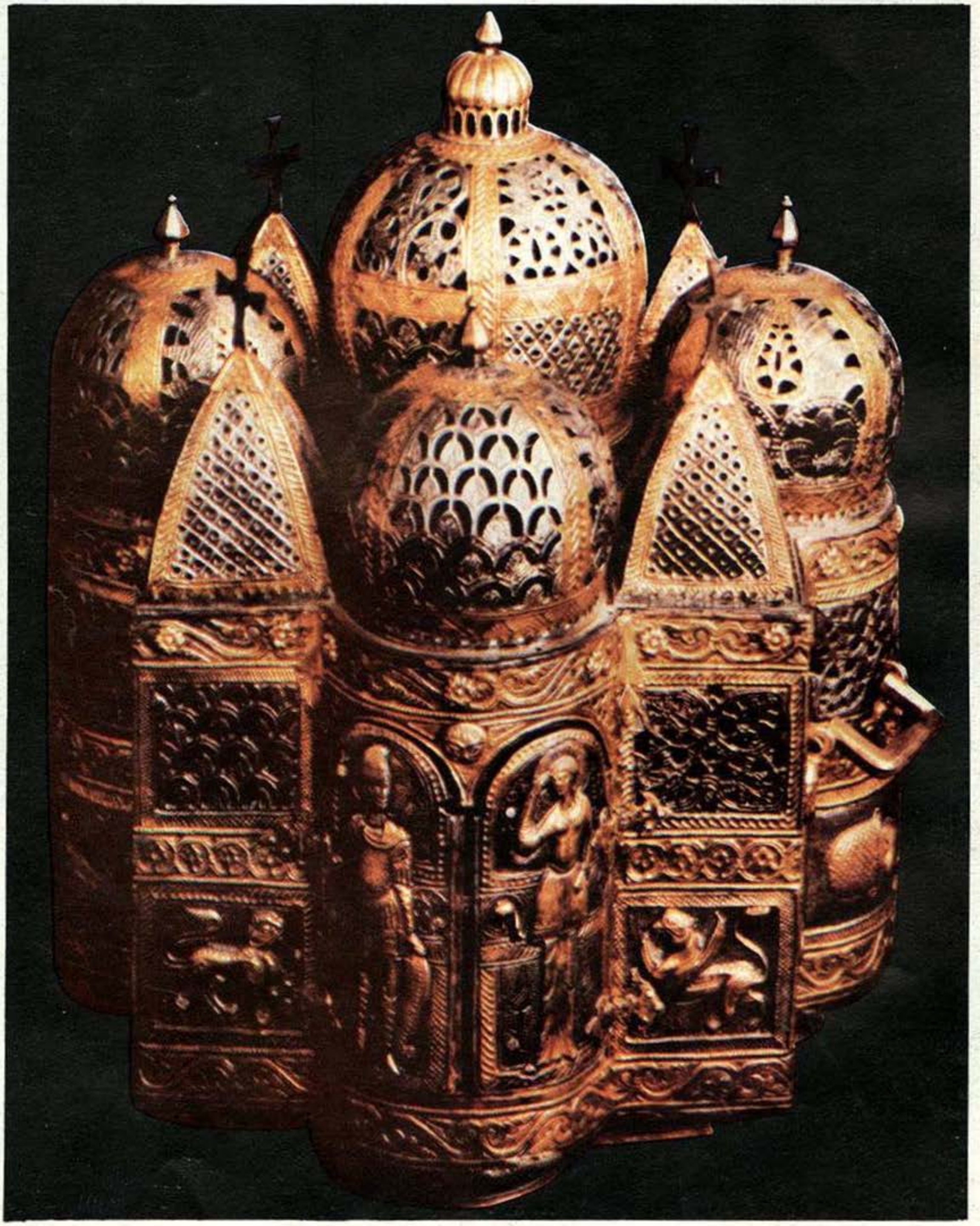
magazin istoric